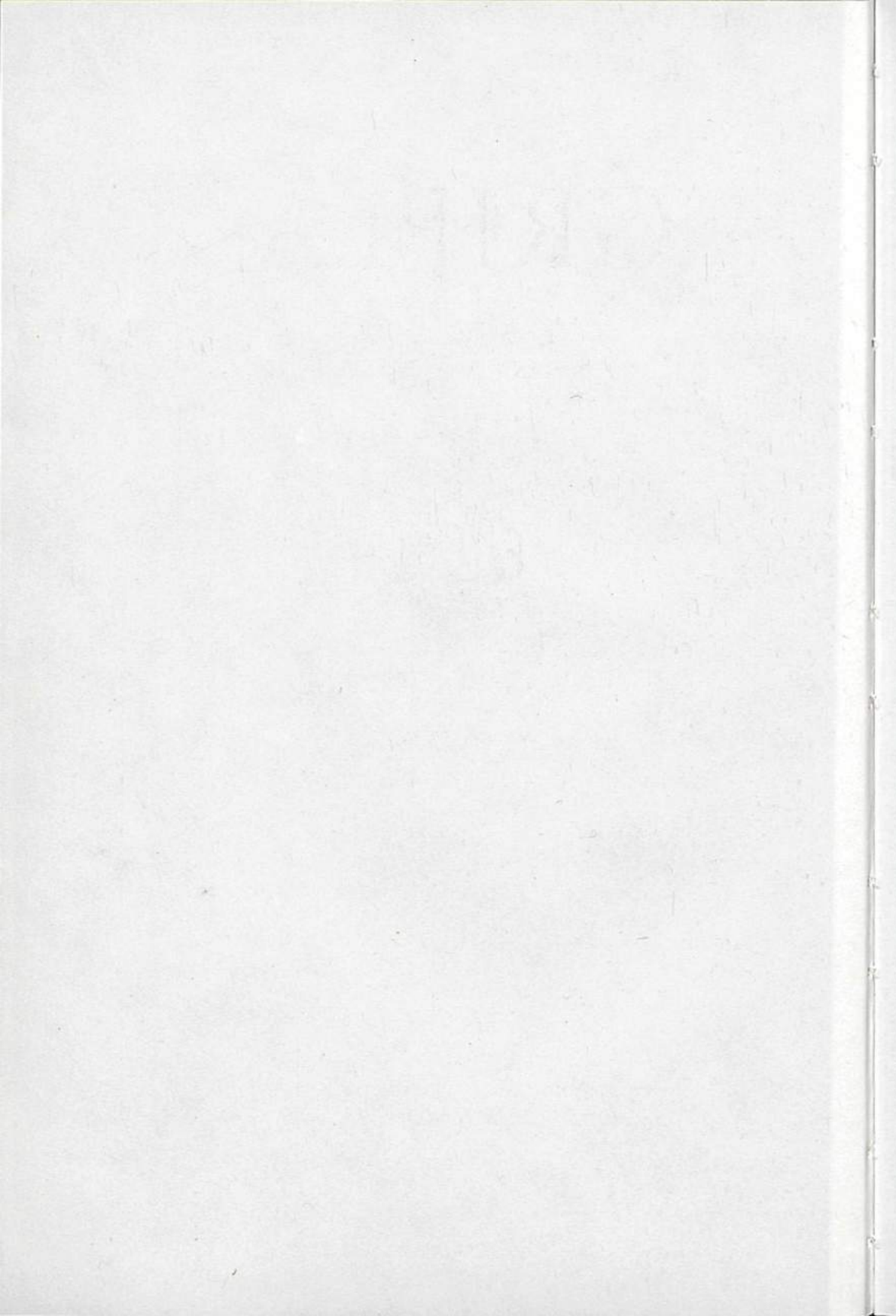

GRIPLA

GRIPLA

RITSTJÓRI
JÓNAS KRISTJÁNSSON

VIII

REYKJAVÍK
STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR
1993

STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR Á ÍSLANDI

RIT 39

Prófarkalestur og skrár

EINAR G. PÉTURSSON, GUÐRÚN ÁSA GRÍMSDÓTTIR,
SÍGRÍÐUR KRISTJÁNSDÓTTIR

© Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 1993

Öll réttindi áskilin

Setning

MAGNÚS HAUSSON OG SÍGRÍÐUR KRISTJÁNSDÓTTIR

Umbrot, filmuvinna, prentun og bókband

ODDI HF.

Meginmál bókar er sett með 10 punkta Times lettri á 12 punkta fæti
og bókin er prentuð á 115 gr. Partner Offset pappír

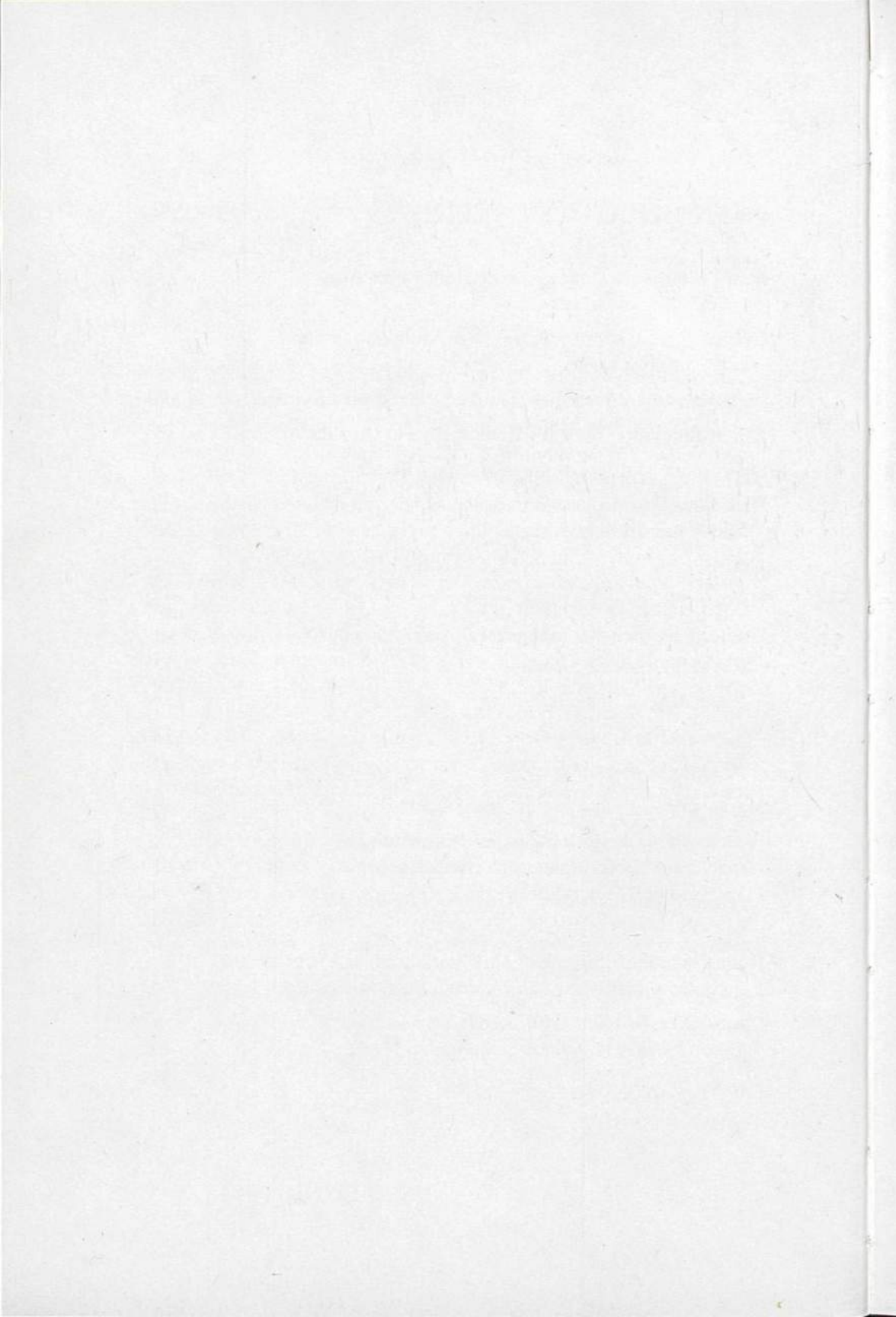
PRINTED IN ICELAND
PRENTSMÍÐJAN ODDI HF.

ISSN 1018-5011
ISBN 9979-819-55-3

EFNI

Bjarni Einarsson: Um Eglutexta Möðruvallabókar í 17du aldar eftirritum	7
Guðrún P. Helgadóttir: Hrafns saga Sveinbjarnarsonar and Sturlunga saga	55
Niels Valentin: Thorgrim – Thorkel – Hvad må Gisli tro?	81
Alfred Jakobsen: Temaet i Ramnkjells saga – enda en gang	89
Ólafía Einaradóttir: Dronning Aslaug i Island	97
Hallfreður Örn Eiríksson: Útilegumannaleikrit Matthíasar Jochumssonar	109
Árni Björnsson: Laurentius saga biskups í ÍB 62 fol.	125
Hermann Pálsson: Í getnaðarpunkti	131
Um formála íslenskra sagnaritara. Andmælaræður	
Ræða Bjarna Guðnasonar	135
Ræða Jakobs Benediktssonar	156
Svör Sverris Tómassonar	170
Nokkrar leiðréttingar	185
Margaret J. Cormack: Saints and Sinners	187
Rudolf Simek: Enzyklopädisches Schrifttum als Quelle von Bergr Sökkasons Nikulás saga	219
Marlene Ciklamini: Abbot Arngrímr's Redaction of <i>Guðmundar saga biskups</i>	231
Ruth Christine Ellison: Um áhrif Þorláksbiblíu á myndhvörf og orðaval Hallgríms Péturssonar í Passíusálmunum	253
Samtíningur (Kirsten Wolf, Bent Chr. Jacobsen, Bjarni Einarsson, Ólafur Halldórsson)	275
<i>Handrit</i>	285
<i>Nafnaskrá</i>	287

BJARNI EINARSSON

UM EGLUTEXTA MÖÐRUVALLABÓKAR Í 17DU ALDAR EFTIRRITUM

FRUMÚTGÁFA Egils sögu Skallagrímssonar, Hrappsey 1782, hefur það fram yfir síðari útgáfur sögunnar að hún varðveitir texta tveggja blaða sem hafa týnst úr Möðruvallabók eftir að sú uppskrift sem prentsmiðjuhandritið var runnið frá hefur verið skrifuð. Texti týndu blaðanna tveggja er auk þess varðveittur í nokkrum 17du aldar uppskriftum Egils sögu-texta Möðruvallabókar. Jón Helgason vakti athygli á þessu í grein sinni, Athuganir um nokkur handrit Egils sögu, í Nordælu, afmæliskeðju til Sigurðar Nordals 1956.

Þau 17du aldar handrit sem JH getur um að hafi varðveitt Eglu-texta Möðruvallabókar heilan, þegar undan er skilin blaðsíðan 69v sem verið hefur því nær ólesandi þegar á 17du öld, eru AM 145 fol. með hendi Jóns Gissurarsonar á Núpi (d. 1648), JS 28 fol. með hendi séra Jóns Erleendssonar í Villingaholti (d. 1672), AM 426 fol. sem Magnús Þórólfsson (d. 1667) skrifaði fyrir Magnús Jónsson í Vigur¹ og AM 455 4to með hendi séra Helga Grímssonar á Húsafelli (d. 1691). Hér má bæta við AM 568 4to sem er mikið sagnasafn og hefst á Egils sögu Skallagrímssonar. Egils saga er þar sett saman úr tveim 17du aldar handritum og skarast þau nokkuð þar sem þau koma saman. Það handrit sem varðveitir fyrra hluta sögunnar er skrifað af vönum skrifara og endar neðst á bl. 16v á orðunum 'Eñ óxiñ hliop nidr i stei[niñ]', sbr. FJ bls. 119⁵. Með bl. 17 tekur hitt handritið við og er blaðið illa skert en þó má greina orð sem koma heim við FJ bls. 118¹³. Framhald textans á bl. 16v kemur svo í 7. línu. Skriftnin á síðara hlutanum er miklu síðri og torlesnari. Það er sameiginlegt báðum hlutum sögunnar að öll blöð eru trosnuð á jöðrum og hefur talsverður texti farið þar forgörðum. Auk þess hafa tvö blöð týnst úr síðara hluta, en það kemur ekki að sök hér,

¹ Sbr. grein Jónasar Kristjánssonar í Afmælisriti til Steingríms J. Þorsteinssonar, Reykjavík 1971, bls. 89–96 (cinkum bls. 95).

því að hvorttveggja er utan þeirra kafla sem fylla stóru eyðurnar tvær í Möðruvallabók.

Framvegis verða Hrappseyjar-Egla og uppskriftir Eglu-texta Möðruvallabókar táknaðar þannig að útgáfan kallast H og JS 28 fol. nefnist JS, en hin handritin verða auðkennd með skrásetningartölum sínum. Fyrri hluti handritsins AM 568 4to kallast 568 I og síðari hlutinn 568 II. Aðrir textar Egils sögu verða nefndir fullu nafni þegar þar að kemur. Auk þess verður sjálf Möðruvallabók kölluð M, Eglu-útgáfa Finns Jónssonar, Kaupmannahöfn 1886–8 nefnist FJ, útgáfa Sigurðar Nordals, Rvk. 1933, SN og útgáfa Guðmundar Magnæi, Kaupmannahöfn 1809, er táknuð GM, og Jón Helgason er kallaður JH.

Hér verður í nokkrum tilfellum vísað til orðalags í öðrum gerðum Egils sögu og verður textinn í Wolfenbüttelbók kallaður W og textinn í báðum uppskriftum séra Ketils Jörundssonar nefndur K, en á þeim stöðum þar sem þeim ber ekki saman eru notaðar handritstölurnar í skrá Árnasafns, þ.e. 453 4to og 462 4to. Auk þess kemur fyrir að getið er leshátta í handritaleifunum í AM 162 A fol., sem eru táknaðar með grískum bókstöfum. Þar við bætist upphaf Eglu í Sth. Perg. 4to nr. 7 sem er af W-flokki.

Rannsóknin skiptist í eftirfarandi kafla:

1. Skyldleiki textanna sín á milli og við Möðruvallabók.
2. Texti af týndum blöðum Möðruvallabókar.
  - A. Fyrri eyðufylling.
  - B. Síðari eyðufylling.
3. Helstu niðurstöður.
4. Viðaukar:
  - I. Um texta Höfuðlausnar í Hrappseyjar-Eglu og í AM 145 fol. og 426 fol.
  - II. Um texta Sonatorreks í Hrappseyjar-Eglu.
  - III. Um tvær síðari uppskriftir eftir Eglutexta Möðruvallabókar.

1. SKYLDLEIKI TEXTANNA SÍN Á MILLI OG VIÐ MÖÐRUVALLABÓK

§ 1. Í Möðruvallabók, bl. 62vb efst, er hlaupið yfir eitt orð við línu-skipti, þar sem fyrsta lína dálksins endar á 'ok' en hin næsta hefst á 'ser fiar' (= FJ bls. 5^{ll}). Þar á milli vantar sagnorð. Í eina W-handritinu sem hefur sambærilegan texta á þessum stað, Perg. 4to nr. 7, stendur hér

'fengu' (K ei sambærilegt). Guðmundur Magnússon (Magnæus) giskaði á að þar hefði átt að standa 'öfluðu' og Finnur Jónsson var á sömu skoðun og hefði það orð átt vel við. En í H og uppskriftunum fimm stendur hér 'unnu' sem er ótækt orð hér. Hins vegar bendir það þegar til sameiginlegs uppruna H og uppskriftanna fimm frá einu frumforriti.

§ 2. Í frumforriti þessara sex texta hefur verið hlaupið yfir nokkur orð á bl. 62vb í M sökum þess að ruglast hefur verið á 'sinvm' í 4. línu og sama orði í 5. línu (sbr. FJ bls. 5¹³⁻¹⁴) og hefur þar fallið niður texti sem samsvarar nákvæmlega 14. línu í FJ bls. 5: 'Hafði Þórólfr heim marga dýrgripi ok færði fœður sínum'. Engin tilraun hefur verið gerð til að bæta úr þessu í 145 eða H og verður textinn því kynlegur á þessum stað: 'eñ voru heýma ä vetrum med fedrum synum og Modur'. Þetta er að vísu óbreyttur M-texti, þegar fyrr greind orð hafa verið felld niður. Í JS og 426 hefur textinn verið lagfærður með því að breyta 'modur' í 'mædrum' til samræmis við 'fedrum'. Í 455 og 568 stendur hér 'med fedrum synum', og hefur þar verið lagfært orðalagið með því að sleppa 'ok modur' frumforritsins.

§ 3. Bl. 62vb, 7. línu (= FJ bls. 5¹⁶) 'alldri' hefur verið breytt í 'alldur kominn' í frumforritinu, þar eð þannig er skrifað í öllum textunum sex. Sannast enn sameiginlegur uppruni.

§ 4. Bl. 67ra, 10. línu a.n. (= FJ bls. 41²⁰) 'kiler' er skrifað Kyrjalar í H, kýrialer í 145, kialer í JS og 426, kjarlar í 455. (Óskýrt í 568).

§ 5. Bl. 67va (= FJ bls. 45¹⁹⁻²⁰) meiri en ek (ætti að vera 'minni en ek')] meir enn eg H og 145 og 455; meir enn minir JS og 426 (augljós lagfæring), meiri en mýnir 568.

§ 6. Bl. 68rb (= FJ bls. 52²) alþýðu manz] Alþydumønnum H, 145, 455, af Alþydumønnum JS og 426 (skertur texti í 568).

§ 7. Hér er komið að bl. 69v í Möðruvallabók og er sú blaðsíða mjög torlesin, raunar ólesandi með þeim ráðum sem nú eru tiltæk. Svo er að sjá sem sá er skrifaði frumforrit þeirra texta sem hér um ræðir, hafi og átt örðugt með að lesa þessa blaðsíðu í M, þar eð hann hefur samkvæmt eftirritunum skrifað upp heldur slitróttan texta eftir fyrri dálki, en sleppt texta síðara dálks með öllu. Í 568 er ekki neitt af texta þessarar blaðsíðu í M og endar texti, sem samsvarar M-texta neðst á bl. 69rb, í miðri línu neðst á bl. 9r. Efsta lína á bl. 9v er skörðótt og fyrstu læsilegu orðin eru 'mitt fie' (= FJ bls. 65¹¹; texti af M bl. 70ra hefst í FJ bls. 65¹⁰). Hins vegar hefur Finnur Jónsson lesið mestallt á þessari

blaðsíðu í Möðruvallabók, og er hér sá kostur vænstur að treysta lestri hans.

Nú skal litið nánar á úrræði þeirra sem skrifuðu hin eftirritin.

FJ bls. 60²¹ Hann kuaz – 61⁸ landi] koongur seiger færð mier Þorolfs hofud ef þid vinnid hann, þeir søgdust mundu hætta æ þad, og hofdu C. manns med sier vel bwed, og sigldu æ stad þæ leidi fiell H (bls. 32¹⁴⁻¹⁶).

Þetta er sennilega eyðufylling í H og að mestu eftir ágiskun (sbr. hina textana hér á eftir).

Hinir textarnir fjórir, JS, 145, 426 og 455, hafa allir haft autt rúm hér í fyrstu, og hefur það verið fyllt síðar með annarri rithendi í JS, 145 og 426, en er ennþá autt í 455. Eyðufyllingarnar í JS og í 145 eru náskyldar og mjög líkar samsvarandi texta í FJ sem þar er sóttur í W (frá bls. 60²¹ 'Hann' og út kap.), og stendur 145 þó heldur nær W. Í 426 hefur eyðan verið fyllt með texta náskyldum Ketilsbókartexta sögunnar.

Í þessari opnu í JS liggur lítill pappírsmiði og eru þar skrifaðar með 18du aldar rithendi ábendingar um þessa eyðu og tvær litlar eyður á næstu blaðsíðu, og hinum megin á miðanum er bent á tvær smáar eyður í 44. kap. sögunnar (ævintýri Egils í Atley).

Nefnd eyðufylling í JS hefst nokkrum orðum of seint, er þar sleppt þeim orðum sem myndu samsvara FJ bls. 60²¹–61¹, 'Hann kuaz þá lofa at þeir tæki Þórólf af lífi'. Vantar því fararleyfi þeirra bræðra, Hallvarðs harðfara og Sigtryggs snarfara, og hefur þar verið ruglast á samhljóða orðum, 'þorolf af lífi' (síðustu læsileg orð M-texta og einnig seinustu orð fyrstu málsgreinar W-texta, þar sem hann hefði átt að taka við, – eins og hann er látinn gera í útg. FJ). Það hefur einnig stuðlað að þessari úrfellingu að í W og í brotunum γ og δ (í AM 162 A fol.), sem hafa samskonar texta og W, stendur 'við konung' í stað setningarinnar 'at þeir fari til ok taki Þórólf af lífi' eins og stendur í lok síðara dálks í bl. 69r í Möðruvallabók. Orðin 'Þórólf af lífi' standa því aðeins á einum stað í W og γ og δ.

Eyðufyllingin í JS er á þessa leið: 'og veit ek at þer (þit W) munud færa mer hofut hans er þer (þit W) komed aptr, ok med þvi (+ W) marga dýrgripe, enn þo gieta þess Sumer menn Sagde kongr ef þid Sigled Nordr, at þid munud (munit W) bæde Sigla ok Röa at (+ W) Nordann,

Nu büast þeir sem ákafast (skiotaz W) ok hofdu ij. skip ok ij.^c manna, ok er, þeir voru büner toku (taka W) þeir landnýrðing ut epter

fyrdenum, Enn það er Andvidre Nordr med Lande'. (Síðan er skrifað fyrir neðan með sömu rithendi:) 'XXII. Capitule. Aftaka Porolfs'.

Á spássú við eyðuna í 145 hefur Árni Magnússon skrifað: 'hier er audur skalle i bok Jons Hakonar sonar'. (P.e. JS 28 fol. sbr. bls. 48 hér á eftir). En nær skallanum hefur verið dreginn bogi og inni í boganum er skrifað í lóðrétta línu: 'desideratur qvid' (þ.e. hér vantar eitthvað). Rithöndin á þessari klausu er ókunn. Með annarri rithendi hefur svo verið skrifað í auða bilið: 'kongur qvadst það leifa og veit eg að þier munud færa mier hofud hans er þier komid aftur og med marga dýr-gripe, Enn þo gieta þess sumer seiger kongur ef þid siglid nordur ad þid muned bæde sigla og röa nordan. Nu buast þeir sem skiotast og hofdu ij skip og ij^c manna. Og er þeir woru buner tooku þeir landnyrding ut epter fyrdenum, Enn það er andvidri nordur med lande.'

§ 8. Framarlega í næsta kapitula í JS hafa tvær litlar eyður verið fylltar síðar með annarri rithendi (þeirri sömu og stóra eyðan í lok næsta kapitula á undan). Næstu orð á undan þeirri fyrri er 'firðinum z' (z = ok), sbr. FJ bls. 61¹² 'firði vm Skarnssund'. Í GM bls. 87 stendur hér 'firðinum Prándheimi', og í neðanmálgrein: 'ita lego in Membr. Kálf.' (þ.e. Möðruvallabók). Í JS er eyðan fyllt með orðunum 'þad sem hvataz' sem er augljós ágiskun. Í 145 er óljóst krot á þessum stað, og er svo að sjá sem 'fyrde' hafi verið breytt í 'fyrdenum', og hefur þá verið þar lítil eyða. Í 426 og 455 er ófyllt eyða. Í H mun hafa verið hlaupið yfir eyðu forrits, en engin missmíði sjást á textanum: 'reru inn eptir Firdinum og so um Beitesia inn til Elldueids' (bls. 32¹⁹⁻²⁰).

§ 9. Næsta smáeyða í JS og 426 hefur verið fyllt með orðinu 'Naumudal' með sömu rithendi og fyrri eyðufyllingar og kemur heim við FJ bls. 61¹⁴. Í 145 stendur hér 'Naumu dalz' (og 'oc' fyrir aftan og ofan vegna rúmleysis) og að því er virðist með sömu rithendi og eyðufyllingin á undan ('mu dalz' stendur fremst í línu og strik dregið yfir, nema það hafi verið fyrir, og er hvorttveggja torskilið). Í 455 er hér ófyllt eyða. Í H er prentað 'Naumudals'.

§ 10. Þess er að geta að næst á undan hafa handritin fjögur og H öll sama lesbrigði: 'um heiði og til'. Þetta er rangur lesháttur, og er hið rétta: 'vm eiðit til' sem stendur í FJ bls. 61¹⁴ eða 'yfir eiðit til' eins og stendur í GM og í W, γ, δ og K. Hér er um að ræða 'Eldueið', sem nefnt er í næstu málgrein á undan. Lesbrigðið 'heiði' á þessum stað má telja meðal þeirra sem sanna sameiginlegan uppruna textanna fimm, JS, 145, 426, 455 og H, frá einu frumforriti eftir Möðruvallabók.

§ 11. Rétt á eftir er enn eyða í 145 og 455; í 145 samsvarar hún FJ bls. 61¹⁷: 'Hann hafði .v. skip eða .vj. ok oll stór'. En í 455 hefst eyðan á eftir orðunum 'Hann hafði'. Í eyðuna í 145 hefur verið skrifað hálfa: 'og vj skip'. Þetta er texti af sama tagi og W (hér má einnig bera saman við γ), og er skrifað með sömu rithendi og langa eyðufyllingin sem um er rætt í § 7. En í eyðuna í 455 hefur verið skrifað með annarri rithendi en megintextinn: 'sex skip oc oll vel skipud at vopnum oc monnum' (síðustu tvö orðin á spássíu rúms vegna). Þessi eyðufylling í 455 er samhljóða textanum í JS og 426 sem í hvorutveggja er með sömu rithendi og meginmálið, og kemur heim við GM. Hins vegar hefur H hér: 'Hann hafði mikinn hast æ ferdenne' (bls. 32).

§ 12. Enn eitt dæmi um sameiginlegan rangan leshátt í JS, 145, 426, 455 og H er 'námsmenn', þótt enn megi greina 'mansmenn' í Möðruvallabók; sbr. FJ 62¹⁷ og hjá GM (auk þess K, en breytt í 'mängsmenn' á spássíu í 453). FJ og GM ber annars ekki vel saman í þeim texta sem fer hér næst á eftir, enda er Möðruvallabók enn mjög torlesin, og hafa báðir útgefendur orð á því í neðanmálgreinum.

§ 13. Kaflinn um sáttatilaun Sigríðar húsfreyju á Sandnesi og síðan um bardagann (FJ bls. 63³–65⁹), bl. 69va neðst – 69vb á enda í Möðruvallabók, hefur sá sem skrifaði frumforrit textanna fimm, JS, 145, 426, 455 og H, gefist upp á að lesa og skilið eftir eyðu. Samsvarandi eyða stendur enn ófyllt í 455 og nemur nærri heilli blaðsíðu (frá fjórðu línu á bl. 7v). Seinustu orðin á undan eyðunni eru: 'En er hun kom til K. s. hun skal nockud tia ad' (orðin 'tia ad' sýnast með sömu rithendi og eyðufyllingin næst á undan). Orðin 'En – nockud' eru nær samhljóða FJ bls. 63²⁻³: 'En – nockut'. Orðin 'tia ad' svara til 'vm sættir tjóa at' í FJ bls. 63³⁻⁴. Fyrstu orðin á eftir eyðunni eru: 'Kongur lætur græða þa er lifvæner voru' (sbr. FJ bls. 65⁹⁻¹⁰: 'látid binda sár manna þeira er lifvæner ero').

Í JS og 426 vottar ekki fyrir að hér hafi verið skilin eftir eyða, enda er texti þessa kafla með sömu rithendi og texti á undan og eftir. Hér gegnir sama máli og í § 11 að sá sem skrifaði forrit uppskriftanna JS og 426 hefur fyllt eyðu frumforrits textanna fimm jafnharðan eftir auka-handriti, í fyrra skiptið eftir ókunnum texta, en hér eftir δ eða náskyldum texta. Í fyrra skiptið er texti í JS og 426 samhljóða eyðufyllingu í 455, en á síðara staðnum er hann nær samhljóða eyðufyllingu í 145. Í samsvarandi kafla í FJ og GM eru textar sem svo mjög greinir á að þeir gætu verið eftir fjarskyldum handritum. Því mun hafa valdið að

Þessi kafli hefur verið jafnvel enn torlesnari en aðrir á bl. 69v, og hafa FJ og GM ýmist fyllt með getgátum sínum eða haft hliðsjón af öðrum textum. (GM styðst hér einkum við AM 146 fol., eftirrit Ásgeirs Jónssonar, sem hefur að sínu leyti farið hér eftir AM 463 4to; sjá III. Um tvær síðari uppskriftir eftir Eglutexta Möðruvallabókar).

Hér skal tekinn upp texti í eyðufyllingunni í 145, en á milli sviga eru lesbrigði í JS, 426 og δ: 'Skal nockut tjoa að leita vm sætter (satter JS og 426, sætt δ) með yckur þorolfe? kongur svarar. vill þor. vppgiefast og ganga a mitt valld? þa mun (man JS og δ) hann hallda lyfe og limum, Enn menn hans munu sæta refsingum af mier sem sakir falla til, Epter það gieck Aulver hnufa til stofunnar. og liet kalla þor. til motz (mæla JS og 426, mals δ) við sig,² og sagde honum þann kost er kongur giorþe þeim. (+ hann svar. Enga vil ek næða sætt taka af konge biðv (svo í lok línu) kong gefa oss vtgango leyfi. ok latvm þa skeika at skapvðv δ).³ Aulver gieck þa til kongs, og sagde honum hvor(s) þor. beiddest. þa mællte kongur bere (Berid 426) elld at stofunne, ecki vil eg beriastr við þä, og eyda so (+ JS, 426 og δ) lide mijnu. veit eg að þor. man giora mier mikinn (mikit δ) mannskada. ef vier skulum henda hann ute. þott hann hafe lid miklu (+ δ) færri (+ en ver δ). Var þa elldur borinn að stofunne, og sottiz þvi (þat δ) skiott að (er δ) timbrid var þurtt, en næfrum þaket (þackit ? δ), þor. það menn sijna briota vpp þilid er a millum var stofnanna (stofanna 426), og saktist það skiott, Enn er þeir nadu timbur stockum, þa toku sva marger menn (+ δ) einn stockinn sem a feingu halldid, og skutu odrum enda ut J hyrnijngena sva hart, að næfrarner (næfararner 426) geingu af fyrer utan og hliopu J sundur veggerner, sva að þar var utgangur mikell. Gieck þorolfur fyrstur (fyrst δ) manna vt, enn þar næst þorgils giallande, og þa huor að odrum, tokst þa inn hardaste (harasti δ) bardage. var það um riid að stofann giætte a bak þeim þorolfe, og tynde kongur þa morgu lide sijnu, Enn er stofan tok að brenna, þa sokte elldurinn að þeim, fiell þa og margt lid þorolfs (þeira δ), þa hliop þorolfur framm og hio til beggia handa, og þurftu þeir menn lytt vm (þyrfti litt þeira manna δ) sar að binda er fyrer honum urdu, hann sokte þar að, sem (er δ) hann sa kongs merket, i þvi (þeiri δ) svipan fiell þorgils Giallande, þa er (En

² FJ eignar δ ranglega lesbrigði í 8.-9. línu á bls. 63.

³ Hér er neðanmálgrein í 426 með sömu hendi og á eyðufyllingum: þor: svar. og kvadst aungva naudungarkoste taka af konge; Eg bið Kong lofa oss utgaungu (K-texti).

er ð) Þorolfur sa það, þa leggur hann merkismann kongs í giegnum og mællte. nu gieck eg þrem fetum til skamt, þa stodu a honum bæde sverd og spiot, enn kongur veitte honum banasär og fiell hann a fætur konge, þa bad kongur hætta ad drepa menn, og sva var giort, þa liet kongur menn sijna fara ofan til skipa, og mællte vid Aulvi, taked (taki 426) þier nu Þorolf frænda ydarn og veited honum umbunad sæmileg-ann, eñ ecke skal hier ræna þviat þetta allt er min eiga.'

Handritin fjögur og Hrappseyjar-Egla hefjast á sömu orðum að loknum innskotstextanum: Kongur (Haralldur koongur H) lætur (liet H) græda -, og virðast þau samin af skrifara frumforritsins sem fyrri hluti setningarparts efst á bl. 70ra í Möðruvallabók: þa er lifvæner ero. - Í eftirritunum þremur lýkur innskotstextanum svo: eñ ecke skal hier ræna þviat þetta allt er min eiga (145). Því næst er haldið áfram eins og fyrr segir: Kongur lætur græda þa er lýffuæner eru, eñ ecke skal hier Ræna seger hann þui þetta er mitt fie (145). Hér verður því endurtekning þeirra orða kóngs að ekki skuli ræna og hefði innskotstextanum átt að ljúka næst á undan þessum ummælum kóngs.

Texti Hrappseyjar-Eglu á þessum kafla (bls. 33⁹⁻³⁴) byrjar sem tilbúningur með sautjándu aldar orðalagi, en verður síðan mjög líkur texta Ketilsbóka, nema allra síðast, þar sem aftur virðist skáldað í eyðu. Þessi tilbúningur minnir að efni og einnig að nokkru leyti að orðfæri á samsvarandi texta í sautjándu aldar gerð Egils sögu sem Árni Magnússon taldi vera verk Lærða-Gísla Jónssonar í Melrakkadal (uppskrift Sigurðar á Knör í AM 454 4to, bl. 14r-v): 'skal mikid adgiöra, mæ ei fast ad sefest Ydar Reide, Eg vil fa vægd firer Boonda minn, Koongur svarar: vilie hann giefast æ vora Næd, og vera minn Underdæne, þa mæ hann lifa ef hann vill; Epter það gieck Avlver Hnúfa til Þorolfs og sagde hönnum hvørn kost Koongur giæfe hönnum, Þorolfur svarar, fir vil eg falla med Dreingskap, enn vera Koongsinns Underlæga alla mijna Lijfdaga. Seig þw Koonge, seiger Þorolfur: ad eg bidie hann ad lofa mier ad ganga wt, og veria mig med vopnum, og vit hvørt eg hef ei mann firer mig. Avlver innte Koonge Andsvør Þorolfs,⁴ Koongur mælte: berid Elld ad Stofune, þvi eg vil ei (eckj vil eg K) tijna Lide mijnu, ætla eg (+ ad K) Þorolfr mune giöra oss mikinn mannskada (mannskada micinn K) ef hann kiemst wt. Sijdann var Eldur bor-enn ad Stofune og logade floott (skiött K), þvi tymbred var þurt og

⁴ Hér tekur við texti líkur K.

brædder Veggerner enn Næfrum þaked Ræfrid (þakt um ræfred K); Þorolfur bad menn síjna brioota upp þilid, enn er þeir nædu tymburstocknum þa tooku þeir marger eirn Stockinn sem a feingu hallded, og skutu ødrum Endanum wti Hirninguna (hirningina K) so hart ad næverner (nafarner K) hrtu af firerutann og hlupu i sundur Veggerner, so þar vard (var K) wtgængur mikill. Þorolfur gieck wt firstur, þa Þorgils Giallande, þa hver ad ødrum, tokst þa bardage og varade (var K) þad umm hrid ad Stofann gætte ad bake (ä bak K) þeim. Enn er hwn took ad brenna þo (svo, þä K) sookte Eldurinn ad þeim, fiell þa margt lid, þa sookte (hljöp K) Þorolfur framm og hioo til beggja handa og sookte þangad (+ ad K) sem merke Koongs var, i því fiell Þorgils Giallande; Enn er Þorolfur kom framm ad Skialldborginne, þa lagde hann igiegnum þann mann med Sverde er merke Koongs bar (bar firir konge K), þa mælte Þorolfur nw geck eg þrem fotum til skamt, þa stoodu a hönnum bæde Sverd og Spiot, Enn Koongur⁵ veitte hönnum banahögg, og fiell hann so davadur nidur. Koongur seiger hættum nw þessu slæge, því vier höfum feingid Sigur, talar síjdann til Avlvers Hnúfu, bijd þw hier epter, og greþra Þorolfs Lijk, og þeirra sem hier fiellu, enn græd þa sem lijft er.'

§ 14. Í 145 er eyða sem skrifarinn (Jón Gissurarson) virðist þó hafa haft grun um hvernig ætti að fylla. Þar ætti að standa 'bautasteina' (sbr. FJ bls. 66²⁰), en Jón hefur skrifað 'ēya' (= eyna, eina) á eftir lítilli eyðu sem myndi rúma 'bautarst' (eða 'bautast'). Á sama stað í 426 hefur verið eyða, en í hana er skrifað með annarri rithendi 'Bautarsteina'. Í 455 er skrifað 'Bautarsteina' með breyttri skrift, en sama bleklit og líklega sömu rithendi. Þarna kynni að hafa verið eyða í upphafi. Í JS er ekki að sjá að fyllt hafi verið eyða á þessum stað, heldur stendur þar með hendi Jóns Erlendssonar 'Bautarsteina'. Í H er prentað 'Bautasteina' (bls. 34³⁰). Í 568 I hefur málgreininni verið sleppt. Af þessu verður glögg að orðið hefur verið torlæsilegt í frumforriti þessara texta.

Næst á eftir stendur í 145, 426, 455 og H: 'þeir létu græða síuka menn'. Og er það M-texti (FJ bls. 66²¹). Sökum skerðingar á blaði verður ekki fullyrt hér um texta í 568 á eftir 'græða'. En í JS stendur: 'þeir lietu græpa sára menn'. Má vera að það sé lagfæring Jóns Erlendssonar. Í W og δ stendur að þeir 'létu græða sár manna'.

⁵ Hér lýkur texta líkum K.

§ 15. Í 145 og 455 hefur verið skilin eftir enn ein eyða á bili sem samsvarar nokkurn veginn FJ bls. 67¹²⁻¹⁶ (frá helldr):

Konungr leit við honum ok suarar helldr stutt: „eigi mun ek þat lofa yckr. Hér skulu þið vera með mér“. Þeir bræðr gengu í brott ok aprtr til sætiss síns. Annan dag eptir sat konungr í málstofu, lét kalla þangat þá Aului bræðr.

Síðasta lína á undan eyðunni í 145 og 455 er þessi:

Kongur leyt vid honum og mællte.

Síðan kemur í 145 eftirfarandi eyðufylling með annarri hendi:

helldur stutt. Eige man eg þad leyfa yckur. hier skulu þið vera med mier. þeir geingu braut og hurfu til ruma sinna. Annan dag epter sat kongur i malstofu og liet kalla þangad þa Aulvi og Eyvind lamba og mællti. Nu skulu þið vita yckarn lut.

Hér lýkur eyðufyllingu í 145, en framhaldið er á þessa leið:

Nu skulu þið fá seiger kongur þad er þið beýddust aff mier þviat þið haffed verid hier vm hrýd med mier og vered vel sidader og Jafnann vel dugad, heffer mier til ýckar vm alla hlute vel hugnad.

Þessi kafli virðist ágríp af texta M (sbr. FJ 67¹⁶⁻²⁰):

„Nú skulu þið vita, seiger konungr, vm erendi þat er þið hófut við mik ok beidduz heimferðar. Hafi þið verit hér vm hríð með mér ok verit vel siðaðir. Hafi þit vel jafnan dugat. Hefer mér til yckar aller hluter vel hugnat.“

Í 426 og JS – og að því er virðist í 568 – er á því bili sem samsvarar eyðu í 145 og 455 samskonar texti og eyðufyllingin í 145. Þessi texti ber nokkurn svip af δ, þó að mismunur sé einnig glöggur. Texti í δ er á þessa leið (hefst litlu fyrr og endar nokkru síðar en eyðufyllingin):

konungr mælti til hans oc helldr stutt. Eige man ek þat leyfa ykr. her skolo þitt vera med mer. þeir gengo ibrott oc aprtr til rvms sins. Annan dag eptir satt konungr i malstofu oc létt kalla þangat þa aulvi bredrna. konungr mælti. Nu skolo þit vita yckarn lvt. It hafit verit með oss vm rið vel siðaðir. hefir mer til yckar vel hvgnat . . .

Fyrst verða fyrir tvö lítil frávik, þar sem í δ stendur 'ibrott oc aprtr' hafa

145 og JS og 426 'braut og hurfu'. Í δ stendur 'til rvms sins', þar sem í hinum þremur stendur 'til ruma sinna'. Í síðara tilfellinu er þó samkvæmnin merkari en mismunurinn, því að í öðrum textum (M, K og H) stendur 'sætis' í st. 'rvms' ('ruma').

Skyldleikinn við δ verður ótvíræður í framhaldinu, þar sem JS og 426 halda áfram með texta samhljóða δ þó að ekki virðist hafa verið þörf á því samkvæmt afmörkun eyðunnar í 145 og 455. Framhaldið er þetta samkvæmt JS (og 426):

Nu skulut þid vita ykkarn lut, jt hafed vered med oss um rid vel sidader. hefur mer til ykkar vel þokknaz.

Eina afbrigðið er orðið 'þokknaz', þar sem δ hefur 'hvgnat' og er þar reyndar í samræmi við M og önnur eftirrit M-texta (568 hefur að vísu 'hugnnast'). 'þokknaz' verður því að teljast frávik í því forriti sem JS og 426 eru frá runnin. Það er og athyglisvert að orðmyndin 'jt' er einstök hér í JS og stafsetningin 'lvt' og 'rid' mun sjaldgæf þar, ef ekki einstök (sbr. 'hríd' á sömu blaðsíðu, 6. línu a.o.) Í δ eru sömu orð skrifuð 'It' og 'lvt' og 'rið'.

Þá er og ljóst að í eyðufyllingu í 145 hefur verið tekið upp einni setningu of mikið. Lokasetningunni er ofaukið, þar eð hún samsvarar upphafssetningu eftir eyðu, þó að orðin séu allt önnur. Og upphafssetning eftir eyðu í 145 og 455 er samhljóða í öllum þeim uppskriftum sem hér um ræðir ættuðum frá M, – nema auðvitað JS og 426 –, þó að sú setning verði nú ei fundin í M smkv. lestri FJ (og GM): 'Nu skulu þid fá seiger kongur þad er þid beyddust' (145, en hin 'beidist') 'aff mier' (145, 455, 568 og H).

Ræða konungs eftir eyðuna hefur verið tekin upp hér fyrir framan smkv. 145 og er hún samhljóða í 455, 568 og H, nema þeir hafa sem áður er getið 'beidist' (í st. 'beyddust') og auk þess hefur H 'dugandi' í st. 'dugad', og að vísu er 568 styttr texti. En hinn sameiginlegi texti virðist vera runninn frá M, þó að hann sé vissulega ófullkominn, þar eð M hefur enn verið torlesin.

Þess var getið hér á undan að texti í 568 á því bili sem svarar til eyðunnar í 145 og 455 virtist vera sams konar texti og eyðufyllingin í 145 og samsvarandi texti í JS og 426 og því skyldur δ . Sú skoðun styðst við orðin 'aptur til rums syns' sem eru samhljóða δ . Varla er mark takandi á því að í 568 er bætt við orðunum 'med hird sinni' þar sem sagt hefur verið að kóngur sæti í málstofu. Enginn annar texti hefur þessi orð. En

af því að sjón er sögu ríkari skal hér taka upp kafla úr 568 sambærilegan við þann sem tekinn hefur verið upp úr 145 annars vegar og δ hins vegar:

kongur leit við honum og m. til hans heildur stutt [ei (?) man eg það leyfa] yckur, hier skulu þid vera med mier. þeir geingu þa aptur til rums syns. Ann[an dag epter] sat kongur i málstofu med hird sinni, og liet þangat kalla þa m̄ (?) olver og [Eyvind]. Nu skulu þid fæ seigir kongr það þid beidist af mier, þvíat þid haft (svo) verit vel sidadir. Og Jafnann vel dugat. hefmier (svo) ad yckur vel hugnast.

Fyrirnefnd viðbót í 568 'með hird sinni' hefur getað komið eins og af sjálfu sér úr þenna heldur hirðulauss skrifara, þó að hann virðist annars yfirleitt stytta textann. Framhaldið – frá 'Nu skulu þid fæ' – er augljóslega sami texti og tekur við eftir eyðuna í 145 og 455 og eru þar úrfellingar af því tagi sem einkennir texta í 568.

H er sér um texta á sama bili og eyðan er í 145 og 455. Texti H er á þessa leið:

Koongur leit við hönnum og mællte reiduglega: þid skulut samt, vera kirrer i hird minne og þiggia sømu koste og aður höfðud, þeir geingu aptur til sijns sætes, og svørudu avngvu. Annan dag seiger Koongur við þæ, Nw skulu þid fæ seiger Koongur, það er þid beidiz af mier, þvíad þid hafid verid hier um hrijd med mier og verid vel sidader, og jafnann vel dugandi, hefur mier til yckar um alla lute jafn vel hugnad (Hrappseyjar-Egla, bls. 35).

Það er athyglisvert að í þeim texta H sem samsvarar títt nefndri eyðufyllingu, verður vart svips með orðalagi á sambærilegum stað í Eglu Lærða-Gísla. Þar byrjar ræða kóns svo:

(Enn er köngur heirde þetta, m. hann) Ølver skal samt vera med hyrd minne . . . (AM 454 4to, bl. 15v).

Og í H segir köngur: 'þid skulut samt vera kirrer i hird minne . . .'.

Að öðru leyti gæti texti H á þessu bili verið tilbúningur skrifara, nema e.t.v. orðin 'aptur til sijns sætes' sem samsvara texta M: 'aptr til sætiss síns' (sem reyndar er samhljóða í Ketilsbókum). Framhaldstextinn er hins vegar nær eins og texti í 145 og 455 á eftir eyðunni.

Niðurstaðan virðist sú að í sameiginlegu forriti allra þessara texta

hafi verið skilin eftir eyða sem samsvarar eyðunni í 145 og 455. Í milli-lið þessa forrits og JS og 426 hefur eyðan verið fyllt með texta líkum δ og þá viljandi eða óvart tekinn upp meiri texti en nauðsyn krafði. Sams konar aukatexti hefur verið notaður til að fylla eyðuna í 145 og einni málsgrein bætt við um fram þörf. Loks hefur texti af sama tagi enn verið notaður til að fylla eyðu í 568 eða forriti þess, en þar hefur ekki neitt verið tekið upp um fram eyðufyllingu. Þessi þrefalda notkun sams konar eyðufyllingartexta er ekki undarleg, þegar þess er gætt að W-texti Eglu hefur verið víða til eins og margvísleg brot af honum sanna.

§ 16. Rétt á eftir bregður fyrir orðalagi í JS, 145, 426, 455 og H sem enn einu sinni sannar uppruna þessara texta allra frá sameiginlegu frumforriti. Kóngur segir um Ölvi samkvæmt FJ bls. 68¹: 'Vil ek hann eigi lausan láta . . .' (Enn læsilegt í M). Og sama stendur í útg. GM. En í áður nefndum fimm textum er þetta orðað svo: 'vil ek hann ekki (ei JS) missa né lausan láta.' Hér er 568 skert: 'vil eg hann ei l . . .', en síð-asti stafur bendir til að þessi texti hafi hér verið líkur M.

§ 17. Þess er að geta að næst á undan umræddri eyðu í 145 og 455 (sbr. § 15) og samsvarandi texta í JS, 426 og H, greinist orðalag á þann hátt að næst á eftir 'Þórólf' (sbr. FJ bls. 67¹¹) stendur 'því hann var frændi okkar' í 455, JS, 426 og H, og 'hann var frændi ockar' (upphaf skert) í 568, en 'frænda vorn' í 145 og δ og W, og 'frænda ockarn' í M samkvæmt FJ bls. 67¹¹⁻¹² og GM bls. 95 (greina má daufar leifar af 'ockarn' á ljósmynd af bl. 70rb, efstu línu). Ölvir talar hér fyrir munn tveggja, og í Möðruvallabók og í W segir hann 'vit' o.s.frv., en í δ stendur 'ver' o.s.frv., og í 145 fyrst 'vier', en síðan 'ockur', 'ockura', 'víd' og loks 'vorn'.

Hafi skrifari 145 hér haft hliðsjón af δ eða náskyldum texta, þá gegnir furðu að hann skyldi ekki fylla eftir því eyður forrits síns. Hér verður því e.t.v. að gera ráð fyrir tilviljun.

§ 18. Á einum stað er augljóst að skrifari frumforrits þessara sex texta, JS, 145, 426, 455, 568 og H, hefur breytt auðlesnu orði Möðruvallabókar að geðþótta sínum. Skallagrímur kemur til föður síns, þá er hann hefur lagst í rekkju af harmi og elli eftir lát Þórólfs, 'bað hann hressa sik, sagði at allt var annat athæfilegra en þat at auuirðaz ok leggi az í kaur' (bl. 70vb, FJ bls. 72⁹). Í nefndum sex textum stendur hér 'gráta' í stað 'auuirðaz'. Í 568 stendur reyndar 'ohæfilegra' í st. 'athæfilegra'. Orðalagi er og breytt að öðru leyti og vísa Kveldúlfs felld niður í þessu handriti (sbr. § 19).

§ 19. Fyrsta vísa Egils sögu er lögð í munn Kveldúlfi eftir fall Þórólfs sonar hans. Allmikill munur er hér á textum í JS og 426 annars vegar og í H og 145 og 455 hins vegar. Í JS og 426 hefur vísan flest einkenni δ -texta, en hinir textarnir þrír hafa M-texta. Þó hafa þau öll fimm lesbrigðið 'þórs' í upphafi 6. vísuorðs, þar sem M virðist hafa 'þars' eins og W. Í δ stendur 'þors'.

§ 20. Í 27. kap. (FJ bls. 88⁷) hefur föðurnafn Gríms hins háleyska fallið niður í frumforritinu. Í M stendur hér: 'Grímr het maðr son þoris ketils .s. kiolfara.' Svo er að sjá sem 'ketils .s.' hafi verið lesið 'ketilssonar' (eins og rétt er) í nefndri uppskrift, þrátt fyrir niðurfellingu 'þoris', því að svo er prentað í H: 'Grímur hiet maður son Ketilssonar Kiolfara.' Má merkilegt heita að ekki skyldi gerð leiðréttingartilraun. Í 455 er samhljóða texti, en að vísu lagfærður með punkti á eftir 'Ketils', svo að textinn verður ekki fráleitur. Sams konar texti er í 568: 'sonr Kietells sonar Kialfara.' Í JS og 426 er orðalagi breytt til lagfæringar og aukið inn lýsingarorðinu 'háleyskur' í samræmi við viðurnefni Gríms, sem getið er síðar, 'inn háleyski': 'Grimur hiet maður Haleyskur Kietilssonur Kialfara.' 'Kietilssonur' ber með sér að það er leiðrétting í stað 'Ketilssonar', þar eð 'Ketilsson' hefði verið í meira samræmi við málvenju. Leiðrétting hefur þó tekist einna best í 145: 'Grýmur hiet maður son Kietelz Kiolfara'.

§ 21. Í Möðruvallabók endar bl. 72vb á 'þorir þurs bio a', en næsta blað (73ra) hefst á 'stauðum'. Hefur fyrri liður bæjarnafnsins fallið niður við blaðsíðuskriptin. Í H og í 145 og 455 stendur hér: 'Þorer þuss bioo ad Støðum' (stafs. H). Í JS og 426 er textinn lagfærður og skrifað 'Þursstøðum'. Í 568 hefur textinn og verið lagfærður: 'Þorir biö æ Porustodum'. Leiðréttingin í JS og 426 kann að vera tilgáta manns sem hefur þekkt til á þessum slóðum, þar eð Þursstaðir eru þar enn með því nafni, en kynni einnig að vera ályktun dregin af viðurnefni Þóris. Umbótin í 568 mun hafa stuðst við nafn Þóris, þó að þá hefði fremur mátt vænta að bærinn hefði verið nefndur Þórisstaðir.

§ 22. Í Möðruvallabók, bl. 73ra, segir frá búskap Skallagríms, þar á meðal nýtingu hlunninda: 'hualakuamur voro þa ok miklar. ok skiota matti sem villdi. allt var þat þa kyrt i veiðistod. er þat var ouant manni' (= FJ bls. 93⁸⁻¹⁰). Þetta stendur allt skýrum stöfum í handritinu, en engu að síður hefur parturinn 'allt - veiðistod' brenglast furðulega, nema ætlunin hafi verið að stytta. Í H stendur hér í stað þessara orða: 'þar edstood', og verður að gera ráð fyrir prentvillu í stað 'þar ed

stood' eins og stendur í JS, 426 og 455. En í 145 er breyting: 'þar madur stood'. Í 568 vantar þetta efni og meira til sökum skerðingar á blaði.

§ 23. Litlu neðar í sama dálki Möðruvallabókar (= FJ bls. 93¹⁹) segir um Sigmund heimamann Skallagríms: 'Hann bio þar er kallat var a asmundar stodum'. Punktur er undir 'as' í 'asmundar' og fyrir ofan forsetninguna 'a' og 'a' fremst í 'asmundar' er skrifað 'sig' (óvíst hvort leiðréttingin er með hendi bókar- og skrifarans, en þó vafalaust mun eldri en sautjándualdaruppskriftir textans). Textunum sex ber ekki saman um þetta bæjarnafn. Í H er prentað 'Asmundarstodum', en í hinum stendur 'Sigmundarstodum'. Skýringin á þessu ósamræmi milli H og hinna textanna fimm kynni að vera sú að í frumforriti þeirra allra hafi verið skrifað nákvæmlega eins og í Möðruvallabók, þ.e. 'a asmundarstodum' með 'sig' fyrir ofan 'a a', en síðari skrifarar hafi valið á milli. Mætti þá og virðast sennilegt að sú venja Egluhöfundar að láta heimamenn Skallagríms og förunauta setjast að á jörðum samnefndum sér hefði getað styrkt eftirritara í þeirri skoðun að 'á Sigmundarstöðum' væri rétta nafnið. Þess má geta að kaflann um Odd og Sigmund vantar í W og δ. Og setningarnar um bústaði Sigmundar eru ekki í K.

§ 24. Á bl. 73va í Möðruvallabók segir m.a. frá járnsmíði Skallagríms, og að hann léti gera smíðju í Raufarnesi, 'þotti honum skogar þar fiarlægir.' Hér vantar augljóslega neitun ('þar var skamt til skogar' stendur í W og δ og K). Í Hrappeyjar-Eglu hefur verið gjörð leiðrétting: 'þotti hönnum Skoogar þar nælægir' (bls. 49 neðst). Og í JS og 426 er leiðrétt á annan veg: 'þotti honum skögar þar ei fiarlægir'. En í 455 er óbreyttur M-texti: 'þötti hönnum skogar þar fiarlægir', – og í 145 er aðeins vikið við orðaröð: 'þötte honum þar skogar fiarlægir'. Hér er auðsætt að sameiginlegt frumforrit hefur haft þetta óbreytt eftir Möðruvallabók. (Sbr. FJ bls. 97⁶). Texti er skertur í 568.

§ 25. Vísa Skallagríms um járnsmíði kemur hér rétt á eftir (bl. 73va–b = FJ bls. 98). Í þessari vísu hafa JS og 426 þrjú lesbrigði í samræmi við W og δ og ε og enn eitt af sama tagi og W og δ. Hins vegar hafa H og 145, 455 og 568 annan texta og sumpart líkara M, en þó með miklum afbökunum. Tvö síðustu vísuorðin vantar reyndar í 145, 455 og 568. Óvíst er að þetta sýni sérstök tengsl milli þessara þriggja texta. Mætti vera að þau geymdu hér texta frumforrits. Þess er að gæta að tvö síðustu vísuorðin í H minna nokkuð á ε og K. Fyrsta orð í sjöunda vísuorði er 'hítu' í H, 'hetu' í ε og 'h'u' í K ('heitu' M, 'heiter' W og δ). Seinasta orð vísuorðsins er 'bitra' í H, en 'kýttra' í ε ('kytur' M, W og

ð). Áttunda vísuorð hefst á 'hreggum' í H, 'hrek vm' í ε ('hregs vind' M og W, 'hregs vnd' ð).

§ 26. Fyrsta vísa Egils samkvæmt sögunni er á bl. 74ra í Möðruvallabók (= FJ bls. 101) og er vel læsileg. Vísuna vantar í 568. Í H og í 455 er þessi texti varðveittur óbrennlaður að heita má. Undantekning er 8. vo., sem er þannig í M: 'linz oðar smið finna'. Í H og í 455 stendur: 'Linnz eidar mier finna', og í 145: 'Línseydar mier finna'. Annars er hér sami texti í 145 og í H og 455, nema afbakanir eru fleiri: Í 5. vo. hefur 'þægir' orðið 'sær' og í 7. vo. hefur 'liosundinna' orðið 'Liodsmid-inna'. Í JS og í 426 eru a.m.k. tvær lagfæringar í samræmi við ð, en þeim ber þó ekki saman um 3. vo. Í M stendur: 'hann var ek fuss at finna'. Í stað 'var' stendur 'em' í JS (og í ð), en í 426 stendur 'einn var'.

§ 27. Önnur vísa Egils er litlu neðar í sama dálki Möðruvallabókar (bl. 74ra, FJ bls. 101–102) og einnig auðlesin. Vísuna vantar í 568. Í H og hinum handritunum fjórum er M-texti lítt aflagaður. Í 145 og 455 og H stendur hér 'saragagls' í stað 'sargagls' í 2. vo., en í JS stendur 'Sardags' og er það lesbrigði í samræmi við W og ð, og í 426 stendur 'saradags'. Í 145 virðist standa 'brunrotar' í 4. vo. í st. 'brimrotar'. Hins vegar hefur 145 varðveitt M-orðmyndina 'beck fidurs', þar sem hin handritin og H hafa 'beckfidris'. (M-orðmyndin 'beck fiðrs' er reyndar afbökun í st. 'beckfiðurs' eins og skrifað er í ð og ε og auk þess í W með leiðréttingu). Lesbrigði Jóns Gissurarsonar (þ.e. í 145) 'fidurs' kynni að vera lagfæring hans í st. 'fidris', þar eð honum hafi þótt 'fidurs' skiljanlegra.

§ 28. Nú er komið að fyrri eyðunni í Eglu-texta Möðruvallabókar, þar sem blað vantar í bókina á eftir bl. 77, sem endar á orðunum 'þa tok at liða at ałui' (sjá FJ bls. 135⁶ og SN bls. 109_s). Hér er prentaður texti úr JS 28 fol. með lesbrigðum úr hinum textunum fimm, Hrappseyjar-Eglu, AM 145 4to, 426 fol. og 455 4to auk 568 4to II sem nú hefur tekið við af 568 4to I (sbr. kaflann 'Helstu niðurstöður', 7. grein). Um leið er gefinn gaumur að sambærilegum lesbrigðum í W, ð auk K.

Texti úr JS ásamt lesbrigðum úr H og úr hinum handritunum fjórum er prentaður hér á eftir á bls. 28 o. áfr.

§ 29. Á bl. 81rab í Möðruvallabók stendur: 'siðan / ver settüz' (sbr. FJ bls. 165¹⁸). Í JS er síðasta orðið skrifað 'sættunst' og 'sættüst' í 145, 426 og 455. Hér er 568 samhljóða M. En í H stendur: 'sijðann vier sett-

um grid' og K er hér nær samhljóða H, enda verður þess víða vart að H dregur dóm af K.

§ 30. 19. vísa Egils sögu samkvæmt Möðruvallabók stendur á sínum stað í H og í eftirritunum öllum nema 455. Í 455 standa vissulega á réttum stað orðin 'Og þa qvad E. v.', en ekki hefur vísunni verið ætlað neitt rúm og á spássíu stendur með hendi skrifarans: '(öskilin)'. Ekki hefur skrifarinn átt við að hann skildi ekki skrift forrits síns, heldur hitt að vísan væri torskilin og ekki ómaksins vert að skrifa hana af þeim sökum. Víst er að vísan er ekki auðskilin, en ekki hafa aðrir skrifarar þeirra eftirrita sem hér um ræðir sett slíkt fyrir sig.

Þessi vísa er á bl. 82va í Möðruvallabók (með hendi vísaskrifara sögunnar í þeirri bók) og er nú torlesin að sumu leyti, bæði með dökkum flekk og máðum blettum. Þó virðast FJ og GM báðir hafa getað lesið allt, en ber ei algjörlega saman. Finnur getur þess reyndar tvisvar að stafir séu ógreinilegir. Texti í H og í uppskriftunum fjórum ber vitni um sameiginlegan uppruna frá einu forriti, en JS og 426 hafa þó hér sem víðar sameiginleg lesbrigði gegn hinum.

Vísan er á þessa leið í textunum fimm (tekin upp eftir 145 og með lesbrigðum úr hinum fjórum):

Huarmtangar lætur hanga
hrýmuirgilz mier Brýniu
hadde ä hauke trodnum
heidis vinga Meide
Ritmeidis knä ec Reyde
Ræde gunnuala Brædur
gelgiuseil æ Galga
geitnædur Loptz neýtis.

hrýmuirgilz] Hrin- H; hrynmirgils JS, 426. vinga] vindga H.
Galga] Gialga 568. geitnædur] geitvedur H, 568; gietuedur JS, 426.

Vísutexti Möðruvallabókar er þessi, og eru óvissir stafir á milli [ ] og þá stuðst við lestur Finns (fjólublátt lampaljós reyndist ekki koma að gagni):

Hvarmtánger lætr hanga
hrym vir / [gi]ls mer [br]yníu
[h]a[ðr] a hauki troðnum
heidis / un[ga] m[ei]ði

[r]ytm[ei]ðis kna ek reiði
 ræðer gunn / vala bræ[ðir]
 [gelgiu seið] a galga
 geirueðrs / lo[fi] at m[eira].

Finnur tekur fram í Skjaldedigt. A I bls. 51 að 'seið' í 7. vo. sé ógreinilegt. Í W er vísan á þessa leið:

Hvarmtangar lætr hanga
 hrum virgils mer bryniu
 hauðr a auki trodnum
 heiðis unga meiði
 ryð meiðiss kna ek reiða
 roðir gun vala broðir
 gelgio sel a galga
 geirueðrs lofi meira.

Í K (AM 453 og 462 4to):

Hvarm tänga lætur hänga
 hrÿn virgils mier briniu
 haudr af hauka triönum
 heidir unga meidir
 rÿt meide knä eg rÿða
 rædr gunnvala bræder
 gelgis skil ä gälga
 geir vedurz lofe at meira.

hrÿn] hrÿn 462. rædr] rædur 462.

Og í η (í AM 162 A fol.)⁶:

Hwartangar lætur hanga
 hrunnuirgils mer bryniu
 haudur æ hauke trodnum
 heidis vínga meide

⁶ η er textabrot frá 15. öld; virðist vera blandaður texti; sbr. grein Jóns Helgasonar í Nordælu, bls. 112.

ryd mædis knæ ek reida
 rædur gunnuala brædis
 gelgiu seil æ galga
 geír wedr loff ath meíra.

Þess er áður getið til að skrifari sögunnar í 455, Helgi Grímsson, hafi látið hjá líða að skrifa þessa vísu sökum þess að hann hafi talið hana óskiljanlega (sbr. '(öskilin)' á spássíu). Þá mætti ætla að vísutextinn í hinum handritunum fjórum og í Hrappseyjar-Eglu væri runninn frá frumforritinu, sem hefði haft hann eftir Möðruvallabók, en að vísu nokkuð brenglaðan vegna þess hvað vísan hefur þá þegar verið torlesin. Ekki væri líklegt að skrifari frumforritsins hefði sótt vísuna í annað handrit, því að hann hefur verið vanur að skilja eftir eyðu þar sem Möðruvallabók var að ráði vandlesin. Mátt hefði vænta eyðu í öðrum eftirritum sögunnar, ef svo hefði verið hér í forritinu, og hefur þegar verið getið ýmissa tilfella af því tagi.

Í vísutexta Möðruvallabókar eru reyndar tvö lesbrigði sem myndu girða fyrir að vísutextinn í 145 og hinum eftirritunum auk Hrappseyjar-Eglu gæti verið þaðan runninn, ef víst væri að þau væru rétt lesin í útgáfu FJ. En á því leikur vafi í báðum tilfellum. Fjórða vo. hefst á 'heiðis' sem er auðlesið seinast í línu í handritinu (sjá bl. 82va, 29. línu). En afgangur vísuorðsins í upphafi næstu línu er mjög máður, einkum fyrra orðið, sem sýnist þó byrja á 'un', og bæði FJ og GM hafa lesið 'unga', og svo er skrifað í W og K. En η hefur hér 'vínga' og sama stendur í 145 og hinum eftirritunum, en 'vindga' í H. Augljóst er að 'vinga' eða 'vindga' er eina rétta orðið á þessum stað (sbr. 'vindga meiði' Hávamál 138).

Í Möðruvallabók er svo háttað að nú verður ekki greint nema 'un' eins og fyrr er getið af orðinu á undan 'meiði', þótt bæði FJ og GM hafi þótt geta lesið 'unga'. Næst á eftir 'un' má greina leifar af 'g', en alls óvíst er um næsta staf þar á eftir. Sá kostur hefur verið athugaður að 'un' gæti verið 'ui' og fyrri liður af 'n', en samkvæmt samanburði við stafagerð sama skrifara virtist varla rúm fyrir þetta á undan 'g'. Því er líklegra að þar hafi staðið 'unga' eins og þeir FJ og GM hafa lesið en 'vinga' eða 'vindga'.

Síðara lesbrigði sem athuga þarf í þessu sambandi, er 'seið' í 7. vo. í texta Möðruvallabókar samkvæmt lestri Finns, en GM tekur fram að orðið sé máð og prentar 'seil' í samræmi við eftirrit. Skemmst er af að

segja að nú eru allir stafir orðsins óskýrir, og eins og fyrr er sagt hefur Finnur getið þess í Skjaldedigtningin að orðið sé ógreinilegt. Þessi lestur Finns verður að teljast ótraustur, enda nýtur hann einskis stuðnings í öðrum handritum. 'gelgiuseil' kann að vera réttlesinn M-texti í eftirritunum.

Niðurstaðan er sú að uppruni vísutextans í eftirritunum fjórum og H verði að teljast óviss svo framarlega sem lesbrigðið 'unga' er rétt lesið í 4. vo. í texta Möðruvallabókar. Hins vegar er athyglisvert að Ásgeir Jónsson hefur lesið 'vinga' þegar hann skrifaði Eglu-texta eftir Möðruvallabók snemma á 18. öld. Hann skrifar 'gelgfú feit' í 7. vo.

Af sambærilegum textum er vísutextinn í η líkastur texta eftirritanna fjögurra og H. Þar eru bæði lesbrigðin 'vinga' og 'seil'. Hins vegar er fyrsta orð vísunnar í η einstakt, 'Hwartangar', þar sem eftirritin og H hafa 'Huarmtangar' eins og W og K (að vísu – 'tänga' í K).

§ 31. Á bl. 83vb í Möðruvallabók stendur: 'aunundr s. þa snellt miog' (sbr. FJ bls. 186⁷). 'snellt' er einnig skrifað í 145, 455 og 568, en í JS og 426 stendur 'svellt'. Í H er hins vegar lesbrigðið 'geistur', og í K stendur 'geistr' og 'geystr' í W (þar er og annað orðalag).

§ 32. Næst á eftir bl. 83 í Möðruvallabók vantar enn blað í texta Egils sögu (sbr. FJ bls. 187²⁴–195⁹). Bl. 83vb endar á orðunum 'or sygna fylki .xij.' Texti sem nemur eyðunni er prentaður hér á eftir og er farið eftir texta í JS með orðamun úr Hrapseyjar-Eglu og úr hinum eftirritunum fjórum. Jafnframt verður getið lesbrigða í θ, W og K, þar sem þau skipta máli.

Textinn ásamt lesbrigðum hinna handritanna og H er prentaður í lok þessa kafla á eftir texta fyrra týnda blaðsins, bls. 35 o. áfr.

§ 33. Efst á bl. 91vb í Möðruvallabók er torlesinn stuttur kafli (raunar ekki sá eini í þessum dálki) sem samsvarar síðustu línum í 70. kap. í útgáfu FJ. Þeir FJ og GM hafa hér samhljóða texta og að því er virðist rétt lesinn. En í þeim sex textum sem hér um ræðir er allfrábrugðinn texti af einni rót runninn, en skiptist þó í tvo flokka. Í Hrapseyjar-Eglu bls. 140–141 stendur eftirfarandi: 'Ønundur Sioone og þeir nockrer menn hanns höfdu vopnast, og farid wt til Siooar ad sia skip þeirra og annan varnad, Þeir höfdu sett epter nockra menn til vardveisln (svo): Þootti þeir Ønundi lidliett ad sia, Koongsmenn lata nw Oduliga um ferdina, og villdu ecki bijda'. Nær samhljóða texti er í 455 og samskonar í 145, þó að sumu sé lítið eitt vikið við eins og víða í þeim texta. 145 er þó samhljóða H að einu leyti gagnvart hinum: 'lid-

liett' í st. 'lidliettir'. Í 568 eru felld niður orðin 'vopnast og'. Texti í JS og 426 er hér og af sama toga spunninn, en þar er einstakt orðalag: 'varning. Pesser' í st. 'varnad. Þeir'. Í Möðruvallabók má greina 'varnat'.

§ 34. Nefna má dæmi þess að 455 og 568 hafi ein nákvæmlega réttan M-texta: 'Þorst. var og ecki við hann ästudigt'. Þetta er óvenjulegt orðalag og FJ hefur lesið: 'Þorsteinn var ok ecki við hann ástúðigr' (FJ bls. 293⁶). Nafn Þorsteins er skammstafað í Möðruvallabók svo að fallið sést ekki (sbr. bl. 95vb 3. l. a. n.). Jón Helgason hefur leiðrétt þennan lestur Finns og gjörir ráð fyrir að nafnið eigi að vera í þágufalli: 'Þorsteini var ok ecki við hann ástúðigt' (Bibl. Arnam. XX, Opuscula I, bls. 353–4). Í 145 er lýsingarorðið skrifað 'ästudugt' en nafnið haft í nefnifalli. Í H hefur lýsingarorðinu verið breytt, en hvorugkyni samt haldið: 'ästwdligt', – og nafnið er í nefnifalli. En í 426 stendur 'ástudligur' og í JS 'astudlegur' og nafnið auðvitað í nefnifalli. Auðsætt er að 455 og 568 hafa hér varðveitt rithátt og orðalag frumforrits textanna sex sem hér um ræðir. Í öllum hinum hefur 'Þorst.' eða 'Þst.' verið lesið sem 'Þorsteinn', þó að tvö hafi haldið hvorugkynsmynd lýsingarorðsins. Aðeins í forriti að JS og 426 hefur kyn lýsingarorðsins verið samræmt nafnorðinu. Fyrirgreint dæmi nægir þó ekki til að sanna sérstakan skyldleika með 455 og 568.

§ 35. Í vísunni 'Áttak erfinytja' (57. er. í útg. FJ, 55. er. í útg. SN) er ritvilla í Möðruvallabók, 'varna' í lok 5. vo. (sbr. bl. 96ra), þar sem ef-laust ætti að standa 'vatna'. Þessi ritvilla hefur hvað eftir annað verið endurtekin í eftirritum Möðruvallabókar. Hins vegar hafa Finnur Jónsson og Sigurður Nordal báðir leiðrétt villuna í útgáfum sínum af Egils sögu með tilvísun til að í K standi 'vata'. Það lesbrigði er að finna í öðru eftirriti séra Ketils, AM 453 4to, en í hinu, AM 462 4to, stendur 'vatna' (skrifað 'vat^a').

§ 36. Bls. 174⁵–175³⁰ í Hrapseyjar-Eglu er K-texti. Í H bls. 175⁸⁻⁹ stendur 'þæ rijda þeir Þorsteirn id nedra um gótuna, og inn um til Siäfar', og er þetta samhljóða K-texta í AM 462 4to, en í hinum K-textanum (453) stendur 'þæ ridu þeir Þorst. it nedra um gótuna, og inn til siäfar'. Hins vegar ber H-texta saman við K-texta í 453 á öðrum stað þar sem ósamræmi er með K-textunum tveim. Þetta er á bls. 175²⁰ í H: 'Enn um daginn efter sende Þorsteirn Hwskarl sinn þess erindis til Steinars ad hann færde bwstad sinn'. Þetta er orðrétt eins í 453, en í 462 er sleppt orðunum 'til Steinars'.

§ 37. Hrappseyjar-Egla heldur nú enn áfram með Möðruvallabókar-texta um sinn uns lokið er síðustu vísu Egils í sögunni, bls. 177⁹ (= FJ bls. 318⁴ og SN bls. 296¹³). Í þessum Möðruvallabókartexta Hrappseyjar-Eglu bregður tvisvar fyrir orðalagi sem er líkara K en M. Í M stendur 'ok drap fæti' (= FJ bls. 316⁸), en í H (bls. 176¹⁴⁻¹⁵) og í K (462) 'ad hann drap vid fæti sijnum'. Í hinn textann (453) vantar 'ad'. Í vísu rétt á eftir stendur 'vafallr' fremst í 2. vo. í M, en 'vá fullur' í H og 'va fullr' í báðum K-textum.

§ 38. Úr þessu (að lokinni síðustu vísu Egils) er óblandaður K-texti í Hrappseyjar-Eglu til söguloka. Undir lokin hefur K-texti í 453 eina setningu um fram hinn K-textann í 462 og H: 'þad var sundrleitt miðg'. Koma þau orð heim við texta Möðruvallabókar, nema þar vantar að vísu síðasta orðið (og þrjú sem á eftir fara að auki), sbr. FJ bls. 321¹⁹⁻²⁰. Í Möðruvallabók lýkur Egils sögu neðst á bl. 99rb; bl. 99r er mestallt mjög torlesið.

2. TEXTI AF TÝNDUM BLÖÐUM MÖÐRUVALLABÓKAR

A

Fyrri eyðufylling samkvæmt JS 28 fol. ásamt lesbrigðum hinna textanna

- ok stod þa Eigill upp ok leiddi hann til dýranna. Eigill kastði hanz hofpi a øxl sier og hiellt a sverdinu vnder skikkiunne. <Enn er þeir komu at dýrum> þa gieck Bardur epter Eikle med horn fullt ok bad Aulver drecka <Velfarar minne sitt, ädr hann geinge üt>. Eigill stod j dyrunum, <tök vid oc drack> ok kuad vísu. Auluar mig þat er Aulvi, aul giorer mik fölvann, atgeira liet ek ira, iring vm gram skyran, aulldungis kann alla oddskys fyrer bernistu, rigna getur at regni, regnbiodur haers þegna. <'al: Aul bar mig þeir aulbe, aul giörir mig faulvann, ödgeira læt eg ýra, yrings af mier stýra, aulldungis kanntu illa, odd skýs fyrer þier vijsa, rigna geir at regne, regnbiodr Härs þegna>. Eigill kastði þegar nidur hörninu ok greip sverdit ok bræ. myrkt var ordit j stofunne. Eigill lagde sverdinu at Barde midium so blodrefellinn giekk ut vm bakit. Fiell Bardur niþur daudur. en blod hliop vt vr undinne. Þa fiell Aulver ok gaus spýia vr honum. Eigill hliop vt vm forstofu dyrnar,

enn nyþa myrkur var ute. tok Eigill þegar a ræs af bænum. geingu menn ut vr stofunne ok sau at þeir voru fallner baþer Aulver oc Bardur, ok hugðu menn fyrst at huor þeirra munde hafa veiged annann. Enn af þui at dymt var liet kongur bera til liös, ok sa þa huad tidt var vm Aulver at hann la þar j spyiu sinne j ovite, enn Bardur^f daudur oc flat j blode hanz allt gölf. þa spurde kongur huar sa hinn mikli madur var er mest hafþe drukkit vm kvelldit? Menn sogðu at hann gieck framm fyrer Aulver. Leited at honum ok läted hann koma til min. Siþan var hanz leitad vm bæenn oc fanst hann hvorgi. Enn er þeir komu j elldhus þat er þeir Aulver hofþu matast vm kvelldit þa lau þar marger förunautar Aulvers. enn sumer lau ut under husveggium. kongs menn spurðu huort Eigill hefþi þar komit? þeim var sagt hann hefþi hlaupit þar inn ok teket ofann vopn sín, ok geingit vt siþan. þeir föru inn j stofu oc sogðu kongi allt þetta. kongur bad menn sina fara sem huatazt oc taka skip aull er voru j eyne. EN a morgun sem liost er skal ransaka eýna.

XLV. Capitule

18 Eigill för vm nottina ok leitapi þar til er skipinn voru. Enn huar sem hann kom til strandar þa voru þar allstadar menn fyrer. For hann svo nott þa alla at hann fieck ecke skip. EN er dagade ok lysa tok þa var hann staddur a nesenockru. hann sa þa eý aþra, oc var þar sund i mille furþuliga längt. Pat var ræd hanz at taka hialmin ok sverdit. kesiuna brat hann af skapti ok skaut skaptinu a siö vt, enn vopninn batt hann i bagga j ýferhöfn sinne, ok batt suo mille herþa sier. siþan gieck hann a sund, ok syndti til eyarinnar. er þat ekce mikit lannd, enn gras ok viþa skogar runnar. Fienadur var þar stormikill ok margur af nautum oc saudumm sem kongur hafþe til bvs síns j Atley. Enn er Eigill kom j eyna þa vatt hann siö vr fótum sínum oc biost vmm. Pa var dagur orþinn allliös ok sölinn farin. Eirikur kongur liet þegar ransaka eýna er lysa tok, oc vard þat seint at eyenn yrði aull kónnud, þuiat Atley er mikit land, oc fannst Eigill ei. Pa liet kongur fara til annara eýa, ok liet leita hanz. var þat siþast vm kvölddit ad xij. menn fara til Saudeyar a skütu ok skylldu þar leita Eigils. ok attu at hafa þapan slætr fie mikit. Eigill sa skipförina til eyarinnar, lagdest hann niþur j hrýsed ok faldist aþur skipit kom at lannde. EN er þeir geingu upp, þa lietu þeir epter þria menn, at giæta skips, enn niu geingu upp, ok skiptu þeir leitinne,

ok föru þrír j hvorn stad. Enn er leit bar j mille þeirra oc skipsins, þa
 stod Eigill upp, ok hafði aþr greidt til vm vopn sín. hann giekk þvers til
 3 siöarins oc framm med siönum. Enn þeir sem skipsins giættu, fundu ei
 fyrr enn hann kom at þeim, ok hio þegar einn þeirra bana hög en ann-
 ar tok þegar a ræs, ok var þar at hlaupa vppa bakka nokcurn. Eigill hio
 6 epter honum, ok tok af fötinn. en þridi hliop a skipit vt oc skatst unþ-
 an lande. Eigill tok j festina, oc drö at sier skipit, oc hliöp siþan vt ä
 þat. skiptust þeir litla hrid högum vid, aþur Eigill drap hann, ok færþi
 9 utbyrdiz. siþan tok hann ærar oc rere j brott skipinu, ok þa nottu alla,
 oc epter vm daginn, liette hann ei sinne ferd fyrr enn hann kom heim
 til Poris. Enn Aulver oc þeir förunautar hanz voru fyrst at ongvo færer.
 12 Enn þegar þeir hresstust leitubu þeir heim. liet kongur þa fara j fridi af
 þeim sokum. Enn þeir menn er j Saudey voru, voru þar nokcrar nætur
 ok dräpu fienad til matar sier. ok gierðu seiþi, ok bæl mikit þar a
 15 eyne er visse til Atleyar, lögðu þar j elld, oc giorðu þar vita. Enn er
 þetta var sied or Atley, þa var röed til þeirra oc flutter til landz. þeir er
 epter lifðu. kongur var þa brott vr Atley. for hann þa til annarar
 18 veitslu. Enn af Aulver er þat at seigia at hann kom fyrre heim enn Eig-
 ill. ok voru þeir þorolfur ok þorir þa aþur komner heim. Aulver sagde
 tipinde, drap Bardar, ok alla þa atburde er aþur hoffu giorst. enn
 21 hann vissi ekce til ferda Eigils siþan. Porolfur vard nu allokatur ok suo
 Arinbiorn, þotti þeim sem Eigill munde ei aptur koma. Enn epter vm
 morguninn þa er liost var, þa sau menn at Eigill la j rúme sínu. Enn er
 24 Porolfur vard þess vís, þa stod hann upp ok giekk til fundar vid Eigil,
 ok spurþe med hvoriu mote hann hefþe vnþan komizt? eþa huad til
 tíþinda hafði ordit i ferd hanz? Pa qvad Eigill vísu. Suo hef ec leyst vr
 27 lystu ladvardad garþe, ne ec faga dvol driuga dædmillds oc Gun-
 hilldar at þrim reynis þionar þvi idnarer hlackar, til hasalar heliar hel-
 geingner fiardvelias. Arinbiorn liet vel yfer þessum verkum, ok sagde
 30 faudur sínum at hann være skylldur til at sætta Eigil ok köng. Þorer s.
 at þat man mæl mana. ad Bardur hafði verdleika til at hann være drep-
 inn. Enn þier Eigli er ofmiok ættgeingt at sia litt vid þui at þu faer
 33 köngs reiþi. þuiat flestum verdur þat þungbært. enn þo man ek vidleita
 at sinne at koma þier i sætt vid Eirik köng. þorer giorþi bratt hefman-
 ferd sina a fund Eiriks kongs, enn Arinbiorn var heima meþan. ok liet
 36 hann hallda niosnum fyrer þeim Eikle ok sagde ad eitt skyllde yfer þa
 ganga alla. Enn er Þorer kom a fund köngs þa baud hann bod fyrer
 Eigil, baud festu sina oc dom köngs. kongur var hinn reidazti, oc var

- vid hann ordum all ohægt at koma. sagde at þat mundi sannazt er Haralldur köngur hafði sagt, at þa frændur mundi seint at tryggja
- 3 meiga. Þá Þorer so til haga at Eigill sie ei langvistum j hanz ríki. Enn fyrer saker bænar þinnar Þorer þa man ek taka saett oc fiebætur fyrer menn þessa. síþan festi Þorer köngi döm sinn fyrer menn þa er lætest
- 6 hófþu. skildu þeir köngur suo. for Þorir heim. Þorolfur oc Eigill voru þann vetur med Þorer ok Arinbirne j göðu ýferlæte.

XLVJ. Capitule

- 9 Þorolfur oc Eigill biuggu vm sumarit langskip ok feingu manna til. ok foru vmm sumarit j Austurveg ok heriþu þar. feingu þeir offiär oc attu orostur margar. ok hieľdu vm sumarid j Kurland, ok lau þar vid
- 12 land vm hríd. þeir laugþu vid landsmenn halfsmanadar frid, oc hófþu kaupstefnu vid þa. Enn er fridi var lokit þa toku þeir at heria. Enn lanndzmenn hófþu þa fyrer safnast a lanndinu. þeir Þorolfur logþu ad j
- 15 jmsum stóðum þar sem þeim þotti vænst. Einn dag logþu þeir at vid ærös nockurn, ok var þar mork mikil þegar a landit upp. þeir riedu þar til uppgöngu. Lide var skipt j sunndur, ok xij: menn samann j sveit.
- 18 þeir geingu yfer skoginn, ok var þat ekce langt aþur þar tok bygþinn til. ok var þa helldur þunnbylt fyrst. Vikingar toku þegar at ræna ok drepa menn, enn lidit flyþi allt unþan, geingu skogar milli býgdanna.
- 21 Enn er þeir feingu ongva vidtöku, þa dreifþu þeir lidinu, ok foru þa sveitum. Enn er a leid daginn, þa liet Þorolfur blæsa lidinu til ofann göngu, sneru menn þa aptur a sköginn, hvar sem þeir voru stadder.
- 24 Enn so framt matte kanna lidit sem þeir komu til skipanna. Enn er þeir ransokuþu þa var ei Eigill ofann kominn ok sveit hanz. enn þa tok at myrkua af nott, ok þottuzt þeir þa ekki leita meiga. Eigill hafði
- 27 geingit yfer skog nokkurn ok xij menn med honum ok sau þa sliettur miklar oc bygd víþa. Bær mikill stöd nær þeim ok ei langt frá skogenum. þeir stefna til bæiarins. Enn er þeir komu þar, hlupu þeir inn j hüs.
- 30 vrdu þar ekce menn vid varer, enn toku þar fie allt er laust var. þar voru mörg hus at kanna, oc dvaldizt þeim helldur. enn er þeir komu vt ok sneru fra bænum, þa var lid komit mille þeirra oc skögarins, oc
- 33 sotti þat moti þeim. Skidgarþur var hær fyrer bænum til skogarins, mæľte Eigill at þeir skyľldu þar fara framm sem ei mætte ollumeiginn at þeim ganga. þeir giorþu sua, giekk Eigill fyrstur, enn síþan huer so
- 36 nær audrum at ekki matte skilia þa. Kurer skutu at þeim, enn geingu

ekke j hogg orostu við þa. þeir Eigill fundu ei firre enn þeir geingu með gardenum enn garður giekk a þra hond þeim, oc giorpist þar
3 miott j mille, þar til er lykkia vard . . .⁷

Lesbrigði við texta fyrri eyðufyllingar

1 hann] + wt H, 145, 455, 568; *sbr.* ælfi vtar δ. 1–2 hanz hofþi] hofdi hanns H, 426, 455, 568; *sbr.* ifer hófn sinne K. 2–3 Enn – dyrum (*eyðufylling með annarri rithendi*) ÷ H, 426; *ófyllt eyða* 145, 455 (*skert* 568); *sbr.* En er þeir koma at dyrvnm δ, En er þeir komu at dyrunum W, K. 3 þa – Bardur (*skr.* Bardur – þa, *en merkt c b a*)] Bárður geck þa H og hin fjögur. bad] bafd H, 145, 426, 455; *sbr.* bað δ, W, K. 4 Aulver] + ad H. Velfarar minne – üt (*eyðufylling með sömu aukaríthendi*) ÷ H; *ófyllt eyða* 145, 426, 455 (*skert* 568, *en rúmast hefðu nokkur orð*; *sbr.* brátfararminne sitt δ, valfarar minni W, velfarar minne sitt K. 5 tök – drack (*í línulok og út á spássíu með sömu auka-rithendi og með tilvísun inn í línu*) ÷ H og hin fjögur; *sbr.* samhljóða orð í δ og W; hann tók við horninu og drack af K. Auluar] *er skrifað* Aulnar í δ og 426, *en Auluar í öllum öðrum handritum.* *sbr.* Aulvar δ og K, Aulbar (*b krotað ofan í v?*) W. þat er] því ad H; *sbr.* því at δ, W, K. 6 mik] nú H; *sbr.* nv δ, W, K. 7 Oddskys] Oddskes H, Odskys 145, 568. Bernistu] bernisu H, bernissu 145, 455, ber- vissu 568; *sbr.* þer nysa δ, W, þier vīsa K. getur] leyfer 568. -biödur] broður 145. 8–10 <> *Sama vísa á spássíu og með sömu rithendi og eyðufyllingarnar á undan; leshættir.* 1. vo. Aul bar, *sbr.* Aulbar W; þeir er styt og e. t. v. ritvilla; 3. vo. ödgeira í st. atgeira er einstakt; 4. vo. yrings = W; af mier = W; 5. vo. kanntu illa = δ og W; 6. vo. þier vīsa = K; 7. vo. geir í st. getur er einstakt. 11 þegar] + 145; *sbr.* + δ, W og K. nidur] + H; *sbr.* + δ og W. ok] enn H og 145; *sbr.* en δ. ordit] + H, 145, 455, 568; *sbr.* + W. 12 so] + ad H, 145, 426, 455, 568; *sbr.* + at δ. 13 vt] + 455. 14 forstofu] stofu 568. *Bls.* 29 1 nýdmýrkur 145. af] fra 568. 2–3 Aulver oc Bardur] Bárður og Aulver H, 145, 455, 568; *sbr.* B. oc Aulfer δ, W og K. 3 þeirra] + 145; *sbr.* + K. 4 at] + 145. til liös] lios til H; *sbr.* til líos W. 6 hanz] + 145; *sbr.* + W. allt gölf] golf allt H, 455; golffid allt 145; golf hefur og staðið á undan í 568, *en framhald er skert*; *sbr.* golfit allt δ og K, golf allt W. 8 honum] + seiger koongur H, 145, 455; *skert* 568; *sbr.* + seg-

⁷ Hér tekur M við á bl. 78ra.

ir kongur δ , + s. kongur K, + sagdi kongur W. 10 matast] + i 455; *sbr.* + í K. 11 ut] uti H, 455, 568. 12 hefpi¹] + nockud H, 455; *sbr.* + nackvat δ . þar komit] komit þar nockut 568. sagt] + ad 145 og 455; *sbr.* + at δ , W og K. hefpi²] hafdi H. 13 inn] + i stofu 568. ofann] *efir* sin 145. siþan] + H. 14 fara] at fara 568. 15 er] + þar 145. Eyunne H, 145; *sbr.* eyione δ , eyiunni W. sem] þegar 145; *sbr.* er δ og W.

XLV. Capitule

18 leitapi] + vm r: 568. 19 For] *með þessu orði lýkur texta í δ* . 19–20 svo – þa] þa nött 145. 20 nott] *efir* þa 455. at – ecke] oc fieck ey 145; *sbr.* ok fekk huergi W. 21 aþra] nockra H; *sbr.* eina W og K. þar] + 568. i] ä 426. millum 568. 22 längt] mikid 426. 25 gras] + lodin H, 145, 455 (*skert* 568); *sbr.* + lodit K. 25–26 skogarunnar vйда 145. 26 -mikill ok] + H, 145, 455, 568. margur] martt 426. 28 fótum] klædum H; *sbr.* klædum K. 28–29 allios ordin 568. 29 sölinn] Sool H, 145, 426, 455 (*skert* 568); *sbr.* sol W. þegar] + 145; *sbr.* + W. 30 vard] var 145; *sbr.* var W. at] er 145. yrði aull] vard 145. kónnud] ransókuð 455. 31 Eigill ei] Eigill ecki 455. liet²] + H, 145, 455, 568; *sbr.* + K. 32 siþast] sýd 145; *sbr.* Síð K. fara] fooru H. Saudeya 145. 33 skütu] skipe 145. þar] þeir 455. Eigils] ad Eigle 145. mikit] nockud H, 455. 34 hann] + þa H, 145, 426, 455, 568; *sbr.* + þa K. 35 þa] + 145. 36 at giæta skips] hia skipenu 145. skipsins 568. skiptu] geingu 568. þeir] + 145. *Bls.* 30 1 ok] + 455. leit] leiti H, 145, 455, 568; *sbr.* leiti W og K. j] + 145. 2 ok] hann 145. vm] + 145. 3 Sioar 145. ei] + ei (*við línuskil*) 426. 4 fyrr] firre 455, 568. kom] + heým 145. þegar] + 145. 5–6 hio – tok] hliop epter honum og hio 145. 6 af] + honum 145; *sbr.* + honum K. en] hinn 145. skavt H, 455. 6–7 oc – tok] enn Eigill greyp 145; *sbr.* tök K. 7 j] + H, 455, 568; *sbr.* + K. hliöp] + H, 145, 568; *sbr.* hliop W. (*stytt í K*). hliöp siþan] sidan hliop hann 455. 9 j brott] burtt 145, j burtt 426. nott 426; *sbr.* nott W. 10 heim] + 145; *sbr.* + W. 11 hanz] + 145, 455; *sbr.* hans W, K. 12 þegar] er 145. hresstust] hittust 145. 13 þeim] þessum 145, 455; *svo* og W. er] sem 145. 14 dräpu] slatrudu 145; *sbr.* dräpv W, K. fienad – sier] fie sier til matar 145; *sbr.* fe . . . W, K. 16 oc] + vooru H; + voru þeir 145. 17 brott] ä burt 426, 568, i brott H, 455; *sbr.* ibrott W. 18 fyrr] fyrr 145, 455; *sbr.* fyrr K, Fyr W. 19 þa–heim] þo adur heimkomner H, 145, 455 (568 *skert*);

sbr. þá heim komner K. heimkomner 426. sagde] seiger H, 145; *sbr.* sagði W. 21 ekce] ei H, 145; *sbr.* ekki W, K. varð] var H; *sbr.* varð K, var W. 22 epter] *eftir* morguninn (23) 145; *sbr.* *eftir* morguninn K. 25 hafði H, 455; *sbr.* hafði W. 26 heffde 145, 426; *sbr.* hefði W, K. 27 ladnardadad garþe] Ládvarda dáðgarde H, 145, 455, landarda dadgarde 426, ladvarda dag garde 568; *sbr.* læd uarða þar garði W, lad vard adr garde K. ne] níe H, nü 426. ec] og H. 28 þrymreynis H, 568. þvi] þark (?) 568. þvi idnarer] þar nockvarer H, þur nockurar 145, þur nockvarar 455, þvj Jdnare 426; *sbr.* þrir nokkurer W og K. Hásala H, hásalar 426, hasolar 455, hosalar 568. 29 vel] + 426. verkum þessum H, 145, 455, 568; *sbr.* þessum verkum W. 31 man] mun H, 145, 426, 455; *sbr.* mun W, K. hafpi – til] hafe verdleika til haftt 426. 32 Eigell 145, 426. –geingid 145. 32–33 sia – reiþi] fæ reyde kongs oc sia lýtt vid 145. 33 -bært] -bored 145. man] mun H, 145, 426, 455; *sbr.* mun W, K. 34 Eirik] + 568. heíman-] + 145; *sbr.* + K. 35 Eiriks] + 145, 568. heima] + æ H, 145. 36 ad] + 426; *sbr.* + W. 37 ganga] *eftir* skyllde (36) H, 455; *eftir* alla 145. 38 Eigill] sig 568. *Bls.* 31 1 vid – at] allohægt ordum vid hann 145. seiger H. 2 at²] + H. 3 sie] væri H, 145; *sbr.* se W, K. ei] ecki H, 455; *sbr.* ekki W, K. 4 man] mun H, 145, 426, 455, 568; *sbr.* mun W, K. sætt] sætt H, 455, 568; *sbr.* sætt K. 5 fester 426. Þörer köngi] kongur þorer 145. 6 heim] + sýdan 145. 7 Þorer ok Arinbirne] Arinb. og Pori 455.

XLVJ. Capitule

9 manna] menn H, 145; *sbr.* menn W. 10 vmm sumarit] + 145. 14 þa] + 145. fyrer safnast] fyrirsafnad H, 455, firer sat 145. 16 þar] + 568. 17 ok] + foru 568. 18 ekce] ei 455. þar – bygþinn] býgdenn tok 145; *sbr.* bygðin tok W, bigd tök K. þar] þæ H, 426, 568. 21 þeir] + 568. dreifþu] skýptu 145. 22 sveitum] leýtum og sueitum 145. þa] + 455; *sbr.* + W, K. lidinu] *eftir* göngu (23) 145. 23 þeir] menn H, 455, 145. voru] + ädur 426, 455. 24 komu] vooru komner H. 25 ei Eigill] Eigill ei H, 145, 455; *sbr.* egill æigi W, Eg. ecki K. 26 ekke] eý 145; *sbr.* æigi W, ei K. 28 ei] ecki 145. 30 vrdu] og urdu H. ekce] ei H. menn] *eftir* vid H, 145, 426, 455, 568; *sbr.* vid menn K. þar²] + 145; *sbr.* + W. fie] + þad 145. allt] + þat H, 426, 455, 568; *sbr.* þad W, þad allt K. laust var] firer þeim var laust 145. 32–33 vt ok] ad (!) 426. 33 fyrer] frá H, 145, 426, 455, 568; *sbr.* frá K. bænum] + og 145. 34 mællte]

eftir Eigill 145. þar] *eftir* fara 426. ei] eckj 455; *sbr.* ecki K. 35
 gænga] sækja 455. 36 ekce] eý 145. *Bls.* 32 1 firre] fyr 145; *sbr.* fyr W,
 K. enn] er H, 426, 455; *sbr.* er W.

B

*Síðari eyðufylling samkvæmt JS 28 fol.
 ásamt lesbrigðum hinna textanna*

- vr Hordafylki. þær þrenner (svo) tylfter manna skylldu þar dæma vmm
 mál oll. Arinbiorn riede fyrer hvorier domendur voru vr Firdafylki.
- 3 Enn Þordur af Aurlandi huorier vr Signafylki voru ok voru þeir aller
 eins lidz. Arinbiorn hafði mikit fiólmenne til þings, snekciu alskipada,
 ok margt sinna skipa skütur ok röðrarferiur er bændur ättu. Eirikur
- 6 köngur hafði þar mikit lid ok langskip vj. eþa vij. þar var ok mikit lid
 af bændum. Eigill höf so sitt mäl at hann krafpe domendur ad dæma
 sier log af mæle þeirra Ónundar. Jnnte hann þa hvor sanninde hann
- 9 hafpe til fiar þess er att hafpe Biörn Bryniulfsson. sagde hann at As-
 gierdur dotter Biarnar eiginnkona Eigils var tilkominn arfs, ok ödal-
 borinn j allar ætter enn tuginnborinn framm j kyn. krafde hann dom-
- 12 endur ad dæma Asgierþi til hannda halfann arf Biarnar lönd ok lausa
 aura. Ok er hann hætti sinne ræpu þa tok Bergonundur til máls. Gun-
 hilldur kona min er dotter Biarnar ok Olufar þeirrar konu er Biörn
- 15 hafpe lögfeingit, er Gunhilldur riettur erfinge Biarnar. Tok ek fyrer þa
 sok upp fie þat allt er Biorn hafpe att at ek vissa su ein var dotter Biarn-
 ar. onnur er ekce atte arf ad taka. var möder hennar hernumenn ok
- 18 tekinn siþan fryllutake, ok ekki at frænda ræpe, ok flutt land af lande.
 enn þu Eigill ætlar at fara her sem hvorvetna annarstadar med ofur-
 kapp þitt ok ojafnad. Nu mun þier þat ecke her takast, þuiat Eirikur
- 21 köngur oc Gunhilldur drottning hafa mier þvi heited ath ek skule riett
 hafa af hvoriu mæle þar sem þeirra rike stendur yfer. mun ek færa
 framm sonn vitne fyrer köng ok drottningu oc domendum ath Þora
- 24 hlahdörd moder Asgierþar var hertekinn heimann fra Þorir brodur
 sinum. ok annat sinn af Aurlandi frá Bryniulfe. for hun þa land af
 landi med Birne ok vikingum j vtlögum köngs, ok j þeim vtlögumm
- 27 gætu þa mey þessa Asgierde. Nu er furþa mikil vm Eigil er hann ætlar
 at giora omæt oll mäl Eiriks köngs. þat fyrst ad þv ert her j lande siþan
 Eirikur giordi þig vtlægann. ok þat enn er meir þott þu hafer

feinged ambattar at kalla hana arfgeinga. Vil ek þess krefia domendur at þeir dæme mier allan arf epter Biorn, enn dæme Asgierde ambatt

3 köngs, þuiat hun var so gietinn at fader hennar ok moder voru j vtlegd köngs. þa tok Arinbiorn til mæls. vitne munum vier framm bera köngur vm þetta mæl ok lata eiþa fylgia at þat var tilskilit j sætt þeirra Poris

6 faudur mæns oc Biarnar at Asgierdur dotter þeirra Biarnar oc Þöru var til arfs tekinn epter Biörn faudur sinn. Ok so þat sem ydur var kunnigt sialfum köngur at þu giorder Biorn jnnlendann. ok ollu þui mæle var

9 þa lokit er æþur hafþe j mille stadid sættar manna. kongur svarar seint hans mæle. þa kuad Eigill visu. Pyborna kvedur þorna þornreidar ar horni syslar hann vm sína syngud Onundur mína nadrister a eg næsta

12 norn til arfs ofborna þig þu audaknor eida eidlaust er þat greida. Arinbiorn liet þa frammbera vitnisburd xij. menn, ok aller vel tilfallner oc hofþu aller heýrt a sætt þeirra Poris ok Biarnar, oc buþu þeir köngi ok

15 domendum at sveria þar epter. domendur villdu taka eiþa þeirra, ef köngur banaþi ei, köngur s. at hann munde þar hvorki at giora lofa nie banna. þa tok til mæls Gunhilldur drottning. þat er undarlegt köngur

18 er þu lætur Eigil þennan hinn mikla vefia oll mæl fyrer þier edur huort munder þu ei j möte mæla þo ad hann kallaþi til kongdomsins j hendur þier? Nu þo þu vilier ongva vrskurdi þa veita er Onunde sie lid ad þa

21 skal eg ei þat þola at Eigill trode vnþer fotum vine vora ok take med rangindum fie þetta af Önunde, eþa hvar ertu Askmadur? Far þu til med sveit þina þar domendur eru ok lät ei dæma ranginþi þesse. siþan

24 hliop Onundur til domsins oc hanz sveitungar ok skaaru j sundur vebondinn, enn brutu niþur stefngur enn hleyptu j brott domendum. þa giordizt þys mikill a þinginu. Enn aller menn voru þar vopnlausar.

27 Þa mællte Eigill. Mæ Bergonundur heyra mæl mitt? heyre ek, s. hann. Ek vil bioda þier holmgöngu ok berias her a þinginu. hafe sa fie þetta land ok lausa aura er sigur fær, enn vert þu huors manns nydingur ef

30 þu þorer ei. Þa sagde Eirikur, ef þu Eigill ert nu allfvís til at beriazt þa skulum vier nu veita þier þat. Eigill s: ecke vil ek berias vid kongs riki ok ofurefle lidz. enn fyrer iafnmorgum monnum mun ek ei flyia ef

33 mier skal þess vnna, mun ek þui giora ongvann manna mun. Þa m: Arinbiorn, Forum j brott Eigill, ecke munum vier her vmsysla at sinne. Snere þa Arinbiorn brott ok allt lid hanz med honum. þa snerest Eigill

36 aptr ok mællte hätt. Þat skyrskota ek unþer þig Arinbiorn ok þig Þordur ok þa menn alla er nu heyra mæl mitt lendamenn ok lögmenn ok alla alþýdu ad ec banna jarder þær allar er att hefur Biorn Brynjulfs-

son at byggja oc vinna oc allra gagna af at neyta. banna ek þier Berg-
 onundur ok ollum auþrum monnum vtlendskum oc jnnlendskumm,
 3 tignum ok otignum. enn hvorium er þat giorer legg ek vid lagabrot
 lannds riettar, goþa grein, ok griþa rof, Siþan giekc Eigill a brott med
 6 Arinbirne, geingu þeir til skipanna, ok var þar at ganga yfer leite mik-
 it, oc ei allskamt so ei sa skipinn af þingvellinum. Ok er þeir komu til
 skipanna talafi Arinbiorn fyrer lidinu oc m: svo. Ollum ydr er kunnugt
 9 huor þinglok her hafa ordit, ad vier hofum ei naed logum, enn köngur
 er reiþur, suo at mer er von at vorer menn sæte af honum afarkostum
 ef hann maa suo vid komazt, vil ek at hvor gange a sitt skip oc fare
 hver sem akafazt til síns heimilis. byþi nu einginn annars. siþan giekk
 12 Arinbiorn a skip sitt ok mællte til Eigils. gakk þu nu a skütu er her
 liggur a vtborda langskipinu ok ver a brottu sem skiötazt. fared vmm
 nætur sem þier meigit, enn ei vm daga, oc forded ydur, þuiat köngur
 15 mun epter leita at funde ydra mætte saman bera. Leited enn siþan til
 mîn þa er þessu lykur huad sem j kann berast. Eigill giorde so sem Ar-
 inbiorn mællte. geingu þeir a skütuna xxx. manna oc reru sem akafazt,
 18 skipit var einka skiott. þa rere fiolde manna ut vr hofninne af lide Ar-
 inbiarnar, skütur ok rodrarferiur enn langskip sem Arinbiorn styrdi för
 siþast, þuiat þat var þungt vnþer ærum. Enn sküta su er Eigill var a
 21 giekk bratt framm vr samflotinu. Þa kuad Eigill. Erfvingi ried arfe ar-
 lygur fyrer mer suarfa mæte ec hanz ok heitum hotun þyrnifötar nær
 giekk sumla sorgar slikt ræn oc gelldst hanum, vier deilldum fiot folld-
 24 ar, folld voriunga giolldum.

LVII: Capitule

Eirikur köngur heyrþi alyktar ord er Eigill mællte a þinginu oc vard
 27 reidur miok. Enn aller menn hofþu vopnlauser farit til þingsins, veitte
 þui ei atgongu. hann bad menn sína gänga til skipa. þeir giorþu sem
 hann baud. ok er þeir komu til strandar skaut köngur a herþinge oc
 30 sagde fyrerætlan sína. vier skulum nv færa tiolld af skipum vorum ok
 röa epter þeim Arinbirne ok Eikle, ok skal taka Eigel af life ok hlyfa
 ongvum manne þeim er fyrer honum vill standa. siþan geingu þeir a
 33 skip ok biuggust vm sem skiötast oc reru þar til er skip þeirra Arin-
 biarnar hofþu vered. voru þeir þa a brottu. þa liet köngur taka rödur
 epter þeim norþur vm sund. Ok er hann kom a Sognsæ þa rere lid Ar-
 36 inbiarnar inn til Sandungs sunda, ok stefner hann inn epter þeim, oc

hitti hann skip Arinbiarnar inn a Sandungs sundum. lagde köngur at skipunum ok kóstudu þeir ordum æ þa, spurde köngur huort Eigill
 3 vøre þar a skipinu? Arinbiorn s. Eigill er ei her s. hann. munu þier
 skioott meiga sia þat herra, eru þeir einir menn her innann bords at þier
 munut kienna. enn Eigill mun ei finnaz vnþer þylium niþre þo at þier
 6 leited. köngur spurde Arinbiorn huad hann visse til Eigels síþast?
 hann s. at Eigill var æ skütu einnre med xxx manna ok reru þeir leid
 sína ut til Steinsundz. þa m: köngur at þeir skylldu roa framm hin jnnre
 9 sundinn ok stefna so j möt þeim Egle. ok þeir giorþu so. Madur er
 nefndur Kietill haudur, hann var hirdmadur Eiriks, vpplenskur mad-
 ur ad ætt. hann sagde leid fyrer köngs skipinu ok styrde því. Kietill var
 12 mikill madur ok fríþur synum, ok hann var frænde köngs. var þat
 margra manna mæl at þeir vøre líker synum. Eigill hafde lated flota
 skipi sinu ok fluttann til farm aþur hann for til þings. Enn er þeir
 15 hoþu skilit vid Arinbiorn þa foru þeir leid sína til Steinsunds, þar til er
 þeir komu til skips síns, geingu þeir þar æ. enn skütann flaut vid stýre
 mille landz ok skips. lau þar ærar ok hömlur. Epter vm morguninn er
 18 traudt var dagad, þa vrþu vardmenn varer vid at skip nockur reru at
 þeim. ok er Eigill vaknaþi stod hann þegar upp ok mællte at þeir
 skylldi hlaupa j skutuna. hann vopnadizt skioott ok aller þeir. Eigill tok
 21 vpp silfur kisturnar þær ed Adalsteinn köngur hafþe gefit honum, þær
 hafþe hann iafnann med sier. þeir hlu[pu]⁸

Lesbrigði með síðari eyðufyllingu

1 Hordafylki – manna] huoriu fylcke 145 (*styttingin er reyndar meiri en hér sést, þar eð hún hefst framar*). manna] + 568. 2 riede] svo 426; red 145, 455, H. 3 vr – voru¹] voru Sognafylke (!) 568. Signafylki] Sogn Fylki H, Sögne fylcke 145, 455, Sogna fylki 426, 568; *sbr.* Sogni W, K. 4 mikit] + 568. mikit fiqlmenne] *öf.* röð H, 145, 455; *svo og* θ, K; + W. þings] + og 568. 5 sinna] smæ- H, 145, 455, 568; *svo og* θ; *sbr.* sma skutur W; + K. 6 þar] + 145. 7 sitt mäl] mäl sitt 145; *svo og* θ, W. 8 Jnnte] Jndi 455. hvor] + suór og 145. 9 hafþe] + i tilkalli H, 455, 568; *svo og* θ; *sbr.* vm til kall W, um fjärtilkall K. 10 ok] + H. 12 arf – lönd] arflönd 426. 13 aura] + Eptter Biörn 426. 14 Olavfar H, 455, Oloffar 145. 16 vissa] +

⁸ Hér tekur M við á bl. 84ra.

ad 145, 455, H (568 skert). 17 var] þui 145. hennar] + var 145. ok] en 145, H, 568. 19 her] + 145. sem] vmm 426. hueruetna 145. 20 her] + 568. takast] tíā H, 145, 455, 568; *sbr.* tyia θ, tíoa W, stoda K. 21 köngur] + 568. 22 sem] er H, 145, 455, 568. 23 koongi H, 426, K: 455; *sbr.* konungi θ, W, K. 24 Hladhønd H, 145, 455, 568, Hladhorn 426; *sbr.* hlað hand θ; + W, K. *Á milli Þorir í 24. línu og arfgeinga bls. 36¹ er 568 skert.* 24 broder 145, 455. 25 sinum] hennar 145. 26 j¹ ætti að vera ok, *enda er ok-bandið í M svipað j; sbr.* ok vt lægom θ (*að því er FJ hefur lesið, en ok er nú ólæsilegt*). þeim vtlogumm] þeirre vtlegd H, 455, vtlegd þeirra 145; *sbr.* þeire vtlegð θ, K. 27 er] ad 145. 28 at – Eiriks] onyt alla gíórninga kong Eirekz ad gíóra oc aull mál 145. 29 meira H, 145, 455. þoottu H, 455. *Bls. 36 1 arfgeingna 145.* 2 þeir dæme] dæma 145; 568 skert. 3 voru] var 145. 4 mæle (!) H. munu 145. 6 Biarnar¹] Biørns H; Brinjolfss 145. Biarnar²] Bíoerns 145. 7 Biörn faudur] Brinjolfff faudurfódur sinn oc so epter Biorn 145. 10–11 þornrudur Arborna H, þorureyður Arhorna 145, þornreidar Arhorna 426, 568, þornrudar ärhorna 455; *sbr.* þornreið ar horna θ, þornreid atti horna W. 11 syngud] sunngrund H, sýn gýrnd 145, isyngirnd 455; 568 skert; *sbr.* sýngirnd θ, singrid W, sungrund K. nädristi (?) 145. 12 audaknor] *skrifað* andaknor JS, 426, 145. n fyrir u kemur fyrir annars staðar í JS (og 426); avdaknør H, 455; *sbr.* aða konr θ, K, eiða konr W. 13 vitnisburde 145. menn] manna 145; *sbr.* manna W. ok] + voru 145. 16 bannadi H, 145, 455, 568. at – lofa] leyfje til gefa 145, leifa H. 18 hinn] inn 455; + 145. eda 145, 426, 455, 568. 20 þo] þött 145, þoottu H, 455, 568. aunguann vrskurd 145, vtskurdi 426. þa] + H. er Onunde] Ønunde vmm þetta mál so honum 145. 21 ei þat] það eý 145; *sbr.* þat eigi θ. ei] ecki H. 22–23 ertu – lát] eru Alfur og Eyvindur brædur mijner, fared til þar doomurinn er og læted H (*í samræmi við K, nema: sem dömar eru K*). 23–24 siþan – sveitungar] Epter það hlavpa þeir brædur til H (*í samræmi við K: epter þat hlupu þeir brædur þar til er dömurinn var*). 25 brottu H, burtu 455, burt 145, 426. 25 doomendunum H, 145; *sbr.* domandonum θ. 26 þar] + H. 28 beriumst H; *sbr.* berimc θ, berimz W, beriumst K. 29 lönd 145, 455; *sbr.* lænd θ. vert þu] verttu 426. 30 sagde Eirikur] svarar Eirikur Koongur H, 145, 455, 568; *svo og θ, W, K.* 31 Eigill s:] seger Eigill 145. beriastr] ber θ (*þrýtur þar blaðið, kemur θ-texti ekki aftur við Egils sögu fyrr en eftir miðjan 81. kap. (sbr. FJ 303²² er þeir, og stafrétta útg. FJ 340¹⁴)*). 32 ok] edur 145; + vid 568. ei] ecki 145. 33 ek] + æ H,

145; + ad 455; (*skert* 568); *sbr.* + at W, K. 34 j] + H, 145, 426, 455; *sbr.* i K. burt 145, 426. vmsysla] nu sysla 426. 35 burt 145, 426, a brott 455; *sbr.* a braut W, i brott K. sneri 455; *sbr.* sneri W, K. 36 þig²] vnder þig 145. 38 Biorn] Brión (!) 426. *Bls.* 37 1 gagna] gjæda 455. 3 hvorium er] hvor 145. vid] + Rän og rtt (*svo*) 145. 4 Goþa grein] H, 145, 426, 455; *sbr.* -grenni W, -greime K. burt 145, 426. 5 mikit] nockud H, 145, 455; *sbr.* nokkut W, K. 6 skipinn] + nockur 145. 7 ydr] yckur H; + 568. 8 ei] eckj 145. 9 mer] meir H. 10 afur- 426. 11 eingi H, 145, 455. 12 ok] hann H, 455, 568; *sbr.* ok K. 13 a¹] til H, 145, 455, 568; *sbr.* ä K. burt 145, 426, 568. 14 forða 568. ydur] yckur H. 15 ýdra] ydar H. 16 so] + H, 145, 455; *sbr.* + W, so K. 17 skutu 145; *svo* og W; *sbr.* skütuna K. 19 langskiped 145, 455. sem] er H, 145, 455, 568. 20 sípast] seinaz H. þviat] þui 145. þungt] þingst H, 145, 455; *svo* og W; *sbr.* og var þungt K. skutann 568. 21 Eigill] E. v. 426; *svo* og W, K. 21–22 arflygur] Arff liggur 145. Hötum H, hotum 145, 455, 568. 23 simla H, 145, 455; *svo* og W. gellst H, 145, 426, 455. fiot] fiør H, 455. 24 veri únga gollden H, 455; veriunga golldin 145, 568; *sbr.* væringia golldit W, verdunga golldin K.

LVII. Capitule

26 alýktunar 568. 27 menn] + 145. veitte] + koongur H, 145, 568; + K. 455; *sbr.* + kr. W, K. 29 husþinge 568; *svo* og K, W. 30 seiger H, 145; *sbr.* sagdi W. -atlan 426. nv] + H 426. 31 skal] skulum nu 145. 32 manne] + 145; *svo* og W, K. 33 ok] + 145. skiötast *skr. undir neðstu sjáanlegu línu bl. 24v* 568, *en síðasta orð er vm. Næsta blað 568 er skert að ofan og má fyrst lesa* [n]efndr Ket[ill], *sbr. bls.* 38 10. þar – er] þangad sem 145; *svo* og W, *sbr.* þangat til er K. 34 burtu 145, 426. 35 kom] + nordur 145. 36 Sandungs] *svo* 426 (*og aftur í næstu línu bæði í JS og 426*), Savdungs- H, 455 (*og aftur svo í næstu línu í báðum*), sundungz 145 (*og aftur í næstu línu*); *sbr.* saudvngs W; + K (*Sandungs kynni að vera dæmi um sérviskurithátinn n fyrir u sums staðar í JS og 426*). *Bls.* 38 1 hitter 426. inn a] i innre H, 145, 455. 3 s.¹] svarar H, seiger 145. Eigill er ei] eckj er Eígell 145. s. hann] + 145. 4 menn] + 145; *svo* og W, K. at] er H, 145, 455. 5 niþre] nidir (*prentv.*) H. 7 s.] seiger H, 145. at] + 426. einnre] + 145; *svo* og W, K. 8 skyllði H, 455; *svo* og W. hin] J 145; *svo* og K; *sbr.* i in W. 9 moote H, 145, 455; *svo* og W, K. ok²] + 145, 426, 455;

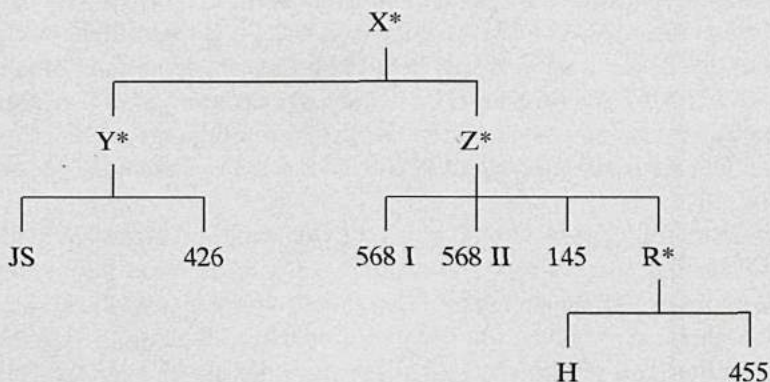

svo og K. 10 haudur] vplendskur madur 145. Eiriks] + koongs H; *svo og W*; + K, 455; kongz 145; *svo og K.* 10–11 vplendskur – ætt] + 145. 12 mikill – var] frýdur madur sýnum oc mikill madur 145. ok²] + H, 145, 455. köngs] + oc 145. 13 margara (*ritv.*) 426. synum] + 145. 15 er] + 145. 17 skips og landz 568. ok hömlur] *svo hin eftirritin (augljós mistlestur, j lesið sem ok-band; sbr. j hömlu W, i hömlu þöndum K).* 20 skylldu H, 145, 426, 455, 568.

3. HELSTU NIÐURSTÖÐUR

1. Í § 1 kemur þegar í ljós að textarnir sex, Hrappseyjar-Egla, JS 28 fol., AM 145 og 426 fol., AM 455 og 568 I 4to, eiga sér sameiginlegan uppruna í uppskrift eftir Möðruvallabók. Sameiginlegir skallar í skrifuðu textunum (fylltir síðar í flestum) sýna að M-texti Egils sögu hefur þá þegar verið torlesinn á vissum stöðum. Aftur á móti hafa þessir textar (hér 568 II) heilan einn og sama texta þar sem skörðin eru nú í Eglutexta Möðruvallabókar eftir tvö týnd blöð. Er þar varðveittur upprunalegur texti Möðruvallabókar, þó að ekki sé á við hann sjálfan, þar eð hvorki frumuppskriftn né eftirritin hafa verið svo vönduð sem ákjósanlegt væri.

2. Enginn þessara texta virðist geta verið skrifaður eftir neinum hinna (reyndar verður ekki fullyrt um skyldleika með 568 I og 568 II, þar eð samanburður er ekki mögulegur, þó að þau skarist lítið eitt um samskeytin). Ljóst er í höfuðdráttum hvernig textarnir skipast eftir skyldleika sín á milli. Líklegasta stemma lítur þannig út:

X* er frumforrit textanna sjö. Y* er sameiginlegt forrit að JS og 426, og hefur skrifari þess sums staðar notað texta af δ-gerð til eyðufyllinga, þar sem skrifari frumforrits hefur ekki getað lesið Möðruvallabók. Z* er sameiginlegt forrit að 568 I og 568 II, 145 og R*, sem er forrit að H og 455. Lesbrigði sem getið er í § 4 sýna sérkennilegt afbrigði í H og nær sama í 145, en lítið eitt frábrugðnara í 455, skipa þeim í einn flokk gegn JS og 426 (óskýrt í 568). 'odar smid' í JS og 426 (svo og M), en 'eidar mier' í H, 145 og 455 benda enn til sama stemma (§ 26), en er eigi öruggt, sökum þess að forrit að JS og 426 kynni að hafa verið leiðrétt til samræmis við δ, sem hefur hér sams konar texta og M. Vísuna vantar í 568. Hinsvegar koma fyrir lesbrigði sem bágt er að samræma þessu stemma. Í § 17 er getið orðalags í 145 sem er mjög frábrugðið hinum textunum fimm, en er samhljóða δ og W. Í 145 virðist vera talsvert um geðþóttabreytingar og kynni þessi samhljóðun við δ og W að vera tilviljun. Svipuðu máli gegnir um 568 II, sem í síðara eyðufyllingartexta, bls. 37²⁰, hefur skýrt lesbrigði ásamt JS og 426 ('þungt') gegn hinum þremur ('þyngst'). Þetta kynni þó að vera geðþóttabreyting í 568 II sem víða ber slíks merki.

3. Í Hrappseyjar-Eglu hefur verið skáldað í vissar eyður forrits, bls. 32¹⁴⁻¹⁶, 32₁₂₋₁₁¹⁷, 33⁹⁻¹⁷, 33₁-34², 35¹⁰⁻¹³. En á einum stað hefur verið hlaupið yfir stutta eyðu, bls. 32²⁰. Stór eyða hefur verið fyllt með K-texta bls. 33¹⁷⁻³⁴. Á öðrum stöðum í Hrappseyjar-Eglu hefur verið notaður K-texti án sýnilegrar ástæðu, bls. 87₆, 98¹⁹, 101⁶⁻⁸, 174⁵⁻¹⁷⁵₃, 176¹⁴⁻¹⁵, 19. K-texti er og að sjálfsgöðu notaður í kvæðinu Sonatorreki. Frá bls. 177¹⁰ og út söguna er K-texti í Hrappseyjar-Eglu. Hrappseyjar-Egla fylgir hvorugum K-texta eindregið. Í Sonatorreki hefur hún tvisvar sameiginlegt lesbrigði með AM 453 4to gegn AM 462 4to (þriðja tilfelli er ekki algjörlega öruggt), og auk þess hafa H og 453 sameiginlegt lesbrigði á bls. 175²⁰. Aftur á móti hafa H og 462 samskonar lesbrigði í 7.-8. línu á sömu blaðsíðu, og í sögulokin hefur 453 eina setningu um fram H og 462: 'það var sundrleitt miðg.' Þessi viðbót í 453 er samhljóða Möðruvallabók.

4. JS 28 fol. og AM 426 fol. hafa náskylda texta, þó getur 426 hvorki verið skrifað eftir JS né frá því runnið um millilið. Sýna það nokkur lesbrigði sem eru sameiginleg 426 og H og 145 og 455 gegn JS, sjá t.d. § 14. Á einum stað hefur eyða í 426 verið fyllt með K-texta (§ 7), á öðrum stað er enn ófyllt eyða (§ 8), á þriðja staðnum er eyða fyllt með sama orði í 426 og í JS (§ 9), í fjórða, fimmta og sjötta skipti sem 145

og 455 hafa haft eyður, vottar ekki fyrir slíku í 426 og JS, en þessi tvö hafa samt sem áður á sama bili samhljóða texta af annarri gerð en M. Í fyrsta skipti af þessum þremur síðast töldu tilfellum (§ 11) er texti í 426 og JS samhljóða útg. 1809, en textinn er af óvissum uppruna, þó að hann byrji sem δ ('hann hafði sex skip'). Í öðru og þriðja tilfelli (§§ 13 og 15) hafa 426 og JS δ -texta og í bæði skiptin ásamt 145, en skallar enn auðir í 455. Þessi þrjú dæmi sanna að 426 og JS eru runnin frá sameiginlegu forriti, þar sem þessar þrjár eyður hafa þegar verið fylltar með texta af annarri gerð. JS og 426 hafa sums staðar δ -lesbrigði í vís-um.

5. AM 455 4to hefur víða lesbrigði með H og 145 á móti JS og 426, þ. á m. tvö ótvírætt réttari en JS og 426 í þeim texta sem fyllir síðara skarðið í Möðruvallabók. Það er sameiginlegt 455 og 145 að þar er sleppt tveimur seinustu ljóðlínnum einnar vísu, en óvíst að það sýni sérstakan skyldleika (§ 25). Í annað skipti er heilli vísu sleppt í 455, og er þá skrifað á spássíu með hendi skrifarans: 'öskilin'. (Sbr. § 30). Í a.m.k. eitt skipti hefur 455 óbrenslaðan M-texta gegn öllum hinum (nema 568 sem er skert): 'þötti hónum skogar þar fiærlæger' ('fiar-' M. bl. 73va). Þessum M-texta er að sönnu áfátt og hefur verið leiðréttur á einn veg í H og annan í JS og 426, en orðaröð er vikið við í 145. (Sbr. § 24).

6. Í AM 145 fol. er allótraustur texti, því að skrifarinn (Jón Gissurarson) hefur sums staðar breytt orðalagi að geðþótta sínum.

7. Í AM 568 4to er samsettur texti af tveim handritum, báðum frá 17du öld, og er í hvorutveggja texti runninn frá Möðruvallabók. Sam-skeytin eru þar sem 16da blaði lýkur og 17da blað hefst. Fyrra blaðið endar á orðunum: 'Enn óxinn hliop nidr i ste[ininn]' = FJ bls. 119⁵. 17da blað er skert efst og má fyrst greina: '[hittu]st. Sýd[an]' = FJ bls. 118¹³, þ.e. nálega tólf prentuðum línnum frammar en texti 16da blaðs endar.

Fyrri hluti þessa texta, sem má nefna 568 I, er óvönduð uppskrift og er víða sleppt úr ekki aðeins einstökum orðum heldur og setningum og setningahlutum. Auk þess er orðalagi víða breytt og þá oftast stytt um leið, t.d. er skrifað 'hirdar', þar sem M og hinar uppskriftirnar hafa 'þess erendiss at ganga til handa honum' (sjá FJ bls. 80⁹), og rétt á eftir stendur í 568 I: '[einga] giæfu til hans sækia' í st. 'af konungi hljóta skaða einn en enga vppreist' í M og hinum uppskriftunum (sjá FJ bls. 80¹⁰⁻¹¹). Næst breytir hann 'ráðagiorð' í 'firirætlan', og er þá vandséð hver tilgangurinn er. Og svo mætti lengi telja. Mestu varðar þó að skrifari sleppir með öllu texta af bl. 69v í Möðruvallabók. Það er sem

áður er getið mjög illa máð og torlesið (sbr. § 13), en af hinum uppskriftunum er að sjá sem slitrótt uppskrift þessa texta hafi verið á frumforriti þeirra uppskrifta sem hér um ræðir: fyrst hefur verið eyða sem nam nokkrum línunum, síðan texti með tveim smáeyðum og hefur sá texti náð niður dálk M bl. 69va, en ekkert skrifað upp af M bl. 69vb, heldur skilin eftir eyða. Skrifari 568 I hefur ekki hirt um þessi slitur, en ekki viljað hafa eyðu í sínum texta og hleypur því yfir allt saman at-hugasemdalaust. Í 568 I endar bl. 9r í miðri neðstu línu á orðunum: 'at þeir villdi taka Þorolf af lýfe' (sbr. FJ bls 60²⁰⁻²¹). Blaðið er lítið eitt skert efst og því verður ekki séð hvernig texti hefst á bl. 9v fyrr en með orðunum 'mitt fie', sbr. FJ bls. 65¹¹, og vantar því sem svarar einni línu í FJ. Sú lína virðist samsvara efstu línu í Möðruvallabók bl. 70ra, sem hefst á orðunum: 'þeira er lifuænir ero'. Í frumforriti uppskriftanna hefur verið bætt um þessa ófullkomnu textabyrjun: 'Kongur lætur græða þá er lýffuæner eru' (145 og nær eins í hinum). Að líkum lætur að texti efst á bl. 9v í 568 I hafi byrjað með sama hætti.

Í 568 I er sleppt báðum fyrstu vísun Egils, og auk þess vantar tvær síðustu línur af vísu Skallagríms um járnsmíði sína (3. v., FJ bls. 98). Um það síðar nefnda er áður getið í § 25, þar sem bent er á að vísunni er einnig ábótavant að þessu leyti í 145 og 455. Þessir þrjú textar hafa ásamt H þennan vísutexta með nokkrum sameiginlegum einkennum og öllu líkari M en vísutextinn í JS og 426, sem dregur dóm af textanum í W og δ og ε. Vel mætti vera að vísutexti frumforritsins hefði verið ófullkominn að þessu leyti og textar í JS og 426 hafi verið botnaðir með hliðsjón af texta annarra handrita, og sama máli kynni að gegna um H, þar sem tvær síðustu línurnar minna nokkuð á ε og K.

Það sem sker úr um náinn skyldleik textans í 568 I við texta Z-flokks á stemma, er dæmi um samskonar textarugling, þar sem JS og 426 hafa M-texta. Í FJ bls. 88¹¹⁻¹² og í JS og 426 stendur: 'Hafði hann ok fengit reidi konungs fyrer þa sok. Hann tók til forráða skipit, eptir er Kveld-úlfr var dauðr'. – En í hinum textunum fjórum stendur: 'hafði og feingid reidi Koongs firir þa sök, ad hann took til foræda skipid. epter það Þorolfur var davdur' (H bls. 45). Þó að texti í 568 I hefjist hér á enn meiri brenglun, 'Þorolfur hafdi . . .', og óljóst sé vegna skerðingar, hver var dauður, þá er þetta samskonar textaruglingur.

Í 568 II vantar nú tvö blöð, annað hefur átt að vera á milli bl. 25 og 26, hitt á milli bl. 28 og 29. Þessi texti sýnir jafnljóslega og hinn fyrri að hann er af sama uppruna og hinar uppskriftirnar. Þessum texta er eins

farið og 568 I að því leyti að hann stendur nær þeim flokki sem hér er nefndur Z*. Þetta er heldur vandaðri texti en 568 I, þó að fyrir komi að þar vanti orð og jafnvel heilar setningar. Á tveim stöðum er 568 II líkara M en hinir textarnir. 'fyst' FJ bls. 130⁹ er aðeins í 568 II, og 'sett-üz' FJ bls. 165¹⁸ er hér skrifað 'settüst', en 'sættunst' í JS og 'sættüst' í 145, 426 og 455. Í H eru önnur orð og samhljóða í K.

Nokkuð ber hér á viðleitni til að bæta um texta. Þá er Egill hefur sjö vetra gamall vegið mann í fyrsta skipti, þykir móður hans mikið til koma og 'kvað þat mundu fyrir liggja, þegar hann hefði aldr til, at honum væri fengin herskip' FJ bls. 124⁴⁻⁵. Seinasta orði breytir skrifari texta í 568 II í 'herklæði', sem er miklu raunsærra miðað við íslenskar aðstæður. Á öðrum stað bætir skrifarinn við lýsingarorði, sem hefur líklega verið í frumtexta sögunnar, þótt horfið sé úr texta Möðruvallabókar. Í M segir svo: 'Haraldr konungr faðir þinn tók af lífi ágætan mann, Þórólf, fōðurbróður hans, af rógi manna, en af engum sökum' (FJ bls. 219¹⁹⁻²¹). Í 568 II er lýsingarorðinu 'vondra' aukið inn á eftir 'rógi' og svo vill til að sama orð er á þessum stað í texta W og K. Annars verður þess ekki vart að 568 II hafi orðið fyrir áhrifum af þessum textum eða öðrum þeim skyldum, og því er líklegast að skrifarinn hafi hér hitt á að auka inn upphaflegu orði.

Í lok 59. kap. (FJ bls. 221 neðst) hefur skrifarinn einnig bætt um eftir sínum smekk. Þar segir svo í Möðruvallabók: 'Þeir helldu vorð a nær timi mundi vera at hitta konung'. En í 568 II er setningin á þessa leið: 'Þeir hielldu vord a nær tymenn mundi hendtugastur vera til ad hitta kong'.

Geta má enn eins staðar þar sem skrifari texta í 568 II virðist hafa bætt um af hyggjuviti sínu, en eitt orð hefur brenglast þar í frumforriti umræddra uppskrifta. Í Möðruvallabók stendur skýrum stöfum: 'Bergaunundr var heima at bui sinu þa er konungr for i leiðangr. þviat honum þotti vuarligt at fara fra bui sinu meðan Egill var eigi or landi farinn' (bl. 84rb). 'vuarligt' hefur verið lesið sem 'vndarligt' í frumforriti eftirritanna og stendur það í þeim öllum nema 568 II. Skrifari þess hefur fundið að 'vndarligt' átti ekki vel við á þessum stað og hefur breytt því í 'otrýgelegt' og þannig hitt á orð sömu merkingar og upprunalega orðið.

Loks er eitt dæmi þar sem skrifari textans í 568 II hefur sennilega fært í upphaflega mynd orð sem virðist hafa brenglast í frumforriti umræddra texta. Þetta er í síðara eyðufyllingarkafli hér að framan, 4. línu

57. kapítula, þar sem segir að Eiríkur konungur 'skaut á herþingi'. Orðið 'herþingi' stendur hér í öllum eftirritunum nema 568 II, sem hefur hér orðið 'husþingi' eins og stendur bæði í W og K. Samkvæmt orðasafni forn málsorðabókarinnar í Árnasafni í Kaupmannahöfn kemur orðið 'herþingi' ekki fyrir annars staðar. Líklegt er að í M hafi orðið verið skrifað 'hþingi' með us-bandi fyrir ofan h og að það hafi verið lesið sem er-band.

8. Tvær litlar eyður í JS, 145, 426, 455 (568 er skert) í þeim kafla sem varðveitir texta fyrra týnda blaðsins úr Möðruvallabók, sýna að þetta blað hefur verið torlesið á tveim litlum blettum ofarlega í fyrra dálki fyrri blaðsíðu. (Sbr. lesbrigði við 3.-4. og 5.-6. línu). Texti beggja týndu blaðanna hefur verið tekinn upp hér og prentaður eftir JS. Á fáeinum stöðum virðist glögggt að hin eftirritin og H hafi upprunalegri lesbrigði.

4. VIÐAUKAR

I.

Um texta Höfuðlausnar í Hrappseyjar-Eglu og í AM 145 og 426 fol.

Kvæðið Höfuðlausn er ekki í Egils sögu-texta Möðruvallabókar. Hins vegar er það í þremur þeirra texta sem hér eru til umræðu: Hrappseyjar-Eglu, AM 145 og 426 fol. Finnur Jónsson hefur gefið kvæðið út í Den norsk-islandske skjaldedigtning A I bls. 35-39 eftir Wolfenbüttelbók (W) og Egils sögu-brotinu ε í AM 162 A fol. auk texta í bókinni *Literatura runica* (Runi seu danica literatura, sem Ole Worm gaf út árið 1636), en einnig eftir uppskrift Árna Magnússonar í AM 761b 4to eftir týndu handriti. Texta brotsins ε hefur Finnur látið prenta stafréttan aftan við Egils sögu-útgáfu sína 1886-8, bls. 345-6. Auk þess hefur hann látið prenta endurbættan texta ('restitueret text') bls. 350-356 með lesbrigðum úr 14 pappírshandritum og úr handritum Snorra Eddu, þar sem þau hafa varðveitt vísnaparta úr kvæðinu.

Í útgáfu sinni í Skjaldedigtningen hefur Finnur leiðrétt lítið eitt fyrra lestur sinn á Höfuðlausn á skinnbókarbleðlinum ε, en hér skal bætt um á fáeinum stöðum samkvæmt ljósmynd af bleðlinum: 1. erindi, 1. vo. 'um' er glögggt skrifað 'ū'; 2. vo. 'ber' er skýrt skrifað 'b' með er-bandi yfir; 5. vo. 'eik' sést allt; 2. er., 2. vo. 'hroðurs' má sjá allt saman (þ.e.

'hroðs' með ur-bandi yfir 's'); 7. vo. 'hann' mætti fremur segja að vottaði fyrir en að því orði hafi verið sleppt (skrifað að venju með 'h' og styttingarbandi); 4. er., 1. vo. 'Ogs', 's' er óglöggt, en 'g' sést; 2. vo. 'þrom' virðist eiga að lesa 'þraum' (þ.e. 'þum' með ra-bandi yfir 'þu'); 3. vo. 'ox', 'x' sést nokkurn veginn; 5. er., 2. vo. 'uefr' sýnist skrifað 'uef' með ur-bandi yfir 'f' (= uefur); 6. er., 1. vo. 'a' er skrifað 'æ'; 8. er., 1. vo. 'saudul' er skrifað 'saudull'; 2. vo. 'hialldr' er skrifað 'hialld' með ur-bandi yfir 'd' (= hialldur); 10. er., 2. vo. ok-bandið er skýrt; 12. er., 1. vo. 'gnaudar' er allt skýrt; 17. er., 6. vo. 'miaul' (svo í útg. Eglu FJ, 'miol' í Skjd) er raunar skrifað 'maul'; 20. er., 3. vo. 'þykiumz' (svo í útg. Eglu FJ, 'þykkiumz' í Skjd) er skrifað 'þyckiüz'; 6. vo. 'mærdar' er skrifað 'mnar' með 'v' yfir 'm' (= mvnnar, sbr. 'munar' í Literatúra runica).

Texti Höfuðlausnar í Hrappseyjar-Eglu er sem heild af sama tagi og texti í AM 145 og 426 fol. og sömuleiðis texti Worms í Literatúra runica og Björns á Skarðsá o. fl. (sjá FJ bls. 350–356 ásamt lesbrigðum). Gerð textans í ε er og í betra samræmi við nefnda texta en við Wolfenbütteleibók.

Engu að síður er víða talsverður orðamunur ef texti Hrappseyjar-Eglu er borinn saman við 145 og 426 (og aðra). Hins vegar hafa 145 og 426 víða sameiginlegar afbakanir. Fyrsta orð drápunnar í 145 og 426 er 'vestan', en 'vestr' í öllum öðrum. Annað orðið er 'com' í H, 145, 426, og W, en 'fór' í K. Og í lok 1. erindis hefst 8. vo. í H á 'Minnes' og sama stendur í 145, 426 o. fl., en 'mins' í ε og W og 'minn' í K. Auk þess eru í 145 og 426 nokkur sérkennileg lesbrigði sem flest mun mega telja til afbakana. Virðist auðsætt að texti kvæðisins í 426 sé runninn frá 145. Í 426 má að vísu finna fjögur lesbrigði sem að einu undanskildu verða ekki fundin annars staðar, en þessi þrjú einstöku eru líklega lagfæringar: 'virdum' í stað 'verium' í 145 og mörgum öðrum, þar á meðal W (16. er., 2. vo. í útg. FJ bls. 355), 'skeidgeirs' í st. 'skydgeyr's' í 145 o. fl. í 8. vo. sama erindis, 'hlätrar' í st. 'hlatra' í 145 o. m. fl., og fjórða lesbrigðið er 'sódul' í st. 'sódull' í 1. vo. í 8. er., og er 426 þar í samræmi við mörg handrit önnur en 145, handrit Björns á Skarðsá auk ε og texta Worms.

Þess má geta að í fjórða stafi (15. er. í FJ) verður ágreiningur um eitt orð milli þessara náskyldu texta, þar sem AM 145 og 426 fol., Worm, W og AM 128 fol. hafa lesbrigðið 'hrotu unda bý', en Hrappseyjar-Egla og ε ásamt texta Björns á Skarðsá o. fl. hafa 'fluglu unda bý'.

Sá sem bjó texta Hrapseyjar-Eglu til prentunar hefði getað sótt les-háttinn 'flugu' í þann texta Ketilsbóka (eða ε) sem hann hefur gripið til annars staðar, en einnig mætti vera að þeir Björn hefðu báðir gjört samskonar lagfæringu af hyggjuviti sínu, þar eð þeim hefði þótt eðli-legra að segja bý fljúga en hrjóta. Skyldleiki H-texta kvæðisins við 145 og 426 kemur einnig fram í því að millifyrirsagnir kvæðisins eru yfir-leitt hinar sömu í þessum textum.

Í 145 hefur kvæðið aftur á móti bæði formála og eftirmála sem ekki vottar fyrir í H. Á undan formála og á eftir eftirmála eru dregnir svigar, sem munu vera verk Árna Magnússonar, því að hann hefur skrifað á spássú við upphaf kvæðisins: 'parenthesi inclusa standa eigi í bók Jons Hakonarsonar: helldr connecterast þar immediate það sem fyrer og epter parenthesiu stendur. ä hier so ad hlaupast yfir 5. bladsidur'.

Formálinn er þessi: 'Eigill Skallagrýmson kuad suo nær hann leýste hóffud sitt vr heliu J Jöruýk æ NordJmbra lande sem er partur vr Einglande Anno 934. Eýrekur kongur og hýrden aull hlustade til.'

En eftirmáli er á þessa leið: 'Ad þessu kuednu seint, hätt, skýrt, og skórugliga, þagnar Eigill Skallagrýmson horffande suo uppa kongenn.'

Í 426 er að loknu kvæðinu stuttur eftirmáli sem virðist tekinn upp úr formálanum í 145: 'Hier endar Drápuna Eigils Skallagrýms sonar, hvoria hann kuad J Jörvijk ä nordýmbra lande sem er partur ür Eng lande.'

Þess er áður getið hér að framan (bls. 11) að Árni Magnússon hefur skrifað á spássú við eyðu í 145: 'hier er audur skalle i bok Jons Hakonar sonar.' Bók Jóns Hákonarsonar er sú sem nú er nefnd JS 28 fol. Þetta sést af skrifti Árna á miða sem hefur verið límdur í AM 457 4to: 'Þesse Eigils Saga Skallagrimssonar kom til min 1727. fra Magnuse Einarssyne ä Vatzhorne. Er af honum ritud epter hendi Sr Jons Erlendzsonar i Villingahollte, i bok Jons Hakonarsonar, þeirre in fol., sem fyrrum hefur ätt Mag. Bryniolfur, og gefed Helgu Magnussdottur i Brædratungu. Skallarner, sem hier eru, eru eins (öskrifader) i bok Jons Hakonarsonar . . .' Sjá enn fremur hér á eftir um Höfuðlausn í upp-skrift Ásgeirs Jónssonar í AM 146 fol.

II.

Um texta Sonatorreks í Hrapseyjar-Eglu

Kvæðið Sonatorrek er allt í Hrapseyjar-Eglu og sem vænta mátti runnið frá K-texta Egils sögu. Í hinum textunum fimm er aðeins fyrsta erindi kvæðisins eins og í Möðruvallabók sjálfri, og sama er að segja um uppskriftir áttaðar frá Eglu-texta Wolfenbüttelbókar (eyða í henni sjálfri þar sem vísunnar væri að vænta) eða af sömu textagerð.

Í þessum uppskriftum Möðruvallabókartexta Eglu er Egill sagður hafa kallað kvæðið Sonardrápu.

Að öðru leyti má vísa til útgáfu Jóns Helgasonar í Skjaldevers 1962. Hér er þess að geta að texti kvæðisins í Hrapseyjar-Eglu sýnir heldur meiri skyldleika við þá uppskrift séra Ketils sem er varðveitt í AM 453 4to, þó að litlu muni á þessum tveim uppskriftum hans. Í 7. vo. 15. er stendur 'bröðr hrer' í AM 462 4to (K¹ í útg. JH), en í hinni uppskriftinni, AM 453 4to (K² í útg. JH) 'bröðr hier'. Þarna hefur Hrapseyjar-Egla 'broþr her', og er síðara orðið væntanlega ein af mörgum lagfæringartilraunum í þessum texta og líklegt að það komi í stað 'hier'. (Orðið 'hrer' kemur fyrir fyrir í H í 2. vo. 5. er. og er þar í samræmi við báða texta séra Ketils).

Í 7. vo. 22. er. stendur 'sigr hǫfundu' í H og sömuleiðis í 453, en í 462 er skrifað 'sigur haufundr'. Í 2. vo. 25. er. hafa H og 453 ótvírætt réttara leshátt en 462, þ.e. 'bága' í st. 'boga'.

Þess má geta enn fremur að H-texti Sonatorreks hefur víða samskonar leshætti og textarnir í AM 929 4to og Kall 252 fol. samkvæmt lesbrigðum við endurbætta útgáfu Finns Jónssonar af kvæðinu (FJ bls. 362–7). Þar á meðal er eitt til mikilla bóta, en að vísu ágiskun: 'þjóta' í st. 'flota' í báðum uppskriftum sr. Ketils í 6. vo. 3. er.

III.

Um tvær síðari uppskriftir eftir Eglutexta Möðruvallabókar

AM 146 fol. er með venjulegri rithendi Ásgeirs Jónssonar, skrifara Þormóðar Torfasonar á Stangarlandi í Körmt í Noregi (1688–1705). Þetta handrit eitt geymir uppskrift Arinbjarnarkviðu eftir Möðruvallabók, enda þótt Árni Magnússon hafi vitað um annað af sama tagi. Um það efni farast honum svo orð á miða sem fylgir handritinu: 'þesse

Drapa stendr í eingum Eigils Sögum, nema þeim er Pormodr hefr lat-ed skrifa. hann feck Drapuslitred fra mier, og let það so setia í sin Exemplaria, qvæ interpolatio ferenda non est. I óðru Exemplare, eins og þessu, með hendi Ásgeirs er og drapan, það feck EtatsRaad Meier hia Pormodi, og eg epter Meier.' Fyrir neðan hefur einhver skrifað löngu síðar: 'Á sjálfsagt við Arinbjarnardrápu.'

Texti í 146 er yfirleitt vönduð uppskrift eftir Möðruvallabók, en Ásgeir hefur haft Eglutexta í AM 463 4to til hliðsjónar og eyðufyllinga án þess að geta þess. Í 463 er uppskrift Egils sögu frá 17du öld með hendi Brynjólfs Jónssonar á Efstalandi, og hefur framan af Möðruvallabókar-texta af sama tagi og JS 28 fol. og AM 426 fol., en frá FJ bls. 49⁷ hefur verið farið eftir texta náskyldum Eglutexta Wolfenbüttelbókar, en þó er hann greinilega ekki kominn frá þeirri bók (sjá grein Jóns Helgasonar í Nordælu, bls. 114 o. áfr.). Texti úr 463 kemur skýrast fram í þeim kafla í uppskrift Ásgeirs sem fyllir stóru eyðurnar tvær, þar sem blöð vantar í Möðruvallabók, og auk þess í texta sem tekinn er upp í 146 í stað torlesna kaflans í M á bl. 69vab og áfram á bl. 70rab (nema neðstu línurnar tíu á bl. 70rb, sem er upphaf 23. kap.). Þessi kafla sam-svarar FJ bls. 60²¹–68²⁰.

Hér og þar eru nokkrir púnktar í stað ólæsilegra orða, en einnig kemur fyrir að eitt og eitt orð er sótt í 463 í stað eyðu eða máðs bletts í M eða þar sem hlaupið hefur verið yfir orð í M svo að texta er auðsjá-anlega áfátt. Þetta má sjá frá upphafi sögutextans í 146, t.d. Möðruvallabók bl. 66rb (10. línu a.o.): ef þú konungr huers manz orð er menn mæla heima epter hugþocka sínum (FJ 34¹⁰⁻¹¹). Í 463 hefur verið skrifað 'vissir' á eftir 'konungr' og 'visir' (svo) í 146. FJ hefur hér tekið upp orðið 'heyrðir' sem er reyndar í samræmi við texta séra Ketils Jörundssonar. Rétt á eftir stendur 'ákúrun' í M og er enn vel læsilegt nema 'k'. Í 463 stendur hér 'ásjá', en í 146 'áþján', sem er að vísu lagfæring í stað 'ásjá'. Ásgeir hefur tekið upp 'ásjá' í samræmi við 463, en fundið jafn-skjótt að það átti illa við á þessum stað. Nokkru neðar í sama dálki stendur 'morð fjár', og hefur skrifari 463 (eða forrits) ekki kunnað við það orðalag og breytt því í 'mergð fjár', og eftir því hefur Ásgeir farið, þó að hann skrifi 'merþ' (mþ með er-bandi yfir m).

Í eyðufyllingu samkvæmt 463 í stað þess blaðs sem týnt er á milli bl. 83 og 84 í Möðruvallabók, hefur Ásgeir tekið upp eina af fjölmörgum spássügreinum Pormóðar Torfasonar í 463: 'oc lendborin oc tyginborinn fram í ætter.' Kemur hún þar í stað orðanna: 'frá landnämz monn-

um komin' (W-texti), – sem er fjarstæða um Ásgerði, eiginkonu Egils. Ekki er kunnugt hvaðan Þormóði kom þessi texti, en hann virðist vera stytur θ-texti: 'oc lendborin i allar kynkuislir. En tiginborin fram iæt-ir.' Ásgeir hefur hætt heldur snemma við texta í 463 í þessari eyðufyllingu og fellir niður setninguna um silfurkisturnar sem Egill skildi aldrei við sig. Orsökina er sú að þar sem texti byrjar aftur í M (bl. 84ra efst), er endurtekin setningin 'hann vapnaðiz skiott ok aller þeir', og hefur Ásgeir villst á þessu.

Möðruvallabók er mjög torlesin á bl. 91vb, einkum neðri helmingur, og hefur Ásgeir gripið þar enn til 463. Sama hefur hann gert aftur þar sem M verður enn alltorlesin, bl. 94rb, frá 13. línu að neðan og dálkinn á enda.

Ásgeir hefur aukið lofsyrðum um Egil við lok 86. kap. sem samkvæmt Möðruvallabók endar á þessum orðum: 'bein egils voro logð niðr i utanverðum kirkiugarði at Mosfelli' (bl. 99rb, FJ bls. 321). Viðbót Ásgeirs er þessi: 'oc þickir ei verit hafa meiri afreksmaðr i fornum siþ otiginna manna enn Egill sonr Skallagrimis, hann var primsigndr oc blotapi all dri goð.'

Þessi ummæli eru sótt í 463. Þar eru þau að vísu þegar á eftir að sagt hefur verið frá hauglagningu Egils. Nær samhljóða ummæli eru í K-texta og á sama stað sem í 463.

Lokaorð Egils sögu í Möðruvallabók eru heldur stuttaraleg: 'Skuli hafði att j viking .vij. orrostur' (bl. 99rb neðst, FJ bls. 322). Hér mætti virðast sem skrifari Möðruvallabókar hefði látið blaðið ráða. Lokamálsgrein í 463 og K er lík því að vera upphafleg, og kemur næst á eftir setningu, sem samsvarar greindri setningu í Möðruvallabók: 'og þötti hann vera hinn mesti garpur og full huge, hann för eptir þat til Islandz og settist ad Borg, og tók vid fódur leyfd sinni og bið þar til elle, og er margt manna frá honum komid, og vrdu flester micler menn, og lykur þar suo þessare frá søgu' (463). Ásgeir hefur bætt samhljóða málsgrein við eftirrit sitt eftir Möðruvallabók, nema síðasta orðið er þar 'frason'. Lokaorð eru mjög lík í K: 'og þötte hann vera hinn meste kappe og fullhuge. för hann epter það üt til Íslands, og settizt i bü ad Borg, og bjö þar til elle, ok kom margt manna frá hönnum. Og líkur þar þessare fräsaugu' (453, og samhljóða í 462, fyrir utan eina ritvillu auk annarrar stafsetningar og rithandar).

Það merkilegasta við textann í 146 er auðvitað uppskrift Arinbjarnarkviðu, og mun þar varðveitt það sem Árni Magnússon gat lesið á bl.

99v í Möðruvallabók, því að ólíklegt er að Ásgeir hafi reynt að bæta um. Þessi texti hlýtur að hafa verið mjög gagnlegur þeim sem síðar hafa reynt að lesa drápuna á þessari fádæma illa læsilegu blaðsíðu.

Höfuðlausn er hér í 146 á sínum stað, þó að ekki sé stafur af henni í Möðruvallabók. Textinn er í höfuðatriðum sem í Wolfenbüttelbók og í uppskrift Árna Magnússonar í AM 761b 4to (eftir handriti sem hefur glatast) að því er varðar varðveittar vísur og röð þeirra. Lesbrigði koma oft heim við sérlesbrigði í uppskrift Árna og eru nokkrum sinnum í samræmi við þá uppskrift auk útgáfu Ole Worms (sjá Skjalde digtn. I A bls. 35 o. áfr.), og a.m.k. tvisvar bætist ϵ í þann hóp. Einnig kemur fyrir skýrt lesbrigði í samræmi við OW og ϵ (10. v.). Samanburð við önnur handrit má sjá í FJ bls. 350 o. áfr. (146 hefur þar fallið niður í upptalningu þeirra handrita sem hafa lesbr. 'frey' (skr. 'frei') í 16. v., 6. vo.) Á þremur stöðum í 146 eru sérlesbrigði, sem kunna að vera umbótatilraunir Ásgeirs, þó að ekkert þeirra geti talist til bóta (6^3 gar f. gat, 8^3 bagrefill f. bengrefill, 9^7 nytr f. nipt).

AM 460 4to er Eglu-uppskrift eftir Möðruvallabók. Rithöndin er Eyjólfur Björnssonar (samkvæmt ábendingu Stefáns Karlssonar). Eyjólfur var fæddur 1666, dvaldist í Kaupmannahöfn 1687–9, varð síðar prestur á Snæfoksstöðum (Snæfuglsstöðum) í Grímsnesi. Hann hefur gert margar uppskriftir eftir skinnbókum fyrir Árna Magnússon og Þormóð Torfason, bæði í Kaupmannahöfn og síðar heima á Íslandi. Möðruvallabók kom til Kaupmannahafnar árið 1684, gefin Tómasi Bartholin, sem varð fornfræðingur konungs sama ár, dó 1690. Árni Magnússon hafði gengið í þjónustu Bartholins 1684, og bókina eignaðist Árni eftir lát hans. Árni hefur fengið Eyjólf til að skrifa Eglu eftir Möðruvallabók á Kaupmannahafnarárum hans, og Eyjólfur hefur reyndar einnig skrifað Hallfreðar sögu fyrir hann eftir sama handriti (sjá Hallfreðar sögu, útg. 1977, bls. lxvii–lxviii).

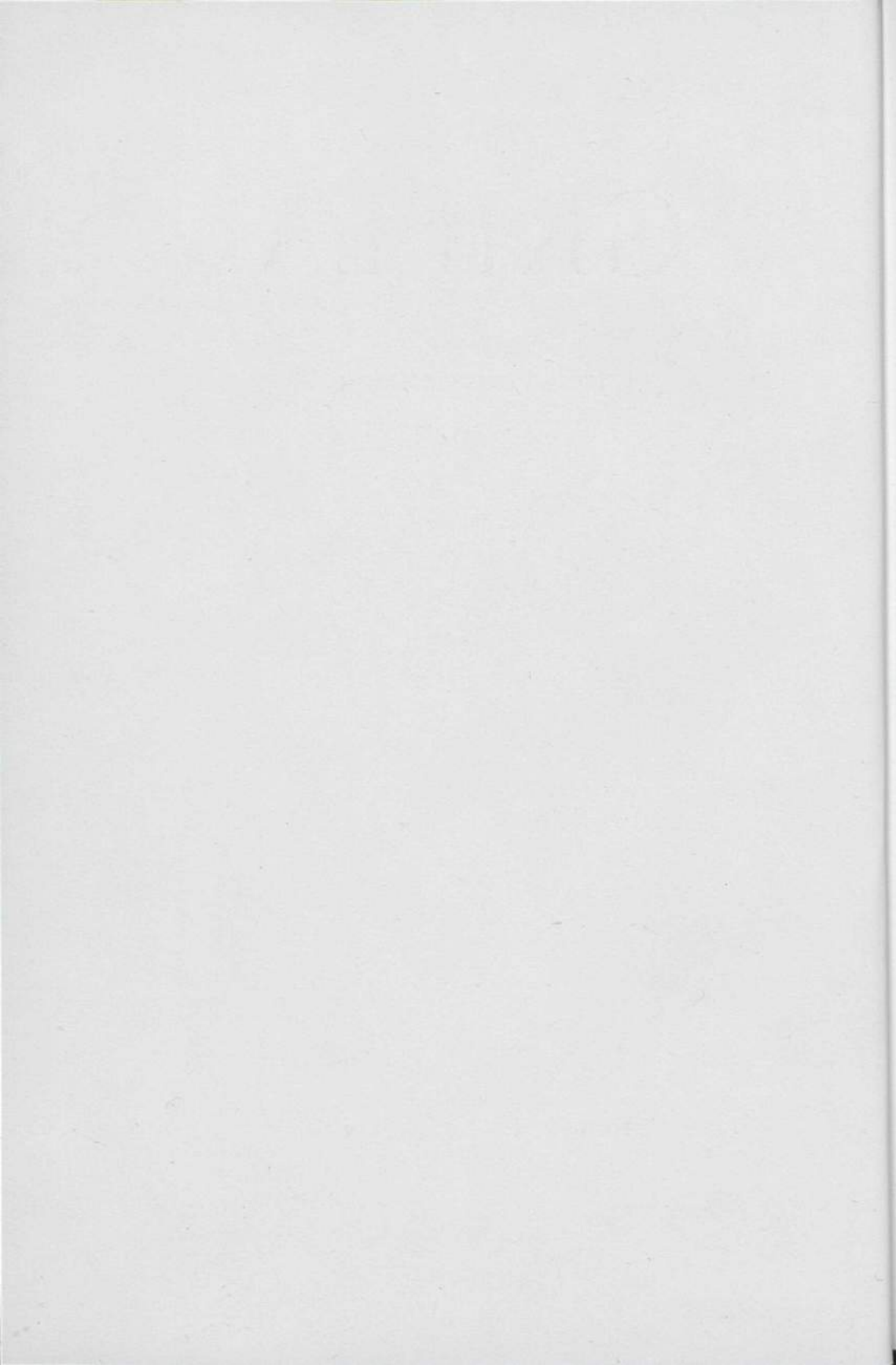
Árni Magnússon hefur skrifað leiðréttingar og lesbrigði á milli lína og á spássíur. Auk þess hefur hann skrifað á spássíu vísuhelming sem vantar í Möðruvallabók (Ókynni vensk ennis, 23. v. í FJ og SN. Síðari helmingur einn er í M, K og θ , en vísan er heil í Wolfenbüttelbók og í AM 463 4to). Auk þess hefur Árni skrifað nokkrar athugasemdir um tímatal á spássíur og eitt og eitt ártal varðandi atburði í sögunni; virðist telja Egil fæddan 902. Þar á meðal eru þrjár klausur á latínu, bl. 115v um dauða Gorms konungs í Danmörku, bl. 123r um víkingaferðir og bl. 125v um að Egluhöfundur hafi ruglast í styrjöldum Ethelstanusar

(Aðalsteins) konungs á Englandi, og að Egill hafi vissulega ekki verið í orrustunni 937, þá er Ethelstanus sigraði Anlafus (Ólaf) og fleiri konunga. Árni gjörir ráð fyrir að Egill hafi komið árið 926 til Englands á fund Aðalsteins. Auk þess er latnesk athugasemd um fæðingarár Rögnvalds Eiríkssonar konungs bl. 154v. Athugasemdir Árna við vísnatexta eru yfirleitt í samræmi við texta Wolfenbüttelbókar, en fáeinar sýnast vera tilgátur hans sjálfs. Einnig kemur fyrir lesbrigði við orð í óbundnu máli: maseyiarborg f. moseyiarborg, og kemur það heim við W.

Í þessari uppskrift eru víða skildar eftir eyður þar sem Möðruvallabók er máð og illa eða ekki læsileg, en stærstar eru þær eyður þar sem blöðin tvö vantar. Stór eyða er og á bl. 51v–58v = M bl. 69vb–70rab (nema neðstu línurnar tíu á bl. 70rb, sem eru upphaf 23. kap.). Þar er Möðruvallabók torlesin eins og áður er getið. Önnur er á bl. 82r–83r, og samsvarar M bl. 73vb, 13. línu a.o. og niður í neðstu línu. Þar eru máðir blettir í M. Enn er ein allstór eyða á bl. 92v, sem samsvarar M bl. 75rb þar sem ellefu línur eru allmáðar. Allstór eyða er og á bl. 207rv, enda er M bl. 91vb mjög torlesin frá nær miðjum dálki og niður úr, og enn á bl. 225v–226r, þar sem M bl. 94rb, frá 13. línu og dálkinn á enda, er mjög máð. Bl. 258v efst byrjar 4. vo. vísunnar 'Spanða ek iðrð með orðum' (FJ 59. v., SN 57. v.) á þremur púntum, enda vantar fyrsta orð vísuorðsins í texta M, þó að þar sé engin eyða eftir skilin (sbr. bl. 98 va).

Í 460 er tekinn upp allur kveðskapur forritsins, nema Arinbjarnarkviða, sem að vísu stendur á eftir sögunni í M (bl. 99 v). Ekki er hér neinn kveðskapur um fram þann sem er í Möðruvallabók.

GUÐRÚN P. HELGADÓTTIR

HRAFNS SAGA SVEINBJARNARSONAR AND STURLUNGA SAGA

*On the working method of the compiler of Sturlunga
saga when including Hrafn saga in his anthology*

Guðrún P. Helgadóttir earned her Ph.D. from Oxford University in 1968 with a critical edition of *Hrafn saga Sveinbjarnarsonar*, publishing a revised version of her edition some nineteen years later (Oxford: at the Clarendon Press, 1987). Not included in the 1987 edition is her discussion of the treatment of *Hrafn saga* by the compiler of *Sturlunga saga*, which is the subject of the following essay.

IN HER PREFACE Guðrún P. Helgadóttir gives an account of the preservation of *Hrafn saga*'s two versions (see pp. cviii–cxi). Version A has been edited by Agnete Loth, with a comprehensive description of its manuscripts, in *Membrana Regia Deperdita*, Editiones Arnarnænar, series A, vol. 5 (Kbh., 1960), pp. lxi–lxxviii and pp. 179–238. The principal manuscripts of Version A are the following: AM 155 fol., written in the period between 1639 and 1662 (in the following called *A*¹); AM 154 fol., written c. 1688–1702 (in the following called *A*²); and AM 487 4to, written c. 1688–1697 (in the following called *A*³). Version B has been edited by Annette Hasle, who also dealt extensively with the preservation of its manuscripts, in *Hrafn saga Sveinbjarnarsonar B-redaktionen*, Editiones Arnarnænar, series B, vol. 25 (Kbh., 1967). The principal manuscripts of Version B are AM 552n 4to, written by Björn Jónsson of Skarðsá, who died in 1655 (in the following called *B*¹); and British Library, MS Add. 11.134, written c. 1811–1827 (in the following called *B*³).

In the following essay, all references to *Hrafn saga* are in accordance with Guðrún P. Helgadóttir's 1987 edition, the title of which is abbreviated as *HrsGPH*.

The manuscripts of *Sturlunga saga* used as an additional and comparative source for the text of *Hrafn saga*, edition Oxford 1987 are as follows: AM 122a fol., *Króksfjarðarbók* (here called *St. I*) and AM 122b fol., *Reykjarfjarðarbók* (here called *St. II*). *Reykjarfjarðarbók* proper is not available for the *Hrafn saga* passage in *Sturlunga saga*, so the paper manuscripts (IIP) derived from it had to be consulted instead. Those paper manuscripts (IIP) used here are: British Library Add. 11.127 (here called Br.); Stock. pap. 8 4to (here called H) and AM 439 4to; two manuscripts have also been used, belonging partly (see below) to the IIP group: Advocates' Library 21-3-17, here called V (*Vallabók*), and Ny kgl. saml. 1234 fol.

The textual edition of Kr. Kålund is used as a basis for consultation of these manuscripts apart from British Library Add. 11.127. The reference to IIP collectively in footnotes to present text represents: Br., H and V (not always including all). Kålund quotes IIP as consisting of Br., H, AM 440 4to and V, 1234 and 439,¹ but 440 4to is not available for the *Hrafn saga* passage in *Sturlunga saga*.² Br. has here been quoted direct from the manuscript.

a) *Króksfjarðarbók* AM 122a fol. (*St. I*).

The original manuscript of *Sturlunga saga* is now lost. In the earlier part of the seventeenth century two versions of it on vellum were extant, more or less complete.³ One of these two, *Króksfjarðarbók* (*St. I*) is so called from the place Króksfjörður in the Barðastrandarsýsla, where the manuscript is thought to have been about the year 1400.⁴ The manuscript was probably written about the middle of the fourteenth century⁵ and is written in four different hands. Only 110 leaves are now extant of this manuscript, originally supposed to have con-

¹ *Sturlunga saga* efter membranen Króksfjarðarbók udfyldt efter Reykjarfjarðarbók I, [ed. Kr. Kålund], Kbh., 1906-11, pp. lxxii-lxxiii.

² The text of AM 440 4to ends in Kålund's edition, op. cit., I 236, cf. footnote, line 28.

³ Jón Jóhannesson, *Sturlunga saga* (1946), II, p. xiii.

⁴ Kr. Kålund's Preface to *Sturlunga saga* is contained in vol. I, pp. i-lxxiv, reference in this case to p. iv, cf. also Jón Jóhannesson, op. cit., p. xiv. The manuscript has been published in facsimile with an introduction by Jakob Benediktsson: *Sturlunga saga*. Manuscript No. 122 A fol., edited by Jakob Benediktsson (Early Icelandic Manuscripts in Facsimile I, here after *EIM*), Cph., 1968.

⁵ Kålund, *Sturlunga saga* I, p. ii; Jón Jóhannesson, *ibid.*; *EIM* I, Introduction, p. 11.

tained 141 folios.⁶ The *Hrafn saga* part is preserved in *St. I*, partly written by hand one⁷ and partly written in hand two.⁸ Several paper manuscripts derive from *St. I*, none of which are used for the text in the *Hrafn saga* edition, Oxford 1987. For a description of *Króksfjarðarbók* and its orthography, see Kålund, *Sturlunga saga I*, pp. ii–xxxii, and Jakob Benediktsson, Early Icel. Manusc. I, Introduction, pp. 7–17.

b) *Reykjarfjarðarbók* AM 122b fol. (*St. II*).

The manuscript called *St. II* (AM 122b fol.) is the remains of a vellum which was complete as late as the early seventeenth century.⁹ The name of the manuscript derives from Reykjarfjörður which runs northward into Arnarfjörður in the Westfjords, where it was owned by Gísli Jónsson (died 1679).¹⁰ Only thirty leaves are now extant, which is considered to be about one sixth of the original size (ca. 180 leaves).¹¹ The *Hrafn saga* passage of *Sturlunga saga* is not, as mentioned earlier, among the thirty leaves still extant. For a description of this manuscript and its orthography see Kålund, *Sturlunga saga I*, pp. xxxii–xlii.

Copies on paper of both vellums were made while they still were more or less complete.¹² These copies fall into two main groups, Ip and Iip. The Ip group has not been made use of for this present text, as *St. I* (*Króksfjarðarbók*) is available for the relevant passage from *Hrafn saga*. For the description of the manuscripts in group Ip see Kålund pp. xlii–lv.

c) Paper manuscripts of *Sturlunga saga* used in the text of *Hrafn saga Sveinbjarnarsonar* (Oxford 1987).

The manuscripts in the Iip group are all derived from a copy made

⁶ *EIM I*, Introduction, p. 9.

⁷ Kålund, op. cit., p. vi.

⁸ Kålund, op. cit., p. xvi.

⁹ Jón Jóhannesson, *ibid.* On the age of this vellum, ca. 1350, see Guðbrandur Vigfússon, *Sturlunga saga*, Oxford edition, I, p. clxxiv. In his article „Ritun Reykjarfjarðarbókar“ Stefán Karlsson argues that the manuscript was written by a man from Skaga-fjörður in the second half of the fourteenth century (see *Opuscula IV*, Bibliotheca Arnamagnæana XXX, (Kbh., 1970), p. 130; and also *Árna saga biskups*, edited by Þorleifur Hauksson (Rvk., 1972), p. ix).

¹⁰ Kålund, op. cit., p. xxxvi; Jón Jóhannesson, *ibid.*

¹¹ Kålund, op. cit., pp. xxxii–xxxiv; Jón Jóhannesson, *ibid.*

¹² Kålund, op. cit., p. ii; Jón Jóhannesson, *ibid.*

by Björn Jónsson on Skarðsá from the vellum (AM 122b fol.), probably in the years 1635–1637.¹³ According to Jón Jóhannesson,¹⁴ Björn had AM 122a fol. (*Króksfjarðarbók*) as well, from which he took additions and variants which Björn inserted in the margin of his copy (see below) or on separate pages. Björn might also have interpolated the text of both *Króksfjarðarbók* and *Reykjarfjarðarbók* towards the end of his copy, but this, however, is rather unlikely.¹⁵ Björn Jónsson's copy is unfortunately lost, but from it are derived several paper manuscripts. The most important of these are: British Library Add. 11.127 (Br.), Stock. pap. 8 4to (H), AM 439 4to and AM 440 4to;¹⁶ the last-mentioned manuscript is not used here, since it does not contain the relevant passage from *Hrafns saga*.

There is one further group of manuscripts, of which the following are used: Advocates' Library 21-3-17 (V) and Ny kgl. saml. 1234 fol. (1234). This group, according to Kålund,¹⁷ falls partly under the IIp group in that the manuscripts derive from a combination of Br., one manuscript from the Ip group and one unclassified manuscript. Jón Jóhannesson,¹⁸ however, thinks that they should be classified as a separate group.

British Library Add. 11.127 (Br.) is written by six different hands in the year 1696 or thereabouts. In the manuscript this note is to be found written in hand II: 'Skrifud a Oddastad ü Rangürvóllum Anno 1696, D. 20 Aprilis.'

This manuscript contains four sagas, the first and longest of which is *Sturlunga saga*. The relevant passage from *Hrafns saga* is contained on leaves 73r–78r and is written in hand II.

According to Kålund¹⁹ there is no doubt that this manuscript was written for Síra Björn Þorleifsson in Oddi, later bishop of Hólar (1697–

¹³ Kålund, op. cit. p. xxxvii; Jón Jóhannesson, *ibid.*; *Árna saga biskups* 1972, pp. xviii–xix.

¹⁴ Jón Jóhannesson, op. cit., pp. xiv–xv.

¹⁵ Jón Jóhannesson, *ibid.*

¹⁶ Jón Jóhannesson, op. cit., p. xv.

¹⁷ Kålund, op. cit., pp. lv, lxii, lxiii.

¹⁸ Jón Jóhannesson, *ibid.*

¹⁹ Kålund, op. cit., p. lvii; cf. also *Árna saga biskups* 1972, p. xix.

1710). Further, according to Kålund,²⁰ the characteristic marginal notes (see above) prove that Br. is a copy from the one made by Björn Jónsson on Skarðsá from *Reykjarfjarðarbók* (St. II). Kålund also states that Br. is the only direct copy of Björn's unabridged copy of the vellum.²¹

Finnur Magnússon (died 1847) owned Br. and sold it as a part of a collection to the British Museum in 1837.

In Kålund's edition of *Sturlunga saga* he deplores the fact that he had not full access to this manuscript.²² Kålund quotes Br. in several ways²³ and from the footnotes in the *Hrafns saga* part of his *Sturlunga saga* edition it can be seen that he relies on Guðbrandur Vigfússon's Oxford edition almost entirely (references in Kålund op. cit. marked Bx). In a very few cases²⁴ in the *Hrafns saga* part Kålund refers to the manuscript as Br*, which means that the Oxford edition explicitly refers to the British Library's manuscript. Since Kålund apparently has not compared this relevant passage to Br. direct, it follows that there are some inaccuracies in his edition of *Sturlunga saga*.

Stock. pap. 8 4to (H) was written by Halldór Guðmundsson on Sfla-staðir in Eyjafjörður in the middle of the seventeenth century.²⁵ It contains *Sturlunga saga* under the heading: 'Íslendinga saga' and 'Saga af Arna biskupe'.

According to Kålund the common original of this manuscript and AM 440 4to was copied from Björn Jónsson's transcript of the vellum (AM 122b fol.).²⁶ Kålund's opinion is supported by J. Simpson and I.R. Hare in their essay: Some Observations on the Relationship of the II-Class Paper MSS of *Sturlunga saga*.²⁷ On the other hand U. Brown is of the opinion that the common original for Br., H, and AM 440 4to is Björn Jónsson's copy itself.²⁸

²⁰ Kålund, *ibid.*

²¹ Kålund, *ibid.*

²² Kålund, op. cit., p. lxxiv.

²³ Op. cit., p. lxxiii.

²⁴ Kålund's edition, I, 299 (twice), 307, 311, 316.

²⁵ Kålund, op. cit., p. lviii; Stefán Karlsson, Halldór Guðmundsson, norðlenzkur maður, *Opuscula* IV (Bibliotheca Arnarnagæana XXX), Kbh., 1970, p. 94.

²⁶ Kålund, Om Håndskrifterne af Sturlunga Saga, in *Aarbøger*, 1901, pp. 271ff., 273ff.

²⁷ *Opuscula* I, in *Bibl. Arnarnagæana*, XX, Kbh., 1960, p. 200.

²⁸ U. Brown, A Note on the MSS of *Sturlunga saga*, in *Acta Philologica Scandinavica* XXII, 1952, pp. 35-40.

Stock. pap. 8 4to was brought to Sweden, possibly by the Icelander Jón Rúgmann, where it had several owners before it was bought by the Stockholm College of Antiquities in the year 1741 whence it came to the Royal Library in Stockholm.²⁹

AM 439 4to is written by Björn Jónsson on Skarðsá before 1646 and probably somewhat earlier.³⁰ Björn Jónsson seems to have written the manuscript for Bishop Þorlákur Skúlason at Hólar.³¹

AM 439 4to contains a summarized and sometimes drastically abridged version of *Sturlunga saga*. It is based, according to Kálund, on Björn Jónsson's copy of the vellum *Reykjarfjarðarbók* (AM 122b fol.), but includes occasional details from *St. I* (*Króksfjarðarbók*).³²

AM 439 4to contains several marginal notes and comments, similar and sometimes identical to those found in Br. (see above).³³ In AM 439 4to Árni Magnússon has written in Latin that the manuscript was a present to him from Torfæus. A letter from Torfæus to Árni Magnússon, now contained in AM 284 fol., shows that AM 439 4to was sent by ship from Stavanger in the year 1697.³⁴ AM 439 4to is very rarely referred to in the present text and quoted as such.

Advocates' Library 2I-3-17 (V) belongs to a somewhat separate group from IIp (see above). The manuscript derives from an original (now lost) compiled and written before 1729 by Síra Eyjólfur Jónsson at Vellir (1670–1745). According to a letter to Árni Magnússon written on the seventh of October 1729 by Síra Eyjólfur this now lost original was then in his possession. Síra Eyjólfur also states that it was compiled from three sources, i. e., from a manuscript written by Pétur Einarrson, and from Br. (not mentioned directly in the letter) and from a manuscript owned by Páll Vídalín.³⁵ This last-mentioned manuscript, British Library Add. 4865, was written in 1696–1697 and belongs to the Ip group.³⁶

²⁹ Kálund, op. cit., p. lix.

³⁰ Kálund, op. cit., pp. lxx–lxxi.

³¹ Kálund, op. cit., p. lxxi.

³² Kálund, op. cit., p. lxx.

³³ Kálund, op. cit., p. lxxi.

³⁴ Kálund, *ibid.*

³⁵ Kálund, op. cit., pp. lx–lxiii.

³⁶ Kálund, op. cit., pp. liv–lv.

Advocates' Library 21-3-17 was, according to Kålund, written for Síra Eyjólfur in the early eighteenth century by Síra Þorsteinn Ketils-son, who also wrote *Ny kgl. saml. 1234 fol.* (see below).³⁷

The manuscript was bought by Finnur Magnússon in 1816 and used as a main source for the first edition of *Sturlunga saga* (København, 1817-1818). The manuscript contains *Sturlunga saga* alone, divided into twelve þættir, among which *Hrafns saga* is the sixth.

The manuscript is heavily annotated by Síra Eyjólfur himself. He often writes out in full the abbreviations of the scribe, adds dates and comments, some of which refer to his like or dislike of the events described in the saga.

Ny kgl. saml. 1234 fol. is very rarely referred to in the present text. For information on this manuscript see Kålund, *Sturlunga saga* I, pp. lxiii-lxiv.

THE DIFFERENCES BETWEEN THE TEXT OF *HRAFNS SAGA* AS TAKEN UP IN *STURLUNGA SAGA* AND THE TEXT OF *HRAFNS SAGA* PROPER

Little is known for certain about the origins or the compiler of *Sturlunga saga*. Several theories have been put forward, some conflicting.³⁸

Most scholars, however, agree that *Íslendinga saga* by Sturla Þórðarson is the nucleus of the work, and that after Sturla's death (in 1284), a relative, first identified by Guðbrandur Vigfússon³⁹ as Þórður Narfason of Skarð (died 1308), compiled what is now known as *Sturlunga saga*.

The compilation known as *Sturlunga saga* includes several sagas (or parts of sagas) and genealogies. Among these is the latter half of *Hrafns saga*, most likely incorporated before the division into A- and B-recensions became as evident as the separate text now shows (see below).

³⁷ Kålund, *op. cit.*, pp. lx, lxiii.

³⁸ The main essays on *Sturlunga saga* are: Guðbrandur Vigfússon's *Prolegomena*, in his edition of *Sturlunga saga*, Oxford, 1878, I, pp. xvii-ccxix; *Um Sturlungu*, by Björn M. Ólsen, in *Safn* III, pp. 193-510; *Um Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar*, by Pétur Sigurðsson, in *Safn* VI, No. 2, pp. 1-177; *Um Sturlunga sögu*, by Jón Jóhannesson, in his edition of *Sturlunga saga* (1946), II, pp. vii-lvi.

³⁹ *Sturlunga saga*, Oxford edition, I, pp. ciii-cv.

The compiler has tried to assimilate the different sagas into a whole, rewriting as little as possible, except where he has to shape them to fit into his work, sometimes taking the text up more or less *verbatim*. The compiler has, however, occasionally had to divide the works to fit them into the correct chronological order, sometimes dropping passages from one, where two works relate the same thing. The compiler has also written several sentences, passages and *þættir*, which are interspersed throughout his work.

This kind of compilation or collection such as *Sturlunga saga* is almost unknown until a comparatively late stage in Icelandic literature; so *Sturlunga saga* was most likely not compiled before ca. 1300.⁴⁰

A close comparison between the text of *Hrafns saga* as taken up into *Sturlunga saga* and the relevant text of *Hrafns saga* proper gives a good idea of the compiler's working methods and his treatment of his material, since *Hrafns saga* is still extant as a separate saga.

The differences between the text of *Hrafns saga* as taken up into *Sturlunga saga* and *Hrafns saga* proper are here divided into the following groups: I. Fuller reading in *Sturlunga saga* than in *Hrafns saga* proper (either recension); II. Shorter texts in *Sturlunga saga* than in *Hrafns saga* proper (as shown in HrsGPH); III. Different wording in *Sturlunga saga* from that in *Hrafns saga* proper.

I. Fuller readings in *Sturlunga saga* than in *Hrafns saga* proper (either recension)

In some instances the text in *Sturlunga saga* has a fuller reading than either of the two recensions of *Hrafns saga* proper. In some of these cases the fuller reading consists of only a few additional words which do not change the context to any great extent. In other cases the fuller reading contains information not found in *Hrafns saga* proper.

The fuller reading in *Sturlunga saga* falls mainly into four groups:

I a. Firstly, since the compiler of *Sturlunga saga* only takes the latter half of *Hrafns saga* into his work, he adds information (on people), given in the part of *Hrafns saga* not contained in his work. This kind of

⁴⁰ Cf. Jón Jóhannesson, *op. cit.*, pp. xvii, xix; for the date, ca. 1300, cf. also Kålund, *Sturlunga saga* I, p. i.

addition is particularly common in the first few passages from *Hrafns saga* in *Sturlunga saga*. It is clear that the compiler had the complete *Hrafns saga* before him, since the information given is sometimes taken almost verbatim from the earlier part of *Hrafns saga* not included in *Sturlunga saga* (see examples I a 1–6 below).

I b. Secondly, as the compiler attempts to connect the *Hrafns saga* material up with the other parts of his work, he sometimes adds references to material found elsewhere in *Sturlunga saga* (see examples I b 1–3 below).

I c. Thirdly, the compiler occasionally adds a few words, as it seems, to the reading of *Hrafns saga* proper, most of which are fairly insignificant. Sometimes these occasional words are a result of his general abridgement of the text, when he has to rewrite a passage, sometimes in his own words (see examples I c 1–5 below).

I d. Fourthly and finally, there is occasionally to be found a fuller reading in *Sturlunga saga* than that found in *Hrafns saga* proper, which does not seem to fall under any of the above-mentioned groups (see examples I d 1–8 below). For conclusions drawn from examples I d, see pp. 67–68.

I a. Examples of added information sometimes taken *verbatim* from the earlier part of *Hrafns saga* not included in *Sturlunga saga*.

I a 1. *HrsGPH* text reads: Í Selárdal kom reyðarhvalr góðr ok mikill á land þat, er Ragnheiðr átti.⁴¹ In *Sturlunga saga* the corresponding passage reads: Ragnheiðr hét kona, dóttir Árons Bárðarsonar ins svartar. Hon bjó í Selárdal.⁴² Þar kom reyðr (reyðarhvalr *St. Iip*).⁴³

I a 2. *HrsGPH* text reads: beiddi hann Lopt at gjalda;⁴⁴ *Sturlunga saga* adds: bróðr sinn after Lopt.⁴⁵ A little later *HrsGPH* text (*loc. cit.*) reads: Loptr galt féin af hendi, svá sem Gísli beiddi, bæði lönð ok lausa aura. *Sturlunga saga* (*loc. cit.*) reads: Loptr greiddi, sem Gísli beiddi, bæði lönð ok lausafé (lausa aura *St. Iip*), and *St. Iip* adds: Því at Loptr var laungetinn.⁴⁶

⁴¹ *HrsGPH*, p. 24.

⁴² This information has already been given, cf. *HrsGPH*, pp. 16–17.

⁴³ *St. I*, 298.

⁴⁴ *HrsGPH*, p. 24.

⁴⁵ *St.*, *ibid.*

⁴⁶ This information about Loptr has already been given, cf. *HrsGPH*, p. 7.

I a 3. *HrsGPH* text reads: ok hans fõrunautar, Tõmas Þõrarinsson ok Sturla Bårðarson.⁴⁷ *Sturlunga saga* reads: Ragnheiðarson instead of Þõrarinsson, which seems to be because the compiler of *Sturlunga saga* does not mention either of the husbands of Ragnheiðr in Selárdalr; but in the *Hrafns saga* part of *Sturlunga saga* Tõmas's brother Eyvindr is said to be Þõrarinsson⁴⁸ without further explanation. Tõmas is said to be his brother,⁴⁹ but later on in *Sturlunga saga* he is identified as: Tõmas í Selárdal.⁵⁰

I a 4. *HrsGPH* text reads: sendi hann menn til Selárdals, at Ragnheiðarsynir kæmi.⁵¹ *Sturlunga saga* reads: sendir hann menn til Selárdals sonum Ragnheiðar, Eyvindi ok Tõmasi,⁵² at þeir kæmi.⁵³

I a 5. *HrsGPH* text reads: Gunnarsdóttir Bårðarsonar, bræðrunga Hrafns.⁵⁴ *Sturlunga saga* has: svartu St., ibid. instead of: bræðrunga Hrafns, perhaps because the compiler did not take up the Hrafn's genealogy from the opening of *Hrafns saga* proper.

I a 6. The opening passage of the *Hrafns saga* part in *Sturlunga saga* is a shortened account of Bishop Guðmundur and Hrafn's arrival in Iceland after their year's stay in Norway, and the gifts Bishop Guðmundur gave Hrafn before they parted.⁵⁵

I b. Examples of connecting references with other parts of *Sturlunga saga*, which seem to be inserted by the compiler in the *Hrafns saga* part.

I b 1. *HrsGPH* text reads: ok Þorvald, bróður hans.⁵⁶ *Sturlunga saga* reads: ok Þorvalds Gizurarsonar, bróður Halls;⁵⁷ probably because this is the first time Þorvaldur is mentioned in the *Hrafns saga* part in *Sturlunga saga*, whereas Þorvaldur is often mentioned elsewhere in *Sturlunga saga*.

⁴⁷ *HrsGPH*, p. 27.

⁴⁸ *St. I*, 309 (twice), 310.

⁴⁹ *St. I*, 309.

⁵⁰ *St. I*, 313.

⁵¹ *HrsGPH*, p. 31.

⁵² Ragnheiðr's sons have already been named in *HrsGPH*, p. 17.

⁵³ *St. I*, 305.

⁵⁴ *HrsGPH*, p. 31.

⁵⁵ *St. I*, 297.

⁵⁶ *HrsGPH*, p. 33.

⁵⁷ *St. I*, 307.

I b 2. *HrsGPH* text reads: synir Hrafns váru þá svá ungir, at þeir máttu eigi vera vígsakaraðilarnir.⁵⁸ *Sturlunga saga* adds: En þó man noðkutt verða sagt frá þeim síðar.⁵⁹

I b 3. In *HrsGPH* text the slaying of Hrafn is said to have happened: átta nóttum eptir Matthiasmessu.⁶⁰ *Sturlunga saga* adds: allan einn vetr ok veginn var Hallr Kleppjárnsson á jólafostu. Þá er Hrafn var veginn.⁶¹

I c. Examples of added word(s) in *Sturlunga saga* as it seems to the text of *Hrafns saga* proper.

I c 1. When Hallkatla Einarsdóttir sees a mysterious light the compiler of *Sturlunga saga* omits the description as it appears in *Hrafns saga* proper,⁶² and simply says that the light was: mikit (great) and adds: eitt sinn (once).⁶³

I c 2. *HrsGPH* text reads: písl Andreas postula.⁶⁴ *Sturlunga saga* adds: heilags, before Andreas.⁶⁵

I c 3. *HrsGPH* text reads: gekk inn (i.e. Hrafn gekk inn) ok sagði at menn.⁶⁶ *Sturlunga saga* adds: monnum til, after sagði.⁶⁷

I c 4. *HrsGPH* text reads: ganga suðr til hjálpar.⁶⁸ *Sturlunga saga* adds: til Róms, after suðr.⁶⁹

I c 5. *HrsGPH* text reads: var hann (i.e. Hrafn) tekinn ok haldinn.⁷⁰ *Sturlunga saga* adds: þegar, after hann; and *St.* I furthermore adds: gjörð hand-.⁷¹

I d. Examples of a fuller reading in *Sturlunga saga*, which does not fall under any of the previous groups (see below).

⁵⁸ *HrsGPH*, p. 45.

⁵⁹ *St.* I, 317.

⁶⁰ *HrsGPH*, p. 43.

⁶¹ *St.* I, 315.

⁶² *HrsGPH*, p. 39.

⁶³ *St.* I, 311.

⁶⁴ *HrsGPH*, p. 41.

⁶⁵ *St.* I, 313.

⁶⁶ *HrsGPH* p. 41.

⁶⁷ *St.* I, 313.

⁶⁸ *HrsGPH*, p. 42.

⁶⁹ *St.* I, 314.

⁷⁰ *HrsGPH*, p. 43.

⁷¹ *St.* I, 314.

I d 1. *HrsGPH* text reads: sá þeir ljós mikit ór austri frá bœnum á Eyri.⁷² In *Sturlunga saga* the sentence reads: sá þeir ljós mikit fara ór austri í móti sér frá bœnum á Eyri.⁷³

I d 2. *HrsGPH* text reads: kveikti fyrir þeim durum, er honum þótti minnst vörn fyrir verða.⁷⁴ *Sturlunga saga* adds: ok í þekjunni víða.⁷⁵

I d 3. *HrsGPH* text reads: at þeir skyldi beiða Ámunda at fara at Hrafni, með þeim.⁷⁶ In *Sturlunga saga* the corresponding sentence reads: at þeir skyldu beiða Ámunda at fara með þeim ok vera í heim-sókn með Þorvaldi til fundar við Hrafn.⁷⁷

I d 4. *HrsGPH* text reads: en þeir svöruðu ok kváðu eigi mundu þurfa vörð at halda (vörð at halda om. B¹), er fjúk var úti (+ ok frost B¹), sögðu ok, at eigi mundi menn (slightly different in B¹).⁷⁸ In *Sturlunga saga* this passage is longer and reads: En þeir kváðu þá eigi þurfa mundu at halda vörð (vörð om. *St. I*p), er vont veðr var úti (úti om. *St. I*p) ok fjúk; sögðu engan mann fara mundu (engan mann fara mundu: engum manni fært *St. I*p) millum heraða í því illviðri, er þá var úti; sögðu ok, at menn mundu eigi.⁷⁹

I d 5. *HrsGPH* text reads: ok lyptu skildinum (honum B¹) upp á spjótaoddum á virkit.⁸⁰ In *Sturlunga saga* this passage reads: ok hófu hann upp á skildinum með (hófu hann upp á skildinum með: lyptu skildinum upp á *St. I*p) spjótaoddum, svá at hann mátti klífa af skildinum (+ upp *St. I*p) í (á, H) virkit.⁸¹

I d 6. *HrsGPH* text reads: ok mælti skriptagang (om. B).⁸² *Sturlunga saga* adds: fyrir honum (fyrir honum om. Br., H) trú orð ok, after mælti.⁸³

I d 7. *HrsGPH* text reads: skyldi þeir fara á brott (á brott om. B)

⁷² *HrsGPH*, p. 29.

⁷³ *St. I*, 303.

⁷⁴ *HrsGPH*, p. 31.

⁷⁵ *St. I*, 305.

⁷⁶ *HrsGPH*, p. 34, cf. p. 53.

⁷⁷ *St. I*, 308.

⁷⁸ *HrsGPH*, p. 40.

⁷⁹ *St. I*, 312.

⁸⁰ *HrsGPH*, p. 41.

⁸¹ *St. I*, 313.

⁸² *HrsGPH*, p. 43.

⁸³ *St. I*, 314.

fullum dagleiðum.⁸⁴ *Sturlunga saga* adds: sem fyrst með spekt, after á brott (brott om. *St. I*).⁸⁵

I d 8. *HrsGPH* text reads: þá fundu heimamenn á Eyri sólarsteininn þar, er.⁸⁶ *St. I* adds: í flæðarmáli, and *St. II* adds: við sjó niðri, þann er þeir höfðu tekit, after sólarsteininn.⁸⁷

*Conclusions drawn from the fuller readings
in Sturlunga saga (examples I a–I d)*

The first two groups (I a and I b) are for the most part instances of adjusting the text from *Hrafns saga* to the rest of the material of *Sturlunga saga*, both by explanations necessary because the earlier half of *Hrafns saga* is omitted, and by references to other parts of *Sturlunga*.

The second two groups (I c and I d) consist of longer (I d) and shorter (I c) additions, and since the usual method of *Sturlunga saga*'s compiler is to shorten (see below) rather than to elaborate on his available material, one possible reason for this fuller reading might be that the additional words were contained in the early text of *Hrafns saga* that the compiler used as a source, rather than additions of the compiler himself. This fuller reading (especially in examples I d) suggests, that there existed an earlier version of *Hrafns saga*, containing a longer text than the A- and B-recensions as we now know them. It is suggested in *HrsGPH*, that this version existed.⁸⁸ Since some of the information found in *Sturlunga saga* is neither to be found in the A-text of *Hrafns saga* nor the B-text, it might be assumed that there had been at least one intermediate link between this suggested version on the one hand and A and B on the other, in which those words were not included. It is not likely that the scribes of A and B respectively would omit exactly the same words, in an identical place, although both are somewhat shortened from the original. This again suggests that the compiler of *Sturlunga saga* took the *Hrafns saga* passage from a fuller text found in an early version, and when the text of *Hrafns saga* was

⁸⁴ *HrsGPH*, p. 44.

⁸⁵ *St. I*, 316.

⁸⁶ *HrsGPH*, p. 43.

⁸⁷ *St. I*, 315.

⁸⁸ See stemma in *HrsGPH*, p. cix.

not yet divided into the different recensions as we now know them, as has been said above.

II. Shorter text in *Sturlunga saga* than in *Hrafn saga* proper as given in the *HrsGPH* text

The part of *Sturlunga saga* which covers the material from *Hrafn saga* consists of about two-thirds of the relevant part in *Hrafn saga* proper. This consistent abridgement throughout the text seems to be intended mainly to make the text more concise, in some cases without changing the context (see examples II a below). Sometimes the compiler leaves out detailed information such as names of persons, places and precise details of Hrafn and his men (see examples II b below). On rare occasions the compiler leaves out material, because it is used or referred to elsewhere (see examples II c below). The compiler shortens or leaves out accounts of supernatural events or wonders (see examples II d below). The compiler leaves out phrases or passages in didactic style, often including religious phrases and /or praise of Hrafn (see examples II e, nos. 1–6 below). Since the compiler also tends to leave out accounts of Þorvaldr's evil doings (see examples II e, nos. 7–10 below) it might be suggested that this was done on purpose to achieve impartiality (see examples II e below).

II a. Examples of a shortened or abbreviated text in *Sturlunga saga* without the context being much altered. The wording is given according to *HrsGPH* text (for difference between A and B see Textual Notes in *HrsGPH*). The words in square brackets are omitted in *Sturlunga saga*.

II a 1. fór hann [í Selárdal] ok bað Ragnheiði [at hon skyldi] selja honum (sér *St.*) [nökkurar vættir] hvals (hval *St.*), en Ragnheiðr (hon *St.*) lét hann hafa tólf vættir [hvals] ok mælti, at hann skyldi gjalda henni jafnmikinn [hval síðar], þá er ræki á fjörur hans. [Fyrir] þann hval galt Þorvaldr aldri síðan.⁸⁹

II a 2. En er (er om. *St.* I) Loptr vissi, at Þorvaldr (Þorvald *St.*) hafði ekki skeinzk (sakat *St.*), þá vildi hann eigi (ekki *St.*) fégjöldum (gjöldum *St.*) upp halda [sem þeir höfðu heitit. Svá gørði ok Gísli], en Hauki þótti þeir eiga at efna mælt mál við sik (eiga . . . sik: bæta eiga *St.* I;

⁸⁹ *HrsGPH*, p. 24; *St.* I, 298.

gjöldum eiga uppi at halda *St.* IIp), þar er (sem *St.*) hann hafði ráðit (hafði ráðit: réð *St.*) til Þorvalds [þótt hann hefði eigi skeinzk. En því vildu þeir eigi fé gjalda, er Þorvaldr hafði ekki skeinzk af tilræði Hauks].⁹⁰

II a 3. Hrafn spyr (spurði *St.*), hvat hann gæfi honum at sök (hvat . . . sök: at sökum *St.*), er hann bar eld at húsum hans. [Þorvaldr kvað margt til saka. Hrafn spurði, hvat þat væri]. Þorvaldr [svarar], kvað Hrafn.⁹¹

II a 4. Þorvaldr var þá fúss til sætta (sátta *St.*), [er hann sá lið vápnat fara til fulltings við Hrafn]. Þau urðu málalok [þessa fundar], at Þórðr Sturlus(on) skyldi göra [milli þeira Hrafns ok Þorvalds bæði um heim-sókn ok allt þat, er honum þætti gørðar þurfa í milli þeira]; instead of the contents of the last square brackets *Sturlunga saga* reads: of öll þeira mál. [Pegar er þessi sætt var handsöluð] (Pegar . . . handsöluð: eptir þetta *St.*; þetta om. *St.* I), fór Þorvaldr [í] brott með skyndingi (skyndingu *St.*), [ok er Þorvaldr var skammt í brott farinn], þá dreif (Drífr þá *St.*) [mikit] lið at Hrafn.⁹²

II a 5. ok hefði hann þar fest (fyrst *St.* I) lögfesti (+ af skorit *St.* I) [hvalinn. En þat gegndi engu]. Þá fór Þorvaldr til [með sína menn] ok lét skera hvalinn ok flutti (flytja *St.*) heim [til sín, en sumum hvalnum skipti hann með mönnum sínum].⁹³

II b. Examples of details left out by the compiler, such as names of persons, places and many details concerning Hrafn and his men.

II b 1. Loptr sá, at Guðmundr tók hestinn hjá garði (at . . . garði V; þat *St.* I), ok fór eptir honum við fjórða mann. [Gestr hét maðr ok Gunnarr, Galti inn þriði. Þessir menn fylgðu Lopti]. Peir Loptr [ok Gunnarr] vágu Guðmund.⁹⁴

II b 2. Þorvaldr færði ómaga þingmanni Hrafns, [þeim er Bárðr hét. Hann bjó í Reykjarfirði í Arnarfirði. Þorvaldr setti þar niðr ómagann at Bárðar ok fór brott síðan, en Bárðr] (*Sá St.*) fór á fund (at finna *St.*) Hrafns (Hrafn *St.*) ok bað.⁹⁵

⁹⁰ *HrsGPH*, p. 25; *St.* I, 299–300.

⁹¹ *HrsGPH*, p. 31; *St.* I, 305.

⁹² *HrsGPH*, p. 32; *St.* I, 306.

⁹³ *HrsGPH*, p. 33; *St.* I, 307.

⁹⁴ *HrsGPH*, p. 28; *St.* I, 302.

⁹⁵ *HrsGPH*, p. 28; *St.*, loc. cit.

II b 3. The enumeration of the men following Þorvaldr in his onslaught on Eyrr⁹⁶ is omitted in *Sturlunga saga*, whereas it is stated (in *St.*) that there were thirty-two (i.e., II menn ins fjórða tigar).⁹⁷

II b 4. at maðr sá (sá maðr *St.*), er Þórarinn hét, [Höskuldsson, Þorbjarnarsonar, ok Birnu Ámundadóttur, hann] sá mann standa.⁹⁸

II b 5. ok (+ þá *St.*) Hrafn sǫng með (við *St.* I) þeim óttusǫnginn (óttusǫng *St.*) (different construction in *St.*), [en menn hans, þeir er ólærðir váru, vǫrðu húsin með vatni ok sýru, slíkt er þeir máttu at gøra. Svá höfðu þeir Þorvaldr óvart komit, at engi pati hafði farit af ferð þeira. Þetta sannar Guðmundr skáld].⁹⁹ *St.* also omits the following stanza (no. 33).

II c. Examples of material left out from the part of *Sturlunga saga*, which covers the material from *Hrafn saga*, because it is used or referred to elsewhere.

II c 1. The description of the battle in Víðines (1208), between Bishop Guðmundr and Kolbeinn Tumason and its aftermath is omitted in the part of *Sturlunga saga* which covers the material from *Hrafn saga*.¹⁰⁰ This battle and its aftermath is described in great detail in the *Íslendinga saga* in *Sturlunga saga*.¹⁰¹

II c 2. *HrsGPH* text reads: Þorvaldr kom út þá er hann hafði þrjá vetr útan verit [ok gengit suðr] ok bjó [síðan] í Vatnsfirði [meðan hann lifði].¹⁰² Most likely the compiler drops: *meðan hann lifði*, because Þorvaldr plays an important role in later events of *Sturlunga saga*, and this omission seems to be in accordance with the general working methods of the compiler of *Sturlunga saga*.

The sentence: *ok bjó í Vatnsfirði* in *Sturlunga saga* seems to be slightly unnatural and unnecessary since Þorvaldr is identified several times both before and after as: Vatnsfirðingr or as living in Vatnsfjörðr.

⁹⁶ *HrsGPH*, p. 40.

⁹⁷ *St.* I, 312.

⁹⁸ *HrsGPH*, p. 39; *St.* I, 311.

⁹⁹ *HrsGPH*, p. 42; *St.* I, 314.

¹⁰⁰ *HrsGPH*, p. 29; *St.* I, 303.

¹⁰¹ Cf. *St.* I, 280–287.

¹⁰² *HrsGPH*, p. 45; *St.* I, 317.

II d. Examples of descriptions of supernatural events (miracles and wonders) being shortened or omitted.

II d 1. [Ok er lokit var boðinu, þá var Hrafn eptir í Haga, en] Eyvindr fór (+ frá boðinu út *St.*) um (yfir *St.*) heiði til Arnarfjarðar [ok fõrunautar hans]. Ok er þeir fóru (fara *St.*) [út] með Forsfirði [til Dufansdals síð um kveld, þá] sá þeir eld brenna á (ór *St.*) sjávarbrekkunum (sævar-þökkunum *St.*) [fyrir útan Dufansdalsá. Þeim sýndisk eldrinn bjartir ok] víðr (svá víðan *St.*) sem stakkgarðsvídd (stakkgarðvídd *St.*) [væri]. Þeir sá lengi [eldinn] ok ætluðu til at fara [ok vita, hverju gegndi], en flóð var í ánni niðri (niðri om. *St.* I), [ok máttu þeir þar eigi yfir komask], fara (+ þeir síðan *St.*) upp með ánni ok sá jafnan eldinn (+ Petta var um kveld, ok var fjúkviðri, ok *St.*). Áin [var ill yfirferðar ok] upp gengin [af frosti]. Fjúkviðri var á (different construction in *St.*) [ok snækváma]. En er þeir kómu (kómu: váru komnir *St.* I) yfir ána, [hugðu þeir at eldinum, ok] var [þá] horfinn eldrinn. [Þeir fóru til húss í Dufansdal ok váru þar um nóttina ok sǫgðu þar sýn eldsins, en engi þóttisk vita, hví sý sýn mundi gegna, er þeir sá].¹⁰³

II d 2. Í Selárdal varð sá atburðr, at húskarlar Ragnheiðar váru rónir á sjá. En er þeir váru mjök langt komnir frá landi, þá sjá þeir á sjánum út til hafs eld upp brenna ok skjótt hverfa. Þeir sá allir þessa sýn ok eigi meir senn en tveir, en þeir sá svá opt, at þó sá þeir allir. Eptir þessa sýn sá þeir blóð á klæðum sínum ok vissu eigi, hvaðan at var komit. Um kveldit, er þeir kómu at landi, sǫgðu þeir mǫnnum þessi tíðendi, ok ǫllum þótti þessi atburðr undarlig.¹⁰⁴

Instead of this description *Sturlunga saga* reads: Menn váru rónir á sæ í Selárdal. Þeir sá eld á sænum út (út om. *St.* IIp) til hafs. Ok litlu eptir þetta sá þeir blóð á klæðum sínum, ok vissu eigi, hvaðan at var komit.¹⁰⁵

II d 3. The description of the next three wonders (of blood being seen) in *Hrafn saga*¹⁰⁶ is omitted. Instead *Sturlunga saga* reads merely: Blóð sásk víða, þar sem menn vissu enga ván til.¹⁰⁷

II d 4. The description of the visions seen by Þorbjörn Magnússon,

¹⁰³ *HrsGPH*, p. 38; *St.* I, 310–311.

¹⁰⁴ *HrsGPH*, p. 38.

¹⁰⁵ *St.* I, 311.

¹⁰⁶ *HrsGPH*, p. 38.

¹⁰⁷ *St.*, *ibid.*

Pórarinn Höskuldsson, Hallkatla Einarsdóttir and Steingrímur Ólafsson (called Jón in *St.*) are also shortened in *Sturlunga saga*, especially the first-mentioned, which is the longest of the four.¹⁰⁸

II d 5. *HrsGPH* text reads: Sá atburðr varð þar undir virkinu, er ljósit hafði sézk um vetrinn áðr. Þar var þá jörðin, er Hrafn var höggvinn, hrjóstrug, en um sumarit eptir var þar gröenn völlr.¹⁰⁹ *Sturlunga saga* reads: Þessi atburðr varð þar undir virkinu, er ljósit hafði sézk (+ opt Br., V) áðr um vetrinn;¹¹⁰ omitting the description of the miracle.

II d 6. *HrsGPH* text reads: Því at þeir höfðu honum (i.e., the sólarsteinn) í brott kastat ok kölluðu vera hégeitil. Svá ok kyrtillinn höfðu þeir eptir látit ok kölluðu vera vándan slopptotur, ok eigi fengu þeir sét á búninginn.¹¹¹ *Sturlunga saga*¹¹² does not include this passage, and the kyrtill is neither mentioned a few lines above nor in the description of the gifts Bishop Guðmundr gave Hrafn on their arrival in Iceland.¹¹³

II e. Examples of phrases or passages left out in *Sturlunga saga* perhaps for the purpose of impartiality (see above).

II e 1. *HrsGPH* text reads: Nú fyrir því at Hrafn var leitt at kveða nei við þeim, er hans þurfti, þá varð þat, at hann tók við Lopti.¹¹⁴ Instead of this passage *Sturlunga saga* reads: Tekr Hrafn nú við Lopti.¹¹⁵

II e 2. *HrsGPH* text reads: svá berr sem hann gørdisk í (gørdisk í: varð at *St.*) fjörráðum við Hrafn, [er hann vildi brenna hann inni. En þat sýndisk opt, at Hrafn var ógrimmr maðr ok hann vildi heldr deyja fyrir tryggðar sakir en fyrir ótryggðar.] Nú vildi hann (Þat vildi Hrafn *St.*) eigi [gøra eptir þeim Þorvaldi né drepa hann, svá sem hann átti þá kost, ef hann vildi, því at hann vildi eigi vinna þat til fára vetra virðingar, sem opt kunnu manna ráð verða, heldr vildi Hrafn hafa svívirðing af mönnum í orðlagi fyrir guðs sakir ok hætta svá lífi sínu til eilífrar miskunnar almáttigs guðs].¹¹⁶

II e 3. *HrsGPH* text reads: at berjask eigi við Þorvald, ok hann (i.e.

¹⁰⁸ *HrsGPH*, p. 38–39; *St.* I, 311–312.

¹⁰⁹ *HrsGPH*, p. 43.

¹¹⁰ *St.* I, 315.

¹¹¹ *HrsGPH*, p. 43–44.

¹¹² *St.*, *ibid.*

¹¹³ *St.* I, 297.

¹¹⁴ *HrsGPH*, p. 27.

¹¹⁵ *St.* I, 301.

¹¹⁶ *HrsGPH*, p. 32–33; *St.* I, 306.

Hrafn) kveðsk aldri mundu um líf hans síja. Þetta var um kveldit fyrir Jákobsmessu.¹¹⁷ *Sturlunga saga* reads: at berjask eigi við Þorvald. Þetta var aptaninn fyrir Jákobsmessu.¹¹⁸

II e 4. *HrsGPH* text reads: Þá bauð Hrafn Þorvaldi ok öllu fǫruneyti hans til matborðs. Þá hafði Þorvaldr ok flokkur hans dǫgurð á Eyri. Hrafn lét skera húð til skúa fǫrunautum Þorvalds, því at þeir vǫru margir skólausir, er langa leið hǫfðu farit þangat.¹¹⁹ Instead of this passage *Sturlunga saga* reads: Þeir Þorvaldr hǫfðu þar allir dagverð (dags-Br.) at boði Hrafns.¹²⁰

II e 5. *HrsGPH* text reads: ef þér þykkir þá (þat *St.* I) þinn sómi meiri (meiri þinn sómi *St.*) en áðr. [Þorvaldr neitaði þessu. Þá bauð Hrafn at gefa sik upp til friðar öllum mönnum öðrum, þeim er þar vǫru í bænum, at hann væri eigi brenndr].¹²¹ *Sturlunga saga* omits the contents of the square brackets and also the stanza referring to Hrafn's offer (no. 34), which follows a few lines later.¹²²

II e 6. *HrsGPH* text reads: Hrafn hræði hvárki hǫnd né fót, er hann söfðisk, heldr lá hann á knjánnum ok ölbogunum, sem hann var vanr at liggja til bænar.¹²³ *Sturlunga saga* omits this description.¹²⁴

II e 7. *HrsGPH* text reads: vǫru í fyrstu öll vitni borin í hag Hrafni, svá sem málaefni vǫru til, en Þorvaldr knokaði sína menn til ljúgvitna ok eptirmælis við sik.¹²⁵ *Sturlunga saga* omits: svá . . . sik.¹²⁶

II e 8. A few lines later in the *HrsGPH* text: Þar varð ekki gǫrt um mál þeira Hrafns ok Þorvalds, því at Þorvaldr helt ekki þat, er þeir hǫfðu á sætzk sín í milli.¹²⁷ Instead of this passage *Sturlunga saga* reads: Ekki varð greitt (gǫrt *St.* IIp, + þar H, + þá Br., V) um mál þeira á því þingi.¹²⁸

II e 9. *HrsGPH* text reads: Síðan fóru þeir (síðan fóru þeir: ok fóru

¹¹⁷ *HrsGPH*, p. 36.

¹¹⁸ *St.* I, 309.

¹¹⁹ *HrsGPH*, p. 37.

¹²⁰ *St.* I, 310.

¹²¹ *HrsGPH*, p. 42.

¹²² *St.* I, 314.

¹²³ *HrsGPH*, p. 43.

¹²⁴ *St.* I, 315.

¹²⁵ *HrsGPH*, p. 33.

¹²⁶ *St.* I, 307.

¹²⁷ *HrsGPH*, p. 33.

¹²⁸ *St.* I, 307.

síðan *St.*, síðan om. *St.* IIp) til fundar við Þorvald ok sǫgðu honum vígit (i.e., of Ámundi), [en hann lastaði eigi verkit].¹²⁹

II e 10. *HrsGPH* text reads: Til þessa fundar kom [Hrafn, en] Þorvaldr eigi. [Pá þóttusk menn sjá, at Þorvaldr vildi enga sætt við Hrafn].¹³⁰

II e 11. *HrsGPH* text reads: Pat vígsmál var lagt undir gørð Sighvats Sturlusonar, því at hann var kallaðr vinr hvárs tveggja þeira Lopts ok Gísla.¹³¹ *Sturlunga saga* reads only: Pat vígsmál (vígs Br., V, om. *St.* I) var lagt undir Sighvat Sturluson.¹³²

II e 12. When the compiler of *Sturlunga saga* omits the description of the battle at *Víðines*, he also omits¹³³ a sentence following the description in *Hrafn's saga* proper, which in the *HrsGPH* text reads: Eptir þetta þóttisk Hrafn ok hans vinir kenna nokkurn kulða af ráðum Sighvats í skiptum þeira Þorvalds.¹³⁴

The compiler of *Sturlunga saga* also omits eight of the stanzas found in the *HrsGPH* text of *Hrafn's saga*. These stanzas are in the *HrsGPH* text nos: 21, 23, 24, 30, 31, 32, 33, 34.

The main reasons for shortening the text have already been suggested. The work is on the whole carefully and thoughtfully done, which can be seen from the examples given above. The compiler seems to have followed certain rules for shortening and to have known *Hrafn's saga* well and had apparently decided beforehand which material to use and which to leave out.

The compiler of *Sturlunga saga* does not, as said before, include the earlier part of *Hrafn's saga* in his work; this is therefore the main shortening of the saga. In the latter half the compiler seems to omit things concerning Hrafn's private life, as far as possible, without changing the context, which is probably the reason for his omitting the earlier part which contains a great deal of personal information about Hrafn's early life. The compiler seems not to use *Hrafn's saga* in his collection until the point where the saga concerns a wider circle.

¹²⁹ *HrsGPH*, p. 34; *St.* I, 308.

¹³⁰ *HrsGPH*, p. 37; *St.* I, 310.

¹³¹ *HrsGPH*, p. 28.

¹³² *St.* I, 302.

¹³³ *St.* I, 303.

¹³⁴ *HrsGPH*, p. 29.

III. Different wording in *Sturlunga saga* from *Hrafns saga* proper

Several examples of different wording from *Hrafns saga* are to be found throughout the text of *Sturlunga saga*, usually not affecting the context. Different names of persons can be seen in a few instances; sometimes the different wording is a result of the general shortening of the text, and sometimes this might be a misreading of an illegible text. The compiler also on occasion seems to prefer words of his own instead of those found in *Hrafns saga*.

Some examples of this are:

III 1. In *Hrafns saga* Gísli Markússon asked his illegitimate brother, Loptr, to hand over his (i.e., Gísli's and his younger brother Magnús's) inheritance, which Loptr had looked after until his brothers came of age. *HrsGPH* text reads here: er þeir Markússynir (i.e., Gísli and Magnús) áttu.¹³⁵ *St. I* reads: Magnús instead of Markússynir and *St. IIP* adds bræðr after Magnús.¹³⁶ Magnús is mentioned a little later¹³⁷ in the part of *Sturlunga saga* which covers the material from *Hrafns saga*, but nowhere else in *Sturlunga saga*, so this must be another echo from the earlier part of *Hrafns saga* not included in *Sturlunga saga*, where all three brothers are mentioned.¹³⁸

III 2. Eyjólfur Þorsteinsson, Loptr's father-in-law is called goði in *Hrafns saga* A¹⁻³ (om. B¹).¹³⁹ *St. I* and H read¹⁴⁰ ins auðga instead of goða Þorsteinssonar. Br. and V have ins óða Þorsteinssonar. Eyjólfur Þorsteinsson is mentioned elsewhere in *Sturlunga saga*,¹⁴¹ where both *St. I* and *St. IIP* call him inn óði.

III 3. A strophe (no. 27) is recited in a dream, to a man, in the *HrsGPH* text¹⁴² named Guðbrandr, with the reference: er fyrr var getit. A man named Guðbrandr Gestsson has been mentioned before in

¹³⁵ *HrsGPH*, p. 24.

¹³⁶ *St. I*, 298.

¹³⁷ *St. I*, 301.

¹³⁸ *HrsGPH*, p. 7.

¹³⁹ *HrsGPH*, p. 26, cf. p. 52.

¹⁴⁰ *St. I*, 300.

¹⁴¹ *St. I*, 205.

¹⁴² *HrsGPH*, p. 30.

Hrafns saga (at the beginning of chapter 7), also in connection with a dream strophe (no. 5). *Sturlunga saga*, however, names the man (twice) Guðmundr.¹⁴³

III 4. The man who recites the strophe (no. 27) to Guðbrandr (see above) is called Vígólfr¹⁴⁴ in B¹ and *St. IIp*;¹⁴⁵ in *St. I* he is called Ingólfr; A¹⁻³ omits the name; in strophe no. 5 an Ingólfr is referred to (see above).

III 5. One of the men who are said to have seen visions of light near the fortifications at Eyrr, where Hrafn is later slain, is identified in both recensions of *Hrafns saga* as Steingrímur Ólafsson,¹⁴⁶ one of Hrafn's men. In *Sturlunga saga* (both versions), however, his name is Jón.¹⁴⁷ Later in *Hrafns saga* in the description of the night when Hrafn was killed, Hrafn asked a man to recite the *drápa* of St. Andrew to him. That man (who may be the same one) is also named Steingrímur, both in the *HrsGPH* text¹⁴⁸ and *Sturlunga saga*.¹⁴⁹

III 6. The man whom Pétr Bárðarson killed for his participation in the slaying of Hrafn is identified here in A¹ and B as Ími Þorkels-son).¹⁵⁰ In *Sturlunga saga* this man is only named once. In *St. I* his name is Má¹⁵¹ (in acc.), which AM 439 4to, Br. and V have also; H, however, has Una (as found in A²⁻³). In *Hrafns saga* this man is also mentioned as one of the men who went with Þorvaldr to Eyrr, where he is also called Ími¹⁵² in A¹, but Uni (see above) in A²⁻³, and Ívar in B¹. The name Ími is a highly unusual one, which might account for the misreadings in the various manuscripts.

III 7. *HrsGPH* text reads: Þorvaldr kom á Eyri með hundrað manna, ok er hann sér viðrbúning Hrafns, bæði virkit ok fjölmenni mikit, þá sýndisk honum (i.e., Þorvaldi) óárenniligr bálkr þeira.¹⁵³ In-

¹⁴³ *St. I*, 303.

¹⁴⁴ *HrsGPH*, p. 30, cf. also p. 52.

¹⁴⁵ *St.*, loc. cit.

¹⁴⁶ *HrsGPH*, p. 39.

¹⁴⁷ *St. I*, 311.

¹⁴⁸ *HrsGPH*, p. 41.

¹⁴⁹ *St. I*, 312.

¹⁵⁰ *HrsGPH*, p. 45.

¹⁵¹ *St. I*, 317.

¹⁵² *HrsGPH*, p. 40, cf. also p. 54.

¹⁵³ *HrsGPH*, p. 36.

stead of this passage *Sturlunga saga* reads: Síðan kom Þorvaldr á Eyri með hundrað manna, ok er hann sér viðbúning (um- *St. IIP*) Hrafns, leizk honum torsóttligr (torsóttligt *St. IIP*).¹⁵⁴

III 8. *HrsGPH* text reads: Þá er lokit var óttusöng.¹⁵⁵ The corresponding sentence in *Sturlunga saga* reads: en er sunginn (sungit *St. IIP*) var.¹⁵⁶

III 9. *HrsGPH* text reads: sá þeir eld brenna á sjávarbrekkunum (ströndinni B).¹⁵⁷ *Sturlunga saga* reads: sá þeir eld brenna ór sævarbökkunum.¹⁵⁸

III 10. *HrsGPH* text reads: sá hafði rauðan hest.¹⁵⁹ *Sturlunga saga* reads: sá hafði hest svartan (svartan om. Br., H).¹⁶⁰

III 11. Later in the same vision (as III 10.) *HrsGPH* text reads: kol-svart klæði.¹⁶¹ *Sturlunga saga* reads: kolmerkt (-merk *St. I*) klæði.¹⁶²

III 12. *HrsGPH* text reads: en í þann tíð (í þann tíð: þá *St. IIP*) var Sighvatr mikill vinr Hrafns.¹⁶³ *St. IIP* reads: kallaðr instead of mikill.¹⁶⁴ This sentence is omitted in *St. I*.

III 13. *HrsGPH* text reads: ok var síðan lengi (lengi síðan *St.*) undir áraburði Oddaverja.¹⁶⁵ *Sturlunga saga* reads: trausti instead of áraburði.¹⁶⁶

III 14. *HrsGPH* text reads: Símon átti barn ok byrgiskonu á Kúlu. Jón fifldisk at þeiri konu. Einn helgan dag fór Símon til fundar við fylgjukonu sína.¹⁶⁷ Instead of byrgiskonu and fylgjukonu respectively *Sturlunga saga* has: frillu (in both cases).¹⁶⁸

¹⁵⁴ *St. I*, 308.

¹⁵⁵ *HrsGPH*, p. 42.

¹⁵⁶ *St. I*, 314.

¹⁵⁷ *HrsGPH*, p. 38.

¹⁵⁸ *St. I*, 310.

¹⁵⁹ *HrsGPH*, p. 39.

¹⁶⁰ *St. I*, 311.

¹⁶¹ *HrsGPH*, p. 39.

¹⁶² *St.*, loc. cit.

¹⁶³ *HrsGPH*, p. 27.

¹⁶⁴ *St. I*, 301; cf. also examples II e 11–12 above.

¹⁶⁵ *HrsGPH*, p. 28.

¹⁶⁶ *St. I*, 302; cf. also examples II e 11–12 above.

¹⁶⁷ *HrsGPH*, p. 31.

¹⁶⁸ *St. I*, 304.

III 15. Hallr Gizurarson is twice called *lōgsögumaðr*¹⁶⁹ in the A-recension of *Hrafn's saga*, where his father Gizur bears the same title.¹⁷⁰ When Hallr and his father Gizur are mentioned for the first time in B-vellum their title is *lōgmaðr*,¹⁷¹ but when Hallr is mentioned later in B¹ he is called *lōgsögumaðr* as in the A-recension.¹⁷² In *Sturlunga saga*, however, he is called *lōgmaðr*.¹⁷³ The reason for this different wording might be that the title of the holder of this office (president of the general assembly) was changed from *lōgsögumaðr* to *lōgmaðr* in 1271¹⁷⁴ with the introduction of Norwegian law into Iceland.¹⁷⁵ This suggests that *Hrafn's saga* was written before that time.

III 16. In the HrsGPH text the word *hvarf* is twice¹⁷⁶ used, when Hrafn and Þorvaldr take leave of each other. In the former instance *St. I* reads: *minntisk, St. Iþ seildisk*, and in the latter both have *minnisk*.¹⁷⁷

III 17. *HrsGPH* text reads: *ok renndi* (i.e. *Bárðr renndi*) frá slánum.¹⁷⁸ *Sturlunga saga* reads: *lokunum* instead of *slánum*.¹⁷⁹

III 18. *HrsGPH* text reads: *Í því bili* (*bili om. St.*) *reis Hrafn upp, því at hann mátti eigi sofa, ok gekk út*.¹⁸⁰ Instead of *gekk*, *Sturlunga saga* has: *sá*,¹⁸¹ which fits better into the context.

III 19. In the description of Þorvaldr and his men's robbery at Eyrr after Hrafn's slaying, *HrsGPH* text reads: *ferju* and *eykinn* respectively.¹⁸² *Sturlunga saga*, however, reads: *skip* and *skipit*.¹⁸³ This might have been done on purpose by the compiler of *Sturlunga saga*, especially in the latter case.

¹⁶⁹ *HrsGPH*, pp. 2, 33.

¹⁷⁰ *HrsGPH*, p. 2.

¹⁷¹ *HrsGPH*, p. 2, cf. Textual Notes, p. 47.

¹⁷² *HrsGPH*, p. 33, cf. Textual Notes, p. 53.

¹⁷³ *St. I*, 307.

¹⁷⁴ Jón Jóhannesson, *Íslendinga saga* I, 66.

¹⁷⁵ P.G. Foote, ed., *The Saga of Gunnlaug Serpent-Tongue*, (London, 1957), p. 43.

¹⁷⁶ *HrsGPH*, p. 27; B¹ reads: *hverfr*; cf. p. 52. and *HrsGPH*, p. 37.

¹⁷⁷ *St. I* 301, 310.

¹⁷⁸ *HrsGPH*, p. 41.

¹⁷⁹ *St. I*, 313.

¹⁸⁰ *HrsGPH*, p. 41.

¹⁸¹ *St.*, loc. cit.

¹⁸² *HrsGPH*, p. 43.

¹⁸³ *St. I*, 315.

III 20. In the description of several wonders *Hrafnis saga* twice uses the word *sýn* (vision).¹⁸⁴ In both cases *Sturlunga saga* reads: *atburðr*.¹⁸⁵ (event). This might be intended by the compiler of *Sturlunga saga* to lessen the supernatural tone, since he does tend to leave out or shorten supernatural things (cf. examples II d. above).

III 21. Ormr Skeggjason is said in *HrsGPH* text to be outlawed from Dýrafjörðr and Ísafjörðr.¹⁸⁶ *St. I*p reads: Arnarfjörðr¹⁸⁷ instead of Dýrafjörðr. The relevant sentence is omitted in *St. I*.

*Conclusions drawn from the differences between the text of
Hrafnis saga as taken up in Sturlunga saga and Hrafnis saga proper*

The fuller reading in *Sturlunga saga* is sometimes a result of adjustment of the text of *Hrafnis saga* to fit it into the collection of *Sturlunga saga*. In some cases (cf. above) the fuller reading might lead to the inference that there had existed an earlier version of *Hrafnis saga*, not yet as divided into the two versions as now known, but containing a fuller text than that used by the compiler of *Sturlunga saga* as a source (cf. above), since the compiler does not usually elaborate on his material, but rather the opposite. There might even, as has been suggested above, have existed a further intermediate link between this earlier version and the A- and B-recensions respectively.

The compiler of *Sturlunga saga* seems to be attempting to make the text of *Hrafnis saga* more concise and, on occasion, leaves out material intended for use elsewhere. The compiler omits or shortens most descriptions of supernatural events or phrases in religious and/or didactic style, and on the whole tries to achieve impartiality, in which case he might be following the example of *Íslendinga saga* by Sturla Þórðarson, also included in his collection.

The different wording in the passage of *Sturlunga saga* which covers the material from *Hrafnis saga* and *Hrafnis saga* proper seems to be a result of similar working methods of the compiler as suggested above,

¹⁸⁴ *HrsGPH*, p. 39.

¹⁸⁵ *St. I*, 311.

¹⁸⁶ *HrsGPH*, p. 44.

¹⁸⁷ *St. I*, 316.

and sometimes the compiler seems to find his own words preferable to those found in *Hrafns saga* proper.

On the whole, there is not much difference between the text found in that part of *Sturlunga saga* which covers the material from *Hrafns saga* and the text in *Hrafns saga* proper, apart from the shortening of the text, either done by the compiler himself or already existing in the text he used as a source.

ÁGRIP

Greinarhöfundur sýnir með dæmum mismun á texta Hrafns sögu, annars vegar eins og hún er tekin upp í Sturlungu og hins vegar Hrafns sögu hinnar sérstöku. Helstu niðurstöður eru:

Í sumum tilvikum virðist mega rekja fyllri texta Hrafns sögu í Sturlungu til viðbóta sem safnandi hefur gert til þess að aðlaga efni úr Hrafns sögu öðru efni í Sturlungusafninu.

Í öðrum tilvikum sýnist mega ráða af fyllri lesháttum í Sturlungu að til hafi verið eldri gerð sérstakrar Hrafns sögu, sem ekki hafi að öllu verið eins og þær gerðir sem nú þekkjast. Þessi eldri gerð hefur líklega haft fyllri texta en þann sem safnandi Sturlungu notaði, en safnandi virðist sjaldnast lengja textann efnislega heldur þvert á móti stytta hann. Hugsanlegt er að einn milliliður hafi verið milli þessarar ætluðu eldri gerðar Hrafns sögu og A- og B-gerða sem til eru af sögunni.

Safnandi Sturlungu virðist stytta eða fella brott atriði sem varða einkalíf Hrafns, ennfremur frásagnir af yfirnáttúrulegum atburðum og guðrækilegar klausur og hann virðist reyna að hnitmiða frásögnina og leggja yfirleitt áherslu á hlutleysi og kynni að því leyti að fylgja fordæmi Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar.

Athugun greinarhöfundar leiddi í ljós að ekki er mikill munur á Hrafns sögu texta í Sturlungu og Hrafns sögu hinni sérstöku nema að því er varðar styttingar sem safnandi Sturlungu hefur sjálfur gert eða hafa verið fyrir í þeim texta sem hann notaði.

NIELS VALENTIN

THORGRIM – THORKEL – HVAD MÅ GISLI TRO?

DET ER det charmerende og intrigerende ved de islandske sagaer, at der meget ofte ligger en dobbeltbund i svarene, samtalerne og indholdet; tænk blot på Gudruns svare til sønnen Bolli. 'Ham elskede jeg mest, som jeg var værst ved.' Hvem? Kjartan? Måske, deres forhold var en ikke fuldbyrdet kærlighed, som udløstes i drabet på Kjartan . . . Men hvad med Bolli, der drevet af sin lidenskab (hun nægter ham sin gunst) myrder sin egen fosterbroder og dermed underskriver sin egen dødsdom?

I Gisli Surssons saga synes det at være forfatterens mening at løsningen på spørgsmålet, hvem dræbte Vestein, skal være så sløret at ingen ved noget sikkert, og grunden kan være den rent dramatiske effekt, men også dette, at det slet ikke er sikkert at denne tildragelse – drabet på Vestein – overhovedet har fundet sted i virkeligheden.

Sommerstormen der rammer Gisli's hus, benytter forfatteren til to formål: for det første skal alle ud af huset således at der kun findes tre personer: Vestein, Audr og trælven Thord, det skal være let at komme ind uden at blive opdaget af nogen, og for det andet skal det være klart, at det er Vestein man er ude efter. Muligheden for brodermord skal være elimineret, under forudsætning af at det er Thorkel, der er den natlige gæst.

Da stormen kommer styrter Gisli ud sammen med alle sine folk, for at redde høet. Det er der intet mærkeligt i da Gisli tidligere er betegnet som en mand der arbejder dag og nat. Audr er husfrue og må vel derfor blive hjemme. Thord tør ikke gå ud i stormen (torden?), og Vestein, der er betegnet som værende en god handelsmand og intet andet, må antages ikke at have forstand på bondearbejde, og er desuden gæst i huset, han bliver hjemme og ligger vågen (halvslumrende?).

Så er der angivet noget meget betydningsfuldt: Sengene er blevet flyttet, fordi det drypper ned. Nu er spørgsmålet om der tidligere har

været lignende skybrud med flytning af senge tilfølg. I så fald peger handlingen unægteligt på, at den der kommer ind udmærket ved hvor han skal gå hen, altså en der kender husets vaner, og hvem andre end Thorkel kan med nogen rimelighed vide dette? Han har jo boet i huset før. Og når der så omhyggeligt forklares at Gisli kendte Sæbol, da han trænger ind der (han havde selv bygget den) så er det rimeligt at antage, at kendskab til huset spiller en vis rolle.

Drabet finder sted i grålysningen, det er altså ikke helt mørkt, idet høhøsten på Island finder sted i august, man må have kunnet skimte personerne, selv om vinduerne dengang har været små og uanset at regnen har gjort det dunklere i huset.

Da Vestein dør, siger han sådan noget som 'den sad'. Man mindes drabet på Sigurd Fafnersbane, hvor han kaster sit sværd Gram efter Guthorm og dræber ham. Her kastes med 'ord', kan det opfattes som han har genkendt morderen og kaster den skæbnebestemte død efter ham?

Så kommer Gisli hjem og så er det vigtigt at gøre sig følgende helt klart: Hvad ved Gisli? Hvad ved han intet om? Hvad ser han? Hvad må han tro, og hvordan må han reagere?

Han kan intet vide om tilvirkningen af stikvåbnet, da det er sket i hemmelighed, han kan heller ikke vide, hvem der har smedet det.

Men han genkender det (det kan ikke være blevet ændret ret meget). Han ved at Thorkel har fået 'Grásíða'-stykkerne i arv efter bodelingen og han ser våbnet sidde i brystet på Vestein. Han kan kun tro at det er Thorkel, der har udført mordet. Jævnfør Anne Holtmark: Studier i Gisla-saga, 1951.

Det er helt udelukket at han kan tro noget andet, og alle hans handlinger herefter er dikterede af denne viden.

Han trækker våbnet ud og gemmer det med det samme. Det synes, som om han ønsker at dække over sin broder, ingen må vide noget om våbnet, men ved at trække sværdet ud af såret påtager han sig, ifølge teksten, hævnpligten. Det synes at fremgå af handlingen, at Audr har genkendt det også, idet hun søger at få Thord til at trække våbnet ud, måske for at befri Gisli for det dilemma, det er at skulle hævne sig på sin broder, eller sin svoger (hvis det nu skulle være Thorgrim) med alle påfølgende konsekvenser. Men Thord tør ikke, han er bange for lig, står der, og måske genkender også han 'Grásíða'. Og enhver tanke om

at han skulle kunne udføre en hævn er håbløs. Der ville ikke kunne blive nogen hævn i det hele taget.

Men Gisli vælger selv dilemmaet, uden dog at kunne mistænke Thorgrim for andet end delagtighed i mordet, og deri bestyrkes han da Gudrid kommer hjem og fortæller om de tre våbenklædte mænd, trolldkarlen Thorgrim nef nævnes også. Han bestyrkes i sin tro på at det er Thorkel ved dennes replik, om at lidt før i tiden ville de have regnet det for en nyhed, og læseren får en mistanke til Thorkel fordi han rent episk nævnes sidst, dette skulle pege på ham.

De påfølgende (nedenfor citerede) samtaler med Thorkel kan kun bestyrke hans tro på, at denne er drabsmanden. Da Thorgrim i op-hidselse efter sammenstødet med Gisli på isen kommer med sin selvaf-sløring om kendskabet til mordet, og sin delagtighed deri, så først beslutter Gisli sig til at udføre det drab, han så småt har haft i tankerne allerede ved den første af samtalerne.

Det ville måske være en for moderne påstand at hævde, at morderen kommer tilbage til åstedet, men har Thorkel noget andet formål, end at sikre sig da han kommer til Gisli efter Vesteins højsættelse? Han udtrykker sin deltagelse og spørger to gange til Audr, om det er af deltagelse eller skadefryd, er vanskeligt at afgøre, og han siger derefter:

Nú ganga þeir bræðr heim eptir þetta báðir saman. Þá mælti Porkell: 'Mikil tíðendi hafa hér gork, ok munu þér verða nokk-uru meiri tíðendi með harmi en oss; en eigi at síðr verðr hverr með sjálfum sér lengst at fara. Vilda ek, at þú létir þér eigi þetta svá mikils fá, at menn renni þar af því grunum í; vilda ek, at vér tækim upp leika ok væri nú svá vel með oss sem þá, er bezt hefir verit.' 'Þetta er vel mælt,' segir Gísli, 'ok vil ek þat gjarna, – ok þó með þeim hætti, ef nokkut kann þat til at bera á þinni ævi, at þér þykki jafnmikit sem mér þykkir þetta, þá skaltu mér því heita at gera þá með sama hætti sem þú beiðir mik nú.' Þessu ját-ar Porkell.¹

Thorkel siger i realiteten at han er klar over Gislis sorg (kan antyde at han har kendt samme sorg selv?). Men, siger han, lad være med at bo-re i dette længere, da folk så kunne fatte mistanke. . . . Om hvad? Hvis

¹ Ísl. forn. VI, s. 48-49.

alle skulle få at vide hvad Gisli tror, så ville Gislis problem blive åbenlyst for alle. Som det er kan han have nok i sine egne tanker.

Da Thorkel så spørger, om de ikke skal genoptage deres gamle venskab fra før Bårds død (dette er en klar tilkendegivelse af at han er tilfreds, har fået hævn), så svarer Gisli snedigt, at det vil han gerne, hvis Thorkel vil love at være som Gisli, i en for Thorkel lignende situation. Gislis plan må ulme i hans bevidsthed allerede nu. Dette lover Thorkel, selvsikker og tankeløs.

Brødrene omgås tilsyneladende fredeligt og ikke engang Thorgrims død bringer nogen forandring – selv om Thorkel må vide hvem der har dræbt ham: dels sidder 'Grásíða' i Thorgrim, dels er der de tilsnede sko; men så længe ingen anden ved noget er han tavs. Han er dels bunden af sit løfte til Gisli, dels en ren pragmatiker, han accepterer status quo.

Efter Thorgrims højsættelse mødes brødrene igen og nu er det Gisli der spørger:

Pá mælti Gísli við Þorkel bróður sinn: 'Þat þykkjumk ek at þér eiga, bróðir, at nú sé okkart vinfengi sem þá, er bezt hefir verit, ok tókum nú upp leika.' Þorkell tekr því vel. Ok fara nú heim hváirtveggju.²

Han er nu beredt til at fortsætte det gamle venskab, og Thorkel indvilliger, trods sin viden, og siger 'Ja'. Men for Gisli, der nu må vide at Thorgrim nef også har været med i komplottet, er der nu kun et at gøre: at fjerne dette vidne også. Lejligheden byder sig da Bork dræber Audbjörg; som repressalie henrettes Thorgrim nef. Nu er der bare Thorkel igen af de tre sammensvorne, men Thord må også have en begrundet mistanke, og han må p.g.a. sin dumhed kunne formodes at kunne plapre ud med sin viden, han må ganske simpelt elimineres også. Barskt og brutalt. At han ikke kan dræbe Audr er ganske klart, og det må være gennem hende, via Gest, at Vesteinssønnerne får at vide hvem Audr mistænker. Det er denne mistelten Thorkel ikke har taget i ed, han tror sig sikker, ved nu at Gisli ikke vil føre hævnen videre.

Men da Thordis har røbet Gisli er det en anden tone der slår igennem Thorkels opførsel. Nu ved alle hvem der dræbte Thorgrim. Nu er det Thorkels egen jordiske gods, der vil blive berørt hvis han hjælper

² *Ísl. forn.* VI, s. 56.

Gisli. Der vil så blive rejst sag imod ham, og han vil blive dømt 'fjörbaugsmaðr'. Det er klart at man kan lægge en plausibel forklaring i Thorgrim nefs forbandelse på Thorkels manglende hjælp, men hovedårsagen ligger i Thorkels begærlighed og følelsen af at stå med en ufuldbyrdet hævn for endnu en god ven, selv om han er bundet af løftet til Gisli om at finde sig i det.

Men han holder sit løfte om at advare Gisli, og følgende samtale udspiller sig mellem brødrene:

'En þat vil ek nú vita, bróðir, hvat ek skal þar eiga, sem þú ert, slíkt sem nú hefi ek at gørt.' 'At gera þik varan við, ef menn vilja drepa þik, en bjargir veiti ek þér engar, þær er mér megi sakar á gefa. Pykki mér mikit af gørt við mik, at drepinn er Þorgrímur, mágr minn ok félagi ok virkðavinr.' Gísli svarar: 'Var eigi þess ván um slíkan mann sem Vésteinn var, at eigi myndi mannhefnadalaust vera, ok mynda ek eigi þér svá svara sem þú svarar mér nú ok eigi heldr gera.' Nú skilja þeir.³

Dette er en særdeles interessant passage, for hvad siges? Thorkel spørger: Hvorfor er min ven, min fælle og svoger blevet dræbt?

Ville han have spurgt sådan hvis det havde været Thorgrim der var gerningsmanden . . . ?

Så ville det jo have været en simpel gengældelse. Det kan kun være sådan at det er Thorkel, der er den skyldige, og han finder at Gisli har 'hugget for nær'.

Og Gisli svarer, bittert og beskt, at Vestein var så meget en mand, at han måtte hævnes: og ikke ville han have svaret Thorkel på samme måde, d.v.s. Gisli ville have svaret anderledes og handlet anderledes over for Thorkel i en lignende situation med modsat fortegn.

Så falder dommen, og Gislis flugt fører frem til den sidste afsked mellem brødrene.

Gislis bitterhed mod Thorkel vedvarer, hans afskedsord til Thorkel er tunge:

Þá mælti Gísli: 'Nú þykkisk þú ǫllum fótum í etu standa ok vera vinr margra höfðingja ok uggir nú ekki at þér, en ek em sekr, ok hefi ek mikinn fjándskap margra manna. En þat kann ek þér at segja, at þú munt þó fyrr drepinn en ek. Ok munu vit nú skilja

³ Ísl. forn. VI, s. 62-63.

ok verr en vera skyldi ok sjásk aldri síðan, en vita skaltu þat, at eigi mynda ek svá við þik gera.' 'Ekki hirði ek um spár þínar,' sagði Þorkell, – ok skilðusk við svá búit.⁴

Gisli siger til Þorkel, at denne har sikret sig selv, kommet i ly hos de 'store', har fået magt og penge: står 'öllum fótum í etu' og har svigtet sin broder. Men hans skæbne venter, nu Gisli forsvinder vil hævnen ramme Þorkel, nu kan Gisli ikke beskytte ham længere. Men Þorkel fatter intet, han bryder sig fejl om Gislis spådom/advarsel.

Og da Þorkel er dræbt⁵, og Ari i Norge dræber Berg . . . og dernæst Helgi drukner og Audr forsvinder på pilgrimsfærd med Gunhild, ja så er der ingen, der med sikkerhed ved, hvem den famøse natlige gæst var.

Men Gisli har næppe kunnet tro andet end at den skyldige var Þorkel.

Spørgsmålet om blodbroderskab er selvfølgelig et problem, hvis man blot lægger vægt på Ísl. fornrit VI, (s. 42), men i Membrana Regia Deperdita siges intet om 'svarabróðir' og hvis denne er mere 'op-rindelig' efter hvad Jónas Kristjánsson og Guðni Kolbeinsson siger i 'Gerðir Gíslasögu',⁶ skal man ikke lægge for stor betydning i dette eventuelle 'Sagabrud'.

Ser man på selve handlingen i edbroderscenen, så synes det ikke helt klart at der overhovedet gennemføres noget sådant. Deltagerne nævnes, sikkert efter rang og værdighed, som følger: Thorgrim, Gísli, Þorkel og Vestein. Og når nu de to fornemste river deres hænder til sig, er det lidet sandsynligt, at de to andre blot trækker på skuldrene og gennemfører resten af ceremonien. Nej, hele den hellige handling går i stykker, alt det Gisli håbede på opløses, og hans replik kan lige så godt hentyde til den spildte møje, som til noget som helst andet:

(Þorgrímr) hnykkir hendi sinni. 'Svá munu vér þá fleiri gera,' segir Gísli ok hnykkir ok sinni hendi, – 'ok skal ek eigi binda

⁴ Ísl. forn. VI, s. 78.

⁵ I sagateksten i Membrana Regia Deperdita står der følgende udtalelse af Þorkel: ' . . . enn eigi þyckir oss því oliktil hlut til reka at synir Vest(eins) mundi verkit unnit hafa, oc æigi vitum var annara manna von þeira er sakir ætti við Þorkel, enn þo hafa þeir nu undann komiz at sinne.' (M.R.D., s. 62) 'Ikke kender vi til andre mænd der måtte have nogen Grund til hævn mod Þorkel.' (Jfr. Fritzners og Oldnordisk Ordbog (Erik Jons-sons) udlægning af 'sök').

⁶ Gripla III, Rvík 1979.

mér vanda við þann mann, er eigi vill við Véstein, mág minn.' Nú þykkir monnum um þetta mikils vert. Gísli mælti þá til Þorkels bróður síns: 'Nú fór sem mik grunaði, ok mun þetta fyrir ekki koma, sem nú er at gort; get ek ok, at auðna ráði nú um þetta.' Fara nú menn heim af þinginu.⁷

Rent bortset fra at det næppe ville have rørt Thorkel at bryde et sådant bånd, som den skruppelløse stræber og snu pragmatiker han er; ja, man har i sagaerne enda eksempler på at bedre mænd end han har dræbt deres fosterbroder: f.eks. Bolli der slog Kjartan ihjel, og Skarphedin der dræbte Höskuld. (Det er dog et åbent spørgsmål i hvor høj grad fosterbroderskab og edbroderskab kan sammenstilles).⁸

Og den opfattelse at Thorkel er for feig (i dansk betydning) til at dræbe selv modsiges af følgende:

Þeir Þorgrímr ok Þorkell koma norðarliga at við Nóreg skipi sínu ok hitta konung brátt ok ganga fyrir hann ok kveðja hann vel. Konungr tók þeim vel, ok gerðusk þeir honum handgengnir, ok verðr þeim gott til fjár ok virðingar.⁹

Det er ikke sandsynligt at en kryster kunne have fået plads blandt kongens mænd, desuden står der et sted:¹⁰ 'Gísli vá þrjá menn, en Þorkell tvá . . .'

Men det er *dette* forfatteren lægger i handlingen ved Vestein-drabet, at det er uhyre let at gennemføre, der er liden personlig risiko og det kræver en mand der er kendt i huset. Og ingen anden havde to motiver: hævn for Bård, og hævn for Asgerd . . . kun Thorkel?

⁷ *Isl. forn.* VI, s. 24.

⁸ Desuden står der i *Brennu-Njáls saga* (*Íslensk fornrit* XII), kap. XXVI, at Asgrim Ellidagrimsson dræbte sin fosterbroder Gauk Trandilsson.

⁹ *Isl. forn.* VI, s. 26-27.

¹⁰ *Isl. forn.* VI, s. 13-14.

ÁGRIP

Í ritgerðinni er rennt stoðum undir þá tilgátu að það hafi verið Þorkell Súrson, en ekki Þorgrímur goði sem vó Véstein. Nýjar röksemdir sem höfundur tífir til eru meðal annars þessar:

Veganda hafa verið kunnar venjur á Hóli og hversu rekkjum var snúið þegar hús láku. Þetta var Þorkeli kunnugt því að hann hafði áður búið í húsinu. Sbr. hversu greinilega er síðar tekið fram að Gísla væri kunnug húsaskipan á Sæbóli, enda hefði hann gert þar bæinn.

Þegar Gísli kemur heim ber hann kennsl á vopnið og hlýtur að gera ráð fyrir að Þorkell hafi framið morðið (sbr. rit Önnu Holtsmark, Studier i Gísla-saga, 1951).

Gísli tekur vopnið úr sárinu og tekst með því á hendur hefndarskylduna samkvæmt sögunni; en hann felur spjótið þegar og virðist með því vilja hlífa bróður sínum. Orð Þorkels við Guðríði leiða gruninn að Þorkeli: 'Tíðendi myndi oss þat hafa þótt eina stund.' Og síðari samræður bræðranna sem til er vitnað í greininni hljóta einnig að styrkja Gísla í þeirri trú að Þorkell sé vegandinn.

Þegar Þorkell spyr Gísla hvort þeir eigi ekki að taka upp sína fornu vináttu, svarar Gísli með kænsku að það vilji hann gjarna ef Þorkell heiti því að gera með sama hætti ef svipað beri til á hans ævi. Því heitir Þorkell, öruggur og grunlaus.

Þorkell efnir heit sitt að vara Gísla við, en neitar að veita honum bjargir. 'Þykki mér mikit af gort við mik, at drepinn er Þorgrímr, mágr minn ok félagi ok virkðavinr.' Hefði hann kveðið svo að orði ef Þorgrímur hefði verið vegandinn? Þá hefði aðeins verið um að ræða makleg málagjöld. Þorkell hlýtur að vera hinn seki, og nú þykir honum Gísla hafa 'höggvið of nærri.'

Synir Vésteins vega Þorkel – Gestur hefur tjáð þeim að Auður hafi grun á honum. Synir Vésteins deyja báðir og Auður hverfur í pílagrímsför – og þá veit enginn frammar með vissu hver hinn skuggalegi næturgestur var. En Gísli hefur hlotið að eigna Þorkeli vígið. Hann einn hafði til þess tvær ástæður: að hefna fyrir Bárð og fyrir Ásgerði konu sína.

ALFRED JAKOBSEN

TEMAET I RAMNKJELLS SAGA – ENDA EN GANG

TEMAET I RAMNKJELLS SAGA er blitt mye diskutert. At forfatteren har villet noe mer enn bare å skrive 'a good novel', som Sigurður Nordal mente, kan vel alle forskere i dag underskrive, men lenger rekker heller ikke enigheten. Flere granskere leser en kristen, etisk tendens ut av sagaen. Allerede Jan de Vries hevdet at forfatteren ville gi leserne/tilhørerne 'eine Mahnung zum moralischen Lebenswandel.' 'Hrafnkell fällt, weil er übermütig gewesen ist, er kommt wieder zu Ansehen, als er sich sittlich gebessert hat.¹ Lignende tanker er Walter Baetke inne på i sin utgave av sagaen i 1952.² Hermann Pálsson prøver å gi den en helhetstolkning ut fra kristne moralbegreper. Liksom Jan de Vries legger han først og fremst vekt på overmotssynden og straffen for den.³ Et lignende syn på sagaen har Davíð Erlingsson (DE). Den vanære som den hovmodige Ramnkjell blir utsatt for, fører til en forbedring i hans karakter. Han blir mer ydmyk. I samsvar med middelalderens kristne etikk er ydmykhet ifølge DE en positiv faktor i sagaen, mens den i hedensk livsanskuelse ble sett på som helt og holdent foraktelig. Han betrakter derfor sagaen som et i sitt innerste vesen kristent verk.⁴

En rekke norrønfilologer mener at sagaen i hovedsak handler om maktproblemet. Jeg nevner spesielt Njörður P. Njarðvík (NN),⁵

¹ Jan de Vries: *Altnordische Literaturgeschichte* II, Berlin 1942, s. 214.

² Walter Baetke (utg.): *Hrafnkels saga freysgoða*, Halle 1952.

³ Hermann Pálsson: *Art and Ethics in Hrafnkel's Saga*, Cph. 1971.

⁴ Davíð Erlingsson: 'Etiken i Hrafnkels saga Freysgoða'. *Scripta Islandica* 21, 1970 (utg. 1971), s. 3–41.

⁵ Njörður P. Njarðvík: 'Hrafnkels saga í pólitísku ljósi'. *Alþjóðlegt fornsagnaping*, Reykjavík 2.–8. ágúst 1973.

R. George Thomas,⁶ Óskar Halldórsson (ÓH)⁷ og Bjarne Fidjestøl.⁸ De benekter ikke at det kan finnes innslag av kristen etikk i den, men de tolker den først og fremst som et politisk lærestykke. Hvem har rett til å oppnå makt? Hva slags menn duger til å ha en maktposisjon i samfunnet? De regner med at forfatterens samtid til en viss grad blir avspeilet i sagaen.

I diskusjonen om sagaens tema har naturligvis forfatterens ord om Ramnkjell på Ramnkjellsstad spilt en sentral rolle:⁹ Maðrinn var miklu vinsælli en áðr . . . en miklu var maðrinn nú vinsælli ok gæfari ok hægri en fyrr at qllu (s. 29 i Jón Helgasons utgave, København 1950). Det samme gjelder Ramnkjells erklæring da han hørte om drapet på Frøyfakse og hovbrenningen: 'Ek hygg þat hégóma at trúa á goð, ok sagðisk hann þaðan af aldri skyldu á goð trúa . . .' (ibid.).

Tilhengerne av den 'politiske' teorien understreker at i virkeligheten har Ramnkjell ikke forandret seg det spor. Han har riktignok lært av ydmykelsen; den har overbevist ham om at han må være mer omgjengelig, mer varsom og forsiktig, han må bruke en annen taktikk for å nå sitt mål. Men det har ikke skjedd noen endring i hans karakter og sinnelag. Drapet på Øyvind var i realiteten et verre verk enn drapet på Einar. Utsagnet 'Ek hygg þat hégóma at trúa á goð' tolker NN slik at han vil overbevise både seg selv og andre om at tapet av Frøyfakse og hovet har lite å si for ham. I Fljotsdal kan han ikke lenger dra nytte av hov og tro. Der var det høvdinge fra før, ikke småfolk, og derfor må han oppføre seg annerledes for å oppnå innflytelse.

Jeg hører til dem som ser maktproblemet som det sentrale tema i sagaen, og som antar at ordene om Ramnkjells 'forbedring' bare sikter til en endret atferd i det ytre. En person som holder hevntanken frisk

⁶ R. George Thomas: 'Men and society in Hrafnkels saga Freysgoða', *Proceedings of the First International Saga Conference 1971* (utg. 1973), s. 411-34.

⁷ Óskar Halldórsson: *Uppruni og þema Hrafnkels sögu*, Rvík 1976.

⁸ Bjarne Fidjestøl: 'Hrafnkels saga etter 40 års granskning', *MM* 1983, s. 1-17.

⁹ Den foregående setningen lyder i noen hss. av sagaen: Var nú skipun á komin á land hans, mens hs. AM 116, 8vo har varianten: Var nu skipun á komin um lund hans (denne lese måten er opptatt i 1839- og 1847-utg. av sagaen) og AM 551 c, 4to: Var nú skipun á komin brátt mikil, at maðrinn var miklu vinsælli en áðr . . . Hvis lese måten *land* stammer fra originalen, må setningen sikte til Ramnkjells okkupasjon av landområder som det er fortalt om i de foregående linjene: Lagði hann land undir sik . . . Er *lund* 'sinnelag' korrekt, peker utsagnet mot det etterfølgende: Maðrinn var miklu vinsælli . . . Jfr. lese måten i AM 551 c, 4to.

og levende i seks år, kan ikke ha skiftet sinnelag. Det er ingen knekket og ydmyk mann som tar til på nytt med to tomme hender i Fljotsdal; det kan vi bl. a. slutte av den febrilske virksomhet han utfolder der. Ønsket om hevn er drivkraften bak hans strev, men han må fare varlig fram så ingen skjønner hva han har i sinne. I omgang med Sám røper han naturligvis ikke sine hensikter (opt fundusk þeir Sám ok Hrafnkell á mannamótum, ok mintusk þeir aldri á sín viðskipti) (s. 29). Den straff Sám fikk, kan synes mild; i virkeligheten var den nok tung å bære. Han skildres som meget hovmodig, stolt og innbilsk. For en slik mann måtte det kjennes ekstra bittert å bli degradert, og hver dag for resten av sitt liv bli minnet om at han var Ramnkjells *undirmaðr* (s. 38). Det kan nok være at Ramnkjell med sin bekjennelse 'Ek hygg þat hégóma at trúa á goð' forsøker å bagatellisere hendingene på Adalbol, men det er etter min oppfatning bare for å villede andre. I virkeligheten er vel hans kjærlighet til Frøy snudd om til hat. Denne hengivenheten var opphavet til hans ulykke, men Frøy hadde sviktet ham totalt. I sine planer om hevn hadde han heretter bare seg selv å stole på, men slike tanker og følelser kunne han selvsagt ikke røpe for omverdenen.

Jeg vil i det følgende legge fram noen observasjoner jeg har gjort under studiet av sagaen. De styrker etter mitt skjønn teorien om at Ramnkjell ikke har forandret seg, men bare skiftet taktikk for å få støtte blant tingmennene i Fljotsdal.

Det er naturlig å spørre om hvorfor forfatteren ikke sier det rett ut hvis det er slik at Ramnkjell bare forstiller seg. Jeg tror forklaringen ligger i at han vil bevare spenningen til siste slutt. Etter all den skjensel og vanære Ramnkjell var blitt utsatt for, måtte alle ta det for gitt at han før eller seinere ville hevne seg. Tjostarssonnes advarsel: '...ok vertu varr um þik, af því at vant er við vándum at sjá' (s. 17) forsterker inntrykket av at noe slikt ville komme til å skje. Spørsmålet var bare om hvem hevnen ville gå ut over, og hvilken form den ville få. Utsagnene om Ramnkjells forkasting av hedenskapet og om hans større vennesælhet og omgjengelighet bringer et usikkerhetsmoment inn i bildet. Vil han kanskje allikevel avstå fra hevn? Leserne blir mer nysgjerrige og mer spente på utfallet.

Forfatterens diskresjon og tilbakeholdenhet er i pakt med den beste sagastil; det overlates mest mulig til oss å dra våre slutninger. Likevel har han, forekommer det meg, lagt framstillingen slik til rette at den

indirekte skal gi oss et vink om hvordan saken i virkeligheten forholder seg.

Utsagnet om Ramnkjells 'forbedring' er innrammet av to tekststeder som begge har med Såms overtagelse av hans godord å gjøre. I kap. 15 gir Tjostarssønnene Torgeir og Torkjell ham råd om hvordan han skal oppføre seg for å vinne tilslutning blant tingmennene: Þjóstarssynir réðu honum þat, at hann skyldi vera blíðr ok góðr fjárin ok gagnsamr sínum mǫnnum, styrkðarmaðr hvers sem þeir þurfu við. De føyer til: 'þá eru þeir eigi menn ef þeir fylgja þér eigi vel, hversu sem þú þarft við . . .' (s. 27). I slutten av kap. 16 får vi vite at Sám hadde tatt seg dette rådet ad notam: Sámr var vinsæll af sínum þingmǫnnum, því at hann var hægr ok kyrr ok góðr órlausna ok mintisk á þat er þeir bræðr hǫfðu ráðit honum (s. 30).

Det kan ikke ha vært noen enkel oppgave for Sám å overta Ramnkjells rolle på Adalbol. Sagaen antyder at han i begynnelsen ble møtt med skepsis (. . . ok hugðu þó enn misjafnt til) (s. 27). Hvor lett kunne ikke hans selvgodhet og innbilskheter ha ført til at tingmennene vendte ham ryggen! Når han i stedet oppnår å bli populær blant dem, er det ikke fordi han har endret sin natur, men fordi han har lagt bånd på sitt vesen; han følger den 'instruksen' de erfarne Tjostarssønnene har gitt ham (ok mintisk á þat er þeir bræðr hǫfðu ráðit honum).

Det fins flere likhetspunkter mellom Såms og Ramnkjells situasjon: begge skal 'etablere seg' i et tinglag; for begge gjelder det å få støtte blant tingmennene; for å oppnå den kan de ikke ture fram som før, de må endre sin oppførsel. Såms veiledere er erfarne goder fra Vestfjordene. Også Ramnkjell har en veileder eller 'læremester' – den bitre erfaring han har gjort. Det 'program' Sám følger, er i grunnen det samme som Ramnkjell nytter for å verve lojale tilhengere: Begge er blide og vennlige mot mennene, gavmilde og hjelpsomme. En finner også en viss likhet (tilsiktet?) i ordbruken i de to tilfellene:

(Ramnkjell:) Hafði hann hina sǫmu skapsmuni um gagnsemd (s. 29):

(Sám:) at hann skyldi vera . . . gagnsamr sínum mǫnnum (s. 27);

(Ramnkjell:) Maðrinn var miklu vinsælli en áðr (s. 29):

Sámr var vinsæll af sínum þingmǫnnum (s. 30);

(Ramnkjell:) en miklu var maðrinn nú . . . hægr en fyrr at ǫllu (s. 29):

(Sám:) því at hann var hægr (s. 30).

Ligger det ikke snublende nær å dra enda en parallell? Sám er innerst inne den samme som han alltid har vært: Ramnkjell er innerst inne . . .

En merker seg også at utsagnet om Såms oppførsel mot tingmennene er plassert bare et par linjer etter beskrivelsen av Ramnkjells 'forbedring', og at innledningsordene er nokså like: '. . . Maðrinn var miklu vinsælli en áðr: Sámr var vinsæll af sínum þingmönnum . . .' Kan det ha vært forfatterens hensikt å få oss til å jамføre de to tekststedene?

I sagaens komposisjon fins det et eiendommelig trekk som enkelte har ment skyldes uoppmerksomhet eller klossethet fra forfatterens side, men som jeg tror kan forklares på annen måte.

I kap. 14 blir det berettet at Ramnkjell etter fordrivelsen fra Adalbol 'færði bú sitt austr yfir Fljótsdalsheiði ok um þveran Fljótsdal fyrir austan Lagarfjót . . .' (s. 26). I et lite innskudd får vi vite at folk snakket mye om hvordan hans overmøt nå var knekket; de mintes det gamle ordtak at 'hovmod står for fall'. Deretter hører vi at han kjøper en liten eiendom (Lokhilla), hogger ned skogen og bygger en staselig gård (Hrafnkelsstaðir). Det blir fortalt i detalj om alle hans sysler de første årene for å komme seg på fote igjen.

I kap. 15 er vi tilbake på Adalbol like etter at Ramnkjell har måttet forlate gården. Såm stiller til et stort gjestebud og ber til seg alle tingmennene. Tjostarssønnene er fremdeles på stedet og deltar i gjestebudet. De kommer med sitt råd om hvordan han skal oppføre seg. Deretter skildres drapet på Frøyfakse, plyndringen av gudene og hovbrenningen og til slutt brødrenes avskjed med Såm før heimreisen. Disse hendingene må ha utspilt seg i løpet av noen få dager.

I kap. 16 har vi igjen forflyttet oss til Ramnkjell i Fljotsdal, men ikke som vi skulle ha ventet, etter noen års forløp, men i det øyeblikk han får vite at Frøyfakse er drept og hovet brent. Det kan neppe ha tatt mer enn et døgn før ryktet har nådd ham (ifølge kartet er det bare to-tre mil i luftlinje mellom Adalbol og Ramnkjellsstad). Han har vel ennå ikke rukket å etablere seg på det nye stedet. Det kan være årsaken til at forfatteren nytter den vage stedsbestemmelsen: '(Hrafnkell spurði) austr í Fljótsdal (at . . .)'. Hans reaksjon på den tragiske nyheten blir referert. Deretter hopper vi noen år framover i tida, og fortellingen fortsetter der den ble avbrutt i kap. 14: 'Hrafnkell sat á Hrafnkelsstöðum ok rakaði fé saman . . .'

Slike hyppige scenevekslinger som de referert ovenfor blir ofte nytet når en skal følge to eller flere handlingstråder på én gang. Det er et fortellerteknisk grep som blir brukt for å skape inntrykk av samtidighet. Vi møter denne teknikken også andre steder i Ramnkjells saga.

I kap. 5–6 forlater beretteren gjeteren Einar for å følge med Frøyfakse hjem til Adalbol og siden med Ramnkjell da han dagen deretter rir til selet for å drepe ham. Et lignende sceneskifte finner vi i samband med slaget på heia der Øyvind og hans menn blir drept (kap. 17 ff.). Men i tilfellet Sám – Ramnkjell kan det ikke være samtidighetsproblemet forfatteren vil løse med sine brudd på kronologien. Hadde det vært tilfellet, måtte framstillingen ha sett ut omtrent slik: I slutten av kap. 13 (eller eventuelt i et eget kapittel) ville vi fått vite hva Ramnkjell foretok seg i Fljotsdal i det tidsrommet det tok å avvikle gjestebudet på Adalbol. Deretter ville vi fått høre om dette gjestebudet (kap. 15). Så ville vi ha vendt tilbake til Fljotsdal og få referert Ramnkjells reaksjon på hestedrapet og hovbrenningen. Deretter ville hele kap. 14 (+ de første linjene) + resten av kap. 16 følge.

ÓH har sin egen forklaring på rekkefølgen av kapitlene. Han sier at forfatteren av sagaen 'veit að skoðanaskipti manna taka jafnframt nokkurn tíma. Það er uppgangurinn, árangur eigin athafna um nokkurra ára skeið, sem hverfir lífsskoðun Hrafnkels endanlega . . .'.¹⁰ Derfor måtte fortellingen om Ramnkjells første år i Fljotsdal komme foran hans offentlige oppgjør med guddommen, men den ytre foranledningen til det er nyheten om drapet på Frøyfakse og hovbrenningen. Denne nyheten passet best til å legge ham i munnen bekjennelsen: 'Ek hygg þat hégóma at trúa á goð'. ÓH kan ha rett i at skifte av livssyn gjerne er resultatet av en modningsprosess gjennom lengre tid, men han ser ut til å ha glemt at Ramnkjell frasier seg hedenskapet i *begynnelsen* av sin nye tilværelse i Fljotsdal. Jeg for min del mener at forfatteren har disponert stoffet på den nevnte måte for at leserne lettere skal øyne parallellene mellom Sám og Ramnkjell. Ved å berette om Ramnkjells første år i Fljotsdal i kap. 14 istedenfor i kap. 16 oppnår han at de fire aktuelle tekststedene 'Þjóstarssynir réðu honum þat . . .', 'Ek hygg þat hégóma . . .', 'Maðrinn var miklu vinsælli' . . ., 'Sámur var vinsæll . . .' følger tettere på hverandre (kap. 14 fyller én tekstside).

Resultatet av denne undersøkelsen kan kort sammenfattes slik: Forfatteren har ikke villet beskrive en person som gjennom nederlag og ydmykelse får et edlere og bedre sinnelag, men derimot et menneske som motgangen gjør mer uforsonlig og hevnlysten. Dette underbygger

¹⁰ Op. cit., s. 57.

teorien om at sagaen først og fremst handler om maktproblemet. Ramnkjell har funnet ut at det vil lønne seg for ham å skifte taktikk for å nå sitt mål. Når forfatteren ikke røper at han bare driver et taktisk spill, skyldes det trolig at han vil holde leserne i spenning og uviss-het om hans egentlige hensikt så lenge som mulig. Men han har lagt skildringen slik til rette at det skal være nærliggende for dem å sammenligne Ramnkjell med Sám, og dermed dra sine slutninger om hans rette sinnelag. For også Sám forstiller seg for å oppnå støtte blant ting-folket – om det lar forfatteren oss ikke i tvil. Den spesielle komposi-sjonen av kapitlene 14–15 må ses som et ledd i hans bestrebelse etter å gjøre parallellen mellom Ramnkjell og Sám så klar som mulig.

Noen lesere vil antakelig spørre: Hvorfor har forfatteren (i tilfelle min løsning av problemet er riktig) kamuflert sin hensikt med verket så grundig at det nærmest må et detektivarbeid til for å avsløre den? Til det kan en for det første svare at Ramnkjells saga i så måte slett ikke er et enestående eksempel i sagalitteraturen. Det kan være nok å minne om den såkalte M-redaksjonen av Gisle Surssons saga. Der har forfatteren/redaktøren fulgt diskresjonsprinsippet så strengt at det har vært diskutert om det var Torkjell eller Torgrim som drepte Vestein. (Anne Holtsmark: 'Studies in the Gísla Saga'). For det andre må vi regne med at middelalderens litterære publikum gjennom skaldedik-ningen hadde fått skjerpet sin evne til å øyne skjulte sammenhenger, til 'å lese mellom linjene'. Det er derfor slett ikke sikkert at det som for en nåtidsleser ter seg som gåtefullt i Ramnkjells saga, var noe pro-blem for dem.

ÁGRIP

Í upphafi greinar eru nefndir fræðimenn sem hafa lesið kristinn siðaboðskap úr Hrafnkels sögu, og enn aðrir sem hafa talið að sagan fjalli um vandræði sem völd leiða af sér og líta á hana sem stjórnmalalexú.

Greinarhöfundur fyllir flokk þeirra sem telja vanda, sem af völdum leiðir, meginefni Hrafnkels sögu, og álitur að Hrafnkell hafi ekki tekið sinnaskiptum í Fljótsdal. Greinarhöfundur telur að hefndarvilji hafi stjórnað gerðum Hrafnkels og að ást hans á Frey hafi snúist í hatur; Freyr sveik hann og Hrafnkell hafði því ekki á aðra að treysta en sjálfan sig. Í greininni setur höfundur fram athuganir sínar á Hrafnkels sögu sem styðja þá kenningu að skaphöfn Hrafnkels hafi ekki breyst, heldur hafi hann breytt um aðferðir til þess að fá stuðning þingmanna í Fljótsdal.

Niðurstaða greinarhöfundar er sú að söguhöfundur lýsi ekki manni sem tekur sinnaskiptum til hins betra eftir ósigur og auðmýkingu, heldur sé lýst manni sem mótlætið gerir ósáttfúsan og hefnigjarnan. Að mati greinarhöfundar fjallar sagan því um þann vanda sem valdi fylgir. Söguhöfundur lætur skína í að Hrafnkell og Sámur séu líkir að skaphöfn, og af því mega lesendur álykta hver maður Hrafnkell var.

ÓLAFÍA EINARSDÓTTIR

DRONNING ASLAUG I ISLAND

Fra historie til sagn – en mentalitetshistorisk analyse

1.

RAGNAR LODBROG fik berømte sønner med en norsk kvinde, kendt fra forskelligeartede norrøne kilder. Adskillige islændinge mente at nedstamme fra Aslaugs sønner med kong Ragnar, og der vævedes i Island myter over sporadiske oplysninger om Lodbrogfamilien i kilderne. De farverige sagn udviklede sig til en legende om slægten i tiden inden udvandringen til Island. Ragnars og Aslaugs fire sønner blev alle konger, hvilket fik store slægtmæssige følger for moderskikkelsen. Andetsteds har jeg fremdraget en parallel hertil, hvor det gjaldt Ragnhild fra Ringenrike som moder til Harald hårfager.¹ I den sagnhistoriske verden er vi ikke sjældent vidne til, at der nok så frit skabes fornemme aner til en stamfader eller stammoder med fremtrædende efterkommere. Det interessante ved sagnkomplekset om Lodbrogfamilien er ikke primært hvorvidt personerne var historiske, men lige så meget og uafhængigt heraf, at vi i dette fortællelegods præsenteres for islændingenes holdninger og idealer. Den mest islandske skikkelse i familien er dronning Aslaug, der i høj grad tegnes efter islændingenes kvindebillede.

2.

Den temmelig sent nedtegnede saga om Ragnar lodbrog foreligger i Island som fortsættelse af Völsunga saga, og de to sagaer knyttes udelukkende sammen af genealogiske grunde, idet Ragnars anden hustru Aslaug siges at have været datter af Sigurd Fafnesbane.² Aslaugs

¹ Se Ólafía Einarisdóttir, 'Sigurd hjort og hans to børn i islandske kilder', *Gripla* VII (1990), 268–272, 300.

² Se *Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar*, udg. v. M. Olsen, 1906–08. I *Oldnorsk og oldislandsk Litteratur Historie* II, 1923, s. 834–839, påpeger Finnur Jónsson,

moder angives som Brynhild Budladatter. Aslaugs slægt er således Völsungar på fædrene side og Gjúkungar på mødrene side – folkevandringstidens og heltedigtningens to berømteste slægter.

Ragnar lodbrog er en historisk skikkelse, og hans levetid kan bl.a. ved hjælp af vesteuropæiske kilder bestemmes til første halvdel af 9. årh.³ Også hans dronning Aslaug er historisk, hvilket ikke mindst træder klart frem af Jón Helgasons afhandling om Åtlaug på Spangereid.⁴ Heri fremdrages den lokale tradition i Vestagder, som med støtte bl.a. i stednavne kunne gengive en mere end otte hundrede år gammel overlevering om den lille pige, som i en guldharpelandede ved stranden her. Og her voksede hun op; men ingen vidste hvor hun kom fra – kun at hun blev dronning af Danmark. Det østnorske sagn om Åtlaug eller Kraka, som nedtegnedes første gang i sidste halvdel af 17. årh., finder så langt det rækker bekræftelse i vestnordisk tradition – digt såvel som prosa – fra 12. årh. og fremefter. Derimod må hendes afstamning fra folkevandringstidens store slægter, efter at hun var blevet Ragnar lodbrogs dronning, tilskrives de samme mekanismer inden for sagnhistorien som dem, der gjorde Ragnhild fra Ringerike til ætling af fornemme danske kongeslægter, efter at den islandske overlevering havde gjort hende til Harald hårfagers moder. Medens den stamtavle, som sagnhistorien havde spundet til Aslaug, sprang flere århundreder

hvorledes der i Völsunga saga er blevet interpoleret to kapitler, 23 og 24, omhandlende Sigurd og Brynhild samt hendes søster Bekkhild og dennes mand Heimir; den sidstnævnte sørger for at flytte den lille Aslaug til Norden, hvor Ragnar så træffer hende som hyrdepige. Finnur Jónsson fremholder, at noget tilsvarende ikke fortælles i eddadigtene, og at disse to kapitler er digtet til for at samordne Ragnars saga med Völsunga saga. Han fremhæver (a. a., s. 822–830), at medens Völsunga saga – bortset fra den nævnte tilføjelse – er vel fortalt og har et logisk opbygget hændelsesforløb, er Ragnars saga fattig på positiv handling; den er centreret omkring følgende begivenheder: Lyngormdrabet i Götaland, giftermålet med Tora og sidenhen med Aslaug, Ragnars død i ormegården samt sønnernes hævn over faderen. Om nyere forskning vedrørende Ragnars sagas tilblivelse og håndskriftmæssige overlevering se R. McTurk, 'The extant Icelandic manifestations of Ragnars saga Loðbrókar', *Gripla* I, 1975, s. 43–75.

³ Se herom Ólafía Einarsdóttir, *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning*, 1964, s. 65 ff. med fodnoter.

⁴ Jón Helgason, 'Åtlaug på Spangereid', *Nordiske studier*, Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen, 1975, s. 79–89.

over, spændte den stamtavle man skabte til Ragnhild tidsmæssigt over alt for mange led, således som det vil blive nærmere omtalt nedenfor.

Islændingene var særlig flittige til at brodere på traditionen om Ragnar og hans sønner og ikke mindst hans dronning Aslaug. I hende skabte islændingene en skikkelse, som de udstyrede med alle de egen-skaber der kunne pryde en kvinde: foruden skønhed og klogskab var hun i besiddelse af handlekraft og storsindethed, og hun var en selvskreven leder af familien, hvis ære hun opretholdt bl.a. som initiativ-tager til hævn; og skulle det være, kunne hun også påtage sig rollen som hærfører. Húsfreyjaidealet fra de islandske høvdingegårde gives i billedet af Aslaug en større dimension passende til en dronning. I Island vokser Aslaugs rolle på bekostning af ægtefællens, og med rette fremholder Bjarni Guðnason, at i den islandske sagnhistorie bliver Ragnar efterhånden Aslaugs mand.⁵

Aslaug kendes under tre navne; Kraka, Aslaug og Randalín. De synes at knytte sig til noget forskellige afsnit af hendes liv. Det første navn har hun under opvæksten på gården Spangereid i Sydnorge. Som dronning bærer hun navnet Aslaug, men kaldes undertiden også Randalín. – Den tidligste omtale af Aslaug inden for de nubevarede kilder haves i digtet Krákumál fra 12. årh., som menes gjort i Island eller muligvis på Orknøerne.⁶ De næsten tredive strofer lægges Ragnar i mund medens han tæres til døde i ormegården hos Ella. Digtet er for det meste tilbageskuende. Den store helt mindes over et halvt hundrede kampe videnom i Europa. Men henimod digtets slutning ser han hen til, at der efter døden venter ham en ærefuld plads i Odins hjem, og at Aslaugs sønner vil hævne ham. I Krákumáls vers 26 hedder det: 'Her ønskede nu alle Aslaugs sønner at opvække kamp med sværd, hvis de vidste nøjagtig om hvad mig vederfares, hvor mange edderful-

⁵ Se Bjarni Guðnason, 'Gerðir og ritþróun Ragnars sögu loðbrókar', *Einarsbók*, af-mælskeveðja til Einars Ó. Sveinssonar, 1969, s. 28–37. Allerede Finnur Jónsson bemærker i a. a. II, s. 826, at de bedst fortalte partier i Ragnars saga især er dem om Aslaug, der i sagaen fremtræder som en særtegnat personlighed, i langt højere grad end Ragnar selv.

⁶ Se Finnur Jónsson, a. a., s. 151 f. – G. Storm forsøgte at knytte Ragnar og hans sønner specielt til Orknøerne (*Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie* I, 1878, s. 82–86). Jvf. også L. Holm-Olsen, *Norges litteraturhistorie* I, s. 251 (udg. v. E. Beyer, 1974). Om dateringen af Krákumál se tillige F. Paasche, *Norsk litteraturhistorie* I, s. 499 f. (genudg. v. A. Holtmark, 1957).

de orme river i mig; jeg gav mine sønner en sådan moder, at deres hjerte ikke sveg.⁷ Heri omtales Ragnars berømte sønner først og fremmest som Aslaugssønner. Deres moders personlige egenskaber fremholdes som understregning af sønnernes tapperhed, som om arven fra heltefaderen ikkeborgede tilstrækkeligt for hævn. I Krákumáls indledende vers berettes om, hvorledes Ragnar dræbte ormen i Götaland, hvorpå han ægtede Tora. Når Tora omtales i digtet, skyldes det utvivlsomt, at den heldedåd hvormed Ragnar vandt Tora til hustru også var den som gav ham hans berømte tilnavn lodbrog.

I Skjoldungesaga fra kort før 1200 omtales begge disse hustruer til Ragnar lodbrog, og det oplyses hvilke sønner han fik med hver af dem.⁸ Om Toras afstamning anføres noget lignende som i Krákumál, men nu hedder det om Aslaug, at hun var datter af Sigurd Fafnesbane. I Ragnarssona þátrr anføres, at Tora havde tilnavnet Borgarhjörtr, samt at Aslaug af nogle blev kaldt Randalfn. Endvidere angives her hendes moder som Brynhild Buðladóttir.⁹ Angivelsen af Sigurd Fafnesbane som Aslaugs fader optræder også i anden kildemæssig sammenhæng, som af Stefán Karlsson henføres til første halvdel af 12. årh., hvorfor Skjoldungesagas oplysning om Ragnar lodbrogs svigerfader som folkevandringstidens store helt godt kan afspejle langt ældre sagnhistorisk gods i Island.¹⁰

Efter at hittebarnet Kraka-Aslaug nu havde fået en fader, kunne man inden for fortælleverdenen vælge mellem to kvinder som hendes moder, Sigurds trolovede Brynhild og hans hustru Gudrun. Begge kvinder var velkendte fra eddadigtningen, hvori det oplyses, at Sigurd med den sidstnævnte fik datteren Svanhild, samt at han havde to møder med Brynhild. Aslaugs tilkomst knyttes til Sigurds og Brynhilds første møde, som var på Hinderbjerget.¹¹ Deres andet møde var ikke

⁷ *Den norsk-islandske skjaldedigtning* I:B, 1912, s. 649–656.

⁸ *Danakonunga sögur*, (Íslenzk fornrit XXXV), 1982, s. 75 f.

⁹ *Hauksbók*, udg. v. Finnur Jónsson, 1892–96, s. 458–462.

¹⁰ Stefán Karlsson, 'Ættbogi Noregskonunga', *Sjöttu ritgerðir* helgaðar Jakobi Benediktssyni II, 1977, s. 677–704; se især tekstitatet s. 683 ff.

¹¹ En stor del af den ældre Edda omhandler digte med relation til Sigurd Fafnesbane. I Sigurdsdigtningen foregår handlingen især på tysk område, og det kunne kræve nogen opfindsomhed inden for den sagnhistoriske verden at få de eftertragtede helte overført til nordisk område. Ifølge Ragnars saga (a. udg., s. 111–116) anbringes Aslaug i en harpe, som Heimir drager mod nord med, da pigen er tre år gammel. Ifølge den færøske digtning vil moderen Brynhild ikke vide af barnet, som bliver sat ud at sejle på

passende i denne sammenhæng af social-etiske grunde og ville have gjort Brynhilds senere hævn endnu mere forkastelig – den som gav ophav til hele den store tragedie-cyklus. Der må her være tale om en bevidst sammenblanding af fakta og fiktion inden for sublitteraturen, og en sådan leg med tanken bevirker en grænseoverskridelse fra sagn til eventyr. De kendteste helte fra både gammel og nyere tid føres her sammen i én og samme familie. Tidsperspektivet var næppe så vigtigt – det meste var jo sket længe før Islands bebyggelse, som netop tog sin begyndelse i Ragnarsønnernes regeringstid.

I Skjoldungesaga omtales som tidligere nævnt begge Ragnars hustruer, og heri skildres Tora mere udførligt end Aslaug, idet den helte-dåd, hvormed han vandt Tora, kastede en stråleglans over Ragnar selv. Aslaugs tilværelse som Kraka, der med sin skønhed og klogskab vinder Ragnar, omtales slet ikke i sagaen, hvori hun endnu må nøjes med at være Ragnars hustru. Forestillingen om Aslaug som den stærke, handlekraftige kvinde må imidlertid antages at have været almindeligt godtaget ved den tid da sagaen blev skrevet. Allerede omkring 1230 bliver en datter af Oddaverjahøvdingen Filippus Sæmundarson døbt Randalín – sikkert efter Aslaug-Randalín fortællingen, i dag kendt fra Haukr Erlendssons Hauksbók.¹²

elvene mod nord. I den færøske digtning kom Aslaug ligesom i den islandske fortælling til under Sigurds og Brynhilds første møde. (Se 'Brynhildar táttur', især vv. 92 og 93 samt 152–163, *Føroya kvæði* I, s. 8–22, udg. v. Djurhuus und Matras, 1951–63.) – Ifølge Sigurdsdigtningen i Eddaen er det under deres første møde, at de sværger hinanden troskab og bytter ringe. Deres andet møde finder sted, da Sigurd i Gunnars skikkelse rider igennem ilden, som omgiver Brynhilds hus. I tre dage opholder Sigurd sig hos hende, og om natten lægger han et sværd imellem dem. Brynhild fortæller sin mand Gunnar det modsatte, nemlig at Sigurd har brudt løftet om ikke at røre hende. Snorri anfører i sin Edda – Skáldskaparmál – i et afsnit om Völsungar, at Sigurd havde en datter Aslaug, som blev opfostret hos Heimir i Hlymdale, og at derfra nedstammer store slægter (*Snorra-Edda*, udg. v. Guðni Jónsson, 1949, s. 164).

¹² Einar Ól. Sveinsson har fremvist hvorledes Oddaverjafamilien imod islandsk skik forlader forfædrenes navne til fordel for navne hentede fra den internationale kirke og fra kongefamilier. Med rette fremholder han, at navnet Randalín er enestående, idet det eneste andet kendte eksempel herpå er dronning Aslaug i Ragnarssona þátrr. (Se 'Nafnagiftir Oddaverja', *Bidrag till Nordisk filologi* tillägnade E. Olson, 1936, s. 190–196.) Det er ikke rigtigt som fremhævet i den citerede artikel, at Randalín Filippusdatter har fået sit navn efter 'ættmóður sinni', thi som jeg gør rede for nedenfor nedstammede Oddaverjarne ikke fra Ragnar lodbrogs gren af Skjoldungeslægten, men fra den gren

3.

I Ragnarssona þátrr berettes, at under en af Ragnar lodbrogs udenlandsrejser drager de to sønner, han havde med Tora, til Sverige, hvor de kæmper og begge finder døden. Men på dødslejet sender den ene af dem besked til sin stedmoder Aslaug om, at hun skal sørge for at hævne dem. Sammen med sine egne sønner drager hun til Sverige i spidsen for en styrke på flere tusind mand. Det fortælles i denne forbindelse, at Aslaug var klædt som kriger, og at hun foretog kamphandlinger og lod hæрге med brand i Sverige. To gange bliver hun i Þátrr benævnt Randalín. I den kortfattede Ragnarssona þátrr er det tydeligvis Aslaugs rolle som 'skjoldkvinde', der har fængslet forfatteren. Efter Haukr Erlendssons slægtsmæssige baggrund at dømme må han fra barnsben have været vel bekendt med sagnkomplekset om dronning Aslaug som Randalín, idet Oddaverjapigen Randalíns moder og Hauks farmoder var søstre.¹³

I islandske kilder optræder navnet Randalín kun for dronning Aslaug, samt for Randalín Filippusdatter og dennes datterdatter.¹⁴ Muligvis har denne betegnelse for Aslaug dog haft større udbredelse inden for det norrøne sprogområde. Omkvædet til det færøske digt Ragnars tåttur er som følger: 'Borgarhjörtur byggir tað tornið fríða, enn er hun fagrari Randarsól, hun kan allar fuglalistir at týða.'¹⁵ I de to ældste digtsamlinger indeholdende dette digt er både Borgarhjörtr og Randarsól skrevet med stort begyndelsesbogstav og derfor at opfatte som egennavne.¹⁶ Tilnavnet Borgarhjörtur har Tora antagelig fået for sin

som mistede kongemagten over Danmark med Harald hildetands fald. Jvf. også Bjarni Guðnason, 'Gerðir og ritpróun Ragnars sögu loðbrókar', a. a.

¹³ *Hauksbók*, a. udg., s. 159 ff. – Adskillige steder i sin Landnáma omtaler Haukr farmoderen Valgerðr og hendes slægt. Hun var datter af præsten Flosi, som nedstammede fra en sydislandsk landnamsslægt, der også talte Guðrún, Sæmund fróðis hustru. Flosi havde tre døtre. Af disse var Halla gift med Vilhjálmr, og Þórdís – Randalíns moder – med Filippus, begge sønner af Oddaverjahøvdingen Sæmundr Jónsson. Se herom 3. og 6. ættskrá i *Sturlunga saga* II, udg. v. Jón Jóhannesson m. fl., 1946.

¹⁴ Se Einar Ól. Sveinsson, a. a.

¹⁵ *Føroya kvæði* I, a. udg., s. 218–223.

¹⁶ Ifølge den citerede udgave af de færøske digte haves dette kvad nedtegnet tre gange. Omkring 1800 blev det nedtegnet af Schrøter, som var præst på Hvalbard på Suderø; og noget senere optræder det i Nolsøs Liedersamling. Endelig haves det i Hamershaimbs version fra lidt efter midten af 19. årh. De tre nedtegnelser er tilsyn-

berømte skønhed.¹⁷ Det andet navn Randarsól betegner også en smuk kvinde. Inden for det norrøne sprogområde kendes ordet sól for en skøn kvinde som endeled eksempelvis i Skjoldungesaga: Álfasól, og i Olaf Tryggvasons saga: Lundasól, og tillige i navne på en del kvinder i Island.¹⁸ Sól er således en kvindebetegnelse, og i forbindelse med rönd – et heiti for skjold – kunne der også være tale om en skjoldkvinde. Den mulighed er også til stede, at man oprindeligt har føjet sól til navnet Randalín. Således som omkvædet til Ragnar tåttur er udformet, nemlig at Borgarhjörtur er 'fagrari enn Randarsól', bliver der tale om en yderligere lovprisning af Ragnar lodbrogs første hustrus smukke udseende.¹⁹

En forespørgsel til Ordbogssamlingen i Torshavn er resulteret i, at Randarsól på færøsk synes at være lige så sjældent eller enestående som Randalín på islandsk.²⁰ Den mest nærliggende forklaring på, at dronning Aslaug fik dette navn, forekommer mig at ligge i det rent funktionelle i den konkrete situation, i hvilken hun får betegnelsen hæftet på sig; og sidenhen bliver den til et egennavn. Det sandsynligste er, at selve ordet Randalín oprindeligt har været Randa-Hlín; dette navn har haft sit ophav i en skjaldestrofe eller i et digt, og er i folkemunde blevet omformet til Randalín. I Ragnarssona þátrr citerer Haukr netop nogle strofer i forbindelse med Sverigestogtet, som tydeligvis er gammel digtning, der ikke kendes andetsteds fra. Nogle af dis-

ladende indbyrdes uafhængige. De to tidligste samlinger har begge Randarsól med stort R, hvorimod Hammershaimb skriver det med lille r, sikkert i den opfattelse at der her ikke var tale om et egennavn. (Se *Føroya kvæði* I, a. udg. s. 218–243.)

¹⁷ I Ragnars saga gives den forklaring på tilnavnet, at hjorten måtte betragtes som det skønneste af alle dyr, ligesom Tora af alle kvinder (*Ragnars saga*, a. udg., s. 116).

¹⁸ *Skjöldunga saga*, a. udg., s. 73 og *Heimskringla* I, (Íslenzk fornrit XXVI), 1941, udg. v. Bjarni Aðalbjarnarson, s. 294.

¹⁹ I den gamle færøske digtning indtager Sigurdsdigtningen en stor plads, og ligeledes digtene om Ragnar og hans to hustruer, Tora og Aslaug. Den sidstnævnte er ligesom i den islandske sagnhistorie datter af Brynhild Budladatter og Sigurd Fafnesbane. I den islandske fortælleverden samler interessen sig overvejende om Aslaug, i den færøske digtning er man derimod ikke mindre betaget af Tóra Borgarhjörtur end af hyrdpiggen Ásla. I disse digte lægges der stor vægt på et smukt udseende og på smukke klæder, farver og alskens udstyr. Alt i alt forekommer dette sagnkompleks mere romantiseret i den færøske digtning end i de islandske fortællinger, som stadig præges af vikingetidens heroisme – også når det gælder delvis fiktivt materiale.

²⁰ Jeg er cand. mag. Kári Jespersen tak skyldig for denne oplysning.

se strofer tilskrives Aslaug, som ifølge Snorris Skáldatal var en kendt skjald.²¹ Haukr omtaler i Páttr en saga om kong Ragnar i forbindelse med omtalen af heltedåden, hvormed denne vandt Tora. Men den tidligste kendte saga om Ragnar lodbrog på islandsk haves først henimod 1400, og det ses af denne, at man efter Aslaugs Sverigestogt altid betegner hende som Randalín. Dette underbygger min opfattelse, hvor- efter man i Island anså navnet Randalín som tilkommet i forbindelse med hendes funktion som skjoldkvinde.²² – Hvor let fakta og fiktion kom til at gå hånd i hånd inden for sublitteraturen ses af det tidligere nævnte eksempel på opkaldelsen af Oddaverjapigen efter en sagnomspunden dronning, grænsende til en eventyrskikkelse.

Mange gode grunde er blevet fremført for at Oddi var det sandsynligste sted for Skjoldungesagaens oprindelse, herunder sagaens tidlige affattelse og dens gennemgående lærde træk. Skjoldungesaga er bygget op omkring de danske konger, som var af Skjoldungeslægten. Nu ved vi fra forskellige kilder, at Oddaverjarne nedstammede fra denne slægt, ligesom så mange andre stormandsfamilier i Island. Der findes således bevaret en slægtsrække for Sturlungarne nedtegnet kort før midten af 13. årh., hvori slægten føres tilbage til stamfaderen Skjold. Af Landnamsbøgerne, som i vidt omfang er bygget op omkring nybyggernes genealogier før og efter udvandringen, ses at Oddaverjarne har haft samme slægtstavle som Sturlungarne tilbage i tiden.²³ Efter Sturlungarnes slægtsrække at dømme var Harald hildetand den sidste danske konge på deres gren af Skjoldungeslægten, idet den svenske gren af slægten efter Bravallaslaget kom til magten som overkonger i Danmark med sejrherren Sigurd ring, Ragnars fader. Af Landnamsbøgerne fremgår også, at ikke så få islændinge mente at nedstamme fra den sidstnævnte gren af Skjoldungerne. I Njáls saga gøres der godt rede for begge disse grene af Skjoldungerne og nogle af deres formodede efter-

²¹ Se *Hauksbók*, a. udg., s. 458–462; *Snorra-Edda*, a. udg., s. 339.

²² I *Ragnars saga loðbrókar*, a. udg., s. 147 hedder det, at da Aslaug bestemte sig for at drage med sin hær til Sverige, ændrede man hendes navn, og nu blev hun kaldt Randalín, og siden bliver hun i sagaen kun omtalt ved dette navn.

²³ Se Jón Sigurðsson i *Diplomatarium Islandicum* I, 1857–76, s. 501–506. Se også Bjarni Guðnason's forord til *Skjöldunga saga*, a. udg., s. lii–lxvi, og den deri anførte litteretur; især skal nævnes Einar Ól. Sveinsson, *Sagnaritun Oddaverja* (Studia Islandica I), 1937.

kommere i Island.²⁴ Når det gælder den islandske Aslaugskikkelse og hendes status som førægteskabeligt barn af eddadigtningens berømte kærlighedspaar, samt ægtefællens og sønnernes magt og væld i Vest-europa, er der næppe anledning til at henføre dette sagnkompleks til Oddi fremfor andre høvdingesæder i Island, ikke mindst sådanne på hvilke man vittelig anså Aslaug, Ragnar og disses sønner for at være ens direkte forfædre.

4.

Inden for sublitteraturen har Ragnar lodbrog, hans sønner og disses moder afgivet et tilsyneladende udtømmeligt stof til fortællinger. Og når vi er nået ind i 14. årh., er det som om Ragnar-Aslaug familien er kommet til at indgå i noget i retning af en legende gennem islændingenes fælles opfattelse af overleveringen om Ragnar lodbrog. Disse fortællinger synes at komme nærmest til at være islændingenes nationalhistorie i tiden før udvandringen.

Den tidligste kendte omtale af Ragnars familie hos en islandsk historiker finder vi i *Íslendingabók*, hvor Ari fastsætter sin nations fødsel til året 870, da Ivar Ragnarsson lod en østengelsk konge dræbe, som sidenhen blev ophøjet til helgenkonge af en af Ragnars egne efterkommere, Knud den store.²⁵ Ari slutter sit værk med sin egen stamtavle i hele fyrre slægtled, idet han stedse anfører sekvensen fader-søn; kun ét sted indfører han et spindeled for at fremvise, at en af hans formødre var en sønnedatter af Ragnar lodbrog. Aris ældre, nutabte *Íslendingabók* – den som indeholdt afsnittet om kongernes liv – omtales

²⁴ *Brennu-Njáls saga* (Íslenzk fornrit XII), 1954, udg. v. Einar Ól. Sveinsson, s. 68 f. og 285. Hvor levende og aktuel denne slægtsforbindelse var for islændingene, ses af en samtale på Altinget, hvor nogle af Ragnar lodbrogs efterkommere omtales som værende stolte og slægtsbevidste (*Brennu-Njáls saga*, s. 367).

²⁵ Se Ólaffa Einarsdóttir, *Studier i kronologisk metode*, a. a., s. 56–71 og deri anført litteratur; se også F. Liebermann, *Die Gesetze der Angelsachsen* I–IV, 1898–1916. – Af Abbos saga fremgår, at Eadmund af East Anglia var en temmelig middelmådig konge, som blev kritiseret for sin valenhed i kampen mod Ragnarsønnernes invasionshær. Umiddelbart efter sin død blev han dyrket af lokale munke. Wessexkongerne gjorde brug af Eadmund som nationalt symbol under de fortsatte vikengeinvasioner. Eadmund var af Wuffingslægten, der ligesom Skjoldungerne nedstammede fra Odin. Knud den store gjorde brug af denne spinkle genealogiske forbindelse; han satte kulden af St. Eadmund i system og støttede den med rige gaver. Denne angelsaksiske helgen blev nu skytshelgen for herskerslægten – Knytlingerne – og fik derved en politisk rolle at spille.

i forordet til *Heimskringla*, hvoraf fremgår, at danske konger har været omtalt deri.²⁶ Det er imidlertid et åbent spørgsmål, hvor omfattende dette afsnit var og hvilke danske konger der er blevet fortalt om heri. At den berømte Ragnar og hans sønner må have været blandt de medtagne danske konger er dog nok så sandsynligt.

Det islandske bondesamfund har skabt et billede af kongemoderen Aslaug efter dets egen smag. Nogle forskere har villet mene, at hun skulle være modelleret efter sin moder, Brynhild Budladatter.²⁷ Handlekraften og viljestyrken har de tilfælles; men Brynhilds heroisme præges af nærtagende selvoptagethed, medens Aslaug besidder bondekongens fornuftsbetonede ansvarsfølelse og med sit storsind hæger om familiens ve og vel. Aslaug har fremragende lederevner, som hun får god brug for helt hen på sine gamle dage. Først i mandens levetid og derpå efter sønnens frafald leder hun for det meste riget.²⁸ Ragnar lod-brog er – ikke ulig gudinden Frejas mand Ottar – for det meste bort-

²⁶ Se Snorris forord til *Heimskringla*, s. 5 ff. (*Heimskringla* I, a. udg.). – E. Mundal giver en interessant forklaring på forskellen mellem de to *Islendingebøger*; se 'Islendingabók, ættar tala og konunga ævi', *Festskrift til Ludvig Holm-Olsen*, 1984, s. 255–271.

²⁷ J. de Vries, *Studien over Færösche Balladen*, 1915, s. 134. – Th. M. Andersson har i *The Legend of Brynhild* (*Islandica* XLIII), 1980 foretaget en spændende analyse af Brynhildskikkelsens udvikling, først inden for selve Eddadigtningen, hvor der antagelig er tale om en sammensmeltning af to kvindetyper fra folkevandrings- og vikingetid. Dernæst fremhæver Andersson på overbevisende måde, hvorledes den nordiske og den tyske fortælleverden ynder og videreudvikler ret så forskellige sider af den Brynhild, vi møder i den ældre Edda. Det er ikke mindst Anderssons undersøgelse som lader Brynhild fremstå som lidet islandsk – ikke nogen umiddelbar model til et idealiserende islandsk kvindebillede. Brynhilds selvmord ville næppe nogen islandsk kvinde med selvspekt ty til, og ej heller hendes direkte løgn over for ægtefællen, hvorved drabet på Sigurd forvandlede fra hævn til mord.

²⁸ Se *Ragnars saga*, a. udg. – I *Gesta Danorum* (i W. Horns overs.), 1975, s. 357–374, beretter Saxo om kong Ragnar i sin 9. bog. Heri fortæller han om Ragnars hustru Tora, hendes skønhed og fornemme afstamning. Ifølge *Gesta* må Ragnar have været meget kvindekær; således fik han en del sønner med en kvinde ved navn Svanlaug, der nogle gange omtales som kongens hustru. Saxo bringer dog ingen identifikation af hendes oprindelse eller slægt. I en bestemt situation fortæller han, at Svanlaug havde mandsmod og opfordrede Ragnar til dåd. Hun døde ifølge Saxo længe før ægtefællen, som af sorg begav sig ud på fem års vikingetogt borte fra riget. Saxo synes generelt fængslet af fortidens valkyrier og skjoldmøer – sikkert på grund af kontrasten til kirkens kvindeideal; men han har trods sine islandske hjemmelmænd ikke haft noget klart billede af Aslaug i denne rolle.

rejst fra hjemmet. Alt derhjemme – storgården eller riget – må Freja/Aslaug tage vare på.

Aslaug slægter langt mere på sine medsøstre – húsfreyjarne i de islandske slægtssagaer – end på heltedigtningens store kvindeskikkelser. Og det er en interessant understregning af magtforholdene hos Ragnarsønnernes forældrepar, at sagaen om moderens forfædre efterhånden kommer til at udgøre indledningen til faderens saga. Ved sammenføjnngen af Völsunga saga med Ragnars saga blev Ragnarsønnerne efterkommere i Island forsynet med formødre og forfædre, som udgjorde toppen blandt helte og mytiske kæmper i den nordiske fortid. Disse til dels uhistoriske genealogier har sikkert ikke virket mere absurde end når det eksempelvis i den ovenfor omtalte slægtstavle for Sturlungaslægten anføres, at guden Thor var dattersøn af kong Priamos af Troja.

Som ovenfor berørt kendte den lokale folketradition i det sydlige Norge intet til Aslaugs slægt; men i den sagnhistoriske verden opdigtede man forfædre til hende, og det samme synes at have været tilfældet med Sigurd hjorts datter Ragnhild. At være uden slægt var i de tider næsten som at savne personlig identitet. Aslaug kom til at indtage en fornem stilling som Ragnar lodbrogs dronning, og Ragnhild blev helt fiktivt gjort til Harald hårfagers moder. Begge kvinder skulle forsynes med en slægtsmæssig baggrund, og det var da rimeligt at antage, at de måtte have tilhørt navnkundige slægter, berømte som de selv blev på hver sin måde.

ÁGRIP

1. Ragnar loðbrók átti með norskri konu, Áslaugu, fjóra syni, sem allir urðu konungar og ýmsir Íslendingar töldu sig komna frá þeim. Frami þeirra hafði áhrif á hugmyndir manna um móðurina. Höfundur hefur í Griplu 7 bent á að hliðstæða Áslaugar er Ragnhildur frá Hringaríki, móðir Haralds hárfagra. Áslaug féll af þessu fólki best að hugmyndum Íslendinga, því að hún líkist kvenímynd þeirra.

2. Hin unga íslenska Ragnars saga loðbrókar er framhald af Völsunga sögu, og þar var Áslaug talin dóttir Sigurðar Fáfnisbana og Brynhildar Buðladóttur. Ragnar loðbrók og Áslaug voru bæði sannsögulegar persónur. Í Noregi lifðu sagnir um hana á 17. öld, og á vestur-norrænu málsvæði eru sagnir um hana allt frá því á 12. öld. Á Íslandi verður Áslaug að ímynd húsfreyju á höfðingjasetri og Ragnar loðbrók smám saman aðeins maður hennar.

Í æsku vissi enginn ætt hennar og hún kallaðist þá Kráka, en Áslaug eða Randalín eftir að hún varð drottning. Elstu heimildir um hana eru í kvæðinu Krákumálum frá 12. öld. Þar er einnig talað um fyrri konu Ragnars loðbrókar, Þóru. Um báðar konur hans er talað í Skjöldunga sögu frá því um 1200 og í Ragnarssona þætti og heimildir um að Sigurður Fáfnisbani hafi verið talinn faðir Áslaugar má rekja til upphafs 12. aldar.

Móðir Áslaugar var talin vera Brynhildur Buðladóttir og kom hún undir á fyrsta fundi Ragnars og Brynhildar á Hindarfjalli. Í Skjöldunga sögu er meira sagt frá Þóru en Áslaugu, en Randalín Filipusardóttir í Odda um 1230 sýnir að sögn um hana hefur þá verið vel þekkt.

3. Í Ragnarssona þætti í Hauksbók er sagt frá falli sona Ragnars og Þóru. Áslaug og synir hennar fara til Svíþjóðar og hefna grimmilega og mikið er gert úr skjaldmeyjarfmynd hennar. Móðir Randalínar Filippusardóttur var ömmusystir Hauks Erlendssonar, svo að honum var efnið kunnugt.

Í færeyska danskvæðinu Ragnars tátur er talað um Randasól, en það nafn og Randalín koma ella vart fyrir. Nærtæk skýring virðist vera að orðið sé komið af Randa-Hlín, sem hafi upphaflega verið kenning. Í Skáldatali er Áslaug nefnd meðal skálda og í þættinum eru vísur eignaðar henni. Í Ragnars sögu er hún alltaf kölluð Randalín eftir Svíþjóðarförina, og styrkir það hugmynd höfundar að nafnið sé tilkomið vegna þess að hún var skjaldmær.

Mörgum hefur þótt líklegt að Skjöldunga saga sé samin í Odda enda töldu Oddaverjar sig komna af Skjöldungum eins og fleira stórmenni á Íslandi. Haraldur hilditönn var seinasti danski kóngurinn af þeirri ætt, en hann féll fyrir Sigurði föður Ragnars.

4. Á 14. öld voru sagnir um Ragnar og Áslaugu orðnar að þætti í þjóðarsögu Íslendinga áður en þeir fluttust til Íslands. Í Íslendingabók er upphaf byggðar miðað við árið er Ívar sonur Ragnars loðbrókar lét drepa Eadmund helga og þar rekur Ari ætt sína til hans, en í Íslendingabók eldri var sagt frá Danakonungum.

Íslenska bændasamfélagið hefur aðlagð Áslaugu að smekk sínum og líkist hún húsfreyjum á íslenskum stórbýlum. Hún verður að stjórna öllu meðan Ragnar er burtu og líkist að því leyti Freyju, en Óttar maður hennar var löngum að heiman.

Athyglisvert er að sagan af móðerni Áslaugar verður inngangur að sögu Ragnars. Þessir skálduðu ættliðir hafa örugglega verið taldir trúverðugir. Loks er aftur bent á líkingu Áslaugar við Ragnhildi Sigurðardóttur, en eftir að þær eru orðnar drottningar eru þær báðar tengdar við höfðingjaættir.

HALLFREÐUR ÖRN EIRÍKSSON

ÚTILEGUMANNALEIKRIT MATTHÍASAR JOCHUMSSONAR

Á TÍMABILINU 1825–1862 voru sett á svið á Norðurlöndum þrjú leikrit sem öðluðust skjótar vinsældir í heimalöndum sínum. Hið elsta þeirra var Fjeldeventyret frá árinu 1825 eftir norska skáldið Henrik Anker Bjerregaard. Árið 1828 kom svo Elverhøj eftir danska skáldið Johan Ludvig Heiberg, en lestina rak leikritið Útilegumennirnir eftir íslenska skólapiltinn Matthías Jochumsson. Eins og hæfði upprennandi rómantísku skáldi samdi hann leikritið í hrifningarvímu í jólaleyfinu 1861, en frumsýningin var ekki fyrir en í febrúar 1862. Síðar endursamdi Matthías Útilegumennina og kallaði Skugga-Svein eftir útilegumannaforingja leiksins, og í þessari endursömdu útgáfu hefur leikritið haldið vinsældum sínum fram á þennan dag eins og hin tvö. Í hinni stórfróðlegu ritgerð um leikrit Matthíasar Jochumssonar gerir Steingrímur J. Þorsteinsson glögga grein fyrir því hversu varfærnislega Matthías breytti Útilegumönnunum þegar hann bjó þá undir prentun 1864 og einnig breytingum skáldsins á Skugga-Sveini.¹ Efnisþráður þessara leikrita er ekki ákaflega margbrotinn og að ýmsu leyti keimlíkur. Í þeim öllum er sögð ástarsaga, og vandræði elskendanna leysast farsælega með hjúskap. Í hverju leikriti er einnig dularfull persóna, sem menn vita ekki rétt deili á fyrir en í leikslok, og þessi persóna er alltaf annar elskendanna. En það ber líka nokkuð á milli. Fjeldeventyret er um leit að frægum stigamanni, en úr henni verður ekkert, enda eru í hans stað handteknir þrír stúdentar sem eru á ferðalagi um fjöllin af tilviljun. Verður úr þessu hlálegur misskilningur. Elverhøj og Útilegumennirnir eru einnig sér um efni, eins og nöfn þeirra benda til, en þegar betur er að gáð fjalla bæði leikritin um lausn ungmenna úr klóm myrkrafla.

¹ 'Um leikrit Matthíasar Jochumssonar', Matthías Jochumsson, *Leikrit*, Reykjavík 1961, bls. xxi–xxvii. Steingrímur segir m.a.: 'ég veit ekki til, að hann (Matthías) hafi breytt nokkru, sem hann lagði hönd að, jafnoft og Útilegumönnunum – nema ef vera kynni þýðingunni á Macbeth' bls. xxi.

Í Elverhøj þarf að vinna sigur á álfakóngi en útilegumannaforingja í Útilegumönnunum.

Að formi eru leikritin ákaflega lík. Þau eru söngleikir, en söngleikjaform hafði þá verið í miklu dálæti langa hríð á Norðurlöndum eins og reyndar víðar í Evrópu.

Allt eru þetta alþýðlegir leikir og gegnsýrðir af þjóðerniskennd þessara þriggja frændþjóða með ólíkum hætti þó.² Í Fjeldeventyret og Úti-

² Í ritgerð sinni, bls. xiv-xv, fjallar Steingrímur J. Þorsteinsson um margslunginn skyldleika leikritanna þriggja bæði að efni og formi og hef ég tekið saman þetta yfirlit til enn frekari glöggvunar:

<i>Útilegumennirnir/ Skugga-Sveinn</i>	<i>Elverhøj</i>	<i>Fjeldeventyret</i>
Sigurður bóndi, faðir Ástu		Østmoe hreppstjóri, faðir Maríu
Haraldur og Ásta, elskendur	Ebbesen og Agnete, í raun aðalsmærin Elisabet Munk, elskendur	Albek og María, elskendur
Lárenzfús, sýslumaður, móðurbróðir Haralds	Kristján IV, Danakonungur	Sýslumaðurinn, föðurbróðir Albeks
Ögmundur, útilegumaður, 'fósturfaðir' Haralds	Karen, bóndakona, 'móðir' Agnete	
Helgi og Grímur, stúdentar		Hansen, Finberg og Albek, stúdentar
Margrét, vinnustúlka á sýslu- mannssetrinu		Aagot, selstúlka
Skugga-Sveinn, útilegumannaforingj	Álfakóngurinn á Stevns	

Sumar þessara persóna eru leynilega skyldar og er sá skyldleiki auðvitað gerður opin-
ber í leikslok. Þetta á sér gamlar rætur í evrópskri sagna- og leikritagerð, svo að ekki sé

legumönnunum kemur þjóðerniskenndin fram í ástinni á landi og þjóð. Þess má líka geta að vinsældir norska leikritsins eiga rætur að rekja til áhuga höfundar á norskum þjóðareinkennum. Í Elverhøj er konunghollustan hins vegar snar þáttur þjóðernistilfinningarinnar og þá einnig sú skoðun að konungurinn ráði löndum óskorað. Fullveldi konungs megi ekki skerða, hver sem í hlut egi.

Leikritin þrjú eru í hárómantískum anda. Nú var það stefna rómantísku skáldanna, einkum í Þýskalandi og hjá minnihlutabjóðum austurríska keisaradæmisins auk Norðurlandabjóðanna að skapa bókmenntir með þjóðlegum sérkennum og þess vegna, m.a., sóttu rithöfundar og skáld þessa tímabils af miklu kappi í brunn þjóðkvæða og þjóðsagna. Um hin miklu áhrif þjóðsagna og -kvæða á mótun rómantískra, norrænna bókmennta hefur verið fjallað allnokkuð, einkum í bókmenntasögu hverrar þjóðar um sig. Allmjög skortir hins vegar á að gerð hafi verið glögg grein fyrir áhrifum þjóðsagna og þjóðkvæða á þróun einstakra bókmenntagreina á samnorrænum grundvelli og áhrifum einstakra verka innbyrðis. Rannsóknir af þessu tagi ættu að geta sýnt hversu margslungin rómantíska bókmenntastefnan var á Norðurlöndum.

Það varð hlutskipti Íslendinga að snúast síðar til fylgis við rómantísku stefnuna en Norðmenn og Danir. Íslenska borgarastéttin komst síðust á legg borgarastétta Norðurlanda, og án bakhjarls í henni átti rómantíska stefnan ekki auðvelt uppdráttar. Einstaka íslenskir menntamenn höfðu orðið snortnir af rómantísku stefnunni síðast á 18. öld og í byrjun hinnar 19., og einn þeirra, hinn mikli sagnaritari Jón Espólín, þýddi meira að segja Ossianskviður. En það var ekki fyrr en eftir 1830 að rómantíska stefnan öðlaðist almennan stuðning héraendis, og þó treglega, og til marks um það má geta þess að íslenska þjóðin sannfærðist ekki endanlega um gildi þjóðsagnasöfnunar fyrr en um 1860.

Snemma á níttjándu öld varð bókmenntafróðum íslenskum menntamönnum fullljóst að endurfæðing bókmennta þjóðarinnar, einkum þó endurreisn bókmennta í óbundnu máli, hlyti að standa í sambandi við nýtt mat og skilning á þjóðsögum og þjóðkvæðum. Í nafnlausri grein árið 1838 í tímaritinu Fjölni er bent á eflingu þjóðerniskenndarinn-

minnst á ævintýri. Misskilningur alls konar er einnig mjög mikilvægur í gamanleikjum eins og t.d. Fjeldeventyret. Þá er það heldur ekki óvenjulegt að yfirvöld hvers konar leysi vandræði manna, þegar allt er komið í óefni, t.d. konungur sjálfur í sumum leikritum Molières.

ar í Evrópu um aldamótin 1800 ásamt aukinni ræktarsemi manna við þjóðsögur og þjóðkvæði. Greinin er einkennandi fyrir skoðanir ritnefndarinnar. Þar segir m.a. svo:

Bóknámsmennirnir tóku sig nú til, að safna sem vandlegast öllum menjum hinna fornu tímanna, og varðveita þær eins og þjóddýrindi. Skáld og sagnafræðingar gáfu sig að öllum þeim sögum og munnmælum, sem lodað hafa við hjá alþýðu öld eftir öld, og borist mann frá manni, og lögðu á það mikla stund að finna þær óbrjáláðar. Flestar þjóðir eiga nóg til af þess konar sögum, og eru þær ýmist sprottnar af einhvirjum atburðum, er gjörst hafa í fornöld, eður þær eru spunnar upp úr hugum manna smátt og smátt, er einn bætir við, og tekur við af öðrum. Út úr sögum þessum gjörðu skáldin kvæði og ævintýri, og höfðu þau, sem vonlegt var, meira snið eftir þeirri þjóðinni, er þau voru undir komin, og hennar kjörum og forlögum, en hin eldri, er síður áttu að lýsa nokkurri þjóðeinkunn sér í lagi, en mannlegu eðli með þeim kostum og anmörkum, er finnast með hverri þjóð. Hinar þjóðkunnu sögur, eftir Valtara Skott á Bretlandi, eru flestar til búnar út úr gömlum almúgasögum, hálfsonnum eður algjörlega ósonnum, sem verið hafa í munnmælum, og alþýða hefur skemmt sér að, mann eftir mann. . . . Líkt er varið í Danmörku sögunum eftir þá *Suhm* og *Samsøe*, og einkum eftir *Ingemann*.³

Íslenskar raddir um gildi þjóðlegra bókmennta styrktust þegar á leið öldina. Í ritinu *Om den nyfranske poesi* eftir bókmenntafræðinginn og skáldið Grím Thomsen, en það kom út árið 1843, gagnrýnir Grímur skáld franska klassísismans fyrir stælingar á grískum og rómverskum skáldskap og hirðuleysi þeirra um

. . . at skabe en Nationalpoesi, hvis inderlige Slægtskab med Sæder, Skikke, Religion og Annaler vilde have gjort et ganske anderledes varigt Indtryk paa hele Folket . . .⁴

Mál þetta var talið svo aðkallandi að um það var fjallað í Nýjum félagsritum, málgagni íslensku þjóðfrelshreyfingarinnar. Sigurður Melsted sem sat í forstöðunefnd þeirra og var einn af helstu trúnaðar-

³ *Fjölur* 1838, bls. 12–13.

⁴ *Om den nyfranske Poesi*, . . . af Grímur Thomsen cand. philos., Kh. 1843, bls. 9.

mönnum foringja hreyfingarinnar, Jóns Sigurðssonar, kemst m.a. svo að orði í grein sinni Um þjóðerni, en hún virðist hafa verið rituð sem sérstök hugvekja handa þingmönnum sem tóku sæti á fyrsta íslenska ráðgjafarþinginu, hinu endurreista Alþingi, árið 1845:

Á hinn bóginn er þess að gæta, að bókmenntunum fer eins og öðru hjá hverri þjóð, að þær verða að hafa þjóðlegan blæ; því að eins eru þær þjóðbókmenntir. Í þeim lýsir sér hvað ljósast andi þjóðanna og skapferli; í bókmenntunum kemur fram allur áhugi þjóðarinnar og skoðun hennar á lífinu, í þeim skýrir hún frá tilfinningum sínum og hugmyndum um lög og siðferði.⁵

En hvernig tókst svo íslenskum skáldum og rithöfundum að fylgja þessum heilræðum? Það fór mjög eftir bókmenntagreinum. Svo fór að einungis tvö skáld rómantísku stefnunnar sóttu efni í kvæði sín til þjóðkvæða og þjóðsagna. Annar var Jónas Hallgrímsson (1807–1845) og hinn Grímur Thomsen (1820–1896). Áhrif þjóðsagna á ljóð Jónasar verða rétt greind en þau urðu öllu meiri á laust mál hans. Grímur orti hins vegar magnþrungnar náttúrulýsingar og mannlýsingar eftir þjóðsögnum og þjóðkvæðum.

Höfundar sem skrifuðu óbundið mál voru öllu móttækilegri en ljóðskáld fyrir áhrifum þjóðsagna og þjóðkvæða, en bókmenntir í óbundnu máli voru miklu verr á vegi staddar en ljóðlistin. Íslensk skáldsagna- og smásagnagerð hafði t.d., í vissum skilningi, staðnað um langa hríð. Endursköpun hennar reyndist því mjög erfið og margbrotin, og þetta viðfangsefni var svo flókið að rithöfundar neyddust beinlínis til að leita fanga hvarvetna. Að vísu er ekki unnt að benda á nema eina íslenska smásögu frá fyrri hluta 19. aldar sem styðst við þjóðkvæði að nokkru,⁶ en sagnirnar áttu eftir að verða sterkari þáttur í smásagna og skáldsagnagerð, allt frá því að fyrstu íslensku smásögur birtust á prenti á 4. áratugnum og þangað til Maður og kona, hin síðari og veigameiri skáldsaga Jóns Thoroddsens, kom út árið 1876. Það var örfáum árum áður en fór að brydda á raunsæisstefnunni í íslenskum bókmenntum.

Það er nútímamönnum lítt skiljanlegt hvers vegna Íslendingar, fróðir

⁵ *Ný félagsrit* 1845, bls. 13.

⁶ Í síðari hluta Dálitillar ferðasögu (bls. 219–220 í *Skáldsögum Jóns Thoroddsens*, fyrri bindi, Rv. 1942) bregður fyrir líku orðalagi og í Geirlaugarsjóninni, sjá *Íslenskar gáttur, skemtanir, vikivakar og pulur*. Safnað hafa J. Árnason og Ó. Davíðsson, IV, Kh. 1898–1903, bls. 314.

um evrópskar bókmenntir og þjóðfræði, þurftu að benda löndum sínum á það, hvern styrk margir vinsælir höfundar á Bretlandseyjum, Danmörku og víðar um álfuna höfðu af sögnum og þjóðkvæðum. Þurftu Íslendingar nokkurra erlendra fyrirmýnda við? Áttu þeir ekki sjálfir fornar bókmenntir sem þá þegar var farið að prenta og jafnvel þýða á erlend mál, t.d. latínu, bókmenntir sem frændþjóðirnar höfðu dauðöfundað þá af um aldaradur? Íslendingar nauðþekktu fornrit sín og voru ekki í neinum vafa um gildi þeirra. Í fyrrnefndri grein í Fjölni minnst höfundurinn á Eddukvæði, sem 'allar þjóðir öfunda okkur af',⁷ en hann getur þeirra ekki sem bókmennta heldur þjóðkvæða. En greinarhöfundur lætur hins vegar hjá líða, eins og aðrir íslenskir lærðir menn á þessum tíma, að drepa á tengsl Íslendingasagna við munnmæli. Það virðist ekki hafa hvarflað að nokkrum þeirra að einmitt Íslendingasögur sóttu margt til 'almúgasagna', eins og skáldsögur Scotts og Ingemanns. Að því er best verður séð litu Íslendingar þá enn á forn-sögur sínar, einkum Íslendingasögurnar, sem sannar sögur; í þeim ríkti sannleikurinn einn, ódeilanlegur og óumdeilanlegur. Þess vegna kom þeim ekki til hugar að nefna þær í neinu sambandi við almúgasögur, hálf sannar eða jafnvel ósannar. Svo fór þó samt að lokum að Jón Thoroddsen, sem lagði grunninn að íslenskri skáldsagnagerð, fetaði í ýmsu dyggilega í fótspor hinna fornu meistara á 13. öld, jafnframt því sem hann sótti margt til Scotts og annarra evrópskra samtíðarhöfunda og jós ótæpt úr óþrjótandi sjóði munnmælanna.

Ílla gekk íslenskri skáldsagnagerð að komast á legg, m.a. vegna fámennis þjóðarinnar sem gerði það að verkum að torvelt var að koma út skáldriti í óbundnu máli mestalla 19. öld. Fjárhagsörðugleikarnir voru svo miklir að útgáfa allra bóka og tímarita nema guðsorðabóka og rímna var glæfraspil. Enn erfiðara átti leikritun uppdráttar. Þar þurftu að reisa nær allt frá grunni.

Um miðja 19. öld var íslensk leiklist enn afar skammt á veg komin. Innlend leikritun hafði líka skamma hefð við að styðjast. Rætur hennar náðu ekki lengra aftur en á 18. öld til svokallaðra Skraparotsprédikana í Skálholtsskóla, en þar voru vaxtarmöguleikar mjög takmarkaðir vegna fámennis. Uppgangur Reykjavíkur á fyrri hluta 19. aldar studdi, eins og við mátti búast, að viðgangi leiklistarinnar en þó ekki íslenskrar leikritunar sérstaklega því að oft var leikið á dönsku eða leiknar

⁷ *Fjölnir* 1838, bls. 13.

þýðingar danskra leikrita, m.a. leikrita Holbergs. Hinar dönsku leiksýningar báru glöggt vitni um ítök Dana í höfuðstaðnum og skort á íslenskum leikritum. Á fimmta áratugnum dró þó nokkuð úr dönskum áhrifum í Reykjavík. Hvorttveggja var að íslenskum Reykvíkingum fjölgaði meir en dönskum og eins hitt að Íslendingarnir efdust heldur að völdum ef nokkuð var. Latínuskóli landsins var fluttur frá Bessastöðum til Reykjavíkur 1846 og prestaskóli stofnaður ári síðar. Við þetta styrktist þjóðfrelshreyfingin í höfuðstaðnum. Jafnvel ósigur hennar á þjóðfundinum 1851 og deilur Íslendinga innbyrðis á sjötta áratugnum gátu ekki heft framgang hennar. Vísast hefur mörgum þótt þróunin of hæg og ekki veitti því af félagsskap sem tæki málin fastari tókum. Þess vegna stofnaði hópur þjóðrækinna háskólaborgara, iðnaðarmanna og pílta úr Latínuskólanum leynilegt málfundafélag árið 1861. Það hét upphaflega Leikfélag andans, en síðar var nafninu breytt í Kvöldfélagið.⁸ Kvöldfélagið lét bæjarmál mjög til sín taka, en jafnframt var tilgangur þess 'að reyna að vekja innlent menntalíf, sér í lagi í skáldskap og fögrum menntum'.⁹ Um þjóðleg fræði voru félagarnir áhugasamir í besta lagi, því að tíu þeirra skráðu þjóðsögur fyrir hinn mikla þjóðsagnasafnara Jón Árnason og samþykkt var á fundi félagsins árið 1861 að safna alþýðukveðskap. Það kemur líka berlega í ljós að félagsmenn hafa treyst allmjög á þjóðfræði til að efla skáldskapinn því að snemma árs er samþykkt að veita verðlaun fyrir bestu drápu um útilegumanninn Fjalla-Eyvind. Fróðlegt væri að vita hvers vegna Kvöldfélagsmenn höfðu svona mikinn áhuga á þessum meinhæga útilegumanni frá síðasta hluta 18. aldar, en rökstuðningur þeirra hefur því miður glatast algerlega. Annars stóð íslensk leikstarfsemi styrkari fótum en fyrr árið 1861 vegna starfsemi Sigurðar Guðmundssonar málara.¹⁰ Hann var áhugamaður mikill um leiklist og brennandi þjóðernissinni í því sem öðru og áhugi hans var borinn uppi af listrænum hæfileikum og kunnáttu. Um árabíl hafði Sigurður stundað myndlistarnám í Kaupmannahöfn og hann lét ekki deigan síga við málaraíðju sína eftir að hann kom heim alkominn árið 1858. Tveimur árum síðar varð hann frumkvöðull að svokölluðum 'þöglum sýningarþáttum', en í þeim

⁸ Um Kvöldfélagið eða Leikfélag andans sjá greinina Leikfélag andans eftir Lárus Sigurbjörnsson í *Skírni* CXXI, 1947, bls. 33–59.

⁹ Tilv. ritgerð, bls. 39.

¹⁰ Lárus Sigurbjörnsson, 'Sigurður málari', *Skírni* CXXIII, 1949, bls. 25–44.

sýndi hann atburðarás með 'lifandi myndum', sem kallaðar voru. Efnið sótti hann í Eddukvæði og fornsögur, og þótti mönnum mikið til sýninganna koma.¹¹ Jafnframt studdi Sigurður við bakið á leiklistinni með ráðum og dáð, var óþreytandi leiktjaldamálari, hvatti skáldin til að semja leikrit og samdi jafnvel eitt sjálfur, Smalastúlkuna, en ekki var það þó sýnt fyrr en á þessari öld. Vitað er að Sigurður benti einu helsta ljóðskáldi landsins, Steingrími Thorsteinssyni, á það að vænlegt væri að leita efnis í væntanlegu þjóðsagnasafni Jóns Árnasonar, en Steingrímur sinni því ekki.¹² En Matthías Jochumsson hlustaði því betur á Sigurð, enda þá ungur maður, aðeins 26 ára; og víst er um það að með hinum margkunnandi og ákaflynda málara og eldsálinni Matthíasi tókst samvinna. Samdi Matthías Útilegumennina í jólaleyfinu 1861, eins og fyrr getur. Mörgum árum síðar endursamdi hann svo leikritið og gaf því nafnið Skugga-Sveinn. Í Skugga-Sveini er hvorki breytt persónum né efni að marki – en einni aukapersónu er reyndar bætt við. Upphafið er samt á aðra lund og byggingu leiksins og leiklausnum hefur verið breytt.

Steingrímur J. Þorsteinsson hefur tíundað vandlega heimildir um samstarf þeirra Sigurðar og Matthíasar og skulu því aðeins greind fáein höfuðatriði um sjálfa samningu Útilegumannanna. Matthías getur þessa í sjálfsævisögubroti sínu: 'En hugmynd leiksins og efni var yfirleitt frá mér sjálfum.'¹³ Þó gaf Sigurður skáldinu unga 'margar ágætar hugvekjur (mótiv) handa leiknum.'¹⁴ Beinast liggur við að skilja það

¹¹ *Þjóðólfur* 10. mars 1860.

¹² Sbr. *Skírnir* CXX, 1946, bls. 27–28.

¹³ *Sögukaflar af sjálfum mér* eftir Matthías Jochumsson, 2. útg., Rv. 1959, bls. 152. Sbr. Um leikrit M.J., bls. xviii.

¹⁴ *Norðurland* 27. janúar 1912. Sbr. Um leikrit M.J., bls. xviii.

Þegar saman eru borin leikritin Útilegumennirnir eftir Matthías Jochumsson og Smalastúlkan eftir Sigurð Guðmundsson málara kemur fram allmikill skyldleiki. Smalastúlkan er að vísu ekki samin fyrr en 1870–1871 – og var raunar aldrei fullsamin, en Sigurður hefur að sumu leyti stuðst við svipaðar sagnir og Matthías í Útilegumönnunum, t.d. flýja foreldrar Gríms til fjalla eins og foreldrar Haralds höfðu gert. Guðmundur bóndi á Ölfusvatni og lögréttumaður fer svo í sel með dóttur sína, Helgu, ásamt öðru heimilisfólki. Helga kynnist Grími sem vaxið hefur upp föðurlaus hjá útilegumönnunum og verður auðvitað ástfangin af honum. Að lokum eru útilegumennirnir handsamaðir og leiddir fyrir rétt. Helga biður Grími ákaft gríða og fær hann þau eins og aðrir.

Í þessum stutta samanburði leikritanna tveggja hefur höfuðáherslan verið lögð á að sýna skyldleikann. Margt er einnig sem á milli ber, t.d. kvenhatur Eldjárns útilegumanns sem hefur mikil áhrif á uppeldi hans á Grími. Þá væri einnig fróðlegt að athuga nákvæmlega mismunandi tengsl leikritanna tveggja við sögu landsins.

orðalag svo að Sigurður hafi miðlað Matthíasi af leiklistarþekkingu sinni með því að benda honum á ákveðin leikhæf atriði og gagnrýna hugmyndir hans. Í frumgerð Útilegumannanna er líka draumur Skugga-Sveins eftir Sigurð, en því atriði sleppti Matthías í prentuðu útgáfunni frá árinu 1864.¹⁵

Í þessum útilegumannaleikritum Matthíasar Jochumssonar er greint frá ástum útilegupiltsins Haralds og bóndadótturinnar Ástu. Þau mál leysast, eins og áður hefur verið getið, með brúðkaupi eftir að Lárenzíusi sýslumanni tekst með tilstyrk bænda og tveggja skólapilta að ráða niðurlögum útilegumannaflokksins. Þá kemur í ljós að Haraldur er í raun réttri systursonur sýslumanns og fær hann grið og frelsi ásamt fóstura sínum Ögmundi. Í Útilegumönnunum sannast frændsemi Haralds og sýslumanns með bréfi, en í Skugga-Sveini ber móðurmerki á Haraldi eitt vitni skyldleika þeirra sýslumanns. Dauði Skugga-Sveins er einnig mikilfenglegri í samnefndu leikriti en í Útilegumönnunum. Þar tekst þessum ógnvaldi að steypa sér í foss með Ketil skræk fylginnaut sinn en er ekki hengdur eins og í Útilegumönnunum.

Uppistaða útilegumannaleikrita Matthíasar Jochumssonar er úr íslenskum útilegumannasögum frá 19. öld. Ekki er vitað með fullri vissu hvort höfundurinn hefur sótt þekkingu sína á þeim í þjóðsagnahandrit Jóns Árnasonar – útilegumannasögur komu út í seinna bindi þjóðsagnasafns Jóns Árnasonar árið 1864 – en það skiptir ekki höfuðmáli. Aðalatriðið er að allir helstu efnisþættirnir eru til í þessu þjóðsagnasafni og gátu því sannanlega verið kunnir Matthíasi.

Útilegumannasögur, sem skráðar voru á 19. öld, áttu sér að baki langa og flókna þróun. Frægastar þeirra á 19. og 20. öld hafa sagnirnar af Fjalla-Eyvindi og Höllu fylgikonu hans orðið, en þau lágu úti á öræfum allmörg ár seint á 18. öld.¹⁶ Þá var einnig skráð á 19. öld Hellismanna saga, en sagnir um ræningjaflokka má rekja allt aftur í Landnámu.¹⁷ Langmest var samt til af sögnum um skipti byggðamanna og

Sjá greinina Sigurður Guðmundsson og Smalastúlkan eftir Lárus Sigurbjörnsson í *Skírni* CXX (1946), bls. 10–54.

¹⁵ Sbr. Um leikrit M.J., bls. xviii.

¹⁶ Sjá *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri*. Safnað hefur Jón Árnason. Ný útgáfa. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna, Rv. 1954–1961, II, bls. 237–245 og IV, bls. 400–404. (Hér á eftir skammstafað *JÁ*.)

¹⁷ Hellismanna saga er prentuð í *JÁ* II, bls. 290–293, en á Hellismenn er fyrst minnst í Landnámu *Íslenzk fornrit* I, Rv. 1968, bls. 75.

útilegumanna sem áttu heima í dularfullum byggðum víðs vegar um fjöll og firnindi, og má rekja sagnir um dalinn hulda allt aftur til Grettis sögu frá því snemma á 14. öld.¹⁸ Hinar síðastnefndu voru óskasögur bláfátækrar þjóðar sem átti æ erfðara með hverjum áratugnum að sjá sér farborða í byggðum og flúði því í draumum sínum upp á öræfin.

Í þessar löngu og margslungnu útilegumannasögur sótti Matthías Jochumsson aðalefnið í Útilegumennina. Til voru líka stuttar sögur um skipti útilegumanna og byggðamanna á förnum vegi á fjöllum uppi, en sögn af því tagi er notuð í Skugga-Sveini.¹⁹ Úr gömlu ræningjasögunum er kominn útilegumannaflokkur erkisauðabjósins og morðingjans Skugga-Sveins. Heimkynni þeirra, hellirinn í dalnum djúpa umkringdum hömrinum háu, minnir á Surtshelli í Hellismanna sögu og útilegumannadalinn forna, en yfir þessum dal hvílir engin hulda eða þoka eins og Áradal og mörgum öðrum útilegumannabyggðum sagna 17. og 19. aldar.²⁰ Efnið minnir nokkuð á sögnina af Ólöfu bóndadóttur og útilegumönnunum.²¹ Henni rændu útilegumenn, og hjá þeim kynntist hún pilti sem kvæntist henni þegar þau höfðu losnað úr útleð og konungur hafði náðað hann. Úr útilegumannasögum er minnið um elskendurna sem ekki fengu að eigast og flúðu því til fjalla, en svo var einnig háttað með foreldra Haralds.²²

Eins og oftár í skáldsögum og leikritum 19. aldar eru elskendurnir, Haraldur og Ásta, einna svipdaufastir. Hinar persónurnar eru litríkari en oftast skyggðar í einum fleti. Sjálfur er Skugga-Sveinn beinn afkomandi hinna gömlu útilegumanna. Hann er hreystimenni eins og Grettir Ásmundarson og harður og ókvalráður eins og Eiríkur foringi Hellismanna sem samkvæmt sögunni um þá fór á handahlaupi upp á Eiríksgrípu í Eiríksjökli og komst svo einn undan byggðamönnunum sigursælu. En Skugga-Sveinn er miklu grimmari. Yfir Skugga-Svein bregður líka svip af hinum gamla útilegumannahöfðingja Skugga-

¹⁸ Sbr. *Grettis sögu*, 61. kafla. Útilegumannabyggðir, sem þekktar voru á 19. öld, eru taldar upp í *JÁ II*, bls. 161–162.

¹⁹ Sjá einkum sagnaflokkinn Margvísleg skipti við útilegumenn í *JÁ II*. bindi. Gott dæmi um sagnir af þessum toga er sögnin Gunnsteinsstaða-Sigurður í *JÁ II*, bls. 174.

²⁰ Um Áradal sjá Einar Ól. Sveinsson, *Um íslenzkar þjóðsögur*, Rv. 1940, bls. 207–211 og Einar G. Pétursson, Rit eignuð Jóni lærða í Munnmælasögum 17. aldar, *Afmælisrit til Steingríms J. Þorsteinssonar*, Rv. 1971, bls. 42–53.

²¹ *JÁ II*, bls. 209–212.

²² Sbr. *JÁ II*, bls. 256–258; *Útilegumennirnir*, 3. þáttur, 2. atriði.

Valda úr Áradal 17. aldar, en hann er hvorki dularfullur né göldróttur eins og Skugga-Valdi. Ekki er heldur greint frá ástæðunni fyrir útleð Skugga-Sveins eins og oft í útilegumannasögum. Hann er aðeins 'út-skúfaður öllum frá'²³, og við honum 'taka vildi ei neinn'²⁴, og er síðara orðtakið frekar í stíl fornsagna en þjóðsagna seinni alda. Þarna er einnig Ögmundur fóstri Haralds sem hefur flúið í óbyggðir sökum galdraáburðar og er það í réttum útilegumannasagnastíl. Ögmundur er kristinn, Skugga-Sveinn og Ketill skrækur, fylgisveinn hans, heiðnir; sumir útilegumenn voru kristnir en aðrir heiðnir samkvæmt sögunum.

Matthías sótti sér efni í fleiri sagnaflokka en útilegumannasögur. Galdramaðurinn Héðinn er að sjálfsögðu vestan úr Arnarfirði eins og allir hinir römmustu galdramenn, og skáldið vitnar til gamalla galdramannasagna sem einhvern veginn hafa festst við Sæmund Sigfússon í Odda.²⁵ En Galdra-Héðinn glúpnar þegar skólapiltar fara að þylja fyrir honum latínuna, enda töldu alþýðumenn töframátt mikinn fólgin í henni.²⁶ Svo segja skólapiltarnir Margréti hlægilegar skröksögur til að reyna trúgirnri hennar og ýkjusögur Grasa-Guddu, vinnukonu Sigurðar bónda, eru snodlíkar sögunum af Vellygna-Bjarna í þjóðsagnasafni Jóns Árnasonar.²⁷ Matthías greip líka óspart til draugasagna. Á 19. öld höfðu sagnir af uppvakningum orðið þeirra algengastar í munnmælum, enda koma þær fyrir í Útilegumönnunum og Skugga-Sveini. Hinn alkunni Þorgeirsboli eltir vinnumann og annar draugur bindur saman hala á kúm í fjósi.²⁸ Þá sækja vofur að Skugga-Sveini, vofur þeirra sem hann hafði myrt. Draumar koma einnig þarna fyrir eins og í þjóðsögum og fornsögum. Harald dreymir konu sem gefur honum í skyn nálæg endalok Skugga-Sveins og lausn Haralds og Ögmundar úr útleðinni.

Miklu minna fer fyrir þjóðkvæðum. Skólapiltarnir yrkja auðvitað beinakerlingavísur, vísur sem voru láttnar í leggi í vörður á fjöllum uppi

²³ *Útilegumennirnir*, 3. þáttur, 4. atriði.

²⁴ Sama stað.

²⁵ Hér er átt við sagnirnar *Fabula um Sæmund fróða* (*JÁ* I, bls. 469–470; annað afbrigði frá 19. öld er *Svartiskóli* í *JÁ* I, bls. 475–476) og *Sæmundur fróði fær Oddann* (*JÁ* I, bls. 478).

²⁶ Um mátt latínunnar til galdra sjá *JÁ* III, bls. 467–468 og *JÁ* IV, bls. 91.

²⁷ *Vellygni Bjarni*, *JÁ* IV, bls. 247–250.

²⁸ Um Þorgeirsbola sjá skrá um mannanöfn, drauga og vætta í *JÁ* VI, en þessi draugur kemur oft fyrir í sögnum í öðrum þjóðsagnasöfnum. Í sögninni *Púkinn* og *fjósa-maðurinn* (*JÁ* I, bls. 481) er það kölski sem bindur kýrnar saman á hólunum og í ann-
arri, sem heitir *Sálufélag Sæmundar* (*JÁ* I, bls. 472), er það Sæmundur sjálfur.

og gjarnan ortar í orðastað vörðunnar kvenkenndrar. Vísurnar í leikritum Matthíasar eru auðvitað hinar hæverskustu – flestar beinakerlingavísurnar voru reyndar misjafnlega mikið klæmnar – enda hefði ekki annað þótt hæfa á íslensku leiksviði á hans tímum og lengi síðar. Þá skopstælir Matthías gamlar katólskar bænarpulur í Sultarbæninni.²⁹ Svo er annar skólapilturinn látinn yrkja ferskeytlu á latínu, en lærðir menn íslenskir ortu margir lausavísur á því máli undir íslenskum bragarháttum, en ekki veit ég hvernig hinum fornu rómversku skáldum hefði líkað það því að hinir íslensku hagrýðingar skeyttu auðvitað lítt um rétta lengd atkvæða að rómverskum reglum.

Lengi má bera saman Útilegumennina og Fjeldeventyret þó að ekki sé auðvelt að komast að ákveðinni niðurstöðu í einstökum atriðum eða kannski einmitt þess vegna. Annars eru Útilegumennirnir líkari Fjeldeventyret en Skugga-Sveinn, nema hvað sýslumaðurinn í Útilegumönnunum er greindari en embættisbræður hans í Skugga-Sveini og Fjeldeventyret. Útilegumennirnir eru nefnilega hreinræktaðri skólapiltaleikur en Skugga-Sveinn eins og Steingrímur J. Porsteinsson hefur bent á, 'með óspöru latínuorði í ljóðum og tali'.³⁰ Skólapiltarnir gegna miklu hlutverki í Útilegumönnunum – öllu meira en í Skugga-Sveini – eins og í Fjeldeventyret þó að það sé með ólíkum hætti eins og vonlegt er. Í Útilegumönnunum verða þeir beinlínis til þess að hvetja Lárenzíus sýslumann til að leita Skugga-Sveins. Þá væri líka gaman að bera saman íslensku skólapiltana og norsku stúdentana, t.d. skoðanir þeirra á náttúrunni og kvenfólkinu, en erfitt er að sjá þar hvað geta verið áhrif og hvað tilviljanir því að lærðir menn eru oft með líku marki brenndir. Samt væri rétt að benda á það að hlutverk Margrétar vinnukonu á sýslumannssetrinu er svipað hlutverki Aagot seljastúlku í Fjeldeventyret, en samtal íslensku skólapiltanna við þessa myndarlegu, trúgjörnu stúlku er hreinræktaðri skemmtipáttur en rabb Finbergs við Aagot.

Á hitt vil ég leggja áherslu að höfuðmunur er á afstöðu lærðra manna til bænda í hinum íslensku leikritum og í því norska. Í Fjeldeventyret er hæðst að bændum á ýmsan hátt, en bæði í Útilegumönn-

²⁹ Katólskar bænir eru tundaðar m.a. í *JÁ II*, bls. 57–66. Ýmislegt bendir til þess að konur hafi verið einna fastheldnastar á bænir úr katólsku, t.d. lætur Jón Thoroddsen engan annan fara með katólskar bænir í *Manni og konu* en Puríði, afgamla kerlingu í *Hlið*, sbr. bls. 313 og 315 í útgáfu Steingríms J. Porsteinssonar, Rv. 1942.

³⁰ Sjá tilv. ritg., bls. xxvi.

unum og Skugga-Sveini sýna Lárenzíos sýslumaður og skólapiltarnir Sigurði bónda í Dal eðlilega virðingu bæði sem góðum búþegni og skynsemdarmanni.³¹ Smábændum lýsir Matthías af minni samúð, m.a. lætur hann þá trúa á galdra. Ég efast samt um að í þessu sé fólgin nokkur lítilsvirðing, því að leikritin eru látin gerast á 17. öld sem var réttnefndasta galdraöld Íslandssögunnar. Vinnufólkslýsingarnar eru mismunandi. Hin duglega og húsbóndaholla vinnukona Grasa-Gudda er í greinilegu dálæti hjá höfundi, en öðru máli gegnir um hinn grobbna og sjálfhælna Jón sterka.

Þessi mismunandi afstaða Matthíasar og Bjerregaards er mjög skiljanleg þegar lítið er á aðstæður í hvoru landi. Þrátt fyrir embættismannabótta í þeim báðum litu hinir framsæknu íslensku menntamenn á það sem sérstakt hlutverk sitt að styðja með ráðum og dáð hina frjálslyndu bændur, enda voru þeir sjálfir bændasynir langflestir. Annars var gott samkomulag bænda og embættismanna á Íslandi svo sjálf-sagt orðið um miðja 19. öld að annað þótti stórunarlegt. Þegar málfræðingurinn og bókmenntafræðingurinn Guðbrandur Vigfússon var á ferð í Noregi sumarið 1854 rak hann í rogastans þegar hann komst að hinum litla samgangi milli embættismanna og bænda. Greinir Guðbrandur skilmerkilega muninn á efnahag þeirra og máli og bendir svo fagurlega á það að 'hjá oss hefir guð gjört alla jafna'.³² Hitt er einnig aðgætandi að á Íslandi höfðu íslensku embættismennirnir engan bak-hjarl í gamalgróinni innlendri borgarastétt eins og í Noregi.

Ekki er unnt að benda á það með óhrekjandi rökum að Matthías Jochumsson hafi þekkt Fjeldeventyret. Hitt er fullvíst að öll lögin við kvæðin í Útilegumönnunum og Skugga-Sveini eru úr Elverhøj, nema eitt sem er *gamalt skólapiltalag*.³³ En margt annað er líkt með íslensku leikritunum og hinu danska þó að lítið sé um beinar samsvaranir af því að þau gerast í mjög ólíku umhverfi. Atburðarás beggja er úr sögnum, viðfangsefni þeirra er að vissu leyti líkt þó að ástamálin í Elverhøj séu með framandlegum blæ fyrir Íslendinga og flóknari en í Útilegumönnunum. Bæði Agnete og Haraldur eru ófrjáls. Agnete er á valdi álfa-

³¹ Þessi munur skýrist að verulegu leyti með aldursmun leikritanna. Hallvard Magerøy hefur bent mér á fyrir nokkrum árum að norskir höfundar hefðu varla leyft sér að lýsa bændum á svo neikvæðan hátt eftir Bændastórþingið svokallaða 1833.

³² Sbr. 'Ferðasögu úr Noregi' í *Nýjum félagsritum* 1855, bls. 59.

³³ Sungið við óðinn Sic te diva potens Cypri eftir Quintus Horatius Flaccus, sbr. *Íslenzk þjóðlög* Bjarna Þorsteinssonar, Kh. 1906-1909, bls. 525.

kónsins á Stevns og Haraldur dvelst nauðugur í útilegumannaflökki Skugga-Sveins. Þar að auki vita þau ekki um hinn sanna uppruna sinn. Hann kemur svo í ljós að lokum og þar leikur Ögmundur líkt hlutverk og Karen í Elverhøj. Bæði eiga þátt í því að leiða menn í allan sannleika. Í Skugga-Sveini beinir svo hin tryggja vinnukona Grasa-Gudda yfirvöldunum á rétta braut í stað Ögmundar í Útilegumönnunum. Sönnunargögnin eru misjöfn. Í Útilegumönnunum er það bréf, fæðingarblettur í Skugga-Sveini en í Elverhøj hringur sem konungurinn hefur gefið hinni réttu Elísabetu. Þá eru ástamálin nátengd réttindaveitingu Agnete og Haralds. Æðstu handhafar ríkisvaldsins á hvorum stað leysa ungmennin úr nauðum og veita þeim með hjúskap þá stöðu sem þeim ber samkvæmt ætt og uppruna.

En líta má víðar til átta. Í ævisögunni getur Matthías þess hve djúp áhrif Ræningjar Schillers hafi haft á sig.³⁴ Vandséð er nákvæmlega hvaða áhrif sá lestur hefur haft á þetta hrifnæma upprennandi skáld. Geta má þess til að rekja megi hugmyndina að samningu Útilegumannanna til Ræningjanna, auk ferðar Matthíasar um íslensk örfæfi sumarið 1861, eins og Steingrímur J. Þorsteinsson hefur bent á.³⁵ Þá hafði Matthías líka 'vaðið í gegnum flest Shakespeares rit'³⁶ og vafalaust lært af þeim hitt og þetta um mannlýsingar og tíðaranda. Þá hefur áhugi vina Matthíasar á drápunni um Fjalla-Eyvind ekki dregið úr. Nú verður það aldrei vitað með öruggri vissu hvers vegna Matthías valdi útilegumannasögur sem efnivið í þessa frumsmíð sína. Hitt er varla tilviljun að hann hafði til hliðsjónar m.a. útilegumannasögur um menn sem ekki vildu eyða ævi sinni í útleið á fjöllum uppi heldur gerast bændur í byggðum og deyja svo í sátt við guð og menn eins og Fjalla-Eyvindur og margar höfuðpersónur í eldri sögnum.

Í Útilegumönnunum og Skugga-Sveini er lýst mjög andúð Haralds á lífi útilegumannanna og þrá hans eftir venjulegu lífi í byggðum, og minnir þetta á hið fræga kvæði Sunnudagur selstúlkunnar eftir Jörgen Moe. Nú er fjöllunum samt lýst sem fögrum stöðum og nytsömum, þaðan eru m.a. fjallagrösin, og nauðsynlegar grasferðir Sigurðar í Dal

³⁴ *Sögukaflar af sjálfum mér*, 2. útg., bls. 139.

³⁵ Sjá tilv. ritg. hans, bls. xix-xxi.

³⁶ Bréfið um lesturinn á leikritum Shakespeares er skrifað 17. mars 1862 til Steingríms Þorsteinssonar, pr. í *Bréfum Matthíasar Jochumssonar*, Akureyri 1935, bls. 7. Í öðru bréfi til sama viðtakanda sést að Matthías hefur lesið 'vensku útlekkinguna hans Hagbergs', sbr. *Bréf*, bls. 8.

verða undirróttin að kynnum elskendanna. En fjöllin eru óbyggileg. Þar geta menn ekki sett saman bú og þess vegna neyðast þeir til að lifa þar á sauðapjófnaði, svívirðilegasta glæp íslenska bændapjóðfélagsins; með því að stela sauðum var verið að ganga á mikilvægasta hluta þess matarforða sem menn gátu komið sér upp í lítt tæknivæddu þjóðfélagi. 'Sveltur sauðlaust bú,' segir gamall íslenskur málsháttur, og það voru víst orð að sönnu fyrsta árpúsundið sem þjóðin bjó í landi sínu. Þetta kemur algerlega heim við þær hugmyndir sem menntaðir Íslendingar höfðu gert sér á þessum tímum um útilegumannabyggðir fyrri alda. Á fyrri hluta 19. aldar höfðu menn aftur farið að ferðast um öræfin, en ferðir um þau höfðu fallið niður að mestu á 17. og 18. öld. Einn hinna víðförlustu var Björn Gunnlaugsson kennari við Latínuskólann sem áratugum saman stundaði landmælingar. Hann komst að því að öræfin væru óbyggileg og engar útilegumannabyggðir hefðu nokkru sinni verið til. Leiddi hann rök að þessari niðurstöðu í grein í blaðinu Íslendingi árið 1861, einmitt sama árið og Matthías samdi *Útilegumennina*.³⁷ Sagnirnar um hjónaleysin Eyvind og Höllu sem lifðu nokkur sumur seinast á 18. öld á sauðapjófnaði og veiðum í óbyggðum, hafa svifið fyrir sjónum skáldsins. Matthíasi hefur þess vegna þótt fýsilegt að semja um útilegumenn leikrit sem mátti til sanns vegar færast í höfuðdráttum. Nútímaefasemdarmönnum kann ef til vill að finnast þetta undarleg ályktun því að varla hafi útilegumannaflokkur Skugga-Sveins verið álitinn sannsögulegur. Því er þá til að svara að Hellismenn, útilegumennirnir í Surtshell, augljós fyrirmynd skáldsins, eru nefndir í Landnámu. Á þessum tímum voru Íslendingar ekki farnir að draga í efa fornsögur sínar og trúðu þá sagnfræðiritinu Landnámu að sjálf-sögðu brotalaust. Að hinu er líka að gæta að fjalladvöl þeirra Eyvindar og Höllu var ekki með hinum rétta rómantíska blæ og því ekki að skapi ungs og hrifnæms skálds. Hún var einfaldlega of hversdagsleg – þó að þeim Höllu hafi sennilega ekki fundist það – og þess vegna varð að sækja efnisþráð *Útilegumannanna* í sagnir sem óskir og draumar þjóðarinnar höfðu sett greinilegt mark sitt á.

Á 19. öld batnaði hagur Íslendinga til muna. Landbúnaðurinn hvíldi enn að vísu í aldagömlum skorðum, m.a. fóru allir til grasa eins og Sigurður bóndi og hans fólk. En með batnandi árferði og auknu frelsi, bæði verslunarfrelsi og stjórnarfarslegu frelsi, fór trú manna á sjálfa sig

³⁷ *Íslendingur* 1861, bls. 11–13.

og landið sívaxandi. Við slíkar aðstæður hefði skáldið misboðið veruleikaskyni sínu og ekki síður landsinna og trú þjóðarinnar á bjarta framtíð í byggðum landsins, hefði hann ekki valið sér að yrkisefni flóttu manna af öræfunum. Þar að auki hafði hann sannfærst um það, bæði af eigin raun og annarra dómbærra manna, að öræfin höfðu aldrei verið til neins gagns nema veiða, grasatekju og hagagöngu á sumrin. Hins vegar braut yrkisefnið ekki í bága við sögulega þekkingu manna og skáldið gat meira að segja leyft sér að láta hinn gróna bónda Sigurð í Dal og yfirvaldið samviskusama, Lárenzíus, dást að hetjuskap og seiglu Skugga-Sveins jafnframt því sem leikritið er samfelld ádeila á fánýti einstaklingshyggju þessa sanna útilegumanns.

Matthías Jochumsson trúði á sameinaða þjóð sem lifði í sátt og samlyndi bæði innbyrðis og við landið sitt. Það er þessi trú sem ber uppi útilegumannaleikrit hans og lyftir þeim á hærra svið. Trúin á lífsbaráttu þessarar þjóðar, fátækrar en samhuga, gæddi fábreytta atburðarás þeirra og persónusköpun sannfæringarkrafti. Jafnvel elskendurnir, sem alltaf hafa verið taldir í daufara lagi, verða áhugaverðir því að menn standa upp að leikslokum fullvissir um að þeir verði langlífir í landinu sem þeir hafa tekið í arf eftir forfeðurna á réttmætan hátt, eins og andleg skyldmenni þeirra í Elverhøj og Fjeldeventyret.

ÁRNI BJÖRNSSON

LAURENTIUS SAGA BISKUPS Í ÍB 62 FOL.

ÞEGAR Laurentius saga var búin til prentunar fyrir Handritastofnun Íslands, var ekki vitað um handritið ÍB 62 fol. af sögunni.¹ Til þess var sú ástæða, að um þetta handrit segir einungis í skrá um handritasöfn Landsbókasafns: 'Sögubók, skr. ca. 1770 (Knýtlinga saga o.fl.), er ekki unnt að lýsa nánara, með því að hdr. er í láni utanlands.'²

Laurentius sögu er því ekki getið við þetta handritsnúmer í orðalyklum skrárinnar. Fyrir nokkrum árum rakst Einar G. Pétursson cand. mag. á söguna í þessu handriti og gerði undirrituðum viðvart. Skal nú gerð nokkur grein fyrir því.

Bók þessi er bundin í tréspjöld með skinni utan um, og á kilinum stendur áþrykkt: 'Krambod Bog for Flatöe Handel 1799.'

Handritið er 657 tölusettar síður, en sumar tölurnar eru máðar eða hafa skorist ofan af blöðunum, líklega þegar bókin var bundin. Bls. 261 og 489–90 eru auðar. Ábúðarmikið titilblað er framan við lítið eitt skert, og á því stendur:

Pessi Sagna Bök skirir frá. I^o. Dana Kongu[m] fyrstum Haralldi Gorms(syn)i sidustum Kn(uti) Valdi[marssyni] II°. Norv(egs) Köngum Olafi H(elga) fyrstum Magnusi Erlings(syn)i seinustum III°. Hemingi Aslákss(yni) IV°. Hálfi K(on)gi og Reckum hans V^o. Eyreke hinum Rauda VI° Laurentio Hóla B(isku)pe VII° Hungur Vaka.

Fleira er þó aftast í handritinu eða eins og segir á innlögðum bláum mjóum seðli með hendi Jóns Sigurðssonar:

7. Jóns Egilss(onar) B(isku)pa ann(álar) (Húngurvaka) með viðbæti (Gísli – Oddr – Gísli – Brynjólfr)
8. Æfiflokkir Sira Einars í Heydölum

¹ *Laurentius saga biskups*, Árni Björnsson bjó til prentunar (Rit Handritastofnunar Íslands III), Rv. 1969.

² Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins* II, Rv. 1927, 729.

9. Barnatölu flokkur S' Einars.

Það sem Jón nefnir viðbæti og er á bls. 632–644 er samhljóða efni í þáttum um Skálholtsbiskupana Gísla Jónsson, Odd Einarsson og Gísla Oddsson í ættartölubókum kenndum við séra Þórð Jónsson í Hítardal; ennfremur ágrip af lífssögu Brynjólfs biskups Sveinssonar eftir séra Torfa Jónsson í Gaulverjabæ. Samstofna ágrip er t.d. í *AM* 437 fol.

Framan við titilblað ÍB 62 fol. er dálkskipt saurblað, og efst framan á því er skrifað stórum stöfum með bleki: 'Pétur Gudlaugsson', en neðar með blýanti: 'Skúli Arnason, Gudmundur, Sveyrn, Snyolaug, Helga, Þorbyorg, Sygrydur', og neðst með öðru skriftarlagi 'Gudmundur.' Í næstaftasta dálki stendur 'Petur Pálmason'.

Aftan á saurblaðinu efst til vinstri stendur með bleki: 'DNíelsson 1851.'

Aftan á miðju síðasta blaði sjálfrar sögubókarinnar (bls. 658) er skrifað með bleki: 'Gudm Jónas', en nokkru neðar með blýanti: 'Gudmundur Jónas Són'. Sama nafn er skrifað með blýanti á bls. 544 og með bleki á neðri spássíu bls. 548 og stendur á haus. Aftan við eru tvö skert saurbloð með einhverju reikningsyfirliti, og samskonar blöð eru innan á báðum spjöldunum. Á þeim koma fyrir ártölin 1789, 1790 og 1807. Á fyrra saurblaðinu aftan við söguhandritið má greina brot úr bundnu máli, sem einna helst virðist blanda af guðsorði og hetjurímu (um Egil Skallagrímsson?):

Eigli . . . nn . . . so . . . kom og . . . koldu flesta hafa nadi kiemp-
ann þigt og ulgratt hafdi han a heila stor[d] . . . herda mikill hals-
inn digur hard [leitur] og grimmiligur. Gud minn Godur giefi
m[ier] Gott ad læra og skilia so eg meigi þockn[ast þier] og þin-
um dirdar vilia.

Neðan við þetta má greina nöfnin Bergur Be . . . s(on), Sigurdur Þordar Son, Pietur Gudlau[gs] Son.

Um aldur handritsins og feril segir Jón Sigurðsson þetta eitt á fyrrnefndum seðli: 'hönd c. 1770. Daði Níelss. átti bókina 1851. Baldv. Stephánsson prentari 1869.' Öðrum kunnáttumönnum um handrit og skriftargerð ber saman um, að höndin sé frá seinni hluta 18. aldar.³

³ *Byskupa sögur*, udg. Jón Helgason, I. Hefte, Kh. 1938, 54; sbr. *Hálfs saga ok Hálfsrekka*, herausgegeben von Hubert Seelow, Rv. 1981, 34–35. Með öðrum kunnáttumönnum er einnig átt við Grím M. Helgason á Landsbókasafni, Guðrúnu Ásu Grímsdóttur og Jón Samsonarson á Stofnun Árna Magnússonar.

Baldvin Stefánsson var fæddur á Svalbarði í S-Ping. árið 1840. Hann hóf prentnám hjá Helga Helgasyni á Akureyri um 1857. Eftir lát Helga tók hann við prentsmiðjunni og var yfirprentari á Akureyri 1862–1867. Þá hvarf hann frá prentverki um hríð, en 1871 gerðist hann enn prentari á Akureyri og var það samfleytt til 1882. Jón Sigurðsson veit því af handritinu í eigu Baldvins, meðan hann tekur sér hlé frá prentstörfum.⁴

Daði Níelsson fróði var fæddur 1809. Hann dvaldist á Akureyri annað veifið frá því um 1850 og starfaði þar m.a. sem næturvörður í tvö ár, en var oft í bóksöluferðum. Hann varð úti á Skagaströnd 8. jan. 1857, um líkt leyti og Baldvin byrjar prentnám á Akureyri.

Ekki er vitað með vissu um feril handritsins, áður en það kemst í hendur Daða, en letrið á skinnbandinu bendir ótvírætt til Flateyjar á Breiðafirði. Á handritinu eru tvær hendur og skiptir um með annarri línu á bls. 137. Skriftin þaðan og til enda líkist mjög hendinni á *Lbs. 204 fol.* og *Lbs. 389 4to*, sem skrifuð eru af sr. Markúsi Snæbjarnarsyni. Hann var einmitt prestur í Flatey 1753–1787.

Laurentius saga er á bls. 516–566 og endar á orðunum *megni hans*, 140²⁴ í útgáfunni. Sagan er því eins heil hér og í *AM 404 4to (P)* að undanskildu síðasta orðinu: *vm*. Neðan við lok sögunnar yst til vinstri hefur eitthvað verið skrifað en skorist framan af orðunum. Það sem nokkurnveginn má lesa virðist vera: [*hu*] *cusque exscriptum Hacqvini*. Framan við síðasta orðið má lesa bókstafina *ni*, en ótryggt er að giska á hvaða stafi vantar framan á svo úr verði heilt orð.⁵

Rekja má sérleshætti þessa handrits allar götur frá P til *Lbs. 36 fol.* Hinsvegar er engin samsvörun við neina sérleshætti *Lbs. 1229 4to* og ekki heldur við *British Museum Add. 11.135*, nema á einum stað: 66²⁶ *ometnadarsamliga*] *nadarsaml. 36, fagnadarsaml. 11.135, fagnadarsamliga 62*. En þess er að gæta, að þrír úrfellingarpunktar eru framan við *nadarsaml.* í 36, og virðast tveir skrifarar blátt áfram hafa getið á sama hátt í þá eyðu.

Samsvörun er á hinn bóginn við suma sérleshætti í *Rask 52*, en ekki við aðra, og er sá munur öldungis hinn sami og í *Lbs. 942 4to*. Frá því handriti virðist ÍB 62 fol. vera runnið.

⁴ *Bókagerðarmenn*, Rv. 1976, 205.

⁵ Við úrlestur þennan naut ég aðstoðar Jakobs Benediktssonar og Sigurðar Péturssonar.

Meginröksemd fyrir því, að 62 sé komið af 942, en ekki öfugt, felst í fyrirsögn sögunnar. Alla leið frá Þ til 942 hefur hún verið á þessa lund með lítilvægum frávikum í stafsetningu: *Hier byriar sogu aff Laurentio Höla bÿskupe*.

Í 62 er fyrirsögnin hinsvegar þessi: *Saga Larentii Hoola B(isku)ps*.

Neðan við söguheitið stendur *Prologus*, en sú kaflafyrirsögn sést ekki í neinu öðru handriti sögunnar. Það væri harla ósennilegt, ef 942 væri skrifað eftir 62, að skrifari 942 hefði farið að breyta þessum fyrirsögnum og þá hitt á nákvæmlega sömu aðalfyrirsögn og fylgt hafði allri handritaröðinni fram til 62. Líklegra er því, að skrifari 62 hafi breytt um fyrirsögn, enda er hann ekki alveg laus við fordild og hneigist m.a. nokkuð til fyrningar í stafsetningu, t.d.: 3¹⁹ *Krist fe*] *Christoffur* 942, *Christ Offr* 62; 3²⁶ *vistum*] *vestur* 942, *vestr* 62.

Nýir leshættir í 62 miðað við 942:

2²⁵ *Fadir – Kalfur*] *Af fauður Laurentio er það ad seigia ad hann er Kalfur nefndur* 942, *Af fædr Laurentio er það at segia at fadir hans er nemndr Kälfr* 62; 2²⁸ *mega*] *meigie* 942, *mä* 62; 4¹⁸ *at*] *ad* 942, 62; 4²¹ *leidde*] *leydde* 942, *leida* 62; 4²⁵ *frænnda*] *frænda* 942, *mägi*, *leiðr*. á spássíu úr *frænda* 62; 9²⁷⁻²⁸ *sagdiz – boknams*] + 62; 11¹⁴ *for*] *kom* 62; 11¹⁵ *hinum*] + 942, *enum* 62; 11²² *þegar*] + 62; 15²³⁻²⁴ *kominn*] + *til hans* 62; 17²⁷ *sagdi Laur(entius)*] + 62.

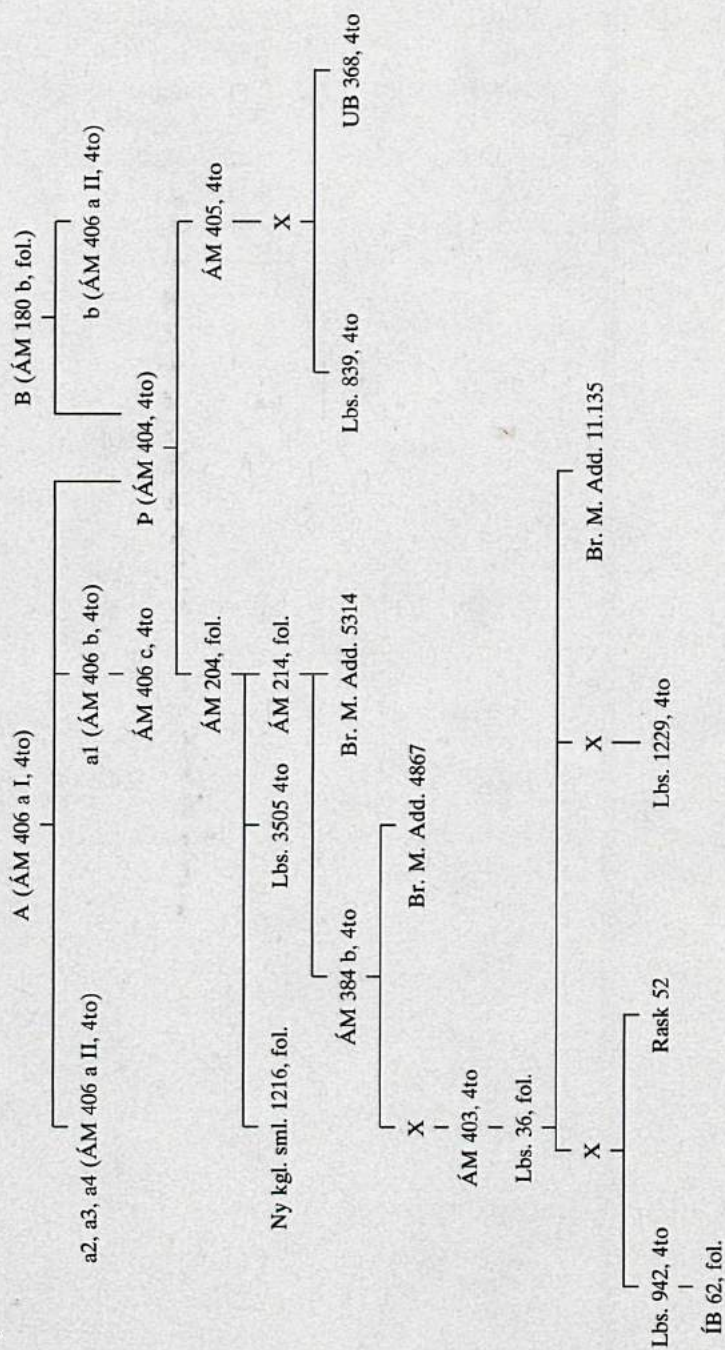
Nokkuð er um leiðréttingar og viðbætur á fyrstu blaðsíðum sögunnar, 516–523 (1–14 í útgáfunni), með dekkra bleki og smærri skrift, ýmist á spássíu eða milli lína. Einkum er um að ræða orð og setningar, sem vantaði þegar í 942 og jafnvel enn eldri handrit. Dæmi: 4³⁰ *kaggi Þórgr*; 5³¹⁻³² *af Púl – br(odir) h(ans)*; 8²² *sukk*] *hark* > *suck*; 9³¹ *godann*] *mikinn* > *gódan*; 10²¹ *alldurs*; 12⁶ *forsia*] *Rada* > *forsiár*; 12⁸⁻¹⁰ *og hinn – í vináttu*; 13³⁴ *heilags manz*] *herramanna* > *heilagra manna*; 14²⁴ *brefsins*] *prestsins* > *brefsins*.

Við tvö síðustu dæmin stendur *al*: (þ.e.: *alii*). Af því má ráða að skrifari hafi haft annað handrit til hliðsjónar.

Með þessari viðbót og smávægilegri lagfæringu frá útgáfunni lítur ættarskrá handrita Laurentius sögu þannig út:

ÆTARSKRÁ HANDRITA

HERMANN PÁLSSON

Í GETNAÐARPUNKTI

Í FORNSÖGUM vorum ber það ekki ósjaldan við, að menn hljóti auknefni af tilteknum einkennum, sem þeir voru fæddir með, en hitt má teljast til undantekninga, að tildrögin séu rakin til getnaðar. Örvar-Odds saga í lengri gerð hefst á þessa lund:

Grímr hét maðr ok var kallaðr loðinkinni. *Því var hann svá kall- aðr, at hann var með því alinn*, en þat kom svá til, at þá þau Ketill hængr, faðir Gríms, ok Hrafnhildr Brúnadóttir gengu í eina sæng, *sem fyrr er skrifat*, at Brúni breiddi á þau húð eina, er hann hafði boðit til sín Finnum mörgum, ok um nóttina leit Hrafnhildr út undan húðinni ok sá á kinn einum Finnum, en sá var allr loðinn. *Ok því hafði Grímr þetta merki síðan, at menn ætla, at hann muni á þeiri stundu getinn hafa verit.*¹

Tvær aðrar frásagnir af Grími geta um viðurnefni hans en kveða þó engan veginn jafnskýrt að orði um tildrögin og Örvar-Odds saga. Í Ketils sögu hængs er að vísu lýsing á atburðum, en þó er hvergi berum orðum sagt, að loðna kinnin hans Gríms stafaði frá reynslu móður hans, í þann mund sem Grímur var byrjaður. Ketill hittir Brúna, sem býður honum í stofu.

Þeir gengu síðan inn. Þar váru fyrir tvær konur. Brúni spurði, hvárt hann vill liggja hjá dóttur hans eða einn saman. Hún hét Hrafnhildr ok var harðla stór vexti ok þó drengilig. Svá er sagt, at hún hafði alnar breitt andlit. Ketill kveðst hjá Hrafnhildi liggja vilja. Síðan fóru þau í rekkju, ok breiddi Brúni á þau uxahúð efsta. Ketill spurði, hvat því skyldi. 'Ek hefi hingat boðit Finnum, vinum mínum,' sagði Brúni, 'ok vil ek eigi, at þit verðið fyrir sjónum þeira. Þeir skulu nú koma til smjörlaupa þinna.' Finnar kómu ok váru eigi mjóleitir. Þeir mæltu: 'Mannfögnuðr er oss

¹ *Fornaldarsögur Norðurlanda I*, Rvík 1943, 283. bls.

at smjóri þessu.' Síðan fóru þeir í burt. En Ketill var þar eptir ok skemmti sér við Hrafnhildi.²

– Nú líður nokkur tími, og Ketill fer heim til Hrafnistu, og þangað kemur síðan Hrafnhildur með son þeirra, Grím loðinkinna. '*Því var hann svá kallaðr, at kinn hans önnur var loðin, ok með því var hann alinn.*'³ – Gríms saga loðinkinna vîkur að sama efni: '*Því var hann loðinkinni kallaðr, at kinn hans önnur var vaxin með dökkt hár, ok með því var hann alinn.*'⁴ Í styttri gerð Örvar-Odds sögu er komizt að orði á svipaða lund: '*Grímr hét maðr loðinkinni; því var hann svá kallaðr, at hann var með því alinn.*'⁵

Hér verður ekki reynt að leiða rök að skyldleika þessara frásagna, heldur vakir hitt fyrir mér að kanna hugmynd Örvar-Odds sögu hinnar lengri um orsökina fyrir líkamslýti Gríms. Hér eins og víðar í fornsögum má gera ráð fyrir áhrifum útlendra lærdómsrita, og hvarflar þá fyrst að lesanda frásögn Fyrstu Mósebókar af bragði Jakobs við Laban, þegar hann fær lof um að eignast mislitt fé og sauði í hjörð Labans. Laban skildi frá 'alla rílóttu og spreklóttu hafrana, og allar flekkóttu og spreklóttu geiturnar – allt það, sem hafði á sér einhvern hvítan díla, og allt hið svartu meðal sauðanna og fékk sonum sínum. Og Jakob tók sér stafi af grænni ösp, möndluviði og hlyni og skóf á þá hvítar rákir.' Síðan hagaði Jakob þannig til, að beztu ærnar sáu stafina, þegar þær fengu, og 'ærnar áttu rílótt, flekkótt og spreklótt lömb.'⁶

Í skýringarritum við Mósebók er um þetta fjallað eins og aðferð Jakobs sé byggð á vísindalegum forsendum. Í Stjórn er kveðið skýrt að orði (178. bls.):

Commestor segir sua. at þat er eigi ulikligt eðr undarligt. at burdrinn uerdi likr þeirri mynd eðr likneskiu. sem hon séér í sidarsta punct lostagirndarinnar sua sem hun uerdr at honum hafandi. medr þi at Jeronimus segir sua. at þetta sama uerdi medr horsunum i Spania. Ok sá meistari sem Quintillianus het uernaði sua nockura fru. þa sem fæddi sua sem blalendzkan burð. at

² Sama rit, 252. bls.

³ Sama rit, 255. bls.

⁴ Sama rit, 269. bls.

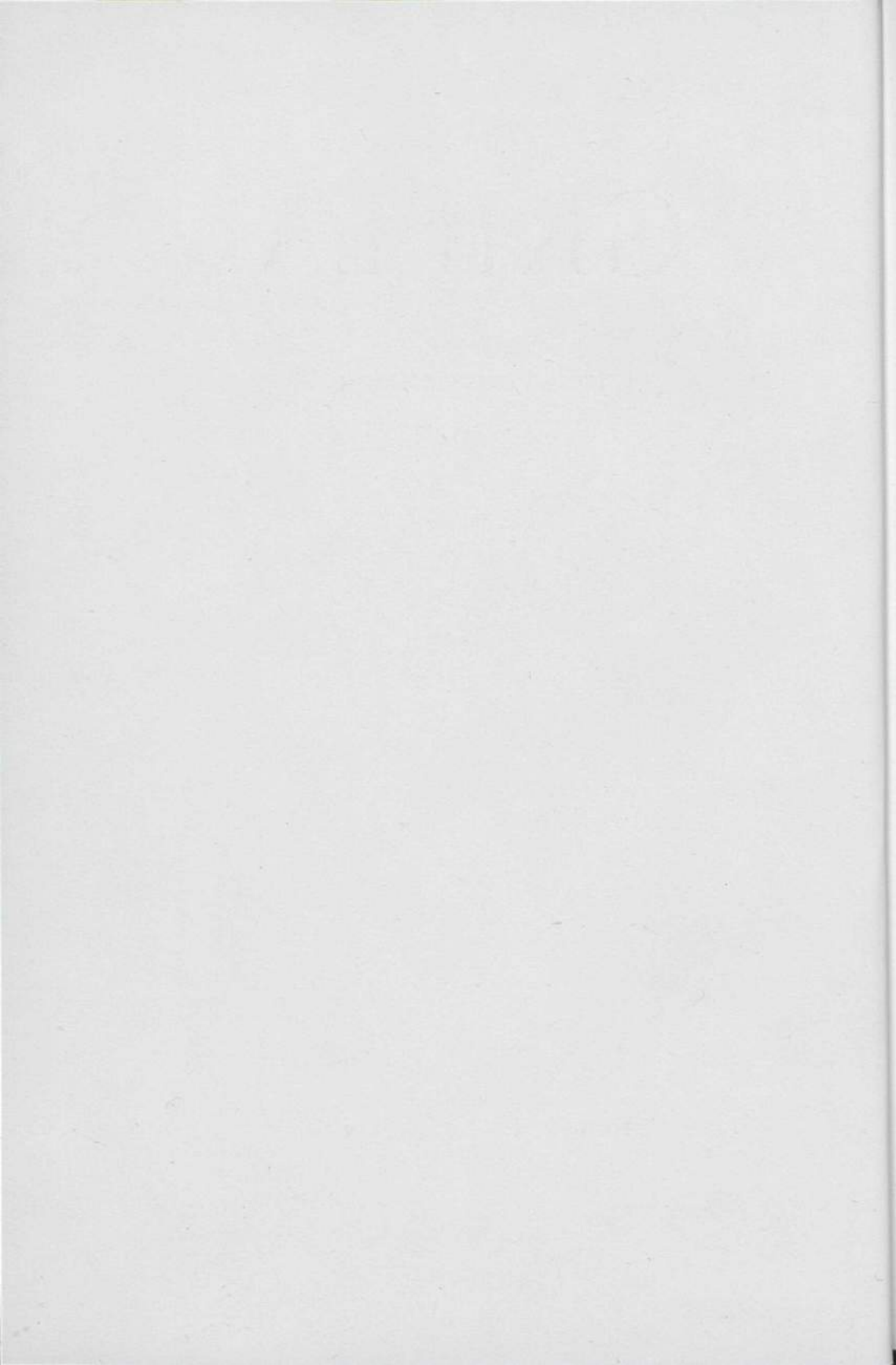
⁵ *Örvar-Odds saga* (Altnordische Saga-Bibliothek 2), útg. R.C. Boer, Halle a.S. 1892, 3. bls.

⁶ *I. Móseb.* 30. 35–39.

hann profaði þat af þi sua uordit hafa. at hon hafði þers háttar likneski seeð i þann punct sem burdrinn byreaðiz meðr henni. Ok i bokum Ypocratis finnz þat skrifat. at menn ætlaðu at pina þa konu sem hon hafði fæðt hardla uænt meybarn miok ulikt bædi fedr ok meðr ok þar medr öllu þeirra kyni. þar til er þersi hinn sami Ypocras bad menn leita ok foruitnaz. ef þilik skrifan fyndiz skrifat i þeim suefnklefa sem barnit uar byriat i.

Lítill ástæða þykir mér til að rekja dæmin lengur en til Stjórnar, og er þó auðvelt að finna önnur, sem styðja sömu hugmynd: afkvæmi ber svip af þeirri mynd, sem móðirin sér í punkti lostagirndar. Hitt ætti þó að vera nokkurn veginn ljóst, að þessi hugmynd í lengri gerð Örvar-Odds sögu er runnin hvorki frá Óðni, víkingum né reynslu norrænna manna á Lapplandi eða annars staðar, heldur á hún það sammerkt með ýmsum öðrum hugmyndum í fornritum vorum að vera getin og fædd langt úti í heimi og tekin þaðan inn í sögurnar.

UM FORMÁLA ÍSLENSKRA SAGNARITARA

*Andmælaræður Bjarna Guðnasonar og Jakobs
Benediktssonar við doktorsvörn Sverris Tómassonar
2. júlí 1988*

I

RÆÐA BJARNA GUÐNASONAR

RIT Sverris Tómassonar kand. mag., *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum. Rannsókn bókmennthaefðar*, sem hér er til umræðu, er mikil bók og vegleg. Með skrá og töflum (formála, efnisyfirliti, helstu skammstöfunum, útdrætti á ensku, skrá um formála, heimildaskrá og nafnaskrá) er hún 462 blaðsíður að lengd, gefin út af Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi (Rit 33). Frágangur er í alla staði prýðilegur.

Eins og fram kemur í formála höfundar að bókinni, þá er stofninn í doktorsritinu gömul kandiðatsritgerð, sem hann hefur á marga lund stórlega aukið og bætt. Þótt höfundur hafi frá því að hann lauk prófi í íslenskum fræðum við Háskóla Íslands 1971 leyst af hendi margvísleg verkefni í fræðigreini sinni, hefur hann augljóslega aldrei misst sjónar á formálarannsóknnum sínum. Hann hefur sótt föng til bókar sinnar bæði heima og erlendis, m.a. þegar hann var við nám og kennslu við háskóla á Englandi og í Þýskalandi. Með því móti hefur hann komist yfir mörg nýtileg hjálpargögn og greinilegt er, að sum þeirra rita, sem hann styðst við, eru ekki til í íslenskum bókasöfnum. Sökum þess hve heimildaskráin er ríkuleg og stendur víða fótum er mikill fengur að henni. Doktorsritið ber höfundi sínum fagurt vitni um lifandi áhuga og þrotlausa elju um áratuga skeið við rannsóknir á formálum og formálahefð. Og af þessu er sýnilegt að hann muni ekki hafa kastað höndum til verksins.

Ekki fer á milli mála að formálar í íslenskum miðaldaritum eru kjörð verkefni til úrlausnar við doktorspróf. Og ber margt til þess. Nefna

má, að það er merkingarlega skýrt afmarkað bóklegt fyrirbrigði. Í annan stað snertir það óumdeilanleg tengsl latínumennta og innlendrar frásagnarhefðar. Enn fremur dylst ekki, að viðfangsefnið er bæði brýnt úrlausnar og miðlægt í bókmenntasögunni. Og loks fer ekki hjá því, að það reynir á fræðilega hæfni og dugnað rannsakandans.

Það er alkunna að formálar hafa fylgt íslenskum bókum frá upphafi ritaldar eins og formáli eða prologus Íslendingabókar Ara fróða ber með sér. Segir það sína sögu um rætur íslenskrar bókmenningar. Fræðimenn hafa að sjálfsgöðu skoðað formála Ara grannt en lesið hann og túlkað misjafnlega. Sama gildir um aðra merka formála eins og formála fyrir Sverrissögu og Heimskringlu. Formálarýnin hefur að langmestu leyti verið bundin við þessa eða aðra einstaka formála, en á hinn bóginn hefur láðst að gera sér viðhlítandi grein fyrir bókmenntahefð formálanna.

Sverrir Tómasson gerir fyrstur manna hér á landi heildarkönnun á formálum sem sérstæðu og alþjóðlegu bókmenntalegu fyrirbrigði, þar sem hann sýnir fram á, að formálar latínubóka og norrænubóka eru af einni og sömu rót. Á það verða ekki bornar brigður enda má segja, að það hafi legið í augum uppi. En samtímis gengur hann skrefi lengra og leiðir rök að því, að hver formáli sé hluti af bókmenntahefðinni og út frá þeirri staðreynd verði að beita honum til skilnings og túlkunar á því bókmenntaverki, sem hann stendur fyrir. Formálarnir verða á sína vísu bókmenntafræði innlendra lausamálsverka á sama hátt og Snorra-Edda er skáldskaparfræði hins norræna kveðskapar.

Það grundvallarsjónarmið að formálar lúti reglum lærðrar og fastmótaðrar hefðar er einkum rakið til rannsókna E.R. Curtiusar, sér í lagi rits hans *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948). Hann gekk úr skugga um að sömu efnispættir formálanna kæmu fyrir aftur og aftur í latínubókum miðalda og rakti slóð þeirra til klassískrar mælskulistar og sagnaritara Grikkja og Rómverja. Curtius hélt sig aðallega við latínurit í athugunum sínum en vék lítt að ritverkum á þjóðtungum. Sverrir Tómasson bætir úr þessari vöntun hvað varðar sagnarit á íslensku máli og virðir fyrir sér formála þeirra með hliðsjón af niðurstöðum Curtiusar, en doktorsefni hefur vitaskuld tekið tillit til og rætt þær formálarannsóknir, sem síðar hafa birst eftir aðra fræðimenn (M. Schulz, G. Simon, T. Janson o.fl.).

Curtius kallaði þessa venjubundnu efnispætti formálanna *topos* (grískt orð, flt. *topoi*; á lat. *locus communis*), en Sverrir nefnir þá *ritklif*

á íslensku. Orðið gefur vísbendingu um tíðni og eðli þeirra. Sú tegund ritklifa, sem hér kemur við sögu, fellur undir hugtakið *captatio benevolentiae*, þ.e. þau málbrögð sem beitt er til að öðlast velvild áheyrenda eða lesenda. Þessi ritklif eru ávörp, bókarefni, tilefni, ritbeiðni, vinnubrögð, heimildir, stíll, form, viðhorf til áheyrenda eða lesenda, tilgangur og loks beiðni um leiðréttingar á verki.

Þessum ritklifum, sem eru frumhugtök og grunnur rannsóknarinnar, gerir doktorsefni fræðileg skil og leiðir í ljós, hvernig þau birtast í íslenskum formálum. Allajafna ber hann ekki saman að fullu erlenda og innlenda formála, heldur bendir hann á einstök ritklif í þeim til að sýna erlend áhrif í íslenskum formálum. Í doktorsritinu er urmull dæma og tilvitnana til erlendra formála og retórískra handbóka, sem hafa orðið til á ólíkum tímum, svo að skakkar öldum, víðs vegar í hinum latneska menningarheimi Evrópu. Þetta er í sjálfu sér fróðlegt og lærdómsríkt en augljóst, að litlar líkur eru á því að öll þau rit eða handbækur, sem doktorsefni tilgreinir til að styðja mál sitt, hafi borist til Íslands. Virðist því oftast ráða hending ein hvaða erlenda formáladæmi er haft til hliðsjónar. Hér er því um almenna menningar- eða bókhefð að ræða en ekki áhrif frá einu ritverki til annars. Þetta hlýtur að torvela rannsóknina og brýna menn til aðgætni í niðurstöðum með því að samanburðardæmin geta verið í miklum fjarska hvert frá öðru, ýmist hvað snertir merkingarlegt samhengi, stað eða tíma.

Sverrir Tómasson kemur býsna víða við í bók sinni og skyggnist um lærdómslendur evrópskrar miðaldar. Hann víkur að og glímur við fjölmörg torleyst vandamál íslenskrar sagnaritunar og bókmenntafræði. Hann gerir ráð fyrir, að helsti milliliður latínumennta og innlendrar menningar séu bækur sem hafðar voru um hönd í skólum, klaustrum eða lærdómssetrum hér á landi og rekur leið formálanna eftir bókum.

Jakob Benediktsson mun taka til nánari umræðu þá kafla í bók doktorsefnis sem greina frá latneskum menntaheimi, retórík og lærdómslistum héraðs á miðöldum. Hins vegar mun ég ræða fimm meginþætti könnunarinnar, en þeir eru bygging bókarinnar, skilgreining formála, afmörkun rannsóknarefnis, formálaskýringar og að endingu formálahefð og innlend frásagnarhefð.

1. Bygging bókarinnar

Mér virðist, að höfundur hefði mátt fara efnisskipan bókarinnar betur úr hendi. Rannsóknin hefst á inngangi, sem er hvorki meira né minna en 80 blaðsíður að lengd. Þar ræðir höfundur um efni eins og mælskulist, íslenska lærdómssögu, skóla, skólagöngu, bókakost og erlend menningaráhrif á Íslandi til að sýna að sagnaritarar hafi átt greiðan aðgang að formálum. Innganginum lýkur með umræðu um bókmenntahefð og ritklif og um bókmenntategundir á miðöldum.

Inngangurinn greinist í sjö undirkafla og þar er dreginn saman mikill erlendur lærdómur. Vissulega er þakkarvert að fá almenna greinargerð um þessa menningarsögulegu hluti, ekki síst um retórikina og ritklifin – einkanlega þar sem fátt eitt hefur verið ritað og rætt um þessi efni á íslensku – en engu að síður hefði doktorsefni mátt fara fljótar yfir sögu og stytta mál sitt. En um það má vitanlega lengi deila. Aftur á móti er einsætt, að betur hefði farið á því að gera hærra undir höfði þeim undirkafla inngangsins, sem nefnist 'Formálinn: skýrgreining, hlutverk og bygging' og láta hann standa einan og sér, þar sem hann er þrátt fyrir allt forsenda fræðilegrar umfjöllunar, eins og heiti ritsins vottar. Höfundur á augljóslega heldur óhægt um vik með því að hann nefnir tvo meginhluta verksins 'Fyrri hluta' og 'Síðari hluta'. Eru það áhrif frá formála Sverrissögu? Af því leiðir að búið er að reyra verkið í víðjar og inngangurinn verður fyrir vikið drjúglangur eins og raun ber vitni. Þessi kaflaheiti – 'Fyrri hluti' og 'Síðari hluti' – segja harla lítið og byrgja úti rannsóknarefni, sem æskilegt hefði verið að fjalla um ræki-lega og í sérstökum köflum. Hér á ég við höfuðatriði eins og *virik – óvirik ritklif og formálahefð – innlend frásagnarhefð*. En það skal tekið fram, að doktorsefni vikur að sjálfsögðu margoft að þessum efnunum en á víð og dreif í bókinni, svo að heildarsýn fer forgörðum.

Í 'Fyrri hluta' bókar er farið í saumana á ritklifum formálanna og dregnar af þeim ályktanir. Þessi kafli er víðamesti hluti bókarinnar og skiptist í þrjá undirkafla. Sá fyrsti nefnist 'Tilefni' þar sem doktorsefni ræðir um tildrög þess, að bækur voru skráðar og talar hann þar um ritbeiðni, þakklæti og hlýðni, þörf á nýju verki o.s.frv. Annar snýst um 'Tilgang', þar sem gerð er grein fyrir markmiði ritunarinnar. Þar eru undirkaflar, sem nefnast 'Markmið, nytsemi og hlutverk', 'Minning forfeðranna', 'Lof og heiður' o.s.frv. En hér er doktorsefni nokkur vandi á höndum því að tilefni bókar er oftast nær samofið tilgangi

hennar eins og doktorsefni tekur víða fram, (sbr. t.d. 108) og tilgangur ritunarinnar gat verið margs konar, jafnvel annar en sá sem sagt er frá í formála.

Tökum Hungurvöku sem dæmi. Doktorsefni ræðir um *tílefni* ritunar Hungurvöku eftir orðum formála hennar og kemur þá í ljós að þau eru ferns konar: 'þakklæti og hlýðni' (94–95), 'hvatning frá öðrum verkum' (99), 'að miðla fróðleik' (101) og loks 'metnaður og minnisverð tíðindi' (102). En þessu til viðbótar ætlar doktorsefni *markmið* ritunar Hungurvöku margvíslegt og getur doktorsefni þess í undirköflunum 'minning forfeðranna' (111), 'skuggsjá til eftirdæmis' (127), 'nytsamleg skemmtan eða dægradvöl' (130) og loks í þeim undirkafla sem kallast 'Stefnuyfirlýsingar formálanna og hið raunverulega markmið verksins' (146), þar sem S.T. gerir því skóna að þrátt fyrir allt séu ekki öll kurl komin til grafar um markmið verksins í formálanum. S.T. segir:

En samt sem áður er ekki skýrt frá þeim sem mest efldi kristnina í Skálholti, sælum Þorláki, og virðist það þó hafa verið ætlunin. Það má líta á Hungurvöku eins og inngang að sögu þessa gimsteins; þar með er ekki sagt að slík frásögn yrði jatarasaga. Sennilegast þykir mér að í lokin hafi átt að koma stutt lofgjörð um Þorlák lík að gerð og um hina biskupana og ef til vill mærdarmeiri; þá hefði verið sagt frá sex merkismönnum og sú tala hafði tákngildi á miðöldum (147).

Ekki fer á milli mála, að höfundur Hungurvöku hafi gengið margt til þegar hann samdi ritið en mér hefur jafnan fundist megintilgangurinn vera sá að láta ekki sögu fyrstu Skálholtsbiskupa vera ósagða eftir að saga Þorláks helga var skrifuð. Ef menn vilja þá geta þeir kallað Hungurvöku inngang að sögu Þorláks, en ég hygg úr lausu lofti gripið, að í lok Hungurvöku 'hafi átt að koma stutt lofgjörð um Þorlák lík að gerð og um hina biskupana og ef til vill mærdarmeiri'. Væri slíkri 'stuttri lofgjörð' ekki ofaukið sem forspjalli að sérstakri sögu um Þorlák? En þetta er ekki aðalatriðið, heldur hitt, hvort þessi stranga greining doktorsefnis eftir tílefni og tilgangi sé heppileg. S.T. kemst svo að orði:

Mér þykir þó rétt að taka hér fram að nauðsynlegt reyndist að nálgast viðfangsefnið frá mörgum hliðum; ein klausa úr formála

gat lýst tvenns konar viðhorfum sem ekki var auðvelt að fjalla um á einum stað. Vegna þessa er oft rætt um sömu klausuna á mörgum stöðum og bein tilvitnun í hana tekin upp á þeim öllum, lesanda til þæginda. Í tveim köflum verksins, *tílefni* og *tilgangi*, er þetta t.a.m. algengt og endurtekningar óhjákvæmilegar, þar sem um mjög skylt efni er að ræða (VIII).

Með þessu vinnulagi verða sömu tilvitnanir bornar oftsinnis fyrir vit lesandans; slíkt er sjaldan til bóta í vísindaríti. En sum dæmanna eru hins vegar höggvin úr lengra samhengi þeirra, þannig að hætt er við að það samhengi skorti einnig í huga lesandans.

Formálaklausurnar eru endurteknar víða í ritinu, stundum með stuttu millibili og verða bæði leiðinlegar og varasamar, ekki síst vegna þess að greinarmunurinn milli tílefnis og tilgangs er ekki fjarska glöggur. Hefði ekki mátt hafa aðra tilhögun á efninu? Ef til vill hefði mátt greina formála Hungurvöku í einu lagi? En doktorsefni á hér þá vörn, að það eru ritklifin sem eru undirstaða rannsóknarinnar, og hann leggur áherslu á að gaumgæfa tengsl þeirra við verkin sjálf. Með aðferðinni, sem hann beitir, fær hann svigrúm til fræðilegrar umræðu um hvert einstakt ritklif.

Þriðji kafli 'Fyrri hluta' kallast 'Viðhorfið til efnisins'. Þetta er lengstur og veigamestur kafli verksins, um 110 blaðsíður að lengd. Þar fjallar doktorsefni um fjölmörg grundvallaratriði íslenskrar sagnaritunar, svo sem um efni og búning, sagnfræði og skáldskap, heyrnarvotta og sjónarvotta, vinnu eða sköpun o.s.frv. Þarna eru mörg álitamál.

'Síðari hluti' (261–302) eru sjálfstæðar greinar. Sú fyrsta kallast 'Ólafs saga Tryggvasonar – Formáli og verk'. Þar varpar S.T. fram ýmsum spurningum: Hvers vegna skrifaði Oddur munkur Snorrason Ólafs sögu Tryggvasonar og af hverju á latínu? Hvernig kemur yfirlýstur tilgangur í formála heim og saman við verkið sjálft? Næsta grein er um Ara og Snorra og kannar höfundur einkum áhrif Ara á Snorra og stefnu þeirra í sagnaritun. Þriðja grein nefnist 'Fræðisagan um Adonías', þar sem S.T. leiðir líkur að því, að í formála þessarar riddarasögu frá 14. öld, sé skotið fram skarpri þjóðfélagsádeilu.

EKKI LÆTUR S.T. ÞESS GETIÐ, HVÍ HANN TEKUR FYRRNEFNDI FORMÁLA MEÐ ÞESSUM HÆTTI FREKAR EN AÐRA TIL SÉRSTAKRAR MEÐFERÐAR. HÉR HEFÐI FULLT EINS VEL MÁTT TAKA FORMÁLA HUNGURVÖKU OG GERA Á EINUM STAÐ HEILDARGREIN FYRIR ÞVÍ HVAÐ VAKAÐ HAFI FYRIR HÖFUNDI HENNAR MEÐ RITI SÍNU. ÞAÐ

sýnist mundu hafa verið eðlilegasta aðferðin að gera þennan 'Síðari hluta' með sínum þrem greinum að bókarauka (exkurs).

Niðurlag bókarinnar greinist í tvennt, annars vegar vettvang og njótendur, hins vegar niðurstöður. Venja er, að niðurstöður séu sérstakur lokakafli en doktorsefni viku þar að meginatriðum, sem hafa naumast verið rædd áður í rannsókninni, svo sem um íslenska frásagnarhefð og um formálalausar Íslendingasögur. Niðurstöðurnar hefðu mátt vera settar fram á greinilegri og rækilegri hátt, sökum þess hvernig gengið hefur verið að efninu áður og hvernig því hefur verið komið fyrir í skipan bókarinnar.

Að endingu er langur 'Viðbætur' um varðveislu þeirra formála, sem um er talað. Slíkt yfirlit er gott að fá; það eykur gildi ritsins að mun. En reyndar mætti telja, að 'Viðbæturinn' hefði mátt vera nánar sniðinn að viðfangsefninu sjálfu og óþarfi virðist að gera grein fyrir úreltum skoðunum fræðimanna.

2. Skilgreining formála

S.T. skýrgreindir formála á eftirfarandi hátt: '*Formáli kallast upphafsþáttur ritverks eða einhvers hluta þess þar sem höfundur, þýðandi, ritstjóri og/eða safnandi gerir grein fyrir því efni sem á eftir fer*' (57).

Hér er sagt að staðsetning skeri úr um hvort eitthvert ritstycki sé formáli eða ekki: hann skal vera í upphafi ritverks. S. T. er ekki einn um það greinimark. En óneitanlega verður þá nokkur vandi á um eftirmála eins og fram kemur í eftirfarandi orðum doktorsefnis:

Glögglega má sjá að formála hefur stundum verið bætt við eftir að frásagan hefur verið samin. Hann getur því stundum kallast eiginlegur eftirmáli. Það skiptir þó ekki máli, þótt hann sé samin eftir á, ef hann er sannanlega skrifaður af sama manni og verkið sjálft. Formáli og eftirmáli mynda ramma utan um frásögnina. Eftirmálinn gegnir í bókmenntalegu tilliti sama hlutverki og formálinn. Það réttlætir að úr honum séu tekin sýni til samiburðar við efnisatriði formálanna (62–63).

Af þessu er ljóst að eftirmáli 'virðist vera fullkomið ígildi formála' (342) og að engu skipti hvort slíkur aðfarakafli sé settur á undan rit-

verki eða eftir. Til að mynda telja flestir að formáli Ara að Íslendinga-bók sé upphaflega eftirmáli. Eina skýra dæmið um hið algenga ritklíf *amor patriae* í íslenskum miðaldaritum sækir S.T. til eftirmála Þórðar-bókar Landnámu og er títt vitnað til hans. Sama gildir um A-gerð Jóns sögu helga, sem hefur eftirmála en ekki formála. Í fæstum orðum sagt fer doktorsefni með eftirmála í riti sínu eins og væru þeir formálar að öllu leyti, en hann fellir þá ekki undir skilgreiningu sína.

Doktorsefni hlítir eigi að fullu skilgreiningu sjálfs sín. Hann telur til formála 'formálaorð' Sturlu Þórðarsonar í Sturlungu (3), en ekki formála Eiríks Oddssonar að Hryggjarstykki í Morkinskinnu og Heimskringlu. Báðir þessir formálar hafa svipaða stöðu og eru umsamdir að nokkru leyti. En þrátt fyrir það beitir S.T. formála Eiríks Oddssonar fyrir sig í röksemdafærslu um gildi sjónarvotta. Þar kemst S.T. svo að orði:

Það kemur og fyrir að formálar rita eru teknir upp að hluta eða í heilu lagi í samsteypur, sbr. *Sturlungu*;. . . En til þess að unnt sé að kalla þessa klausu formála, verða fleiri efnisatriði að koma fram og staða hennar í verkinu verður að vera í upphafi þess (203 nmáls).

Í 'Viðbætinum' farast S.T. orð um sama efni á þessa lund:

Þá hef ég sleppt að ræða um klausur sem líklega eiga rót sína að rekja til formála rita er nú eru glötuð eins og t.d. Hryggjarstykkis, en leifar þess formála eru sjáanlegar í Heimskringlu og Morkinskinnu (395).

Þess má geta að formáli Eiríks telur upp heimildir og segir frá vitnisburði heyrnar- og sjónarvotta og er að því leyti mikilvægur að ætla má að hann sé formáli fyrstu frumsömdu sögunnar á íslensku máli og brautryðjandaverks í íslenskum bókmenntum. Ég hef leitast við að færa rök að þessu í riti mínu *Fyrsta sagan*. En nauðsynlegt hefði verið fyrir doktorsefni að útlista nánar hvaða 'fleiri efnisatriði' þurfa að vera í formála til þess að hann komist í formálatölu. Nefna má til samanburðar að doktorsefni hefur tekið formála Veraldarsögu með í skrá

sína um formála en hann er örstuttur og segir lítið annað en frá upphafi ritunar helgra bóka:

Moysees het guðs dýrlingr í Gyðinga fólki sá er fyrst hóf þá þrífnaðar sýslu at rita helgar bækr um guðs stórmerki . . .

Mér sýnist skilgreining formálahugtaksins vera of þröng. Affarasælast hefði verið – eins og varðveislu íslenskra miðaldarita er háttað – að fella undir hugtakið allar þær klausur sem gegna bókmenntalegu hlutverki formálaorða. Enda hefur doktorsefni að verulegu leyti gert það í reynd með dæmasafni og úrvinnslu í riti sínu.

3. Afmörkun rannsóknarefnis

Eins og titill bókarinnar ber með sér, takmarkar doktorsefni rannsókn sína við þá formála, sem 'með nokkrum rétti mega kallast íslensk smíð' (2). Hann heldur áfram og segir:

Með orðinu *sagnarit* á ég við þær bókmenntagreinir sem í fræðiritum eru flokkaðar eftir efni, þ.e. konunga-, dýrlinga- riddara- og fornaldarsögur, en hér með tel ég einnig Íslendingabók, Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar og Stjórn, þar sem formáli þess rits er að hluta verk norræns safnanda (3).

Orðalagið er tæplega nógu nákvæmt. Líklega á 'norræns safnanda' að vera 'íslensks safnanda', ef ég hef numið þetta rétt. Í annan stað mætti ætla af samhenginu, að Íslendingasaga Sturlu væri ekki sagnarit og í þriðja lagi vantar í upptalninguna biskupasögur og hef ég þá í huga sögur eins og Hungurvöku og Lárentíussögu, því að ekki verða þær taldar til dýrlingasagna, þótt örli á áhrifum þeirra, einkum á Hungurvöku. Og loks sakna ég veraldlegra samtíðarsagna og minni sérstaklega á Hrafns sögu Sveinbjarnarsonar (um formála hennar er auðvitað rætt í ritinu), en þeirra er skylt að geta, þar sem doktorsefni kveðst fylgja venjulegri flokkun sagnarita í fræðiritum.

Doktorsefni tekur fram að hann fjalli ekki sérstaklega um formála fræðirita, svo sem Snorra-Eddu, dæmisagnasafna, hómilíubóka, mál-

fræðiritgerða, ríms og lögbóka, en hirði úr þeim dæmi, ef með þarf, og sama gildi um norsk rit.

Sýnt er, að nokkur fræðilegur vandi er á höndum, þegar dæma á hvort formálar t.a.m. þýðdra riddarasagna séu norskir eða íslenskir nema hvorttveggja sé, þ.e. að þeir hafi verið umsamdir í afskriftum. Þetta á við um formála Stjórnar. Formáli Möttulssögu er tekinn með en ekki formáli Tristramssögu. Kleift hefði verið að leysa þennan vanda með því að láta verkið spanna formála allra þýðdra riddarasagna sem eru örfáir og norsk formálarit. Þau eru einnig fá, helst eru Theodoricus, Historia Norvegiae og Konungsskuggsjá. Ekki hefði þetta lengt ritið að ráði því að doktorsefni sækir óspart formálasýni til þessara bóka. Nefna má, að í fáa formála eru jafnmörg dæmi sótt og til formála Theodoricusar.

Æskilegt hefði verið að fá stutt yfirlit – þótt ekki hefði verið nema töflu – yfir formála íslenskra fræðirita. Hvað einkennir formála þeirra? Gætu þeir lýst eða skýrt atriði í formálum sagnarita? Af hverju er talið rétt að skilja að formála sagnarita og formála fræðirita? Einhverjar skýringar hefðu átt að fylgja þessum aðskilnaði af hálfu doktorsefnis.

4. Formálaskýringar

Það segir sig sjálf að fyrir ýmissa hluta sakir er oft erfiðleikum bundið að skilja og skýra formálana, það sannar fjöldi dæma. Hvað merkir eitthvert orð eða orðasamband? Er það ritklif? Er það virkt eða óvirkt? Curtius taldi ritklif vera 'feste Cliches oder Denk- und Ausdruckschemata', þ.e. óvirkt eða lítið merkingarvirk föst sambönd, klisjur (hugsunar- og tjáningarmynstur). Curtius tileinkaði ritklifum litla eiginlega merkingu og gerði ekki ráð fyrir miklum tengslum þeirra við verkið sjálf. Þótt Curtius væri ekki ávallt samkvæmur sjálfum sér eins og doktorsefni bendir á, þá hafa hugmyndir hans mótað mjög viðhorf síðari fræðimanna við túlkun ritklifanna. Meginvandinn – upphaf og endir – við skýringar á formálum er því fólgin í spurningunni: Er mark takandi á ritklifunum til skilnings á verkunum? Þessu verður að svara í hverju einstöku tilviki og fræðimenn getur greint mjög á um svör. Tökum dæmi.

Í Danasögu sinni frá um 1200 segir Saxi málspaki í frægum formála að hann hafi kynnt sér fræðasjóði Íslendinga 'og samið eigi lítinn hluta verks síns' upp úr frásögnum þeirra. Ég hef haldið því fram, að það sé

rangt að ómerkja orð Saxa eins og margir fræðimenn hafa viljað gera og hef rökstutt það með því að benda á, að fyrstu níu bækurnar í sögu Saxa eru að stórum hluta samstofna við íslenskar fornaldarsögur og hann hafi því víslega stuðst við íslenska heimildarmenn. En danskir fræðimenn standa allfast á því að orð Saxa séu að litlu hafandi, þau séu tiskubundin og merkingarlaus formálaorð eða óvirk ritklif. Og við það situr um skilning manna á formála Saxa. Þetta dæmi sýnir, hve grunnurinn er valtur til að meta á honum merkingargildi formálaorða eða ritklifa. Af þessum sökum hefði verið ákjósanlegt, að doktorsefni hefði rætt skilmerkilega í sérstökum kafla um virkni og óvirkni ritklifa í íslenskum formálum, eins og fyrr segir. Má greina einhver kennimörk um það hvort einstök ritklif beri merkingu eða ekki?

Doktorsefni hopar í rannsókn sinni hvergi fyrir þeim erfiðleikum að reyna að skilja og skýra ritklifin og um leið að túlka þau og verkið sjálft. Álitamálin eru mörg og því þarf ekki að koma á óvart, þótt ekki séu allar ályktanir hans sannfærandi og skal ég nefna nokkur sýnis-horn.

Í formála Jóns sögu helga (B-gerðar) er vikið að umbótum á verk-inu. Þar segir:

Biðjum vér alla þá sem þessa frásögn heyra, at fyrir vörn ólistug-an framburð ok ósnjallt orðatiltæki fyrirdjarfi þeir eigi svá háleitt efni sem vér munum fram flytja, heldr umbæti meðr ást ok elsku þar sem þeir sjá þess með þurfa (161).

Um þennan póst segir doktorsefni:

Rétt er að vekja athygli á síðustu setningunni, '*þar sem þeir sjá þess með þurfa*'. Ekki er unnt að skilja þetta orðalag öðruvísi en svo að gefið sé í skyn að umbóta sé raunar ekki alls staðar þörf. Lesandinn gæti jafnvel freistast til að halda að höfundurinn væri í raun og veru að segja að engra umbóta væri þörf (161–62).

Doktorsefni hyggur að einungis sé beðið um lagfæringar á stíl en sennilega mun einnig vera átt við textann eða söguna sjálfa, sbr. for-formála Eugippiusar (sagnaritara frá 6. öld) að útdrætti úr verkum

Ágústfnusar. Litlar horfur eru á því, að þetta ritverk hafi borist til Íslands, en vert væri að velta vöngum yfir því hvort hægt er skilyrðislaust að leggja að jöfnu formálaorð fyrir trúarriti kirkjuföður og formálaorð fyrir ævisögu veraldlegs konungs. Er víst að gildi orða sé hið sama óháð bókmenntategundum? S.T. segir réttilega, að formálar Sverris sögu séu skrifaðir af ritstjóra (160) og er það liður í röksemdafærslu hans, en ekki má gleyma, að stofn þeirra er frá Karli ábóta runninn, höfundur sögunnar, og ekkert virðist því til fyrirstöðu að tilvitnunin í styttri formálagerðina sé frá honum komin (eða jafnvel í lengri gerðina). Að öllu athuguðu treysti ég mér ekki til að staðhæfa að skilningur S.T. sé rangur en mér þykir hann orka tvímælis. Ég hygg að menn ættu að leggja nokkurn trúnað á orð sagnaritara, taka þau bókstaflega, þangað til annað reynist réttara.

Höfundur Lárentíussögu vísar til heimilda sinna á þessa lund í formála:

Eru hér ok margir hlutir saman settir af ýmissum atburðum sem fram hafa farit á ýmsum löndum eptir því sem annálar til vísa, hverir mestan fróðleik sýna (231).

Í þessu sambandi leggur S.T. áherslu á að annálar séu einmitt heimildir, sem evrópskir höfundar sóttu mjög til, og sannar mál sitt með tilvitnunum til Beda prests og Adams frá Brimum. Er ekki annað að skilja en höfundur Lárentíussögu feti í fótspor þeirra (231–32). Er hér ekki farið yfir lækinn eftir vatni? Einar Hafliðason er talinn hafa samið bæði Lárentíussögu og Lögmannsannál og hann styðst mjög við annálinn í sögu sinni; tilvísun formálans hnígur ugglaust að því.

Í formála Lárentíussögu segir enn fremur:

því at sá sem þessa sögu hefir saman sett var (+ B ek) áminntr af honum sjálfum í minni halda hverja hluti hann sjálfr fram sagði (93).

Um þessa formálaklausu segir S.T.:

Í formála Lárentíus sögu er ekki ritbeiðni. Höfundur gat ekki

látið líta svo út að hann hefði tekið upp hjá sjálfum sér að rita ævisögu Lárentíusar. Þá hefði hann verið sakaður um ofdirfð. Hann lætur í ljós að hann hafi hlýtt boði biskups; þess vegna hafi hann farið að skrifa söguna (93).

‘Í minni halda’ merkir aðeins ‘að geyma (vel) í minni’ og þetta er auðskilið þegar haft er í huga að þeir atburðir sem leiddu til þess að Lárentíus varð að lokum biskup á Hólum voru svo ævintýralegir að viðbúið var að síðari tíma mönnum virtist frásögnin vera skrök. Sagnfræðingurinn séra Einar Hafliðason er aðeins að leggja áherslu á að frásaga sín sé frá biskupi sjálfum komin og því trúverðug. Hér er því ekki um að ræða að orðin ‘í minni halda’ feli í sér boð biskups um að Lárentíus eigi að skrifa bók. Þetta sést m.a. af framhaldi þess formálapósts, sem doktorsefni vísaði til:

Í minni halda hverja hluti hann sjálfr fram sagði, hverju fram hafi farit um hans ævi áður hann varð byskup á Hólum.

Það er eftirtektarvert að einungis er vikið að tíðindum í lífi Lárentíusar, áður en hann varð biskup á Hólum. Varla hefði saga hans átt að enda þegar hann varð biskup.

Mér þykir einsýnt að S.T. lesi of mikið í málið þegar hann dregur þá ályktun að höfundur Lárentíussögu hefði verið sakaður um ofdirfð, ef hann hefði tekið upp hjá sjálfum sér að rita ævisöguna. Einar Hafliðason var lærisveinn Lárentíusar, messudjárn hans, trúnaðarvinur, gætti vinstúku hans og var honum einna kærastur allra klerka hans. Ýmsar ástæður gátu legið til þess að séra Einar skrifaði sögu Lárentíusar og koma mér tvær í hug. Hann hefur viljað sýna fram á að farsælast væri fyrir almúgann og kirkjuna, að íslenskir menn sætu í biskupsstóli á Hólum en ekki útlendingar, sem hvorki skildu þjóðina né tungumálið. Og í annan stað hefur hann einfaldlega viljað minnast velgjörðamanns síns. Varla verður talið að íslenskir sagnaritarar hafi aldrei getað sjálfir átt frumkvæði að því að semja sögur um látna menn. Hvað um Pál biskup? Enginn formáli er fyrir sögu hans. Verður að saka höfundinn um ofdirfð?

Og enn Lárentíussaga. Í formála hennar er komist svo að orði um tilgang ritunarinnar:

upp byrja góðum mönnum til gleði ok skemmtunar, ok svá eigi síðr til fróðleiks ok nytsemðar (130).

S.T. ætlar orðið 'skemmtun' merkja hér eins og yfirleitt í trúarbókmenntum 'uppbyggilega skemmtun' eða 'andlega huggun' og styður þá skoðun sína með tilvitnunum til annarra rita og sömuleiðis til þeirra andstæðna, sem fram eru dregnar í téðri klausu.

Ekki er um það að villast að orðið 'skemmtun' getur falið í sér bæði nytsemd (utilitas) og gleði eða dægurstyttingu (delectatio) og fer þá eftir atvikum hvor þátturinn er burðarmeiri í hugtakinu. Í þessu dæmi sem endranær er skylt að taka tillit til samhengis eða m.ö.o. túlka 'ritklifið' með hliðsjón af sögunni sjálfri. Lárentíussaga er tvímælalaust 'skemmtilegust' allra biskupasagna og þar segir höfundur margar skrýtnar sögur, sem bersýnilega eru ekki fallnar til nytsemðar eða andlegrar huggunar heldur einbert til dægurstyttingar. Ég læt fylgja hér frásöguna af Jóni Flæmingja, af því að mér þykir hún svo skemmtileg:

Einn tíma kómu mörg Íslandsför til Þrándheims, ok vóru á margir íslenzkir menn. Vildi síra Laurentius þeim öllum nokkut til góða gera. Þar kom millum annarra sá maðr, er Klængr steypir hét ok frændi Laurentii ok honum heimuligr.

En sem Jón Flæmingi sá þat, vildi hann gera honum nokkut at hvarf ok talaði einn tíma við Laurentium á latínu ok mælti: 'Kennið mér at heilsa á þenna yðar kompán upp á norrænu.'

Laurentio þótti mikit gaman at Jóni ok sagði: 'Heilsaðu honum svo: fagnaðarlaus, kompán!'

'Ek undirstend,' sagði Jón, 'at þetta mun vera fögr heilsan, því *gaudium* er fögnuðr, en *laus* er lof,' gengr síðan at Klængi steypi, klappaði honum á hans herðar, ok mælti: 'Fagnaðarlaus, kompán!'

Hinn hvessti augun í móti ok þótti heilsanin eigi vera svo fögr sem hinn ætlaði.

Nú mælti Jón Flæmingi við Laurentium: 'Ek forstend nú, at þú hefir dárat mik, því at þessi maðr varð reiðr við mik.'

Jón Flæmingi hafði sér lagskonu svo ljóta ok leiðinliga, at varla fannst ferligri ásjóna en sú, sem hon bar. Síra Laurentius sagði meistara Jóni einn tíma, hvar fyrir hann vildi hafa svo forljóta konu í bland við sik.

Jón svarar: 'Ek er bráðlyndr maðr, ok þyldi ek eigi vel, ef nokkurr ginnti mína þjónustukonu frá mér, ok því tók ek þessa, at ek veit hennar girnist enginn.' (Úr Íslendingasagna-útgáfunni).

Þess má geta, að Fritzner skýrir orðið *fagnaðarlaus* með 'blottet for alt hvad der er godt eller duer', en merkingin mun vera hér önnur: 'sá sem gengur ekki inn í fögnuð himnaríkis og nýtur miskunnar guðs', þ.e. fordæmdur. Kappinn Goliath var sagður fagnaðarlaus. Af þessu má skilja, hvers vegna heilsan Jóns Flæmingja er eigi fögur. Annað þarfnast ekki skýringa í þessari frásögu.

Sagnirnar *að segja*, *fyrir segja* og *heyra* geta átt bæði við munnlegar og skriflegar frásagnir, einnig nafnorðin *sögn*, *fyrirsögn* og *heyrn*. *Framburður* merkir hvorttveggja framsögn og skráða sögu. Fleiri orð eru til af þessu tagi en þessar tvíræðu merkingar hafa leitt til margs konar misskilnings við skýringar á formálaorðum. Þetta er doktorsefni ljóst. Hugum að formála Heimskringlu, sem hefst þannig:

Á bók þessi lét ek rita fornar frásagnir um höfðingja þá, er ríki hafa haft á Norðurlöndum ok á danska tungu hafa mælt, svá sem ek hefi heyrt fróða menn segja, svá ok nokkurar kynslóðir þeira eptir því, sem mér hefir kennt verit. . .

Doktorsefni telur hugsanlegt, að fornar frásagnir bendi til skriflegra heimilda en telur þó eðlilegra að átt sé við heyrnarvotta og rökstyður það hald sitt með því að benda á setninguna, sem á eftir kemur: '*eptir því, sem mér hefir kennt verit*' (228).

Snorri Sturluson getur sem heimilda í formála sínum aðeins Ara fróða, langfedgatalis og fornra kvæða og textakönnun hefur fært fræðimönnum heim sanninn um að Heimskringla er nánast öll samin upp úr eldri sögubókum. Það er því nærtækast að ætla að Snorri hafi í huga ritaðar heimildir, enda þarf sögnin 'að kenna' ekki að merkja annað en að Snorri hafi numið þessar fornu frásagnir af bókum, sem settar hafi verið fyrir hann við fræðslu. Það er ljóst að sú túlkun formála, sem er í samræmi við bókmenntaverkið, hlýtur að vera æskilegri. Í raun leggur S.T. víða í verki sínu áherslu á það viðhorf, en mér virðist hann ekki ávallt gæta þess sem skyldi.

Ekki þarf að efast um að innlend frásagnarlist hafi þroskað með sér einhvers konar 'munnklið', því að sagnamenn og kvæðamenn hafa auðvitað viljað vinna velvild eða hylli áheyrenda engu síður en bókarhöfundar. *Captatio benevolentiae* hefur sprottið upp sjálfkrafa með óskyldum menningarþjóðum. Ávörp eru til að mynda fyrir hendi í dróttkvæðum eins og í lærðum ritum, og sama máli gegnir um að líkja skáldskap við smíði húss eins og doktorsefni víkur að. Þótt formálahöfundur tali um að stytta mál sitt (brevitas), þá er ekki sjálfgefið að slík ummæli eigi endilega rætur að rekja til lærdómshefðar formála, slík ögun er ekki framandi munntum og þar til gæti góður sagnaritari tekið þetta upp hjá sjálfum sér. Í lengri formála Sverrissögu segir: 'Nú mun þetta mál mörgum nógu langt þykkja. . .' Um þetta farast S.T. svo orð:

Allar málalengingar voru álitnar óæskilegar og ekki fallnar til þess að vinna hylli áheyrandans. Þetta hefur ritstjórinn lært og hann lætur sem hann vilji skrifa gagnyrktan stíl (179).

Er nauðsynlegt að skýra orð ritstjórans með lærdómi og ómerkja orð hans? S.T. minnst lítilega á hliðstæður ritklifa í munntum, en óneitanlega hefði verið mikill fengur að því, ef þeim hefði verið gerð ýtarlegri skil í sérstökum kafla þar sem einnig hefði verið hugað að samruna hugtaka úr ólíkum straumum menningar, 'synkretisma'.

5. Formálahefð og innlend frásagnarhefð

Á einum stað í riti sínu lætur S.T. þessi orð falla:

Það virðist nær undantekningarlaust í evrópskum bókmenntum að lausamálsverk hafi formála. Að þessu leyti sker íslensk bókmenntahefð sig úr; formálar eru ekki fyrir Íslendinga sögum (327).

Þessi ummæli eru villandi að því leyti, að af þeim mætti skilja að Íslendingasögur einar af sagnaflokkum séu án formála en því fer víðs fjarri.

Af formálaskránni (396–97) sést að doktorsefni styðst við 45 formála í könnun sinni, þar af eru 24 formálar fyrir helgisögum og trúarritum, 12 fyrir riddara- og fornaldarsögum og 9 fyrir öðrum veraldlegum ritum. Það hlýtur að gegna furðu, að þessir formálar skuli ekki vera miklu fleiri, þegar gefinn er gaumur að þeim mikla fjölda fornrita, sem varðveist hafa. Hin síendurteknu formáladæmi, sem S.T. nefnir í bók sinni, villa lesanda sýn í fyrstu, því að rannsóknin hvílir í raun á tiltölulega fáum formálum, sem flestir standa fyrir helgisögum og riddarasögum, eins og ofangreindar tölur sýna.

Lítum nánar á formálaleysi einstakra bókmenntagreina. Fyrir Íslendingasögum eru ekki formálar, svo sem fyrir segir. Um það breytir vitanlega engu ritstjóraformáli Fóstbræðrasögu í Flateyjarbók. Formálar eða eftirmálar eru fyrir Bósasögu (yngri gerð), Göngu-Hrólfis sögu og Hrólfis sögu Gautrekssonar en þar má ætla riddarasögur fyrirmynd (formáli Göngu-Hrólfis sögu er sá sami og fyrir Sigurðar sögu þögla). Enginn formáli er fyrir 20–30 öðrum fornaldarsögum og verður ekki annað ályktað um þetta en sú sagnagrein hafi í upphafi og löngum verið formálalaus. Með þeim fyrirvara sem óáreiðanleg varðveisla gerir nauðsynlegan má segja það sama um veraldlegar samtíðarsögur: Íslendingasaga Sturlu Þórðarsonar hefur haft formála, og A-gerð Hrafnis sögu Sveinbjarnarsonar, en það er athugandi, að hún ber greinilegan keim af helgisögum og skýrir sú staðreynd væntanlega tilvist formálans. Það má því segja, að veraldlegar samtíðarsögur séu líka formálalaus bókmenntategund að kalla.

Öðru máli gegnir um aðrar bókmenntagreinar, þar skiptir í tvö horn. Um helmingur biskupasagna er með formála og þá einkum sögur helgra manna. En það vekur óskipta athygli að engan veginn er öruggt að sjálf latínusaga Jóns helga eftir Gunnlaug munk hafi haft formála, eftirmáli er með jarteinabók þýðingarinnar í A-gerð, en formáli fyrir B-gerð. Þessi formálasaga Jóns sögu helga ber vitni um kynlegt staðfestuleysi formálans, sér í lagi þar sem þýðandi B-gerðar hafði til hliðsjónar bæði latínusöguna og A-gerð, eins og áður hermir. Guðmundar saga góða (A-gerð), Páls saga biskups, Árna saga biskups eru án formála. Aftur á móti hefur Lárentíussaga formála, eins og fram hefur komið; sú saga er skrifuð um miðbik 14. aldar. Auðvitað hefur miðaldalærdómur og áhrif hans á einstök rit verið bæði tiskubundinn og persónubundinn.

Sumar konungasögur hafa formála, aðrar ekki. Eins og fyrri daginn

er geymdin óáreiðanleg en nefna má að hvorki er formáli fyrir Fagur-skinnu né Hákonar sögu Hákonarsonar. Fáir formálar standa fyrir þýddum riddarasögum og hlutfallslega fáir fyrir frumsömdum riddarasögum.

Niðurstaðan er þessi: Lítill hluti íslenskra sagnarita hefur formála. Þetta vekur sérstaka athygli og krefst skýringa, þar sem lausamálsverk hafa nær undantekningarlaust formála í evrópskum bókmenntum, eins og doktorsefni segir. En hann gefur þessu efni lítinn gaum og leggur áherslu á það í inngangi sínum að rannsókn sín varði formála en ekki formálaleyssi; það liggja utan rannsóknarsviðsins. Á þessa afstöðu get ég ekki fallist, því að ógerningur er að draga upp skýra mynd af áhrifum erlendra formálahefðar á íslenska söguritun og meta þau réttilega án þess að gera glögg skil á stöðu og fjölda formála í því heildarsafni sem bókmenntirnar eru. Öðruvísi sagt verður lærd bókmenntahefð hvorki skilin né túlkuð á viðhlítandi hátt nema með því að hafa að staðaldrí í huga ekki aðeins formála íslenskra bóka heldur og formálaleyssi þeirra. Þessa stöðu hefur doktorsefni ekki gaumgæft sem skyldi við fræðilegar útlistanir og ályktanir í bók sinni, jafnvel þótt hann slái varnagla í niðurstöðum sínum með þessum orðum:

Þess ber þó að gæta að þessar tilvitnanir (þ.e. formáladæmin) eru aðeins ályktunarhæfar um nokkurn hlut íslenskra fornbókmennta, þar sem formálar eru ekki fyrir öllum forníslenskum lausamálsverkum (323).

Í ritgerðarlok vikur S.T. að formálaleyssi Íslendingasagna og veltir fyrir sér hvort skýringa á því sé að leita til þess að Íslendingasögurnar væru alinnlend bókmenntagrein og hefði mótast af sagnahefðinni eða formálaleyssið yrði þrátt fyrir allt skýrt eftir reglum mælskufræðinnar (328–29). Þar koma fram lauslegar hugmyndir um að mælskufræðin ylli þrátt fyrir allt formálaleyssi Íslendingasagna, og tel ég ekki ástæðu til að fara frekar út í þær. En doktorsefni er samt tvístígandi og vísar vandanum frá sér, þar sem íslensk sagnahefð sé ekki í hans verkahring. En augljósasta og um leið einfaldasta skýringin á formálaleyssinu er, að það fylgi þeim bókmenntagreinum, sem eiga innlendar rætur, Íslendingasögum, fornaldarsögum og veraldlegum samtíðarsögum, en formálar séu fyrir þeim greinum, sem teljast aðkomnar, helgisögum og

riddarasögum. Konungasögur rekja uppruna sinn annars vegar til dýrlingasagna og króníkna og hins vegar til dróttkvæða og innlendrar sagnalistar. Bókmenntagreinin veit ekki á hvora sveifina hún á að hallast og af því leiðir að sumar konungasögur hafa formála, aðrar ekki. Og fleiri greinar vega salt í þessum efnum. Hvergi sést glegggra til uppspretna íslenskra miðaldabókmennta en einmitt í tvítöginu á milli formála og formálaleyfis í sagnaritum.

S.T. kemst svo að orði:

Það er ekki nein regla fyrir því í íslenskum sagnaritum frá miðöldum hvenær formáli á að standa fyrir verkinu (328).

Hér virðist of djúpt tekið í árinna, þegar að því er hugað að þrjár bókmenntagreinar eru formálalausar að heita má en aðrar þrjár hafa formála með þeim takmörkunum sem að ofan greinir.

Enn farast doktorsefni svo orð:

Höfundar þeirra verka sem hér um ræðir eru háðir þeim leikreglum sem mælskufraeðin og kirkjulegt uppeldi hefur sett þeim. Það verður ekki séð að þeir hafi sett sér eigin reglur. Það rennir og stoðum undir þessa skoðun að formálar erlendra verka eru þýddir beint og það virðist ekki þörf á að breyta neinu (324).

Hér er ég ekki alveg með á nótunum. Formálar erlendra rita urðu fyrir ýmsum breytingum við þýðingu og má benda um það á orð doktorsefnis:

Í allmörgum þýðingum, bæði dýrlingasagna og riddarabókmennta hefur upphaflegum formála verið sleppt og ekki saminn nýr. Nefna má sem dæmi þýðingarnar í Stock. Perg. fol. nr. 2, Er-ex sögu og Ívens sögu, þar sem formálum Chrétiens hafur verið sleppt. Í öðrum sögum, eins og t.d. Möttuls sögu, hefur honum verið bætt við. Þá er þess að gæta að þýðendur eða þeir sem síðast hafa rjálað við textann, hafa oft lagað upphaf erlendra sagna að því sem mætti nefna innlenda frásagnarhefð. Má hér t.d. nefna upphaf Bevers sögu, þar sem inngangsorð í upphafi hvers erindis, eru felld brott og efnið dregið saman (328).

Og í annan stað sýnist vera nokkur mótsögn í því, þegar S.T. kveður svo að orði, að sagnaritararnir hafi ekki getað 'sett sér eigin reglur' (324), því að hann segir á öðrum stað:

Eins og fyrr segir eru íslenskir formálar svo bundnir leikreglum mælskufræðinnar að engin leið er að sjá þar móta fyrir persónulegum viðhorfum. Formáli Heimskringlu sker sig þó úr, enda þótt um hefðbundna og jafnvel íhaldssama lýsingu á vinnubrögðum sé að ræða (327).

Formálar Snorra Sturlusonar eru 'lausir við flest retórísk ritklif' og er því sýnt að helsti sagnaritari Íslendinga er sjálfstæður gagnvart 'leikreglunum' og í formálum hans birtast persónuleg viðhorf. Hann hefur því 'sett sér eigin reglur'. Hann hefur ekki verið einn um það, eins og marka má af því að formálar eru tiltölulega fáir, sundurleitir og flestir vanburðugir sem slíkir, hvað varðar efni, snið, röð og fjölda ritklifa. Algeng erlend ritklif, eins og ávörp, ættjarðarást (amor patriae) og bein ritbeiðni koma ekki fyrir oftár en svo, að telja má á fingrum annarrar handar í öllum þessum sæg sögubóka.

Formálar sýna vissulega erlendar rætur og erlend áhrif á íslenska sagnagerð, eins og doktorsefni hefur skilmerkilega leitt í ljós, en þegar á allt er litið eru þeir ekki síður góður vitnisburður um styrk og sjálfstæði íslensks menningararfs, sem hefur valdið því að hafnað var þeirri reglu latínubóka að formáli skuli fylgja hverju verki. Þessi þróttmikla innlenda frásagnarhefð hefur staðið formálum fyrir þrifum, fækkað þeim, dregið úr notkun lærðra ritklifa og gert snið formálanna laust í reipum og þar með fjarlægt þá frá retórískum kennisetningum.

Mál er að linni. Ég vil alls ekki láta liggja í láginni að geta þess að ritdoktorsefnis er mikils háttar rannsókn og fræðimannlega unnið. Í því kemur fram margra ára vinna við söfnun og úrvinnslu. Doktorsefni er augsýnilega vel lærður og fjöllesinn í miðaldafræðum. Hann fer jafnan sínar eigin leiðir í athugunum, og hann er óragur við að varpa fram tilgátum og rökstyðja þær eftir mætti til þess að steypa goðum af stalli. Hann er traustur textafræðingur og tilvitnanir hans eru áreiðanlegar.

Þótt telja megi að doktorsefni hefði átt að vera varfærnari í ályktunum sínum um hlutdeild, stöðu og áhrif erlendrar bókmenntahefðar

og taka meira tillit til íslenskrar frásagnarlistar, þá er rannsókn hans brautryðjandaverk og gagnsamur skerfur til skilningsauka á eðli og uppruna íslenskrar sagnaritunar. En eins og fram er komið í aðfinnslum mínum, þykja mér efnistökin markast fullmikið af því að doktors-efni líti á sagnaritunina svo sem innan úr húsi evrópskra miðaldafræða, en virði hana varla í nægum mæli fyrir sér svo sem utan af víðavangi. En með þessu riti hafa íslensk miðaldafræði fært út kvíarnar með þeim hætti að enginn fræðimaður getur skotið sér undan því að kynna sér niðurstöður doktors-efnis, þegar fjallað er um erlenda og innlenda menningu í íslenskum miðaldabókmenntum.

Verk doktors-efnis mun án efa leiða margan á götu til frekari rannsókna á hinum merku og sérstæðu miðaldabókmenntum Íslendinga.

Ég árna Sverri Tómassyni allra heilla með þetta lærða og nýtsamlega verk.

II

RÆÐA JAKOBS BENEDIKTSSONAR

‘Ég neita því . . . að íslenskur skáldskapur og sögutilbúningur standi í nokkuru sambandi við fræði annara Evrópuþjóða. Þar eru engar beinar fyrirmyndir’.

Þetta eru ekki mín orð, heldur Finns prófessors Jónssonar, en þau setti hann á blað í æviminningum sínum aðeins tveimur árum áður en hann lést. Vitaskuld vissi hann að ekki voru allir honum sammála um þetta efni, en allar athuganir á því voru þá harla skammt á veg komnar, og Finnur tók einfaldlega ekki mark á þeim, sannfæring hans var ennþá grómlaus, svo að ég noti orðalag Hermanns Pálssonar.

En síðan hefur margt gerst í þessum fræðum, og nú mundi enginn norrænufræðingur taka sér þvflík orð í munn. Bók Sverris Tómassonar sem hér er lögð fram til umræðu ber því rækilegt vitni að nú er öldin önnur. Hún er fyrsta heildarrannsókn á formálum íslenskra sagnaritara á miðöldum sem gerð hefur verið, og um leið ýtarlegasta rannsókn á einum þætti erlendra áhrifa á íslenskar miðaldabókmenntir sem íslenskur fræðimaður hefur leyst af hendi.

Rannsóknaraðferð bókarinnar er angi af þeirri fræðigrein sem Þjóðverjar hafa kallað *Toposforschung* og á upptök sín í hinni merku bók Curtiusar, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, sem kom fyrst út 1948 og hefur dregið á eftir sér mikinn slóða, eins og Sverrir lýsir á bls. 69 o.áfr. Curtius dró saman og flokkaði venjubundin atriði í klassískum ritum sem urðu fastir liðir í bókmenntum miðalda. Um þessi atriði notaði hann gríska orðið *topos*, sem hann sótti í gríska mælskufræði þar sem það var notað um almenna eða sameiginlega staði í ræðunni. Þetta hugtak hefur Sverrir kallað *ritklif*, sem er ágætt orð, enda á það rætur sínar í skáldskaparfræðum Snorra.

Kjarni bókarinnar og meginkenning er að íslenskir formálar miðaldarita séu yfirleitt samdir samkvæmt reglum retórískra handbóka eða skólabóka, enda komi þar ljóslega fram þau ritklif sem séu fastir liðir í formálum allt frá klassískum tíma fram á miðaldir. Höfundar íslensku formálanna hafi því venjulega farið eftir latneskum fyrirmyndum, stundum reyndar þýtt eða stælt latneska formála þegar um var að ræða latínurit sem snúið var á íslensku.

Þessa niðurstöðu styður Sverrir með ýtarlegri könnun á fjölda fræðiritum um þróun mælskufræðinnar á miðöldum og með greiningu á íslenskum formálum og þeim ritklifum sem þar eru notuð. Sá samanburður sýnir ótvírætt að íslensku formálarnir eru í beinu samhengi við bókmenntahefð miðalda.

Í þessari rannsókn hefur höfundur dregið saman mikinn fróðleik og leitað fanga í aragrúa rita, eins og sjá má af heimildaskrá hans sem er á hvorki meira né minna en 25 blaðsíðum. Mikill fjöldi þeirra rita sem þar er vísað til er ekki tiltækur hér á landi, enda er bókin að mestu leyti samin erlendis. En einmitt þessi heimildaskrá er þörf ábending um þá skelfilegu fátækt íslenskra bókasafna í þeim fræðum sem snerta íslenskar miðaldarannsóknir: bók eins og þessa hefði einfaldlega ekki verið hægt að semja hér á landi.

Bókin hefst á inngangi sem er greinargott yfirlit um nokkur meginhugtök í mælskufræði og um gerðir formála, þróun hvors tveggja á miðöldum, svo og um skólakennslu og latínukunnáttu, og að lokum er rætt um ritklif og bókmenntagreinar á miðöldum. Þetta yfirlit er vitaskuld að mestu leyti unnið upp úr ritum fræðimanna, en það er næsta þarflegt að fá slíkt yfirlit á íslensku, og það mætti raunar verða skyldulestur stúdenta í íslenskum miðaldabókmenntum. En auk þess er þessi inngangur nauðsynlegt baksvið þess sem á eftir fer, þar er lýst þeirri bókmenntahefð sem lá að baki formálaritunar á Íslandi og þeirrar bókagerðar sem á einhvern hátt studdist við erlendar fyrirmyndir, þær fyrirmyndir sem Íslendingar höfðu kynnst með latínulærðómi og lestri erlendra rita.

Þau íslensk rit sem hér koma við sögu eru einkum þrenns konar: kirkjuleg eða trúarleg rit, veraldleg sagnarit og sumar greinar skemmtunarsagna, þ.e. riddarasögur og fáeinar fornaldarsögur. Formálar þeirra eru sumir þýddir eða stældir eftir erlendum forritum, aðrir frumsamdir af höfundum eða safnendum og endursemjendum.

Nálega öllum þessum formálum er það sameiginlegt að í þeim koma fyrir ritklif sem kunn eru úr erlendum miðaldarritum. Að vísu er það misjafnt hversu mörg þeirra koma fyrir í hverjum einstökum formála, eða með öðrum orðum hversu vandlega formálarnir fylgja skólabókaforskriftum miðalda. Fyrir þessu gerir höfundur rækilega grein í fyrri hluta bókar, og verður ekki annað sagt en að hann hafi fært gild og skilmerkileg rök fyrir máli sínu.

Fyrri hlutanum skiptir höfundur í þrennt, eftir því hvaða atriði koma

beint fram í formálunum eða verða úr þeim lesin: í fyrsta lagi er *tilgangur*, í öðru lagi *tilefni* og í þriðja lagi *viðhorfið til efnisins*. Í þessum þáttum eru einstök efnisatriði og ritklif formálanna rakin hvert í sínu lagi og borin saman við erlendar fyrirmyndir. Þessi aðferð hefur óhjákvæmilega í för með sér töluverðar endurteknningar, vegna þess að sami formálinn og sömu dæmin koma fyrir og eru tekin til athugunar oftár en einu sinni í mismunandi samhengi, eftir því hver efnisþáttur formálanna er til umræðu. Við þessu verður þó ekki gert eins og bókinni er niðurskipað, enda þótt það lengi bókinna verulega, og stundum örli á því að ummæli höfundar um einstaka staði séu ekki með öllu samhljóða. Hinsvegar hefur þessi aðferð þann kost að hún gefur tilefni til ýtarlegri greinargerðar og samanburðar við erlend rit. Sömuleiðis varpar þessi aðferð stundum ljósi á tengsl formálanna við verkin sjálf, en þau tengsl geta verið með ýmsum hætti og eru ekki ævinlega háð því hversu mikil brögd eru að ritklifum í formálunum sjálfum. Enn fremur er þessi vandlega greining formálanna gagnleg til þess að átta sig á því hvort þeir séu varðveittir í upphaflegri mynd eða hvort líklegt sé að rjálað hafi verið við þá í síðari eftirritum. Hér verður þó að fara með gát, því að torvelt er að sanna t.d. að ákveðin ritklif hafi verið felld burt úr formálum, enda þótt þau hefðu átt að standa þar samkvæmt forskriftum skólabóka. Enda tekur Sverrir sjálfur fram og sýnir um það dæmi að því fer fjarri að öll venjubundin ritklif komi fram í hverjum formála.

Enn má nefna eitt atriði sem leiðir af þessari efnisskipun. Þær breytingar sem urðu á gerð formála frá því á 12. öld og fram á þá 14. koma tæplega nógu skýrt í ljós. Með þessu er ég ekki að halda því fram að Sverrir hafi ekki gert sér ljóst að þvílíkar breytingar hafi átt sér stað, síður en svo. Það er ljóst af mörgum ummælum hans víðs vegar í bókinni. Stutt greinargerð sem tekur aðeins til nokkurra atriða er þannig á bls. 54–56. Þar segir m.a.: 'Þegar líða tekur á 13. öld verður enn augljósara en fyrr að nákvæmar er fylgt forsögnum mælskufræða'. Þetta er vitaskuld hárrétt og um það eru nefnd ýmis dæmi hér og þar síðar í bókinni, t.d. um beina ritbeidni (bls. 86 o.áfr.), um margorðara lof um helga menn (bls. 113 o.áfr.) og um þann sið að endurgera helgisagnir, auka þær á ýmsan hátt og breyta stíl þeirra (bls. 99, 144 og áfr.). Þarna er vitaskuld ekki aðeins um það að ræða að fara nákvæmar eftir forskriftum skólabóka, heldur eru að baki aðrar hugmyndir um stíl, aðrar fyrirmyndir erlendra bóka. Breytingar á formálunum eru aðeins þáttur

í víðtækari breytingu á viðhorfi höfundanna. Þetta sést oft óbeint víða í bókinni þegar tekin eru dæmi samhliða úr eldri ritum og yngri. Það hefði e.t.v. verið heppilegt að gera rækilegri grein fyrir þessari breytingu á einum stað, t.d. á bls. 54–56 eða í lokakafla bókar. Sú lærdómsstefna sem virðist verða ráðandi á fyrri hluta 14. aldar er býsna ná-tengd þessari breytingu, sú stefna sem menn hafa kennt við Berg Sökkason eða norðlenska benediktínaskólann. En formálar Bergs og hans skóla koma víða við sögu í þessari bók.

Í síðasta þætti fyrri hluta bókar, um viðhorfið til efnisins, svo og í síðari hlutanum og að nokkru í viðbæti, fjallar höfundur um ýmis önnur og víðtækari vandamál íslenskra miðaldabókmennta sem hann freistar að leita á lausnar í formálunum. Að sumu af þessu verður vikið hér á eftir. Um flest þessara vandamála hafa verið uppi ýmsar ólíkar skoðanir sem höfundur rekur stundum óþarflega rækilega, einkum þegar um er að ræða kenningar sem nú eru með öllu úreltar. Hinsvegar er gagnrýni hans á skoðunum fyrri manna oft skarpleg, ekki síst þar sem hann getur bent á að þeir hafi ekki tekið nógu mikið tillit til þeirrar erlendu bókmenntahefðar sem vissulega var kunn og áhrifadrjúg á Íslandi á miðöldum. Hér er um að ræða vandamál eins og viðhorf höfundar til verksins, höfundarhugtakið, notkun og mat heimilda, mörk sagnfræði og skáldskapar o.s.frv. Sverrir hefur hér lagt drjúgan skerf til umræðu um þessi efni frá nýjum sjónarhóli, en ósanngjarnt væri að ætlast til að hann hefði leyst þar úr öllum vanda, enda kemst hann sjaldan að beinhörðum niðurstöðum, er yfirleitt varkár í fullyrðingum, setur að vísu stundum fram tilgátur sem orka tvímælis, en hefur þá oftast fyrirvara um gildi þeirra. Enda er þá yfirleitt um að ræða spurningar sem seint verður svarað með nokkurri vissu.

Um almenn vinnubrögð höfundar er yfirleitt gott eitt að segja. Hér er fræðimannlega staðið að verki, framsetning er skýr, stundum kannske nokkuð margorð, tilvitnanir nákvæmar. Dálítið slangur af prentvillum hef ég rekist á. Leiðastar eru nokkrar rangar millivísanir í texta bókarinnar, sem orðið hafa við umbrot í blaðsíður. Aðrar prentvillum eru ekki margar og yfirleitt þess eðlis að auðvelt er að lesa í málið. Nefna má þrjú atriði sem hefði átt að útrýma í próförok. Á bls. 31 er nefnt ritið 'Tobias glosatus' og það er skýrt sem 'Thobiam metricum glosatum', og verður ekki séð hví það heiti skal standa í þolfalli. – Á bls. 18 og 30 er minnst á Alexander frá Villa Dei, en á bls. 43 er hann þrívégis nefndur Alexander Villa Dei, en svo er hann annars ekki

nefndur. – Á bls. 91 og 185 er minnst á sekvensíubók sem Jón Þorláksson, sá mæti skrifari, ritaði. Bókin var ekki sekvensíubók heldur grallari.

Höfundur hefur þann lofsverða hátt á að þýða allar latínutilvitnanir, sem eru æði margar og mundu annars verða latínulausum lesendum torveldar viðfangs. Yfirleitt eru þessar þýðingar fullnægjandi, en þó bregður fyrir ónákvæmni á fáeinum stöðum, að vísu sjaldan svo að máli skipti um heildarmerkingu. Fáein dæmi má nefna: Þýðingin á bls. 113 efst er torskilin; réttara mundi: 'svo að með réttu bæri að heiðra guð fyrir fjölda ágættra (kirkju)feðra, þar sem hann efldi verðug verk þeirra'. – Bls. 125 efst: 'árangurslaust' á að vera 'að ástæðulausu'. – Bls. 167 í miðju: 'ef þeir skyldu verðskulda það'; réttara: 'ef einhverjir skyldu vilja líta við því'. – Bls. 201 neðst er eyða í þýðingunni (. . .), þar ætti að standa: 'Grikkir kölluðu söguna (historia) eftir (sögninni) historein', eins og raunar kemur fram á bls. 202.

Allt þetta sem ég hef nú drepð á er vitaskuld heldur ómerkilegur spardatfningur og er kannske mest til vitnis um að ég hafi lesið bókina eins og mér bar skylda til.

Við skulum nú snúa okkur að nokkrum efnisatriðum, en þar verður að fara eftir þeirri gömlu reglu sem Sverrir nefnir oft, sem sé *pauca ex multis*, þ.e. að um fátt eitt verður rætt af þeim mörgu atriðum sem bók-in fjallar um.

Sverrir ræðir nokkuð um Ólaf hvítaskáld og málfræðiritgerð hans á bls. 42–43, en áður hefur hann drepð á að bæði sú ritgerð og 4. málfræðiritgerðin séu tengdar innlendri skáldskaparfræði í handritum. Hann bendir réttilega á ritklifið um *translatio studii* hjá Ólafi, og nefnir kynni hans af Snorra Sturlusyni, en ræðir annars ekki frekar um tengsl ritgerðarinnar við innlenda skáldskaparfræði. Hinsvegar telur hann að ekki sé laust við að í ritgerð Ólafs 'birtist tómstundagaman æðri stéttar manns'. Þetta held ég sé hæpin tilgáta. Við vitum að Ólafur fékkst við kennslu – að vísu er ókunnugt í hversu miklum mæli – og því er nær að ætla að ritgerðin sé samin að öðrum þræði sem kennslubók, en hitt kann engu síður að hafa vakað fyrir Ólafi að tengja saman erlenda og innlenda skáldskaparfræði. Þetta er framar öllu ljóst af því að hann tekur innlend dæmi um latnesku hugtökin, og í öðru lagi hnykkir hann á þessu samhengi þegar hann ber saman *paronomasia* og hendingar í íslenskum skáldskap, og í því sambandi vitnar hann í Háttatal er Snorri

hefur ort. Á sama hátt tengir hann saman *paromoion* (sem hann kallar *paranomeon*) og stuðla og höfuðstafi sem halda saman norrænum skáldskap 'svá sem naglar halda skipi saman'. Eins tengir hann saman *metaphora* og kenningar og styðst þar enn við skáldskaparfræði Snorra. Mér virðist allt þetta benda eindregið til þess að Ólafur hafi beinlínis ætlað sér að víkka svið skáldskaparfræðinnar með þessum tengslum við latneska óðfræði. Það er líka eins konar *translatio studii*. Sama hugsun kemur raunar fram í 4. málfræðiritgerðinni, sem Sverrir vitnar til á bls. 43, þar sem því skal lýst 'hversu ný skáld ok fræðimenn, ok einkanliga klerkarnir, vilja lofaz láta, hversu kveða skal'. Ólafur hvítaskáld var sjálfur skáld, og höfundur 4. málfræðiritgerðarinnar var sémilega hagarður. Báðir hafa verið lærðir í retórik og kunnað góð skil á handbókum sinnar tíðar. 4. málfræðiritgerðin hefur verið tengd þeirri uppsveflu í lærdómi á fyrri hluta 14. aldar sem áður var minnst á, og málfræðiritgerðirnar voru skrifaðar upp í handritum af Snorra-Eddu á 14. öld. Allt virðist mér þetta því bera að sama brunni.

Sverrir gerir skilmerkilega grein fyrir efnisþáttum formála í inngangi (41–69) og þeim ritklifum sem einkenna þá í bókmenntahefð miðalda, en það má rekja til klassískrar mælskufræði. Hann drepur þar m.a. á formála Ara fyrir Íslendingabók og bendir á að hann noti ekki alla hina venjubundnu efnisþætti formálans. Að þessu kemur Sverrir oftast en einu sinni síðar í bókinni og þá ekki öldungis á sama hátt. T.d. segir á bls. 68: 'Hér er greint frá ritbeiðni, sagt frá því að verkið hafi verið sýnt biskupunum og Sæmundi presti'. En á bls. 86–87 segir að ekki sé unnt að draga neinar ályktanir af orðalagi Ara, 'þar sem ritbeiðnin er ekki bein og hugsanlegt er að við formálann hafi verið rjálað'. Að þessu viku Sverrir enn á bls. 157 og 387 og vitnar í ritgerð sína *Tækileg vitni* í afmælisriti Björns Sigfússonar, þar sem hann fjallaði rækilegar um þetta efni. Nú er sú ritgerð ekki til umræðu hér, en ég skal ekki leyna því að röksemdafærsla hennar hefur ekki sannfært mig, og sú tilgáta sem sett er fram á bls. 387 virðist mér ekki sennileg. Þó að Ari hafi sleppt vissum hefðbundnum atriðum úr formálanum er það engin sönnun þess að við formálann hafi verið rjálað, sjálfur nefnir Sverrir mörg dæmi um slíkt. Ef Ari hefði skrifað fyrstu gerð Íslendingabókar á latínu er torvelt að greina ástæður fyrir því að síðari gerðin hefði verið skrifuð á íslensku. Nú virðist Sverrir ætla að konunga ævi Ara hafi verið sjálfstætt rit, og er sú kenning ekki ný. En ekkert bendir til þess að

hún hafi verið á latínu, enda veit ég ekki hvort Sverrir hefur hugsað sér það. En konunga ævi í einhverri mynd hefur þó verið í fyrri gerð Íslendingabókar.

Mér virðist allt eins líklegt að Ari hafi vissulega haft hugmynd um þau formsatriði sem títt var að hafa í formálum en ekki ætlað sér að beita þeim öllum. Ávarp til biskupanna þurfti hann ekki að hafa ef aðeins var um hvatningu til starfa að ræða en ekki beina ritbeiðni. Greinargerð fyrir heimildum er ekki í formála Ara, en hinsvegar telur hann upp marga heimildarmenn sína í textanum. Hverjar aðrar heimildir hefði hann þá átt að nefna í formála?

Það er vafalaust rétt, eins og segir á bls 157, að ummæli Ara um biskupana og Sæmund eigi að vera e.k. trygging fyrir traustleika ritsins. Þetta er að vissu leyti hliðstætt tilvísunum til Gissurar Hallssonar í formálum Hungurvöku og Ólafs sögu Odds munks. Mér virðist því skorta rök fyrir því að rjálað hafi verið við formála Ara eða úr honum fellt, en tilgátan um það á bls. 387 er hugvitsamlegri en hvað hún er sennileg.

Kaflinn um tilefni verkanna er hinn fróðlegasti, en þar er dregið saman það sem lesa má úr formálunum um orsakir þess að verkin voru samin. Þetta hefur ekki verið gert áður og er í alla staði hið þarfasta verk. Eina smávegis athugasemd vildi ég þó bera fram. Á bls. 96 er ýj- að að því að gerð Jóns sögu B hafi átt að knýja enn á um helgi Jóns biskups af því að hann hefði aldrei verið kanóníséraður af páfa. Um þetta vitum við of lítið, en Sverrir kemur að þessu máli síðar þar hann ræðir um tilgang dýrlingasagna (bls. 147–8). Þar telur hann að latínusögurnar um hina helgu biskupa hafi átt að stuðla að því að þeir fengjust kanóníséraðir. Í því sambandi segir hann að páfi hafi árið 1170 einn fengið vald til þess að útnefna dýrlinga. Þetta er fullmikið sagt, því að páfar voru lengi að berjast fyrir þessum rétti á síðari helmingi 12. aldar og fram á þá 13. Formlega samþykktur var þessi einkaréttur páfa á Lateranþinginu 1215 og sú samþykkt var tekin upp í decretalia Gregors IX 1234. Upp úr því hófust réttarrannsóknir páfastóls á verðandi dýrlingum. Hitt er rétt að fyrsta páfabréfið sem heimtar þennan rétt var gefið út 1172, en það var Alexander III sem amaðist við sænsku dýrlingskjöri, þar sem dýrlingsefnið þótti heldur lélegur kandidat, en þetta bréf var síðan grundvöllur kröfunnar um einkarétt páfa í þessu efni. Það er því fremur ólíklegt að íslenskir kirkjuhöfðingjar um 1200 hafi leitað eftir viðurkenningu páfa á helgi þeirra Þorláks og Jóns, enda eru um það alls engar heimildir. Hinu má aftur á móti

ekki gleyma að það var lítúrgísk nauðsyn að eiga *vita* eða líffssögu dýrlings á latínu, til þess að hægt væri lesa latneskar *lectiones* eða les á messudögum þeirra. Að það hafi verið gert sýna brotin úr Þorlákslesi sem varðveist hafa. Aðferðin í þeim er sú sama og í öðru dýrlingalesi: útdráttur er gerður úr sögu á latínu. Sama aðferðin hefur vafalaust verið höfð við latínusöguna um Jón helga, enda þótt ekkert sé varðveitt af því lesi. Þessar latínusögur hafa báðar verið samdar skömmu eftir að helgi biskupanna var samþykkt, enda hlýtur fljótlega að hafa verið gerð að því gangskör að koma á föstu ritúali á hátíðum þeirra, því að minnsta kosti á dómkirkjunum og í klaustrum og höfuðkirkjum hefur orðið að lesa tilskildar *lectiones* á latínu. Því er engin furða að Guðmundur góði hafi gengist fyrir því að hin latneska Jóns saga væri skrifuð. Vitaskuld má vera að þessar latnesku sögur hafi öðrum þræði verið ætlaðar til útflutnings, a.m.k. til erkistólsins í Þrándheimi. Þorláksles er raunar í Breviarium Nidrosiense, að vísu stytta, aftur á móti er Jóns helga þar ekki getið.

Í öðrum kafla ræðir Sverrir um tilgang eða markmið verkanna eins og því er lýst í formálum beint eða óbeint. Vitaskuld er þetta nátengt tilefni ritunar, en eins og höfundur tekur fram er yfirlýsingum formála varlega treystandi, eða eins og hann orðar það: 'tilgangurinn getur verið allt annar en höfundurinn lætur uppi í formálanum' (109). Því er nauðsynlegt að bera saman orð formálanna og verkið sjálft. Sverrir gerir fyrst skilmerkilega grein fyrir tvenns konar hlutverki helgisagna: að lofa dýrlinginn og verk hans og að láta söguna verða áheyrendum til kristilegrar uppbyggingar og eftirdæmis. Eins og hann bendir á (112) þótti ekki sæma að lofa manninn í lífanda lífi og vitnar þar í biblíustað (Eccl. 4,2). Raunar hefði öllu fremur mátt vitna í Síraksbók 11,30: '*Ante mortem ne laudes hominem quemquam*' (lofa engan mann fyrir andlát sitt), sem stendur nær texta Þorláks sögu og Jóns sögu A, en þær hafa báðar: 'Eigi skaltu lofa mann í lífi sínu' og vísa báðar í ritninguna. Hinsvegar hefur Jóns saga tilvitnunina líka á latínu: '*Ne laudaveris hominem in vita sua*', sem er ekki biblíutexti. En einmitt þessi sama latínutilvitnun stendur í latneska lesinu um Þorlák, og er líklegast að báðar íslensku sögurnar hafi fengið þessa tilvitnun þaðan. Raunar hefur Peter Koppenberg¹ fundið þessa latínutilvitnun orðrétta í ávísögu

¹ P. Koppenberg, *Hagiographische Studien zu den Biskupa sögur. Unter besonderen Berücksichtigung der Jóns saga helga*, Bochum 1980, bls. 101.

Honoriusar eftir Hilarius frá Arles, sem samin var á öndverðri 5. öld. Þessi klausa er því vafalaust fengin úr erlendum helgisögum og líklega skráð fyrst í hinni latnesku sögu um Þorlák biskup. Þetta er því enn eitt dæmi um gamalt ritklif, sem í íslensku textunum er ranglega heimfært til biblíunnar.

Hinar endurgerðu heilagra manna sögur frá síðari hluta 13. aldar og fyrri hluta hinnar 14. auka mjög á lof dýrlinganna. Þær eru glósaðar, lofið er fært í skrúðstíl að þeirrar tíðar hætti, eins og ég drap á áðan. Þetta sýnir Sverrir með mörgum dæmum úr sögum sem flestar hafa verið eignaðar norðlenska skólanum.

Sá tilgangur trúarrita að þau skuli vera mönnum sem spegill eða skuggsjá til eftirdæmis kemur fram í formála B-gerðar Þorláks sögu, en á sér eldri rætur. Sverrir vitnar í Norsku hómilíubókina (128), en hefði mátt taka fram að sá texti er bein þýðing á Alkuin, *De virtutibus et vitiis*, en það rit var líka kunnugt á Íslandi í þýðingu, þó að í yngri handritum sé. Þýðingin hefur sennilega verið til á Íslandi snemma, jafnvel á 12. öld.

Annað atriði í þessu sambandi sem Sverrir bendir réttilega á er að þessi tilgangur kemur líka fram í veraldlegum sögum sem eiga að vera til eftirdæmis um hæverska siði og drengileg verk. Þessu tengist að nokkru skemmtilegur samanburður sem Sverrir gerir á hugtakinu skemmtun í trúarlegum ritum annars vegar og veraldlegum ritum hins vegar. Þetta er athyglisverð merkingarfræðileg rannsókn, sem dregur fram misjafna afstöðu höfunda til hugtaksins skemmtun og til þess frásagnarefnis sem þeir skrá á skinn. Þar kemur m.a. fram greinarmunurinn á *fabula* og *historia*. Til *fabulae* geta svarað stjúpmaðra sögur og skróksögur, eins og Sverrir réttilega segir. Hann bendir þar á skemmtilega hliðstæðu við 'stjúpmaðra sögur er hjarðarsveinar segja' í formála Odds munks við '*fabulas Choridonis vel pecudes Melibeï*' hjá Gottfried frá Viterbo. Nú er, eins og Sverrir segir, ólíklegt að Oddur hafi þekkt Gottfried, en báðir hafa getað vitað um 7. e. clögu Vergils, þar sem Meliboeus og hjarðsveinninn Corydon koma fram: Vísast er að Gottfried hafi þekkt hana beint, en Oddur gat haft óbeina hugmynd um hjarðskáldskap Vergils. Hvers vegna skyldi hann annars minnst á hjarðarsveina, sem eðlilegra hefði verið að kalla smalamenn, eins og Sverrir segir á öðrum stað. Því miður vitum við ekki hvað stóð í latínutexta Odds.

Sverrir ræðir nokkuð endurgerðir heilagra manna sagna á bls. 140-

46 (sbr. 339–43 og 357–9) og sýnir að þær eiga margt sameiginlegt, eins og ég hef áður dregið á. Í umræðu hans um B-gerð Þorlákssögu eru mér ekki ljós rökin fyrir því að formálinn og endurgerð hennar séu frá því um 1250 (bls. 359), þ.e. miklu fyrr en hinar sögunnar sem um er rætt. En á bls. 358 segir að formálinn beri 'þess merki að vera skrifaður þegar skruðstíllinn svonefndi er farinn að gera vart við sig í klerklegum bókmenntum'. Þetta virðist mér ekki koma vel heim, heldur benda til síðari tíma. Oddaverja þáttur skiptir hér ekki máli, því að hann er vafalaust eldri en endurgerð sögunnar og skotið inn af ritstjóranum.

Í þriðja kaflanum, Viðhorfið til efnisins, rekur Sverrir fyrst þau ritklif formálanna sem gefa í skyn viðhorf höfunda til verksins en víkkar síðan rannsóknarsviðið með athyglisverðri rannsókn á höfundarhugtakinu og afstöðu til heimilda, markanna milli sagnfræði og skáldskapar. Þar er ekki lengur um formálana eina að ræða heldur verkin í heild, og raunar stangast stundum yfirlýsingar formálanna við það sem kemur fram í verkunum sjálfum. Sumpart stafar þetta af því að höfundarnir fylgja retórískum fyrirmyndum í formálanum sem koma ekki ævinlega heim við þá aðferð sem birtist í verkunum. Enda þótt Sverrir ræði hér víða um efni sem margir fræðimenn hafa áður fengist við og mikið hefur verið um skrifað, hefur hann margt þarflegt til málanna að leggja, einmitt af því að hann kemur að vandamálanum úr annarri átt en fyrirrennarar hans, miðar við þá erlendu bókmenntahefð sem að baki liggur og freistar þess að sýna fram á áhrif hennar ekki aðeins í formálanum heldur og í verkunum sjálfum. Enda þótt slík rannsókn gefi ekki endanleg svör við gömlum vafaatriðum er hún í alla staði gagnleg og vekur til umhugsunar á nýjum grundvelli.

Sverrir sýnir fram á að ritklifið um lífllæti höfundar og vanhæfi til verksins eigi sér tvennar rætur: annarsvegar í kenningum mælskufræðinnar um *captatio benevolentiae*, viðleitninni að vinna áheyrandann á sitt band, hinsvegar í *humilitas*, kristilegri auðmýkt. Hvorttveggja gat vitaskuld orðið tilgerð og yfirdrepsskapur, enda þótt svo þurfi ekki alltaf að vera, eins og höfundur dregur fram dæmi um. En þessi ummæli geta líka staðið í sambandi við bón um umbætur á verkinu, þó að svo sé ekki ævinlega. Sverrir lætur að því liggja að almenn bón um umbætur hafi ekki verið meint í alvöru, heldur séu höfundar í rauninni að gefa í skyn að engra umbóta sé þörf. Þarna sé því um að ræða innantómt ritklif. Eitthvað er vafalaust til í þessu, þar sem höfundar hafa vísast talið sig vita meira um efnið en almennum lesendum væri ætlandi,

enda styðja þeir oft framsetningu sína með *auctoritatibus*, tilvísunum til rita eða örugggra heimildarmanna og varpa þannig ábyrgðinni á þá að verulegu leyti. Þó held ég að varasamt sé að alhæfa of mikið í þessu efni, ekki síst um eldri formála, þar sem rithefðin er ekki orðin eins föst. Jafnvel þótt ritklif sé notað er ekki loku fyrir það skotið að höfundur hafi tekið það bókstaflega, lagt í það raunverulega merkingu. Í því sambandi get ég ekki stillt mig um að minnast á leiðréttingartilraun Sverris á orðum Ara í formála Íslendingabókar (bls. 259): 'En hvatki es missagt es í fræðum þessum, þá es skylt at hafa þat heldr es sannara reynisk'. Orðið *missagt* er leiðrétting Árna Magnússonar á *nusagt* í handriti Jóns Erlendssonar. Sverrir telur að 'í samræmi við miðaldavenju gat ekki verið unnt að efast um að ritið flytti sannindi ein, þar sem svo voldugir ritbeiðendur stóðu að baki Ara'. Þetta virðist mér hæpin fullyrðing. Sverrir vill leiðrétta í *vansagt*, en þá er mér spurn: hvers vegna bætir Ari þá við: 'þá es skylt at hafa þat heldr es sannara reynisk', ef ekki er hugsanlegt að eitthvað hafi skolast til í frásögn hans? Ef hann hefði verið að gefa í skyn að eitthvað gæti vantað í frásögnina, ætli hann hefði þá talað um að eitthvað gæti reynst sannara? Þar virðist hann miða við að eitthvað gæti verið sannara en það sem sagt hefur verið. Þarna held ég að Sverrir hafi helst til mikla trú á fylgispækt Ara við retórískar fyrirmyndir. Raunar má vitna í formála Hungurvöku til samanburðar, þar sem segir: 'Þat mun af mínum völdum og vanrækkð, ef þat er nokkut í þessu máli sem rangt reynisk, þat er ritat er, en eigi þeira manna er ek þykkjumk þenna fróðleik eptir hafa'. Hér skýtur höfundur sér ekki á bak við heimildarmenn sína frekar en Ari.

Pegar rætt er um formála Ara og aðra elstu formála íslenskra sagnarita hlýtur sú spurning að vakna hvort þar sé nóg að einblína á áhrif kennisetninga retórískra handbóka, þ.e. hvort þar hafi ekki einnig getað skipt verulegu máli bein eftirlíking erlendra rita. Sverrir víkur að hugtakinu *imitatio* á bls. 107–8 og bendir réttilega á að þess verði vart í elstu íslenskum sagnaritum. Einmitt sú staðreynd að formálar þessara rita taka ekki upp öll ritklif sem skólabækur gera ráð fyrir í formálum gæti ef til vill bent til þess að höfundar hefðu ekki síður farið beint eftir fyrirmyndum í erlendum sagnaritum, hirt þaðan það sem þeim hentaði, en ekki endilega haft kenningar skólabóka frammar öllu að forðæmi. Vitaskuld verður hér ekki komið við beinum sönnunum, en Sverrir hefur sjálfur bent á ýmsa erlenda formála þar sem finna má augljósar samsvaranir við elstu íslensku formálana, t.d. formála Beda

prests, sem gætu endurómað hjá Ara. Má ekki gera ráð fyrir að þroskaðir menn sem vaxnir eru upp úr skólalærdómi og farnir að lesa erlend sagnarit hafi litið á þau sem engu síðri fyrirmyndir en þurrar reglur handbókanna?

Sverrir rekur skilmerkilega þau ummæli formála sem lúta að mótöku verksins og hugsanlegri gagnrýni, bæði á efni og stíl og sýnir fram á að þar liggur gömul hefð að baki. Afsakanir á ófáguðum stíl eru oft í mótsögn við textann, eins og Sverrir sýnir dæmi um, t.d. ágætt dæmi úr Jóns sögu B (bls. 176), en þar hefði raunar verið æskilegt að tilfæra hliðstæðan texta úr A-gerðinni, því að þá hefði legið í augum uppi að B-gerðin beitir þar stílbragðinu *amplificatio* af töluverðri íþrótt, þrátt fyrir ummæli formálans um 'ólistugan framburð og ósnjallt orðatiltæki'. Þetta sjónarmið er í andstöðu við hugmyndir fyrri manna um *brevitas*, sem virðist ráðandi í eldri formálum. Hinsvegar er annað efst á baugi í formálum skemmtunarsagna eins og Sverrir bendir á, enda eru þeir yngri.

Ég hef áður dregið á síðari hluta kaflans um viðhorfið til efnisins, þar sem Sverrir snýr sér að almennari rannsóknarefnum. Þar fæst hann við vandamál sem um hafa verið skrifaðar heilar bækur, og eru engin tök á að rekja það hér. En eins og ég hef áður sagt er þar margt skarplega athugað og mikill fróðleikur saman komin, litið á málin frá öðru sjónarhorni en títt er í ritum fyrri manna. Ég skal aðeins nefna fáein atriði. Sverrir leggur megináherslu á tengslin við erlenda bókmenntahefð og þá lærdóma sem af þeim megi draga um starfsaðferðir höfundna, mat þeirra og notkun á heimildum, afstöðu þeirra til sannleika frásagnarinnar. Þessar spurningar tengjast hinni fornu greiningu í *historia*, *fabula* og *argumentum*, eða gróft þýtt: það sem gerst hefur, það sem hvorki er satt né sennilegt, og það sem er skáldskapur en hefði getað gerst. Síðan gat *argumentum* færst yfir í táknræna merkingu, orðið *figura* eða *integumentum*, og það bæði í trúarlegum skilningi og í skemmtunarsögum. Um þetta hefur Sverrir margt fróðlegt og athyglisvert að segja.

Umræðu Sverris um höfundarhugtakið lýkur með þessari niðurstöðu (bls. 187): '... í upphafi ritaldar má óglöggst greina á milli heimildarmanns og þess manns sem nútímamenn mundu kalla höfund'. En hvað vítt er þá hugtakið heimildarmaður? Sverrir gerir þarflega grein fyrir mismunandi heimildum: bókum, heyrnarvottum og sjónarvottum. Þetta eru allt heimildarmenn, *auctoritates*, en a.m.k. suma þeirra virðist

auðvelt að greina frá þeim sem frásögnina ritar. Mér þykir raunar ekki líklegt að með ívitnuðum orðum sé Sverrir að nálgast skoðanir sagnfestumanna.

Sverrir hefur m.a. rækilega umræðu um *fróða menn* og merkingu orðsins fróður. Margt má af þeirri umræðu læra, en vandinn er sá að orðið fróður er notað í býsna víðri merkingu, og því er erfitt að marka því bás eða negla það niður við ákveðin orð á latínu, eins og ýjað er að á bls. 226. Ég efast um að *doctus* og *sapiens* svari til orðsins fróður. Víst er að *sapiens* er venjulega þýtt með spakur eða vitur. En t.d. Oddur munkur talar um vitra menn og fróða, og þegar Ari nam marga fræði af Puríði Snorradóttur varð hann ekki af því *doctus*. Þess vegna held ég að ekki sé rétt að þýða *doctus* hjá Beda og William frá Malmesbury (bls. 224) með fróður. Þar er vissulega átt við lærða menn. Hitt má vera að í síðari ritum hafi menn getað teygt svo merkingu orðsins fróður að það tæki einnig til lærðra manna, eins og virðist vera gert í dæminu á bls 225–6. Sverrir hefur vafalaust rétt fyrir sér í því að hafna þeirri kenningu að orðið fróður hafi einkum táknað þá menn sem settu sönn fræði á bækur og ætla þeim þess vegna sérstakan sess í bókmenntasögunni.

Hér skal nú staðar numið, og er þó æði margt ónefnt sem umræðu væri vert. En hvorttveggja er að ég ætla ekki að fjalla um atriði sem fyrri andmælandi hefur þegar rætt og að bókin er svo efnismikil að þess er enginn kostur að nefna úr henni nema einstök dæmi. Og eins og oft hendir í andmælum verða þau atriðin helst fyrir valinu sem um geta verið skiptar skoðanir, eða andmælandi vill fetta fingur út í. Hitt skal þó að lokum ekki undan dregið að með þessari bók hefur höfundur unnið merkilegt starf og næsta þarflegt öllum rannsóknum á íslenskum miðaldabókmenntum. Hann hefur varpað nýju ljósi yfir tengsl ákveðins hluta íslenskra miðaldabókmennta við erlenda bókmenntahefð, sýnt á ótvíræðan hátt að þeir sem skópu þessar bókmenntir voru ekki innibýrgðir sem fé í sjóarhólmum, heldur virkir þátttakendur í bókmenntaheimi miðalda. Samspil þessarar miðaldahefðar og innlendarar bókmenntasköpunar sem lýst er í þessari bók, nær aðeins til nokkurs hluta íslenskra miðaldabókmennta. En frekari skilningur á eðli einmitt þessara bókmennta er nauðsynleg undirstaða annarra rannsókna á þeim íslenskum fornbókmenntum sem ekki koma við sögu í þessari bók. Þessa undirstöðu hefur Sverrir lagt með mikilli

elju og ærinni fyrirhöfn, dregið saman óhemju mikið efni sem áður var ókannað af íslenskum fræðimönnum. Efnismagn bókarinnar og að sumu leyti skipulag hennar kann að gera hana nokkuð seiga undir tönn, en kostir hennar eru þó miklu meiri. Hún er ein þeirra bóka sem ekki verður fram hjá gengið í þeim rannsóknum sem framundan eru á íslenskum fornþókmenntum.

Því er full ástæða til að þakka Sverri Tómassyni þetta verk og óska honum til hamingju með afrekið og þann merka áfanga sem hann hefur náð á fræðimannsferli sínum.

III

SVÖR SVERRIS TÓMASSONAR

ÉG vil þakka ritstjóra *Griplu* fyrir að gefa mér kost á að birta svör við ræðum andmælendanna, Bjarna Guðnasonar og Jakobs Benediktssonar, við doktorsvörn mína 2. júlí 1988. Eins og venja er til, var vörn mín mælt af munni fram, en það sem hér fer á eftir er byggt á skrifuðum minnispunktum mínum og fært í samfellt mál þegar liðið var meira en ár frá athöfninni. Svör þau sem hér birtast hafa því að geyma lungann af því sem ég sagði við vörnina en einnig sitthvað sem ég vildi sagt hafa.

SVAR VIÐ RÆÐU 1. ANDMÆLANDA

Athugasemdum Bjarna Guðnasonar má skipta í tvo aðalhluta. Sá fyrri er eins konar inngangur en hinum síðari skiptir hann niður í fimm þætti, þar sem hann ræðir fyrst byggingu verksins, því næst skilgreiningu á hugtakinu formáli, í þriðja lagi fjallar hann um afmörkun rannsóknarefnisins, þá 'formálaskýringar' og loks þann þátt sem hann kys að kalla 'formálahefð og innlenda frásagnarhefð'.

Ég mun nú víkja að athugasemdum hans, lið fyrir lið. Í upphafi mun ég þó ræða um forspjall andmælaræðunnar þar sem birtist skilningur hans á viðfangsefninu. Ég er engan veginn sátturn við þá túlkun hans og tel að hann hafi misskilið þau grundvallarhugtök sem rannsóknin er reist á.

Í inngangi bókar minnar, *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum*, tek ég skýrt fram að formálar séu einn þáttur bókmenntahefðar. Enn frekari áherslu hafði ég lagt á þetta í undirtitli bókarinnar: *Rannsókn bókmenntahefðar*. Þessi hefð er sumpart runnin frá klassískum mælskufræðum, sumpart frá fræðiritum og túlkunum kristinna höfunda á þeim. Í íslenskum formálum frá miðöldum lá hún ekki í augum uppi fyrr en málið hafði verið kannað. Ég veit ekki til þess að það hafi verið gert fyrr en með fyrstu rannsókn minni á þessu efni, kandídatritgerð minni, sem andmælandi minn raunar þekkir vel en fáir aðrir því að hún var samin undir tilsjón hans og hefur aldrei birst. Orð Bjarna Guðnasonar um að tengsl íslenskra formála við erlenda hafi legið í augum uppi eru þess vegna ofmælt og teljast til þess sem miðaldamenn

nefndu *superbia*. Verk mitt má kallast frumsmíði á þessu sviði og má vafalaust gera betur. Ég hafði og hugsað mér að bókin yrði til þess að menn könnuðu aðra þætti bókmenntahefðar betur eða færu nánar í saumana á því sem í verkinu er rétt drepð á.

Í formálum koma fram svipuð viðhorf til efnis og algeng eru í bókmenntafræðum nútímans. Samt sem áður er ekki réttmætt að álykta, eins og Bjarni Guðnason gerir, að formálar standi gagnvart lausamálsverkum eins og Snorra-Edda við túlkun dróttkvæða. Ég hef hvergi leyft mér að láta í ljós svo óvarlega fullyrðingu. Hið rétta er að formálahöfundar hafa sótt efnivið sinn í klassíska retórik sem fjallar m. a. um það hvernig best sé að bera mál sitt fram í ræðu og riti. Einmitt vegna þessa ver ég miklu rúmi í að kanna hvaða kennslubækur voru þekktar hér á landi og reyni að sýna hvernig menntun verðandi rithöfunda var hér háttáð. En í öllum meginatriðum var hún af sama toga og rómverskir mælskumenn fengu, því að kristnir miðaldamenn tóku upp sams konar aðferðir bæði við að uppfærða æskulýðinn og kenna honum að skrifa. Sama hefð í þessum efnum er því ríkjandi frá klassískum tíma fram undir lok 18. aldar. Af þessum sökum leyfi ég mér að taka dæmi frá ólíkum tíma og úr erlendum ritum sem engin líkindi eru til að hafi borist hingað til lands, þar sem augljóslega sama bókmenntahefð býr að baki. Það ræður því 'engin hending' hvaða sýnishorn eru valin til hliðsjónar dæmunum úr íslensku formálunum. Gagnrýni Bjarna Guðnasonar um þetta er því sprottin af misskilningi á hugtakinu *bókmenntahefð* og rannsóknunum á henni. Misskilningur hans kemur enn betur í ljós síðar þar sem hann ræðir um notkun mína á hugtakinu *ritklif*. Hann segir berum orðum að ég virði fyrir mér íslenska formála með 'hliðsjón af niðurstöðum Curtiusar' (bls. 136). Við þessa fullyrðingu Bjarna Guðnasonar er fyrst það að athuga að Curtius kemst ekki að neinni niðurstöðu um formála. Hann talar einvörðungu um '*Exordialtopik*' og er það aðeins lítill hluti þeirra venjubundnu efnisatriða sem formálar hafa yfirleitt að geyma. Ég fjalla hins vegar rækilega um hugmyndir hans og skýrgreiningar sem og gagnrýni annarra fræðimanna á verk hans. Og þess skal getið hér að Marie Schulz sem Bjarni telur hafa rannsakað ritklif eftir að verk Curtiusar kom út, birti verk sitt þrjátíu og níu árum áður (*Die Lehre von der historischen Methode bei den Geschichtsschreibern des Mittelalters*. Berlin 1909). Meginalli á hennar verki var einmitt, að hún, eins og Bjarni Guðnason, áttaði sig ekki á hlutverki ritklifa innan bókmenntahefðarinnar. Engin leið er að

skipta ritklifum niður í *virk* og *óvirk*, eftir því hvort þau hafa merkingu eða ekki. Eðli sínu samkvæmt eru þau alltaf virk, einn liður í bókmenntahefð, þau eru eins og ég hef eftir Heinrich Lausberg (bls. 72), 'eine Form (. . .) die (wie ein Gefäß bald mit Wasser, bald mit Wein: jeweils mit verschiedener Funktion) mit jeweils aktuell gemeintem Inhalt gefüllt werden kann' (*Elemente der literarischen Rhetorik*, 39). Skipting Bjarna Guðnasonar felur í sér að hann vill skilja að efni og form eins og var í tísku meðal bókmenntafræðinga fyrir um það bil öld. Hér má bæta því við að ég geri mér fyllilega grein fyrir því að *klif* þekkjast í munnmenntum og hef ég kallað þau *sagnaklif* (bls. 70). Orðið *munnklif* sem Bjarni Guðnason notar um hugtakið er hins vegar ótækt og á fremur heima í talmeinafræði. Uppástunga Bjarna um rannsókn á samruna hefðar í bók- og munnmenntum á elstu stigum er illframkvæmanleg, meðan menn eru ekki sammála um hver séu einkenni munnlegrar frásagnarlistar og hvaða ritaðar frásagnir eigi rót sína að rekja til hennar. Af þessu leiðir að óljóst er hve mikill hluti fornra bókmennta á uppruna sinn í munnlegri frásagnarlist. Um þetta efni vísa ég (bls. 70) í alkunna skólabók eftir Scholes og Kellogg, *The Nature of Narrative*, bls. 27. Ég mun víkja lítilsháttar að þessu efni síðar.

1. Um byggingu verksins

Við byggingu verksins hefur Bjarni Guðnason margt að athuga. Hann finnur að því að inngangur þess sé of langur og gera hefði mátt 'hærra undir höfði þeim undirkafla inngangsins sem nefnist 'Formálinn, skýrgreining, hlutverk og bygging'.' (bls. 138) Af athugasemdum andmælendans virðist mér ljóst að hann geri sér allt aðra hugmynd um byggingu fræðirits en ég. Mér þykir t. a. m. eðlilegt að allar skýrgreiningar sem snerta höfuðefni verksins séu í inngangi þess en standi ekki einar sér. Það er hins vegar rétt hjá Bjarna Guðnasyni að sumt í inngangi hefði mátt vera styttra, en lengdin ákvarðaðist nær einvörðungu af því að ekkert hafði verið skrifað á íslensku um efnið. Alla umræðu um klassísk áhrif, skóla eða hugtök mælskufræða skorti í íslenskum fræðiritum og sökum skyldleika við efni bókarinnar varð að gera því skil. Og þetta efni getur síður en svo kallast erlendur lærdómur, þar sem það snýst um menntun manna á Íslandi.

Um þann hluta inngangsins sem lýtur að sjálfum formálanum er ég

ósammála Bjarna Guðnasyni um að láta hann standa sem sjálfstæðan kafla. Hann er hluti af almennum skýringum inngangsins og stendur í rökréttu samhengi við aðrar útskýringar úr klassískum mælskufræðum. Hið sama gildir um hugtakið *ritklif*.

Ég vil strax taka fram að ég forðast að tala um *formálahefð*. Verkið snýst ekki einungis um venjubundna efnisþætti formála eins og Bjarni Guðnason virðist ætla. Sum ritklif formálanna eru líka algeng í verkunum sjálfum og eftirmálum. Meginrannsóknin fjallar um ritvenju sem að miklum hluta á uppruna sinn í klassískum mælskufræðum og útskýringum miðaldamanna á þeim. Af þessu má ljóst vera að könnun mín snýst um önnur efni en þau sem Bjarna Guðnasyni finnst vera aðalatriði. Ég er ekki að bera saman 'innlenda frásagnarhefð' við 'formálahefð'. Með öðrum orðum sagt, heildarsýn mín er því önnur en Bjarna Guðnasonar.

Andmælandi minn fettir fingur út í skiptingu verksins í tvo meginhluta og spyr hvort það séu áhrif frá formála Sverris sögu. Sá formáli skiptist reyndar ekki í hluta heldur skiptir hann sögunni í fyrra og síðari hlut. En fyrir mér var það fullkomlega rökrétt skipting að byrja bókina á inngangi, en fjalla í fyrri hluta verksins um ritklif og önnur venjubundin atriði í íslenskum formálum almennt og bera þau saman við bókmenntahefð annars staðar í Evrópu. Í síðari hluta voru hins vegar valin þrjú verk, sitt úr hverri bókmenntategundinni til þess að fjalla um formálann í tengslum við verkið sjálf. Það hefði ekki verið unnt að gera við 45 formála. Ég get hins vegar tekið undir gagnrýni Bjarna Guðnasonar á undirskiptingu fyrri hluta bókarinnar, þá kafla sem kallast *tílefni* og *tílgangur*. Ég drep á hana í forspjalli mínu, en hún á rætur sínar að rekja til fornar kennisetningar um niðurskipan verks (sjá rit mitt bls. 1). Ég geri mér fyllilega grein fyrir göllum þessa fyrirkomulags. Í þessu viðfangi nefnir Bjarni Guðnason formála Hungurvöku. Um margt sem hann segir um sundurliðun þess formála er ég honum sammála. Ég er aftur á móti þeirrar skoðunar að hann hafi ekki íhugað hvaða bókmenntagrein Hungurvöku heyrir til þegar hann segir: 'Ef menn vilja þá geta þeir kallað Hungurvöku inngang að sögu Þorláks, en ég hygg úr lausu lofti gripið, að í lok Hungurvöku 'hafi átt að koma lofgjörð um Þorlák lík að gerð og um hina biskupana og ef til vill mærdarmeiri'" (bls. 139). Ég drep á þessa tvo möguleika og er sá síðari að stofni til sóttur í smiðju Árna Magnússonar (sjá rit mitt, bls. 386). Ef menn vilja líta á Hungurvöku sem inngang Þorláks sögu, þá

gæti hún verið ein af þeim helgisögum þar sem á undan upprás dýrlingsins fylgir saga þess staðar sem hann þjónaði, þá er helgi hans kom upp. Ef síðari kosturinn er valinn, þá má líta á Hungurvöku sem e.k. *gestae episcoporum* þar sem aðaluppistaðan er ævi einstakra biskupa.

Ég valdi þá leið að birta sömu tilvitnun aftur og aftur, til þess að sjá mætti ritklifin frá öðru sjónarhorni en fyrr hafði birst í ritinu. Það má vera að sumum þyki þetta vera galli. Þetta var meðfram gert til þess að auka lesandanum leti; hann þyrfti ekki að fletta fram og aftur í bókinni til að finna beina tilvitnun og auk þess áttu millitilvísanir neðanmáls að auðvelda mönnum samanburð. Ég get ekki séð að klausurnar geti með þessu móti verið 'varasamar', enda færir Bjarni Guðnason engin fram-bærileg rök fyrir þeirri skoðun.

Bjarni Guðnason kallar síðari hluta verksins 'sjálfstæðar greinar'. Það er rétt að sérhver kafli er þar afmörkuð heild, en þeir eru í rök-réttu framhaldi af því sem áður hefur verið sagt, bæði við innganginn um tengsl formála og eftirfarandi efnis (bls. 61–62) og við fyrri hlutann um túlkun á ritklifum, sérstaklega þó um tilgang og sannindi verksins. Í síðari hlutanum hefði að sjálfsögðu verið unnt að velja formála Hungurvöku og fjalla um tengsl hans við verkið sjálft, en verk Snorra Sturlusonar og Odds Snorrasonar urðu fyrir valinu, þar sem þau voru talin verðugri fulltrúar sagnarita frá lokum 12. aldar og upphafi þeirrar 13. Hér við bættist að formáli Hungurvöku hefur því miður ekki mikil tengsl við verkið sjálft.

Andmælandi minn fullyrðir að ég hafi brotið út af venju þar sem niðurstöður verksins séu ekki sérstakur kafli eins og venja er til. Ég verð að játa að ég á bágð með skilja þessa staðhæfingu. Niðurstöðurnar eru sjálfstæður kafli, enda þótt þær standi innan stærri heildar, sem ber nafnið *Niðurlag*. Þær standa aftan við kaflann, *Vettvangur og áheyr-endur* og var skipað þar niður sökum þess að þá voru þær í sambýli við hugsanlegan skilning áheyrenda á miðöldum á eigin ritverkum og um leið tengdust þær nánar túlkun nútímamanna á sömu verkum og útleggingu minni á bókmenntahefð. Þessi aðferð er í fullu samræmi við þá stefnu sem ég markaði í upphafi verksins: að brúa bil milli fortíðar og nútíðar, víkka sjóndeildarhring lesandans, svo að hann megi skilja hvorttveggja: viðhorf gamalla sagnaritara og skoðanir túlkenda nú á dögum.

Að lokum sér Bjarni Guðnason ekki hvers vegna textafræðinni var komið fyrir í viðbæti. Hann hefði viljað að viðbætirinn hefði verið

'sniðinn að viðfangsefninu sjálfu' (bls. 141). Nú er það svo að textafræðin snertir viðfangsefni mitt lítið. Af henni mátti helst hafa stöð í fáeinum atriðum, t.d. í formála Sverris sögu og Íslendingabókar. Eins og ég segi í forspjalli var viðbæturinn til þess saman settur að auðvelda mér að ákvarða hvort sami höfundur væri að formála og verki. Fyrir rannsóknir á bókmenntahefð skipti þessi kafli ekki máli. Af orðum andmælenda míns um þetta efni sem og aðrar þær athugasemdir sem hann hefur látið falla um byggingu verksins get ég ekki annað en dregið þá ályktun að hann hafi alls ekki gert sér grein fyrir rannsóknaraðferðum mínum. Þetta kemur svo enn frekar í ljós síðar í orðum hans þar sem hann lætur í ljós að æskilegt hefði verið að rannsaka sér 'virkni' og 'óvirkni' ritklifa og 'samruna' þeirra í munn- og bókmenntum. Hefðu slíkar rannsóknir verið felldar inn í bók mína, hefði hún orðið óskapnaður.

2. Skilgreiningar hugtaka

Bjarni Guðnason gagnrýnir skýrgreiningu mína á hugtakinu *formáli*. Hann efast um að 'staðsetning' skeri úr um hvort 'eittvert ritstykki' sé *formáli* eða ekki. Hann er aleinn um þessar efasemdir. Orðin *formáli*, *forræða*, *forspjall*, – í fornu máli er latneska orðið prologus oftast notað, – kveða skýrt á um hvar þessi hluti verks skuli standa, það er í upphafi verksins. Það skiptir þá ekki máli hvort hann er skrifaður eftir á og skotið framan við. Flestir höfundar skrifa for- og eftirmála að verkum sínum eftir að þau liggja fyrir fullsamin. Og sömu venjubundnu efnisatriðin koma fyrir í báðum. Þess vegna tek ég dæmi úr eftirmálunum en ég fer ekki með þá sem formála, enda þótt ég bendi á að þeir gegni oft sams konar hlutverki. Gagnrýni Bjarna Guðnasonar á þessu efni er því mestan part útúrsnúningur og hártogun.

Bjarni Guðnason ber mér á brýn, að ég hlíti ekki skýrgreiningu minni á formála og rífur úr samhengi umfjöllun mína um bókmenntagreinar í upphafi ritsins og ber saman við klausu á bls. 203, sem er um allt annað efni. Þetta eru óvönduð vinnubrögð. Á bls. 384–385 fer ég nokkrum orðum um þann póst sem kallaður hefur verið 'formáli' Sturlungu og segi m.a.: 'Fyrir Sturlungu er ekki formáli, en milli Sturlu sögu og Prestssögu Guðmundar Arasonar hefur safnandinn skotið inn greinargerð sem nefnd hefur verið formáli Sturlungu. Sannast sagna er hér ekki um að ræða formála í þeim skilningi sem lagður er í það hug-

tak hér. En því verður ekki í móti mælt að í þessari greinargerð safnandans má merkja leifar úr upphaflegum formála Sturlu Þórðarsonar fyrir Íslendinga sögu, eins og B.M.Ó. hefur leitt rök að' (bls. 384). Þetta er í fullu samræmi við það sem ég segi um leifar af formála Hryggjarstykkis í Heimskringlu og Morkinskinnu. Hvorttveggja tel ég leifar af formálum en ekki fullkomna formála. Bjarni Guðnason telur að 'formáli' Eiríks Oddssonar standi í Heimskringlu. Ég er í engum vafa um að Snorri Sturluson hefur, sem og höfundur Morkinskinnu, notað í öndverðu formála Eiríks Oddssonar og vitnað í einhvern part hans, e. t. v. orðrétt eins og miðaldamenn gera stundum þegar þeir setja saman rit úr mörgum bókum og vísa til heimildar. En formáli getur þessi klausa ekki talist og enn hafa ekki fundist þau rök sem afmarka Hryggjarstykki innan samsteypu Snorra Sturlusonar eða Morkinskinnu. Um þetta efni vísar Bjarni Guðnason til bókar sinnar, *Fyrsta sagan*, en þar hefur hann notað orðið *formáli* um tilvitnun þá til Eiríks Oddssonar sem hér um ræðir. Skýrgreining hans á þeirri klausu sem formála stenst engan veginn. Umræddur póstur segir frá heimildum Eiríks og ritbeiðanda, en ekki eru þar svo glögg skil í frásögn að marka meg þar upphaf nýs hluta verksins. Ég vitnaði því í þennan kafla sem dæmi um notkun ritheimilda hjá Snorra. En tilvísanir af svipuðu tagi má víða finna í fornum ritum. Þær gegna ekki hlutverki formála og þær er ekki með neinum rökum unnt að kalla formála, greinargerð höfundar eða safnanda fyrir verki sínu í upphafi þess eða byrjun nýs hluta, enda þótt á stundum meg sjá kaflaskil og hugsanlegt sé í samsteypum að þar styðjist ritstjórinn við nýtt verk. En skýrgreining mín á hugtakinu *formáli* var að dómi Bjarna Guðnasonar of þröng sökum þess að hann hafði áður notað hugtakið rýmra og látið það falla að hugmyndum sínum um rit sem nú er glatað og verður ekki endurgert eftir varðveittum heimildum.

3. Afmörkun rannsóknarefnis

Bjarni Guðnason finnur að því að ég hafi ekki sett biskupasögur inn í skýrgreiningu mína á hugtakinu sagnarit (bls. 3). Í henni eru þó nefnd rit eins og Íslendingabók og Íslendinga saga Sturlu Þórðarsonar og þar með átt við sagnarit af veraldlegum og kirkjulegum toga. Enda þótt Lárentíus saga sé ævisaga biskups, þá telst hún til sama flokks og Íslendingabók, Hungurvaka og þau verk önnur sem fjalla um kirkju-

höfðingja. Í meginatriðum hef ég í ritinu farið eftir venjulegri flokkun lausamálsverka í bókmenntagreinir, en þó víða vikið frá henni. Lesendur sjá t. d. fljótt að Ólafs saga Tryggvasonar eftir Odd munk er talin til helgisagna og riddara- og fornaldarsögum er steipt saman í einn flokk.

Verkefnið var bundið við trúarleg og veraldleg sagnarit. Fræðirit eins og Snorra-Edda eru af ólíkum toga og þar ríkjá nokkuð önnur lögmál í formálagerð en í sagnaritum. Mér þótti engin ástæða til að skýra þetta val – einhvers staðar þurfti að takmarka rannsóknina. Vafamál er einnig hvort formálar fræðirita hefðu skýrt eða varpað ljósi á formála sagnarita. Ef velja hefði átt formála til hliðsjónar, hefði verið nær að velja inngangserindi kvæða.

Bjarni Guðnason kvartar undan því að ég fjalli ekki um 'formála' Tristrams sögu. Því er til að svara að ég hef annars staðar sýnt fram á að klausa sú sem kölluð hefur verið formáli Tristrams sögu er upphaflega for- eða baktitill, sniðinn eftir titlum prentaðra bóka á 17. öld. Á þær röksemdir hafa flestir fræðimenn síðar fallist.

4. 'Formálaskýringar'

Eins og kom fram hér í upphafi hefur Bjarni Guðnason ekki áttað sig á bókmenntalegu hlutverki ritklifa. Þau eru alltaf virk, enda þótt merking þeirra sé ekki alltaf sú sem orðin láta í ljós. Sá höfundur sem biður um umbætur á verkinu sínu í formála getur annaðhvort ætlast til þess að svo sé gert eða verið með uppgerðarhæversku, látið svo sem einhverjir gallar séu á verkinu, þótt hann telji á því verði engir gallar fundnir. Í báðum tilvikum er ritklifið virkt; það hefur ákveðið hlutverk og til að kanna merkingu þessara orða í hverju dæmi hefði þurft að rannsaka hvert verk í smáatriðum. Bjarni Guðnason ætlar að mikill fengur hefði orðið að slíkri rannsókn. Ekki efa ég það. Fyrir mér vakti hins vegar að sýna fram á hvernig sérhvert ritklif formálanna var hluti af stærri bókmenntahefð. Án þess að skoða það innan þeirra marka, hlaut túlkun þess að verða varasöm og alloft röng. Og sökum þessa var ekki unnt að ganga út frá því sem vísu að formalahöfundur segði ávallt það sem honum byggi í brjósti og hafa mætti það fyrir satt, þangað til annað sannaðist. Ef leið sú sem Bjarni Guðnason stingur upp á, hefði verið valin hefði verkið orðið allt öðruvísi. Könnun af því tagi hefði brotið í bága við eðli rannsóknar minnar. En þess háttar rannsóknir

tíðkuðust fyrir 40 árum og einn helsti málsvari þeirra var Helmut Beumann, sem alloft er vitnað til í verki mínu. Hann tók oftast fyrir eitt tiltekið verk og rannsakaði það út frá þessu sjónarhorni. Mér þykja ummæli Bjarna Guðnasonar um þetta efni og 'virkni' og 'óvirkni' ritklifa (á bls. 138) raunar sýna enn frekar hve lítið hann hefur velt fyrir sér eðli rannsóknarinnar, hvers vegna ég vel þá leið sem farin er í ritinu en ekki einhverja aðra.

Um túlkun Bjarna Guðnasonar á einstökum ritklifum, sem hann rífur oft úr samhengi, get ég verið stutturður. Ummælin um B-gerð Jóns sögu eru enn reist á misskilningi hans á ritklifum og eðli þeirra. Hið sama er að segja um dæmið úr formála Sverris sögu í Flateyjarbók. Þar leggur Bjarni Guðnason út af því að ég hef tekið klausu til samanburðar úr ágripi Eugippíusar af verkum Ágústínusar. Mér var auðvitað ljóst að verk hans hefur aldrei borist hingað til lands. En í báðum tilvikum voru klerkar og ritstjórar að verki. Dæmið var einnig valið vegna þess að það var angi af sömu rithefð sem tíðkast hafði hjá sagnarituum trúar- og veraldlegra rita um aldir. Spurningin er því ekki hvort 'hægt er skilyrðislaust að leggja að jöfnu formálaorð fyrir trúarriti kirkjuföður og formálaorð fyrir ævisögu veraldlegs konungs' (bls. 145), heldur hvort önnur bókmenntahefð ríki hér á landi á 14. öld en á tímum Eugippíusar. Ég hygg að svo hafi ekki verið.

Annað dæmi um mistúlkun Bjarna Guðnasonar á verki mínu er um sögn hans um heimildanotkun Lárentíus sögu. Mér var fullkunnugt um að Einar Hafliðason var talinn höfundur Lögmannsannáls. Fyrir mér vakti einungis að benda á aðferð sagnaritarans; hún er söm og starfsbræður hans annars staðar í álfunni nota. Ég er aftur á móti sammála Bjarna Guðnasyni um túlkun á hinni klausunni sem hann velur úr formála Lárentíus sögu. Með því að nefna Lárentíus sjálfan sem heimildarmann hafi hann verið að leggja áherslu á að hann færi ekki með neitt fleipur í sögunni. Þetta kemur greinilega fram í riti mínu. Aftur á móti krafðist siðvenjan á þessum tíma að menn létu ekki í ljós að þeir hefðu tekið upp hjá sjálfum sér að rita bækur. Venjan birtist í formálum og ég bendi á það. Þar með er ekki sagt að ég efist um að menn skrifi verk án þess að vera beinlínis hvattir til þess af öðrum. Í þessu viðfangi er rétt að finna að enn einni mistúlkun Bjarna Guðnasonar og hártögun. Það er hvernig hann túlkar hugtakið *skemmtun* sem notað er í formála Lárentíus sögu. Ég er honum reyndar sammála um að Lárentíus saga sé ein allra skemmtilegasta biskupasagan, en þá lít ég á hana frá

sjónarmiði nútímamanns. Ritklif það sem ég reyndi að túlka var innan þeirra marka sem bókmenntahefðin markaði því: af *skemmtun* skyldu menn draga dæmi. Lárentíus saga er ekki þess háttar verk að eftir lesturinn fylgi löng áhyggja; sagan var fremur til þess lesin í heyranda hljóði að hún væri nytsamleg, yrði til eftirbreytni. Flökkusagan um Jón Flæmingja sannar síður en svo þá skoðun Bjarna Guðnasonar að Lárentíus saga hafi eingöngu átt að vera til dægrastyttingar. Slíkar gamansögur voru algengar meðal munka og áttu umfram allt að sýna vanþekkingu á tungumálum. Vafasamt er að með slíkri skrýttlu hafi átt að ýta undir þá skoðun að menn af íslensku bergi brotnir yrðu að vera í embættum kirkjunnar.

Captatio benevolentiae hefur sprottið upp með mörgum menningarþjóðum. Ræðumenn úr ólíkum menningarheimum hafa flestir búið sér til mælskubrögð. (Hugtakið *málbragð* sem Bjarni Guðnason notar (bls. 137) þekki ég ekki og minnir það mig á orðið *úrtöku* í staðinn fyrir *úrdrátt* sem yfirleitt hefur verið notað um *litotes*). Ekki er að efast um að svipuð tækni hafi verið til annars staðar en í Evrópu og ekki ber ég brigður á það í riti mínu. Ávörp til áheyrenda þekkjast í kveðskap margra þjóða og hið sama gildir um ritklifið, *brevitas*. Um þetta eru allir sammála. Aftur á móti vandast málið ef draga á markalínu milli innlendrar og þá íslenskrar frásagnartækni og klassískra mælskubragða í verkum óbundins máls, þar sem engin glögg dæmi eru um það fyrrnefnda og íslenskir og norskir rithöfundar og skáld hafa um aldur menntast á klassískan máta hjá klerkum og kirkjuhöfðingjum í menntasetrum alþjóðlegrar stofnunar. Rannsókn á samruna slíkra menningarheima er flókin og mér sýnist að Bjarni Guðnason hafi ekki hugleitt hvert slík rannsókn mundi leiða fræðimanninn.

5. 'Innlend frásagnarhefð og formálahefð'

Í niðurstöðum mínum tek ég greinilega fram að rannsóknin sé aðeins ályktunarhæf um nokkurn hluta fornþókmennta, þeirra lausamálsverka sem formála hafi. Orð Bjarna Guðnasonar um (bls. 151) að sí-
endurtekin dæmi úr 'tiltölulega fáum formálum' geti villt 'lesenda sýn', eru því óréttmæt.

Í þessum kafla ræðunnar vikur Bjarni Guðnason að formálaleysi sumra íslenskra bókmenntagreina. Ég fullyrði í bók minni að aðeins Íslendinga sögur séu án formála með fyrirvara um Fóstbræðra sögu þó.

Bjarni Guðnason hyggur aftur á móti að meirihluti íslenskra rita í lausu máli hafi verið án formála. Við þessi ummæli Bjarna Guðnasonar er margt að athuga. Í fyrsta lagi er greining hans í bókmenntategundir ófullkomin. Riddara- og fornaldarsögur mynda einn hóp sagna. Þetta sést bæði af niðurröðun þessara sagna í handritum svo og innri gerð þeirra og frásagnartækni. Sami formáli fyrir Göngu-Hrólfss sögu og Sigurðar sögu þögla styður einnig þessa flokkun. Um leið og þetta er haft í huga breytist myndin. Í stað formála 2 fornaldarsagna frá 14. öld, Göngu-Hrólfss sögu og Bósa sögu (sem Bjarni Guðnason kallar reyndar yngri gerð, en hún er án formála) og eftirmála Hrólfss sögu Gautrekssonar bætast 11 sögur í hópinn. Fornaldarsögur eru og varla færðar í letur fyrir en í lok 13. aldar og á 14. öld. Engar heimildir eru um hvernig byggingu þeirra var háttað í munnlegri geymd. Ályktun Bjarna Guðnasonar um að fornaldarsögur hafi frá upphafi verið án formála er því örökstudd.

Athugasemd hans um veraldlegar samtímasögur stenst ekki heldur nánari próf. Rök hans um Hrafnss sögu Sveinbjarnarsonar að hún beri 'greinilegan keim af helgisögum' og skýri 'sú staðreynd væntanlega tilvist formálans' (bls. 151) eru léttvæg. Áhrif frá annarri bókmenntategund ráða því ekki hvort saga hefur formála eða ekki. Veraldleg sagnarit hafa haft formála allt frá dögum Ara. Það sýna t.d. Veraldar saga, Sverris saga, Heimskringla og Ólafs saga hin sérstaka.

Bjarni Guðnason vill ekki fallast á þá afstöðu mína að fjalla eingöngu um rit sem formála hafa haft. Ég hefði líka átt að fjalla um hin og skýra hvers vegna þau væru án formála. Þetta er eins og að segja manni sem rannsakað hefur glugga og birtugjafa að hann hefði einnig átt að kanna gluggalaus hús. Skemmtilegt er myrkrið, sagði draugurinn. Það á sér einnig skýringar. Formálaleyfi sagna kallar líka á skýringar. En eins og ég tók fram í upphafi bókar minnar er það rannsókn af öðru tagi. Þar að auki fæ ég ekki annað séð en að Bjarni Guðnason dragi of víðtækar ályktanir af formálaleyfi sagna, þegar hann segir: '... einfaldasta skýringin á formálaleyfinu er, að það fylgi þeim bókmenntategundum, sem eiga innlendar rætur, Íslendingasögum, fornaldarsögum og veraldlegum samtíðarsögum, en formálar séu fyrir þeim greinum, sem teljast aðkomnar, helgisögum og riddarasögum' (bls. 152). En að hans dómi rekja konungasögur 'uppruna sinn annars vegar til dýrlingasagna og króníkna og hins vegar til dróttkvæða og innlendar sagnalista. Bókmenntageinin veit ekki á hvora sveifina hún á að

hallast og af því leiðir að sumar konungasögur hafa formála, aðrar ekki' (bls. 152).

Það er mjög vafasamt að skipa bókmenntum niður í flokka eftir uppruna þeirra. Menn hafa kallað fornaldarsögur og Íslendinga sögur innlendar bókmenntagreinir af því að söguefnið er íslenskt eða norrænt og söguviðið er að mestu lönd á norðurlöndum. Þrátt fyrir efni og söguvið kann margt í formgerð og frásagnartækni að vera fengið úr bókum um skáldskaparfræði. Og sannast sagna eru Íslendinga sögur ekki ein bókmenntategund heldur margar: Egils saga og Víglundar saga geta naumast talist til sömu bókmenntategundar. Bárðar saga Snæfellsáss á harla lítið sameiginlegt með Eyrbyggja sögu. Veraldlegar samtímasögur sem Bjarni Guðnason nefnir svo og venjulegt er í bókmenntasögum, eru í engu frábrugðnar erlendum sagnfræðilegum og gervisagnfræðilegum verkum. Konungasögur eru að allri gerð eins og ævisögur erlendra stórhöfðingja, t.d. Gesta regum Anglorum eftir William frá Malmesbury eða ævisaga Karlamagnúss eftir Einhard. Landnámabók, Íslendingabók og Heimskringla eru samkynja þeim bókmenntum latneskum sem nefndar eru *origo gentis*. Höfundar ævisagna sem og dýrlingasagna kunnu að notfæra sér tækni mælskufræða einkum í lofi þjóðhöfðingjans eða hins helga manns og heimildanotkun í erlendum, veraldlegum ritum var af sama toga og hjá Snorra og Ara; ævisagnaritarar Karlamagnúss notuðu t.d. kvæði af orrustum hans.

Ég sýni glögglega fram á að nær allar bókmenntategundir óbundins máls hafa haft formála. Íslendinga sögur eru stærsti flokkurinn sem hafa hann ekki. En formáli er fyrir Fóstbræðra sögu og formálaleif er fyrir Þorleifs þætti jarlsskálds. Slíkar undantekningar þarf að skýra. Það nægir ekki að eigna slíkt skrifurum Flateyjarbókar. Formálaleysið eitt og sér sannar ekki að sögurnar séu sprotnar upp úr alinnlendum jarðvegi. Til að sýna fram á að alíslensk sagnalist hafi verið til þarf auðvitað að gera grein fyrir því hvað er íslenskt og hvað er erlent í sögutækni og frásagnarmáta, eins og Jónas Kristjánsson, Jakob Benediktsson og Dietrich Hofmann hafa reynt að sýna í rannsóknum sínum á þýddum sögum. Jafnvægislist bókmenntagreina í fjölleikahúsi Bjarna Guðnasonar skýrir ekki nokkurn skapaðan hlut. Ég vil í þessu sambandi benda á að í Íslendinga sögum úir og grúir af stíl- og frásagnarbrögðum sem glögg má rekja til kenninga í mælskufræði. Bygging Egils sögu og Gísla sögu minnir t.d. óneitanlega á hvernig miðaldamenn notuðu stundum hugtakið *amplificatio* (sjá Ryding, *Structure in*

Medieval Narrative, 66). Í lok bókar minnar tek ég líka fram að samkvæmt mælskufræðum hafi formálar ekki þurft að vera fyrir verkum. Bjarni Guðnason gerir lítið úr þeirri skýringu. En á meginlandi Evrópu þekkjast verk í lausu máli sem eru án formála. Formálaleysið eitt sýnir ekki fram á alíslenska bókmenntahefð. Og ég stend enn fast við orð mín: 'Í annan stað mætti skýra formálaleysi Íslendinga sagna svo að þær væru alinnlend bókmenntagrein sem mótast hefði af íslenskri sagnahefð þar sem ekki hefði verið sinnt um reglur mælskufræðinnar. Þessi skýring krefst nánari útlistunar á uppruna Íslendinga sagna og þá um leið á hugtakinu sagnahefð. Slíkt liggur utan við verksvið þessarar bókar' (bls. 328), og ég tel orð Bjarna Guðnasonar einföldun á máli þar sem koma við sögu miklu fleiri þættir en þeir sem hann vill telja til íslenskrar sagnahefðar og útskýra þannig formálaleysið.

Í lok ræðu sinnar leikur Bjarni Guðnason sér að því að snúa út úr orðum mínum um orðréttar þýðingar formála og blanda því saman við óskyldar viðtökur, þegar formálar voru ekki þýddir beint eða þeir felldir brott. Þá hártogar hann einnig ummæli mín um formála Snorra að Heimskringlu. Snorri er sjálfstæður gagnvart leikreglum retórikur, en röksemdafærsla hans er þó innan marka hennar.

Að endingu vil ég benda andmælanda mínum á að íslensk frásagnarhefð er engan veginn svo vel skýrgreind í norrænum fornþekktum að unnt sé að tefla henni fram sem andstæðu gegn þeirri bókmenntahefð sem birtist í formálum og ég tel mig hafa sýnt fram á. Þangað til gerðar hafa verið rannsóknir á íslenskri frásagnarhefð sem sýni glögglega sérstöðu hennar innan annarra evrópskra bókmennta verður að taka fullyrðingar um 'þróttmikla innlenda frásagnarhefð' með nokkurri varúð.

SVAR VIÐ RÆÐU 2. ANDMÆLANDA

Síðari andmælanda mínum, Jakobi Benediktssyni vil ég svara stuttlega. Ég vil þó fyrst þakka honum fyrir að benda mér á villur sem hann hefur fundið í ritinu og munu þær og aðrar verða leiðréttar annars staðar í þessu riti (sjá bls. 185–186). Í upphafi drepur Jakob á rannsóknaraðferð mína og segir hana 'anga af þeirri fræðigrein sem Þjóðverjar kalla *Toposforschung*' (156). Þetta er rétt að vissu leyti, en ég lagði mig þó í líma við að fylgja ekki þröngum túlkunarleiðum Curtiusar. Ég reyndi eftir mætti að skilja og skýra bókmenntahefð frá öðrum sjónarhornum.

Peir sem skarpa hafa sjónina munu sjá að ég hef fengið minn skammt af þeim rannsóknaraðferðum sem tíðkuðust á áttunda áratugnum.

Jakob Benediktsson vék í ræðu sinni að mörgum efnum sem miðaldamenn hefðu talið til skemmtunar og nytsemdar. Þau eru þó mörg hver svo stór í sniðum að þau verðskulda sérstakar ritgerðir. Ég vil hér drepa lítillaga á tvö þeirra: þátt Bergs Sökkasonar og 3. og 4. málfræðiritgerðirnar, en sú síðarnefnda hefur verið eignuð Bergi.

Áhrif Bergs Sökkasonar á helgisagnaritun 14. aldar hafa lítið verið könnuð. Raunar má segja að þau efnistöð og stílbrögð sem greinilegust eru í verkum hans, séu komin fram nokkru fyrr. Breytinganna verður einna fyrst vart í Jóns sögu baptista II eftir Grím Hólmsteinsson í lok 13. aldar. Þá birtist fyrst lærdómsstefna sem síðar á eftir að setja mark sitt á helgisagnaritun. Hennar verður ekki aðeins vart í formálum heldur einnig í verkunum sjálfum: erlend verk eins og *Speculum historiale* verða þá eins konar handbækur; sagnaritararnir styðjast meira við erlendar heimildir en áður, lærðar útlekkingar studdar tilvísunum í kirkjuféður koma oftar fyrir. Gera verður ráð fyrir að Bergur Sökkason hafi numið hjá þeim klerkum sem höfðu stundað sín fræði hjá lærdómsmönnum sem þjónuðu Árna Þorlákssyni. Mér sýnist að um það leyti eða í lok 13. aldar hafi menntun klerka verið fjölpættari en fyrr og e.t.v. hafa breytt pólitísk viðhorf prestastéttarinnar haft áhrif á stíl og framsetningu bóka. Ég geri því skóna í bók minni að þá hafi menn farið að kenna annað námsefni í skólunum. Þetta efni er enn allt saman ókannað. Ég vildi þó skjóta því hér inn í að hinn svokallaði skrudstíll eða upphafni stíll kann að vera eldri í íslenskum ritum en frá lokum 13. aldar.

Ég sé ekki ástæðu til þess í bók minni að kanna 3. og 4. málfræðiritgerðirnar sérstaklega, en ég hygg að Ólafur hvítaskáld hafi fylgst vel með kenningum erlendra samtímamanna sinna í skáldskaparfræðum. Ritklifið um *translatio studii* kemur skýrast fram hjá honum en það örlar á því í Ynglinga sögu og Snorra Eddu; Æsir komu sunnan úr Litlu Ásíu og fluttu með sér fræði. Báðar ritgerðirnar varða lítillaga rannsóknarefni mitt en þær hljóta að verða lagðar til grundvallar þegar áhrif latneskra skáldskaparfræða og mælskulistar á íslenskan skáldskap á 13. og 14. öld verða könnuð.

Jakob Benediktsson vikur oftar en einu sinni að Íslendingabók Ara Þorgilssonar og túlkun minni á formála hennar. Ég á enn bágð með að

trúa að ekki hafi verið hróflað við formálanum. Mér sýnist að varðveisla bókarinnar gæti bent í þá átt. Það kemur og fyrir að heimildarmenn séu bæði taldir upp í formála og verkinu sjálfu, svo að skýring Jakobs að nægilegt hafi verið að nefna þá í verkinu hrekkur ekki til. Jakob minnst á skoðun mína um 'eldri' og 'yngri' Íslendingabók, sem birtist í ritgerðinni 'Tækileg vitni' (*Afmælisrit Björns Sigfússonar*, Reykjavík 1975, 251–287) sem ég vitnaði í en efni hennar skiptir litlu máli fyrir rannsóknina. Mér þykir enn sem fræðimenn hafi ályktað of djarflega af ummælum Snorra í Heimskringlu um eldri Íslendingabók Ara. Ef hún hefði verið til og við hana stuðst í síðari ritum, þá er undarlegt að engin örugg dæmi finnast um slíka notkun. Hefði Snorri sjálfur þá ekki notað hana? Er ekki eðlilegra að ætla að hann hafi notað 'konunga ævi'? Í annan stað, ef 'konunga ævi' hefði verið komið fyrir innan hinnar 'eldri' bókar, en ekki staðið sjálfstæð, þá verða menn að hugleiða betur hugtakið *patria*, fósturland, bæði hjá Ara og Snorra. Tilraun mín til að leiðrétta fleyg orð Ara var umfram allt gerð til þess að vekja athygli á leiðréttingu Árna Magnússonar og hvort hún stæðist fremur en aðrar betrumbætur manna á síðari öldum. Ég átti og erfitt með að sjá að Ari hefði þurft að afsaka efnið, – svo traustar voru heimildirnar. Mér flaug því í hug að miðaldavenja byggi að baki; höfundurinn segðist velja úr efninu, hefði sagst taka það sem sannara reyndist, en úr miklu væri að móða og heimildirnar væru ekki allar jafnsannar eða gildar og það mætti vera að sumum þætti þar margt vansagt eða jafnvel ósagt.

Eins og ég minntist á fyrr er skrudstíllinn líklegast eldri en frá lokum 13. aldar. Í formála Þorláks sögu örlar á honum. Hann er líklega samin af ritstjóra (sjá rit mitt 358–359). Ég fór eftir handbókum um aldur B-gerðar Þorláks sögu og hugði hana ritaða um miðja 13. öld. Það er þó ekkert sem mælir á móti því að B-gerðin sé samin á síðustu áratugum 13. aldar og af sama manni og þeim sem skrifaði formálann. Oddaverja þáttur fylgir þeirri gerð. Ritstjóri B-gerðar hefur þáttinn í huga, þegar hann skrifar formálann. Það skiptir ekki máli í þessu samhengi hvort Oddaverja þáttur er saminn fyrr en sjálf B-gerðin.

Um heimildarmann og höfund og hvenær menn fóru að gera greinarmun á þessu tvennu get ég lítið sagt. Ég hafði þó ekki neina sagnfestu í huga, þegar ég sló þessu fram, en dró ályktanir af tilvísunum til heimildarmanna í verkunum sjálfum, þar sem þeir voru gerðir ábyrgir fyrir frásögninni.

Ég vil þá loks ræða örlítið um *imitationem* sem Jakob Benediktsson minnst á. Á því leikur lítil vafi að sú kennsluaðferð hefur haft mikil áhrif víðast hvar í Evrópu. Ég geri að vísu ráð fyrir henni hér á landi, en þar sem ég get ekki með óyggjandi rökum sýnt fram á að íslenskir höfundar hafi farið beint eftir ritum erlendra sagnaritara læt ég mér nægja að benda á ritklif og sams konar bókmenntahefð.

Ég vil að lokum þakka andmælendum mínum fyrir lof og gagnrýni um bók mína og ég vona að hvorttveggja geti orðið lesendum til leiðbeiningar og gagns.

NOKKRAR LEIÐRÉTTINGAR VIÐ RITIÐ
FORMÁLAR ÍSLENSKRA SAGNARITARA Á MIÐÖLDUM

INN í verkið hafa slæðst nokkrar villur og hefur Jakob Benediktsson verið svo vinsamlegur að benda mér á sumar þeirra, en aðrar komu í ljós jafnskjótt og bókin var opnuð. Hér á eftir fer listi um þær skekkjur sem fundist hafa og bið ég eigendur bókarinnar að leiðrétta þær í eintökum sínum:

a) Millivísanir:

- Bls. 7 nmgr. 6, bls. 2 > 12
- Bls. 8 nmgr. 9, bls. 155–157 > 154–155
- Bls. 63 nmgr. 208, svigagreinin (sjá 6. nmgr. á bls. 203) > (203. nmgr. á bls. 61)
- Bls. 85 nmgr. 16, bls. 90 > 91
- Bls. 110 nmgr. 3, bls. 90–100 > 100–101
- Bls. 113 31. línu (bls. 259–276 > (bls. 261–279)
- Bls. 139 nmgr. 74, bls. 205 > 168
- Bls. 143 11. línu (bls. 158) > (bls. 142)
- Bls. 150 nmgr. 4 (sjá bls. 43) > (sjá bls. 42)
- Bls. 179 5. línu (bls. 77) > (bls. 67)
- Bls. 196 nmgr. 117 (bls. 219) > (bls. 198)
- Bls. 228 nmgr. 214 bls. 224 > 221
- Bls. 348 9. línu A X U > A x U

b) Prentvillur:

- Bls. 14 18. línu *iudicale* > *iudiciale*
- Bls. 52 31. línu Catilfana > Catilfna

- Bls. 54 14. línu *auditorium* > *auditorium*
 Bls. 69 28. línu κόινοι τόποι > κοίνοι τόποι
 Bls. 75 5. línu *ennarrativum* > *enarrativum*
 Bls. 182 39. línu Ingólfs > Ingólfs-
 Bls. 249 36. línu Hamilton > Hamilton
 Bls. 342 37. línu *prooe* > *prooe-*
 Bls. 353 4. línu inn > inn í
 Bls. 389 í ættarskrá hdr. U > M
 Bls. 392 10. línu abóti > ábóti
 Bls. 415 20. línu 1909 > 1918

Á bls. 307 er tekin upp tilvitnun úr Jóns sögu baptista, *Postola sögur*, 858, en þess ekki getið að þetta er orðrétt þýðing úr verki Ambrosíusar *Expositio Evangelii secundum Lucam* eins og kemur fram í rannsókn Ole-Jörgen Johannesen, Litt om kildene til Jóns saga baptista II, *Opuscula septentrionalia. Festskrift til Ole Widding*. Hafnæ 1977, 113. Þessi vitneskja rýrir þó ekki heimildargildi hennar fyrir rannsókn mína, því að varla hefði Grímur Hólmsteinsson þýtt hana orðrétt, ef hún hefði ekki höfðað til sams konar áheyranda og svipads vettvangs á Íslandi.

S.T.

MARGARET J. CORMACK

SAINTS AND SINNERS¹

Reflections on death in some Icelandic sagas

WHILE IT was once the fashion to use the literature of medieval Iceland as evidence for pagan Germanic ideology, scholarship of the past century has laid increasing emphasis on its incorporation of Christian learning. The importance of saints' lives as models has been pointed out, and numerous episodes have been traced to Latin sources.² The function of the borrowed material in its new context, however, has been the subject of far less attention. Does the presence of Christian motifs represent purely literary imitation, or were parallels with the writings of the Church meant to be recognized? If the latter is the case, what was the significance of the borrowing? The answers to these questions will differ from saga to saga, and each example must be analyzed in context. It may be useful, however, to compare the treatment of a particular situation in a number of works, to see whether they share common elements which may facilitate our interpretation. In the following, I have examined descriptions of deaths which contain either overt demonstrations of religion or hagiographic motifs. For the most part I have restricted myself to sagas whose protagonists were Christian, i.e. sagas of the later Norwegian kings and the sagas of contemporaries, although some relevant passages from sagas of the Icelanders have also been included. It should be noted at the outset that I am considering the material from a literary point of view, and am not concerned with its historical accuracy. The extent to which fact has been embroidered with fiction, or life imitated art, is beyond the scope of this study.

¹ This article is based on a paper read at the Sixth International Saga Conference held in Helsingør, Denmark, July 28–August 2, 1985.

² See G. Turville-Petre, *Origins of Icelandic Literature*, Oxford, 1953, reprinted 1967; Jónas Kristjánsson, 'Sagas and Saints' Lives,' *Workshop Papers of the Sixth International Saga Conference*, 28/7 – 2/8 1985, vol. 1, Copenhagen, 1985, pp. 551–71, also in *Cultura classica e cultura germanica settentrionale*, Macerata 1988, pp. 125–143.

'The good fame a man has won for himself never dies,' says Háva-mál.³ It is clear from the extant literature of medieval Iceland that the way in which a man met his death contributed to his posthumous reputation, whether he was a legendary hero or a neighbor slain in a local feud. The sagas of *Sturlunga*, no less than other genres, contain numerous passages which bear witness to bravery in the face of death; we frequently find comments such as 'his courage was much praised,' 'his defense was unparalleled,' or 'he departed this life with courage and honour.'⁴ The characters themselves may express concern about the way their last moments will be described; when dragged outside on a cold night, Tumi Sighvatsson (the elder, † 1222) asks to be killed quickly, lest it be thought that he is shaking with fear.⁵ After confessing his sins, Þórðr Bjarnarson lies on his back so that he will face the oncoming blade, and bids bystanders observe whether he flinches.⁶ The theme takes on a rather gruesome tone when we read that the three men chosen to slay Gizurr Þorvaldsson 'should each strike his blow, and not hurry about it, and see how he reacted.'⁷

In the thirteenth century, however, a man facing death had more at stake than his reputation. On leaving this world, he entered another, and if his life had been spent in raiding and bloodshed, he might reasonably be concerned about his destination. This was his last chance to escape the fires of hell, and even hardened sinners who had previously showed little interest in religion might give some thought to the welfare of their souls. As Hrani Koðránsson remarks after hearing confession, 'Vera má at yðr þykki eigi karlmannliga við orðit minnar handar. En mik má mjök ugga, at eigi sé vís gistingin, sú er mér gegni.'⁸ When he again takes up weapons to defend himself, it is with the priest's permission.

³ 'orztír deyr aldregi, hveim er sér góðan getr' (stanza 76), cf. stanza 77 'ek veit einn, at aldri deyr: dómr um dauðan hvern.' *Edda: die Lieder des Codex Regius*, ed. Gustav Neckel, revised by Hans Kuhn, 4th edition, Heidelberg, 1962, vol. I, p. 29.

⁴ For example with reference to Sveinn Jónsson (Stu I 253 / K I 288 / Bp I 500 / Gs I 165), Oddr Þórarinnsson (Stu I 515-16 / K II 238-9), or Kolbeinn grön (Stu I 499 / K II 213).

⁵ Stu I 288 / K I 353.

⁶ Stu II 40 / K II 42.

⁷ 'skyldi sitt högg höggva hvern ok fara ekki ótt at ok vita, hvernig hann yrði við.' Stu I 492-3 / K II 203.

⁸ Stu I 505 / K II 220-1.

Ideally, sins should be formally confessed and atoned for during this life; where this was not possible, last-minute repentance might suffice to attain a state of grace and mitigate some of the pains of purgatory. Although theologians disagreed about the precise extent to which this was possible, popular miracle literature was full of examples illustrating the precept that 'er eigi sva þung synd, at eigi megi hreinsaz fyrir iðranar tar,'⁹ and that God 'dæmer hvern epter idran þeiri er hann hefer i liflati sinu.'¹⁰ Death could serve as a penance, as noted in the *Dialogues* of Gregory the Great: 'oc ma þ[at] vera at farligr dæþe reinfe neqveriar sýnþer þeifar.'¹¹ The same idea is expressed in the famous passage in *Njáls saga*: 'guð er miskunnsamr, ok mun hann oss eigi bæði láta brenna þessa heims ok annars.'¹² *Hungrvaka* emphasizes the piety of two bishops by describing their desire for a painful death.¹³

Accounts of confession or other pious actions preceding a man's death can thus suggest his subsequent fate. An author can provide evidence of an appropriate spiritual condition by informing his readers that men had attended church, observed a feast day, or recited prayers shortly before death, or that doomed captives asked to speak to a priest. Several condemned men express a desire to atone for their sins; Hákon Þórðarson, Hrafn Sveinbjarnarson and Þórðr Þorvaldsson offer to go on pilgrimage. This resembles a Christianized version of the traditional punishment of outlawry, but those proposing it go even further. Hrafn and Þórðr demonstrate Christian charity by offering to make the journey for the benefit of their enemies' souls as well as their own,¹⁴ while Hákon offers to have an arm and leg cut off before he sets out. When this request is refused, he asks to be stabbed to death.¹⁵

⁹ *Postola sögur*, ed. C.R. Unger, Christiania, 1874, p. 803. See also the text of Homily for the dedication of a church found in AM 237a fol: 'Íva scolom ver oc innan þva iþranartaðrum sýnþa flecca af ánd várre', ed. Oluf Kolsrud, *Messuskýringar*, Oslo, 1952, pp. 103-4.

¹⁰ *Duggals leiðsla*, ed. Peter Cahill (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi: Rit 25), Reykjavík, 1983, p. 38.

¹¹ *The Life of St. Gregory and his dialogues: fragments of an Icelandic manuscript from the 13th century*. Hreinn Benediktsson, ed. (Editiones Arnarnagænanæ, series B, vol. 4), Copenhagen, 1963, p. 60.

¹² Ns 329.

¹³ Bp I 70, 78 note 8 / Bs I 88, 103-4.

¹⁴ Stu I 198 / K I 203, Bp I 673 / Hs 55 / Stu I 226 / K I 314, Stu I 354 / K I 438.

¹⁵ Stu I 198 / K I 203.

Sveinn Jónsson, who realizes that death is inescapable, asks to have his arms and legs cut off before he is beheaded. He bears this bravely, and recites the *Ave Maria* while it is taking place,¹⁶ demonstrating secular and religious fortitude simultaneously.

If there had been no witnesses present at a man's death, there were other ways of indicating his spiritual state. The bodies of Eyjólfur Kárrson and Þorvaldur Snorrason are found lying with arms spread out in a cross, a common position of prayer or penance.¹⁷ Skarpheðinn's arms are crossed on his breast (another attitude associated with devotions), and the crosses burned on his chest and back are thought to be self-inflicted.¹⁸ The dream in which Brandr Kolbeinsson is seen commending his soul to Christ¹⁹ serves a similar purpose, as does Guðmundr Arason's prophecy to Þórðr Sturluson.²⁰ Conversely, Kolbeinn Tumaason's failure to hear the church-bells on the eve of St. Mary's augurs ill for his soul's reception.²¹

Descriptions of pious actions may be reinforced by parallels with the Bible or saints' lives. The martyrdom of Thomas Beckett appears to have been an especially influential text.²² It is specifically mentioned in the saga of Þorgils skarði: 'Veittist Þorgils þat, at hann hafði þvílíkt

¹⁶ Stu I 253 / K I 288 / Bp I 500 / Gs I 165.

¹⁷ Stu I 292 / K I 358, Stu I 322 / K I 396. It is interesting to note that the practice of praying while lying with arms spread in a cross is ascribed to the teachings of Guðmundr Arason in *Arons saga* (Stu II 268).

¹⁸ Ns 343-4. While death by fire may have been a sufficient purgatory for the rest of the family, Skarpheðinn undoubtedly bore the greatest burden of sin. In view of his troll-like appearance (to say nothing of the verses heard emerging from the smoking ruins of the farm) an unambiguous sign of religion on his part was probably considered necessary.

¹⁹ Stu II 74 / K II 91.

²⁰ Stu I 399 / K I 489. The prophecy that they will meet in the spring indicates their coming deaths, and implies that Þórðr will reach heaven.

²¹ Bp I 494, Gs 156.

²² It is worth citing both versions edited by C.R. Unger (*Thomas saga erkibyskups*, Christiania, 1869).

Thomas saga II, p. 441: 'Hann hneigir sik fyrir alltarinu æ þæði kne með þessum sid-
aztum ordum . . . 'Almattigum gudi ok hans sæluztu modur sancte Marie ok þessarrar
kirkiu patronis heilogum Dionisio ok ollum helgum fel ek mik æ hendi ok kirkiunnar
sauk.' . . . Uilhialmr af Traz hauggr til erchibyskups ok stefnir i . . . haufudit . . . kemr
hauggit . . . síþan i haufudit erchibyskupsins . . . Enn uid þenna fyrsta auerka hefir þat
meinlausa fornarlamb lifanda guds hinn heilagi Thomas sinar hendr ok augu til himins

sár, sem sagt var um kveldit, at inn heilagi Tómas erkibiskup hafði særðr verit í kirkiunni í Cantia, ok Þorgílsi þótti um kveldit fagrligast vera mundu at taka slíkan dauða.²³ The death of Hrafn Sveinbjarnarson also appears to be modelled on that of the archbishop; both receive a fatal blow in a position of devotion (Thomas on his knees, Hrafn on knees and elbows as prescribed by the penitential of St. Þorlákr),²⁴ and their bodies lie as if in prayer. So does the corpse of Eyjólfur Kársson according to *Arons saga*.²⁵ Höskuldr Hvítanesgoði and Kolbeinn grön Dufgusson, like Thomas, fall to their knees after receiving a wound in the head,²⁶ and Sveinn Jónsson stretches his neck under his slayer's ax.²⁷ The delimiting which precedes this is reminiscent of the martyrdom of Bishop Jón the Irish as reported in *Hungrvaka*.²⁸

The descriptions of Hrafn's and Kolbeinn's deaths may also reflect knowledge of a saga of St. Magnús of Orkney (which may itself be related to Thomas's).²⁹ Both Hrafn and Magnús make offers of exile and

bidandi sua annars hauggs með hneigdu haufdi. Ok þui næst hauggr enn annar riddari ofan i haufudit, ok uid þat sar fellr erchibyskup fram a golfit með riettum likama, sua fagrliga sem til bænar offrandi sik lifandi forn, sem þeim er sefdiz at leysa mannkynit.'

Thomas saga I, p. 260 ff: 'þa snyzt hann at allterino . . . ok neiger sitt heilaga hofuð mote allterino, þessor orð siðarst mælande . . . æinn af riddarunum hægg . . . til hans meðr ollu afle. En hann hinn signaðe retter framm hofuðet . . . kæmr hogget i hofuð erkibyskupenum . . . Hinn signaðe Thomas gæfande sek guðe fell a kne, sem hann feck hit fyrsta hogget, augunum meðr samtengðum hondum framme fyri ser til himinsens uppléttum, a þann hátt sem goþer menn biðiaz fyrir til guðs, offrande sua guðe sialfan sek lifande forn i mustere fyri heilagho alltare. Ok sua sem hann stendr sua meðr neigðo hofðe biðande annars hoggs, leypr framm annarr riddare ok hægggr enn i hofuð honum. Enn er hann féar þetta sár, fellr hann fram a, rekkjande sek út meðr rettum likame til iarðarennar, framfallenn sua sem til bænar.'

²³ Stu II 221 / K II 298.

²⁴ Sveinbjörn Rafnsson, 'Skriftaboð Þorláks biskups,' *Gripla* V, ed. Jónas Kristjánsson (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi: Rit 23), Reykjavík, 1982, pp. 105–6.

²⁵ 'þá lagðist Rafn niðr á kné ok olboga, ok lagði hálsinn á eitt rekatrè, ok Bárðr hjó af honum höfut þar við trènu. Rafn hrærði hvorki hönd nè fót er hann sæfðist, heldr lá hann á knjánum ok olbogunum, sem hann var vanr at liggja til bænar.' Bp I 674 / Hs 56 / Stu I 226 / K I 315. *Arons saga*: Stu II 251 (see note 29).

²⁶ Ns 280–1, Stu I 499 / K II 213.

²⁷ Stu I 253 / K I 288.

²⁸ Bp I 64 / Bs I 80.

²⁹ Closely related descriptions of the death of St. Magnús of Orkney are found in *Orkneyinga saga* and the longer and shorter sagas of St. Magnús (which are also printed in the edition of *Orkneyinga saga*). The question of the relationship between these sagas

pilgrimage to their captors, and green fields mark the spots where they are slain.³⁰ In dying in a cross position, Eyjólfur and Þorvaldr, as well as Þórðr Andréasson, resemble two reputed saints, Valþjófr and Eysteinn Haraldsson.³¹ It may be added that the accounts of Eysteinn's and Valþjófr's deaths also contain certain parallels with that of St. Mag-

and/or their Latin sources cannot be entered into here. It may, indeed, be insoluble, as the Latin *vita* mentioned in the longer version of the saga no longer exists. See the introduction to *Ork*, and the article by E.F. Halvorsen in *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder*, Copenhagen, 1966, vol. XI, col. 238–9. I have quoted the passages from the various sagas which best illustrate the motifs under consideration.

Ork 110 (Orkneyinga saga): 'Svá var inn virðuligi Magnús jarl glaðligr sem honum væri til veizlu boðit. Hvárki mælti hann með styggð né reiðiorðum. Ok eptir þessa ræðu fell hann til bænar ok laut í gaupnir sér ok helkti út mörögum tárur í guðs augliti.'

Ork 368 (Magnús saga lengri): 'Eptir þetta fell heilagr Magnús til bænar ok laut í gaupnir sér ok helkti út mörögum tárur í guðs augliti, gefandi sína sök, sitt líf, ok sjálfan sik í vald drottins.'

Ork 321 (Magnús saga skemmri): 'þat sagði hann, at Magnús jarl væri þá með mikilli hugar staðfesti . . . mælti hvárki með styggð né reiði. Eptir þat fell hann til bænar ok laut í gaupnir sér ok helkti út mörögum tárur í guðs augliti.'

Ork 368–69 (Magnús saga lengri): after jarl Hákon's *merkismaðr* has refused to slay Magnús, Lifólfr, the cook, is ordered to do so 'en hann tók at gráta hástöfum. Þá mælti heilagr Magnús jarl til hans: 'Eigi skaltu gráta,' segir hann, 'því at þér er frægd í at vinna slíkt. Vertu með staðföstum hug, því at þú skalt hafa klæði mín, sem siðr er til ok lög inna fyrri manna. Ekki skaltu hræðast, því þú gerir þetta nauðigr ok sá, er þik nauðgar til, hefir meiri synd en þú.' . . . Þá steypiti hann af sér kyrtlinum ok gaf Lifólfi. Síðan bað blessaðr Magnús jarl sér leyfis at biðjast fyrir; ok þat var honum veitt. Hann fell þá allt til jarðar ok gaf sik guði í vald, færandi honum sjálfan sik í fórn. Ekki at eins bað hann fyrir sjálfum sér, heldr ok jafnvel fyrir óvinum sínum ok banamönnum, ok fyrirgaf hann þeim öllum af öllu hjarta þat, er þeir misgerðu við hann; ok játti hann guði allar afgörðir sínar ok bað þær allar af sér þvást í úthellingu síns blóðs ok fal guði önd sína á hendi, biðjandi guðs engla at koma á móti henni ok flytja hana í hvíld paradísar.'

³⁰ Ork 109, 320, and 367 ff; Bp I 673 ff. / Hs 55 ff. / Stu I 226 / K I 314.

³¹ Stu I 292 / K I 358 (*Íslendinga saga*): 'lá Eyjólfur á grúfu ok hafði lagt hendr í kross frá sér.' Stu II 251 (*Arons saga*): 'lagðist þar á kné, en síðan fell hann allr til jarðar ok breiddi hendr frá sér ok horfði sjálfir í austr svá sem til bænar.'

Stu I 534 / K II 317: 'þá lagðist Þórðr niðr . . . ok rétti hendr frá sér í kross.'

Stu I 322 / K I 396: 'Þorvaldr gekk í eldahuð . . . lagðist yfir eldstó ok lagði hendr frá sér í kross, ok þar fannst hann síðan.'

Hkr III, 345 Eysteinn: 'Síðan lagðisk hann niðr á grúfu ok breiddi hendr frá sér út ok bað sik hoggva í kross á milli herðanna, kvað þá skyldu reyna, hvárt hann mundi þola járn eða eigi . . . Símun . . . kvað konung hólzti lengi hafa kropit þar um lyng.'

Fagr. 299 Valþjófr: 'En þa er iarlenn vissi hværr hann skyldi hoggva þa firir gaf hann þeim riddara vannlega oc sva konongenom. oc allum oðrum þeim er æftir hanum hafðu

nús.³² Auðunn Tómasson thirsts before he dies, and is thus comparable to St. Þorlákr and to Christ himself.³³

Outside of *Sturlunga*, Erlingr skakki drowns Frírekr kæna by tying an anchor around his neck and throwing him into the sea, as was done to St. Clement.³⁴ Bjarni Einarsson has pointed out parallels between the last hours of Þormóðr Kolbrúnarskáld and the biblical account of the temptation of St. Peter.³⁵ The bright light which prevents a definitive statement concerning the death of Ólafr Tryggvason has undoubtedly been borrowed from the story of John the Evangelist, the

faret. oc til iartegna gaf hann riddara silkikyrtil sinn þeim er hoggva skyldi hann. Ðui nest lagðe hann sik til iarðar i cross oc rette baðar hendr i fra ser.'

For the sake of completeness, I include the following passage from 'Hemings þátrr' (Hauksbók, p. 347): 'Valþiofr ste af baki ok fyrirbavð sinvm monnum at veria sig. hann geck til einar kirkiv ok var þar drepin ok þar er hann iarðaðr ok hygja menn hann goð-an mann.'

It is worth comparing these accounts with the following passage in Ordericus Vitalis (*The Ecclesiastical History of England and Normandy*, transl. Thomas Forester, London, 1856, AMS reprint New York, 1968, vol. II, p. 85): 'having distributed among the clergy and poor who happened to be present the robes of honour which his rank of earl entitled him to wear, he threw himself on the ground and continued some time in prayer to God, mixed with sobbings and tears. The executioners called . . . to the kneeling earl: 'Rise, sir . . .' to which he replied, 'Wait awhile, for the love of God almighty, at least while I say the Lord's prayer on your behalf and my own' . . . But when he came to the last petition his tears fell so fast, and his sobbings were so violent, that he was unable to conclude the prayer. The executioner would wait no longer, but . . . severed the earl's head from his body with a single stroke. But the head, after it was severed, uttered . . . 'But deliver us from evil. Amen.'

I suspect a relationship between a story of jarl Valþjófr and the accounts of Eysteinn's death, and possibly *Magnús saga* as well. (cf. note 30 above). The impatience of the person who has ordered a slaying is frequently paralleled in *Sturlunga*, but the giving away of clothing is not a common motif. Earl Valþjófr, a victim of the Norman conquest of England, was buried and venerated at Croyland in Lincoln. From there his story might easily have reached both Iceland and the Orkneys, conceivably *via* liturgical books. Bishop Þorlákr Þórhallsson of Skálholt is known to have spent time in Lincoln (in the 1150s), and his nephew, Bishop Páll, may also have done so. Aside from the hagiographic elements, it is interesting to note this example of a head which speaks after being cut off, well known from *Laxdæla* (pp. 198-9) and *Njála* (p. 461).

³² See previous note.

³³ Stu II 191 / K II 270, Bp I 112 / Bs II 224.

³⁴ Hkr III 394.

³⁵ Bjarni Einarsson, 'Frá Þormóði, kappá hins helga Ólafs konungs,' *Lingua Islandica: Íslensk tunga* 4, Reykjavík, 1963, pp. 112-121.

fate of whose body was also unknown.³⁶ His biographer points out the parallels between Ólafr's life as a monk after the battle of Svoldr and that of Harold Godwinson, 'er fumir menn calla helgan vera.'³⁷ Kjartan Ólafsson, like St. Olaf, flings away his sword even though he has not yet been seriously wounded; similarly Höskuldr Hvítanessgoði, who (for no obvious reason) has taken his sword with him to sow corn, makes no attempt to defend himself.³⁸ Lars Lönnroth has suggested the influence of *Placitus saga* on *Njáls saga*, comparing the bodies of Njáll, Bergþóra, and Þórðr, preserved unburned under the ox-hide, to those of Placitus and his family, which were found unscathed inside a brazen ox.³⁹ Njáll's body, like those of the martyrs, is preternaturally bright. It may be added that both Placitus and Njáll had chosen to undergo suffering immediately rather than postpone it (to the end of his life in the case of Placitus, to the next world in the case of Njáll.)

In addition to these parallels with specific saints' lives, the following hagiographic commonplaces are found. Forgiving one's enemies, as Christ did on the cross, was the duty of all Christians; however, as Bjarni Guðnason has pointed out,⁴⁰ in practice it is rarely mentioned outside hagiographic literature. The only layman I have found who expresses such sentiments is Höskuldr Hvítanessgoði, whose dying words echo Christ's.⁴¹ After confessing, the Arnþrúðarsons wash their hands and comb their hair as if going to a celebration (*fagnaðr*), actions reminiscent simultaneously of the Jómsvíkings and the early Christian

³⁶ *Det Arnarnagnæanske Haandskrift 310 4to: Saga Olafs konungs Tryggvasonar er ritaði Oddr muncr*, ed. P. Groth, Christiania, 1895, p. 111. *Postola Sögur*, ed. C.R. Unger, Christiania, 1874, p. 454.

³⁷ *Ibid.* pp. 118–19. Of course it is necessary for him to reverse the chronology, making Harold imitate Ólafr. 'Hemings þátrr' in *Hauksbók* calls Harold 'sannheilagr' (p. 348).

³⁸ *Laxdæla*, p. 154, *Njála*, p. 280–81, cf. *Hkr* II, p. 385. It must not be forgotten, however, that both Kjartan and Höskuldr are in a particularly difficult situation, in that their attackers are tied to them by the relationship of fostering. The idea that 'it is better to be killed by than to kill' a close relation is voiced by others than saints – besides Kjartan and Höskuldr in the passages cited above, it is attributed to Tostig Godwinson before the battle of Stamford bridge (*Mork* 276, *Fagr* 289).

³⁹ Lars Lönnroth, 'Kroppen som själens spegel,' *Lychnos* 1963–4, p. 32; *Njáls saga: A Critical Introduction*, Berkeley, 1976, p. 122 ff.

⁴⁰ Bjarni Guðnason, *Fyrsta Sagan* (*Studia Islandica* 37), 1978, p. 102.

⁴¹ *Ns* 281.

martyrs.⁴² Hákon Þórðarson, under some form of ecclesiastical censure and therefore prohibited from entering a church, refuses to desecrate one by seeking sanctuary in it, even though a priest offers to take responsibility for the action and opens the door in case he should change his mind.⁴³ In a sense, Hákon gives his life for the Church. The same may perhaps be said of others, for example Sveinn Jónsson and his companions, who emerge to their deaths rather than see the church where they had sought refuge polluted with their blood.⁴⁴ Similarly, Kálfr Guttormsson moves from his chosen position by a cross so that his blood will not fall on it.⁴⁵ Although Þórðr Sturluson and King Hákon Hákonarson die in their beds, Sturla Þórðarson's descriptions of their last hours call to mind the deaths of saintly bishops.⁴⁶ The deaths of Hákon Þórðarson and Sigurðr slembir resemble the passions of the martyrs.

Other motifs associated with sanctity include a 'bright' and/or 'pleasant' (*þekkilegr*) corpse, for example in the cases of Magnús Erlingsson, Sverrir, Hákon Hákonarson, Þorgils skarði, and Njáll.⁴⁷ The incorrupt condition of Ingimundr Þorgeirsson's body, discovered beside the bones of his six companions, was considered evidence that his actions had been pleasing to God.⁴⁸ Even more striking is the green field which appears on the spot where Hrafn Sveinbjarnarson was

⁴² Stu I 198 / K I 203 (cf. the first passage from *Orkneyinga saga* quoted in note 29), *Jómsvíkinga saga*, ed. Gustaf Cederschiöld, Lund, 1875, p. 33.

⁴³ Stu I 197 / K I 202.

⁴⁴ Stu I 253 / K I 288.

⁴⁵ Stu I 370 / K I 456.

⁴⁶ Stu I 401 / K I 492. *Rerum Britannicarum Medii Ævi Scriptores, Icelandic Sagas*, vol. 2, *Hakonar saga* and a fragment of *Magnus saga*, ed. Guðbrandur Vigfusson, London, 1887, vol. 2, p. 354.

⁴⁷ Ss 102, 194; *Hákonar saga* 355; Stu II 221 / K II 298; Ns 343. The body of Haraldr Godwinson is described thus in 'Hemings þátr: 'líkit var fagrt ok þekkileg(t) ok kendv menn þar sætan ilm sva at allir vndir stoðv þeir er hia varv at hann var sanheilagr maðr' (*Hauksbók*, p. 348). In this context it is interesting to note the description in the *Life* of St. Hugh of Lincoln of a particularly noisome corpse, the state of which confirms the nature of the life led by its owner (*Magna Vita Sancti Hugonis: The Life of St Hugh of Lincoln*, ed. Decima L. Douie and Dom Hugh Farmer, O.S.B., London, 1962, vol. 2, pp. 82-3). The fact that Skarphedinn's body was not as unpleasant as expected (Ns 344) suggests that the repentance implied by his self-inflicted burns has been accepted.

⁴⁸ St I 138 / K I 153.

killed, and where a mysterious light had been seen during the preceding winter.⁴⁹

The question which presents itself to the modern reader is whether or not these hagiographic motifs were meant to be recognized, and if they were, what purpose they were intended to serve. On the whole, I think it unlikely that the parallels with specific *vitæ* would have been noticed by other than learned clerks. Some, indeed, may be the result of coincidence, and reflect historical reality rather than hagiographic modelling – though this does not preclude the possibility that those who witnessed or read about them would interpret them in hagiographic terms. Others may reflect purely literary imitation.

It must not be forgotten, however, that the primary purpose of saints' lives was to provide religious, rather than stylistic, instruction. It is unlikely that religious motifs borrowed from them can be completely dissociated from their original contexts. At the very least, such passages suggest that the individual in question died in a state of grace, whether or not he had formally atoned for his sins. The importance of this should not be underestimated; aside from purely sentimental considerations, it could help determine a man's right to church burial.⁵⁰ An example is the case of Oddr Þórarinsson, slain in 1255 while under a double ban and denied burial in consecrated ground. His family appealed to the Pope on his behalf, and evidence that he had asked for a priest in his dying breath was essential for the removal of the bans and his subsequent re-interment.⁵¹

Several of the individuals mentioned above were also in a sensitive position vis á vis the church, so that indications of a suitable frame of mind at the time of death may have been considered especially important. Kolbeinn Tumason died leading an attack on bishop Guðmundr, and although Sturla Sighvatsson had done penance in Rome for the same crime, he had subsequently committed many more. The passage cited on p. 188 above shows that Hrani Koðránsón had also accumulated a significant burden of sin. The reason that Hákon Þórðarson *átí ekki kirkjugengt* is unknown; possibly the killing of his wife's former

⁴⁹ Bp I 674 / Hs 56.

⁵⁰ This seems to have been of particular concern to Guðmundr Arason and his followers; cf. Stu I 253 / K I 288.

⁵¹ Ás 57–8, cf. Stu I 516 / K II 238.

husband⁵² was still on his conscience. The fact that he was himself slain by another of her lovers recalls the deed, and Hákon admits the appropriateness of the situation. The remark that he had spared this man on three occasions when he had discovered him with her (and might therefore legally have killed him) demonstrates the virtue of mercy while reminding the reader why he himself needed to do penance. In the end one feels not only that poetic justice had been administered, but that Hákon's crime has been paid for, both in this world and the next.

Evidence of a man's salvation might also have important consequences for his survivors. The condition of Sverrir's corpse, for example, was supposed to demonstrate that the ban on him – and his followers – had been ineffective.⁵³

Echoes of saints' lives could direct the sympathies of the reader by emphasizing the innocence of the deceased and/or the iniquity of his slayers. Hrafn Sveinbjarnarson, Kálfr Guttormsson, Þorgils skarði, the Ormssons, and the Þorvaldssons are all represented as being at peace with their enemies when they are slain, and the fact that Hrafn and Kálfr were deacons makes the crimes doubly heinous. The Arnþrúðarsons are in a slightly more equivocal position, but a comment ascribed to Ormr Jónsson makes it clear that, in the eyes of the author, their attackers were breaking a truce (*sætt*).⁵⁴ It may be added that the victim of such deceit was virtually guaranteed a good reception in the next world; *Sólarljóð* tells how the souls of two men killed treacherously are carried straight to heaven. The sins of the first, who had been a robber and murderer, appear to be transferred to his slayer.⁵⁵

When a man was like a saint, his enemies automatically became agents of the devil. While statements to this effect can probably be dismissed as rhetoric in most cases, they may sometimes be meant literally, for example in the mutual recriminations of Sverrir and his opponents.⁵⁶ The reverse was also true; descriptions of gratuitous cruelty in a slaying might go far to rehabilitate the reputation of the victim.

The trappings of sanctity were in fact a valuable form of propagan-

⁵² Stu I 170 / K I 168.

⁵³ Ss 194.

⁵⁴ Stu I 200 / K I 206.

⁵⁵ *Den Norsk-islandske Skjaldedigtning*, B: rettet tekst, ed. Finnur Jónsson, Copenhagen, 1912, vol I, pp. 636–9.

⁵⁶ For example Ss 107. Another interesting passage in this context is the description

da, one which King Sverrir made use of when he commissioned a biography from Abbot Karl of Þingeyrar. The result, produced under his close supervision, resembles a *vita* both in structure and content. It represents Sverrir as the chosen servant of God and St. Ólafur, thus countering the claims of Magnús Erlingsson. Þorleifr breiðskeggr, a subsequent pretender to the throne, paid Sverrir the compliment of imitating his tactics; he was rumoured to have the same sort of supernatural luck and wisdom as are attributed to Sverrir.⁵⁷ Needless to say, *Sverris saga* scoffs at these claims.

If someone resembled a saint during his lifetime, there was all the more reason for calling him one after he had died. The requirements for sainthood were minimal; it was often sufficient for an innocent person to die a violent death.⁵⁸ In 1176 Margaret of Roskilde was murdered by her husband, accused of suicide, and buried in unconsecrated ground. A light shining from heaven indicated her innocence, and within the year Archbishop Absalon had translated her body to the cathedral in Roskilde.⁵⁹ The life of St. Ansgar places a schoolboy slain by one of his companions among the martyrs because he bore his wound patiently and loved his slayer no less on account of it.⁶⁰ St. Hallvarðr, St. Knútr, and St. Magnús attained their status by dying 'for righteousness;' of the last mentioned we are told that a green field appeared at the place of his death:

Sá staðr var áðr mosóttur ok grýttur, en litlu síðarr birtusk verðleikar Magnúss jarls við guð, svá at þar varð grœnn völlr, er hann var veginn, ok sýndi guð þat, at hann var fyrir réttlæti veginn ok hann ǫðlaðisk fegrð ok grænleik paradísar, er kallask jorð lifandi manna.⁶¹

of Sturla Sighvatsson's death with its references to 'fiends' and 'small devils' (Stu I 435 / K I 528-9).

⁵⁷ Ss 121-2.

⁵⁸ An early example is Edward the martyr (see entry in Attwater, *The Penguin Dictionary of Saints*, Baltimore, 1965).

⁵⁹ M. Cl. Gertz, *Vitæ Sanctorum Danorum*, Copenhagen, 1908-12, pp. 388-9.

⁶⁰ Rudolf Buchner, ed., *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches*, Darmstadt, 1973, p. 28, chapter 5.

⁶¹ Ork 111.

When describing the death of Hrafn Sveinbjarnarson, Abbot Arngrímur notes that Hrafn

þá, sem trúist, æskilegan enda með píslarvætti, þá er hann var fyrir eina saman öfund leiddr um nátt af sæng sinni undir brugðit sverð, því meirr en saklauss, at þann er fyrir var heimsókninni hafði hann elskat, fætt, ok fóstrat sem sinn kjötligan son.⁶²

Although papal approval for new cults was sometimes sought, it was not formally required until 1234, and was frequently dispensed with even after that date. Cults could even develop in the face of opposition by ecclesiastical authorities; a woman executed at Nordnes, Norway, after having laid claim to the throne, was venerated by both laymen and clergy in spite of the archbishop's objections.⁶³

Many of those recognized as saints by the church were extremely unlikely candidates for sanctity according to modern ideas. It must, however, be remembered that in the Middle Ages a violent career did not necessarily disqualify one from canonization. Sts. Ólafr, Magnús, and Knútr are typical of the many victims of political conflicts who subsequently became saints. Indeed, attempts to establish the holiness of fallen leaders were almost the rule, rather than the exception, during the twelfth century, even when the life of the individual in question had been less than exemplary. We are told that Haraldr Gilli, murdered in 1136, was considered a saint by some,⁶⁴ and the extant account of his death (which is preserved in the saga of his slayer, Sigurðr slembir) is clearly designed to disprove their claim. It describes Haraldr as dying in bed with his mistress, too drunk to know what was happening to him, much less give any consideration to the state of his soul – which, under the circumstances, left much to be desired.⁶⁵ Bjarni Guðnason has argued that Sigurðr's own saga was written with his

⁶² *Guðmundar saga*, Bp II, pp. 55–56.

⁶³ *Diplomatarium Norvegicum*, vol. 6. Christiania, 1863, no. 100; vol. 8, 1871, no. 67.

⁶⁴ Mork 414.

⁶⁵ Mork 413 / Hkr III 301. A similar situation – or perhaps a rumour of Haraldr's veneration which had been mis-located to Sweden – called forth the following censure by Pope Alexander in a letter to King Knut: 'magno nobis fuit horrore, quod quidam inter vos sunt qui diabolica fraude decepti, hominem quendam in potatione et ebrietate occisum quasi sanctum, more infidelium, venerantur, cum vix etiam pro talibus in suis ebrietatibus interemptis orare permittat Ecclesia.' J. P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus*, series secunda, vol. CC, Paris, 1855, col. 1261. It may be noted in passing that

canonization in mind.⁶⁶ The Danes appear to have considered the fallen Ólafr Guðbrandsson a saint, and miracles are said to have been performed where Eysteinn Haraldsson was slain.⁶⁷ The latter was Sverrir's uncle, and I suspect that Sverrir encouraged – if, indeed, he did not initiate – Eysteinn's cult. *Heimskringla* informs us that he was responsible for an account of Eysteinn's death which laid the blame squarely on the shoulders of Eysteinn's brother, Ingi (who had also fought against Sverrir's half-brother, Hákon herðibreiðr.)⁶⁸ Þorleifr breiðskeggr's death was followed by rumours of his sanctity,⁶⁹ and Sverrir, too, might well have been considered holy if he had not been at odds with the Church during most of his career. As it turned out it was his opponent, Archbishop Eysteinn, whose canonization was promoted by Hákon Hákonarson in the mid-thirteenth century.⁷⁰ Hákon himself appears to have been venerated as a saint in the late Middle Ages.⁷¹

Although Iceland was somewhat slower to produce saints than Denmark and Norway, its inhabitants were clearly eager to have their own. The first attempt in this direction probably involved Ólafr Tryggvason, represented as responsible for the island's conversion in extant historical writings. A Latin biography with unmistakable hagiographic overtones was composed about him in the second half of the twelfth century.⁷² Ólafr, however, was not as obliging as his namesake in the performance of miracles, and by the end of the century Icelanders may well have despaired of having a patron saint for their island. We are told that after St. Þorlák's death in 1193, 'margra vitra manna orð

this document is one of the first attestations of papal claims of the right to approve the cults of new saints.

⁶⁶ *Fyrsta Sagan*, *Studia Islandica* 37, 1978.

⁶⁷ Hkr III 410, 345.

⁶⁸ Hkr III 345–6.

⁶⁹ Ss 122.

⁷⁰ Ludwig Daae, *Norges Helgener*, Christiania, 1879, p. 170 ff. 'helgi Eysteins erki-byskups' is entered under the year 1229 in most of the Icelandic annals. As Daae points out, the apparent anomaly of the promotion of Eysteinn's sanctity by King Hákon, who traced his claim to the throne to Sverrir, is undoubtedly due to the fact that Hákon wanted to conciliate the church as far as possible.

⁷¹ *Ibid.* p. 180–88.

⁷² Jan de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte*, 2nd ed., Berlin, 1967, vol. 2, p. 245.

vóru á því, at annathvært myndi helgi Þorláks biskups upp koma, ella mundi þess engum auðit verða hér á Íslandi.⁷³ The faith of the 'wise men' turned out to be justified; dreams and portents led to the exhumation of Þorlákr's remains in 1198, miracles were immediately forthcoming, and he was declared a saint at the *alþingi* the following year. Indeed, his success was so great that the clergy of the see of Hólar (where his cult had originated) decided to acquire a patron for their diocese as well. The remains of two former bishops were disinterred, and the sanctity of the oldest, Jón Ögmundarson, was announced in 1200. They may not have given up in the case of the other, Björn Gils-son, in spite of the lack of miracles; Ólafur Halldórsson has pointed out that passages in *Grænlendinga saga* and *Eiríks saga rauða* refer to him in terms which suggest his holiness.⁷⁴

Indeed, perusal of the bishops' sagas reveals that although only Þorlákr and Jón were formally recognized as saints, Icelandic clerics were ready to claim holiness within generous limits. *Hungrvaka* reports miracles for nearly all the bishops of Skálholt, and *Guðmundar saga byskups* confirms their reputations. The saga describes a vision in which the recipient is told that 'biskupar yðrir ero helgir menn allir.' Also mentioned are the hermit Björn of Þingeyrar and Guðmundr himself: 'man hann [Guðmundr] verða mestr upphaldsmaðr lande þesso ok sitea eige í lêgra sête en Thomas erchibiskup á Englande.'⁷⁵ The saga also suggests the sanctity of a number of other individuals; when Guðmundr sang over the body of the nun Ketilbjörg, 'var sú þjónusta svá merkilig, at Gizurr [Hallsson, chieftain and deacon, who appears to have been involved in the establishment of Þorlákr's sanctity] váttaði þat í tölu sinni yfir greftinum, at þeir þóttust eigi slíkan lífsöng heyrta hafa, ok virði henni til heilagleiks, er henni skyldi slíks söngs auðit verða.'⁷⁶ The bell rings by itself when the body of the boy Ingjaldr is brought to church,⁷⁷ and when the undecomposed corpse of Guð-

⁷³ Bp I 302 / Bs II 226.

⁷⁴ *Grænlendinga saga*: 'bjart og ágætt, sætt og ilmað vel.' *Eiríks saga rauða*: 'og yfir þínum ættkvíslum mun skína bjartur geisli.' *Grænland í miðaldaríum*, Reykjavík, 1978, pp. 392-94.

⁷⁵ Bp I 454 / Gs I 98.

⁷⁶ Stu I 146 / K I 251 / Bp I 466 / Gs I 117.

⁷⁷ Bp I 443 / Gs I 79.

mundr's uncle is found beside the bones of his six companions, the author comments: 'þetta þótti mönnum mikil merki, hvé guði hafði líkat atferð Ingimundar prests, er hann skyldi svá lengi legit hafa úti með heilum líkam ok ósköddum.'⁷⁸ The statement that God was pleased with Ingimundr's conduct (*atferð*) echoes the words applied to Guðmundr himself when his holiness is first recognized.⁷⁹

The priest Einarr Hafliðason, author of *Laurentius saga byskups* and *Lögmanns annáll*, does his best for Bishop Egill of Hólar,⁸⁰ and cites the hero of his saga regarding two other churchmen: Laurence 'þottizt æ ij. monnum hafa sed heilags manz yfirbragd. einkannlíkt æ Arna biskupi Þorlaks syni. ok Biarna abota æ Þyngeyrum.'⁸¹ *Lögmanns annáll* notes that there were 'margir merkiligir atburðir' at the funeral (*líkfylgja*) of Abbot Guðmundr of Þingeyrar in 1339, 'ok hyggia menn hann goðan mann fyrir gudi.' The corresponding entry in *Flateyjar annáll* substitutes 'helgan' for 'góðan'. Einarr leaves us in no doubt about Laurence himself, who dreams that he 'þottiz halda a heilags mannz beine.'⁸² The dream resembles one in which St. Þorlákr thought he was carrying the head of St. Martin, which was interpreted as indicating his future sanctity.⁸³

A passage attributed to the monk Gunnlaugr Leifsson describes how Ólafr Tryggvason and his bishop, Sigurðr, come to meet the soul of Bishop Þorlákr Rúnólfsson, the implication being that all three are saints.⁸⁴

Little more than the name of another reputed saint has survived. The slaying of Þórðr Jónsson in 1385 is recorded in both *Gottskálks* and *Flateyjar annals*, and the latter notes under the year 1389 that his bones were moved to the churchyard of Stafholt 'eftir skipan officialis ok samþycki allra lærðra manna ok hyggia menn hann helgann mann.' The entry for the next year describes a landslide which destroyed the

⁷⁸ Stu I 138 / K I 153 / Bp I 435 / Gs I 68.

⁷⁹ Stu I 135 / K I 148 / Bp I 431 / Gs I 62.

⁸⁰ See entries for 1332 and 1341 in *Lögmanns annáll*. It may be added that the incident describing Bishop Jörundr's insight (Ls 28 ff.) could easily be turned into an example of divinely inspired awareness of distant events.

⁸¹ Ls 13.

⁸² *Lögmanns annáll*, sub anno 1332.

⁸³ Bp I 109 / Bs II 221.

⁸⁴ *Flateyjarbók*, Christiania, 1860, vol. 1, pp. 516-17.

farm at Búðarnes, killing twelve men, but 'einn lifdi i husbrotunum ok hafdi heitid a Þord Jonsson.'

Mention should also be made of the hermit Ásólfur alskik whose tribulations are described in *Landnámabók*.⁸⁵ These stories may reflect an early attempt to establish a cult, and the scribe of the greater saga of Ólafr Tryggvason goes so far as to say that Ásólfur was 'kallaðr heilagr.'⁸⁶ The dates of these developments, however, are unknown.

Given the above evidence for the enthusiasm with which Norwegians and Icelanders greeted potential saints, it is worth asking whether similar claims may have been made for other individuals as well. It would have been very much in the spirit of the Norwegian church party to sanctify Magnús Erlingsson, and there are indications that an attempt to do so may have been made. Magnús receives a remarkably good press in the extant sagas; even in *Sverris saga* hostility is focussed on his father, Erlingr skakki. (This may, of course, represent tact on the part of Sverrir, who wished to reconcile as many of his opponents as possible.) Magnús's claim to the throne is based on his coronation oath, the fulfillment of which was regarded (at least by the author of the saga) as a religious duty.⁸⁷ It is interesting to note that precisely the same argument was ascribed to St. Edward the Confessor as the basis for his right to rule England, and said to have been recognized by the would-be invader, Magnús the Good.⁸⁸ Magnús Erlingsson's body is described as being well-preserved after several days' immersion, a fact which was useful to Sverrir, as it enabled unambiguous identification of the corpse. It is interesting to note, however, that the phrase used to describe it recalls the description of the body of St. Ólafr.⁸⁹ While I do not wish to enter the debate on the authorship of *Sverris saga*, there can be little doubt that the extant text includes information from both parties in the conflict; Ólafía Einarsdóttir has suggested that Arch-

⁸⁵ *Íslendingabók Landnámabók*, ed. Jakob Benediktsson (Íslenzk fornrit, vol. 1), Reykjavík, 1968, pp. 61-5.

⁸⁶ *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, ed. Ólafur Halldórsson (Editiones Arnarnænae, Series A, vol. 1), Copenhagen, 1958, p. 279.

⁸⁷ Ss 67, 90.

⁸⁸ Mork 54.

⁸⁹ Ss 102: 'ecki var brugðit yfir-bragþino oc eigi roðinn or kinnunum oc ecki ftirðnat.' Hkr II 387: 'roði var í kinnum, sem þá at hann svæfi.' Hkr II 404: 'var engan veg brugðit ásjónu hans, svá roði í kinnunum, sem þá myndi, ef hann væri nýsofnaðr.'

bishop Eysteinn was a source man for some of the material dealing with Magnús.⁹⁰ Whether or not this was the case, it appears likely that the above-mentioned features derive ultimately from an attempt to show that Magnús, rather than Sverrir, was the true representative of God and St. Ólafr.

It is possible that an earlier Magnús was also the object of an incipient cult. The son of St. Ólafr received the soubriquet 'the good', which was often applied to holy men.⁹¹ Although he was always in the shadow of his saintly father, a few miracles attributed to Magnús himself suggest the beginning of a cult.⁹²

The hagiographic elements in the sagas of contemporaries may also have carried implications of sanctity. Those whose deaths are described are no less likely saints than many others who acquired the status; as mentioned above, the mere fact of dying as an 'innocent' victim could be a sufficient qualification. A passage in *Íslendinga saga* suggests that attempts to sanctify the victims of civil strife were not unknown; after ordering the execution of the Porvaldssons – with whom he was technically at peace – Sturla Sighvatsson notes that 'þú munt skjótt kalla þá helga'.⁹³ This sarcastic comment would lose its point if it did not reflect a real possibility.⁹⁴

It should be noted in this connection that many of the individuals

⁹⁰ Ólaffa Einarsdóttir, 'Áret 1164 for Magnus Erlingssons kroning,' *Gripla* V (Stofnun Árna Magnússonar: Rit 23), Reykjavík, 1982, p. 132.

⁹¹ For example Edward the Confessor and Guðmundr Arason. The latter is so designated after his blessings are observed to have beneficial results (St I 135 / K I 148). The alternation between 'góðr' and 'heilagr' in the annal entries describing Abbot Guðmundr of Pingeyrar (Lögmanns annáll and Flateyjar annáll under the year 1332) is also worth noting, and *Jóns saga byskups* mentions 'einn heilagr maðr, er hét Guðini, kallaðr hinn góði, ok þat hyggja menn svá verit hafa' (Bp I 217). A comprehensive study of the terminology applied to saints is beyond the scope of this article; however, the above examples suggest that the soubriquet 'inn góði' was often applied to persons who were considered holy, but whose sanctity had not been formally confirmed.

⁹² Mork 119, 146–7. It may be added that it was quite common for sanctity to run in families; confining ourselves to Norwegian material, St. Hallvard was said to have been a kinsman of St. Ólafr, and Ásta, Ólafr's mother, appears to have enjoyed some sort of veneration in the later Middle Ages (see Ludwig Daae, *Norges Helgener*, Christiania, 1879).

⁹³ Stu I 357 / K I 441.

⁹⁴ An alternative interpretation is that *heilagr* reflects the fact that the Porvaldssons were in a state of truce, and Sturla could not legally attack them.

who come under consideration as potential saints had close ties with the Church. Hrafn Sveinbjarnarson and his young kinsman, Aron Hjörleifsson, were friends and supporters of Guðmundr Arason, and both their sagas incorporate miracles attributed to him. Eyjólfur Kásson and Sveinn Jónsson were also followers of Bishop Guðmundr, whom Eyjólfur had once rescued from the hands of his enemies. Aron Hjörleifsson's brother, Ólafr, was abbot of Helgafell. The Ormssons were nephews of Brandr Jónsson, abbot of Helgafell and subsequently bishop of Hólar. Hákon Þórðarson was the nephew of Guðmundr dýri, who ended his days in a monastery, and in whose saga Hákon's death is described.

Ecclesiastical connections are not in themselves proof that an attempt would be made to sanctify a man; the churchmen who were most likely to create saints might also want to demonstrate evidence for salvation. By itself, the description of a death may not suffice to indicate which issue was at stake. Knowledge of the life that preceded it, however, can sometimes clarify the situation. It is worth examining the careers of some of the individuals mentioned above to see what evidence they provide.

Starting with Sturla Sighvatsson, guilty of peace-breaking and numerous other crimes (including an attack on the saintly Bishop Guðmundr), Marlene Ciklamini has made a convincing analysis of his portrayal by his cousin, Sturla Þórðarson, in *Íslendinga saga*.⁹⁵ Dr. Ciklamini shows how, in this presentation, the pride of the warrior gives way to humility and repentance at the eleventh hour; Sturla's actions before and during the battle of Örlygsstaðir can leave little doubt that, at the moment of his death, his soul was in a more hopeful state than it had been for some time. I would also submit that the references to his attacking enemies as 'fjandi' and 'smádjöflar' suggest that he is undergoing the pains of purgatory in this world rather than the next. Given his past history, such indications of contrition and punishment were probably considered necessary to guarantee his salvation – there can, however, be no question of sanctity.

Porgils skarði is another unprepossessing character. The first anecdote

⁹⁵ Ciklamini, Marlene, 'Sturla Sighvatsson's Chieftaincy. A Moral Probe', *Sturlú-stefna. Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara 1984*, ed. Jónas Kristjánsson and Guðrún Ása Grímsdóttir (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi: Rit 32), Reykjavík, 1988, pp. 222–241.

dote about him in his saga illustrates the fact that he is 'illr viðskiptis ok vandlyndr,'⁹⁶ an assessment which is amply justified by his subsequent career. He is represented as violent and overbearing, his only concern in the face of death being to obtain fame and avenge his honor.⁹⁷ He pays scant attention to church observances; although he attends mass on the feast of the apostle Thomas, he ignores the fast required before the much more important *Porláksmessa* two days later.⁹⁸ An expedition in alliance with Þorvarðr Þórarinnsson is represented as being in accordance with God's wishes,⁹⁹ but it is Þorvarðr, rather than Þorgils, who invokes His aid and orders his men to sing the Pater Noster.¹⁰⁰ It may be added that neither the expedition nor the alliance was approved of by Abbot (subsequently Bishop) Brandr, who sends Þorgils the following message: 'bið hann, at hann geri sem minnst rangt jafnan saklausum mönnum.' The abbot continues: 'Pykkir mér nú allmiklu skipta, hvat ek spyrða til hans, ok mjök mun ek vera áhyggjusamr um ferð þessa, þar til er ek spyr, hvernig yðr tekst . . . Vilda ek nú, at guð væri yðr fyrir vápn ok vörð ok hyljanarmaðr Tómas erki-biskup. En treystið lítt á drengskap Þorvarðs, því at mér segir eigi mjök hugr um, hversu til enda ganga skipti þeira Þorgils ok Þorvarðs, ok ætla ek Þorvarðr valdi afbrigðum.'¹⁰¹ He is clearly as much concerned about the state of Þorgils' soul as he is about Þorvarðr's treachery, and his misgivings on both accounts are soon seen to be justified. Þorvarðr tries to get out of giving Þorgils the aid he had promised, and a confrontation is prevented only by the arrival of the news that both of them have been excommunicated by Bishop Heinrekr Kársson of Hólar.

⁹⁶ Stu II 105 / K II 137.

⁹⁷ Stu II 132 / K II 162.

⁹⁸ Stu II 138 / K II 166. While the reference to *Tómasmessa* may have been included for chronological purposes, it is conceivable that mention of this particular feast results from confusion between the apostle and Thomas of Canterbury, who is later described as Þorgils' favorite saint. The fact that the bishop of Hólar acquiesces in Þorgils' fast-breaking need not indicate approval on the part of the author – Bishop Heinrekr himself comes in for criticism later in the saga.

⁹⁹ There is a general wish that God will overthrow Hrafn and Eyjólfur (Stu II p. 181 / K II 260), and an evil spirit is seen before their forces (Stu II 188 / K II 267). The fact that the weaker side wins (Stu II 191 / K II 271) is also significant.

¹⁰⁰ Stu II 183 / K II 262.

¹⁰¹ Stu II 177 / K II 256.

The events of the following weeks are to the credit neither of Þorgils nor of the bishop. The author describes Heinrekr's behaviour as follows: 'Biskup varð þá reiðr mjök ok mælti mörg óþægileg orð við Þorgils, þau sem eigi hæfir at rita.'¹⁰² At first, Þorgils reacts with unusual self-control: 'Eigi mun ek leggja hendr á yðr, herra, ok eigi ræna staðinn á Hólum, en svá munuð þér til mega ætla, at ek muna lítils virða yðvarn vilja í heraði, ef þér virðið minn vilja einskis.'¹⁰³ When the bishop threatens to put the entire district under interdict, however, his response is more characteristic: 'Mun ek taka vini hans ok vanðamenn ok hrekja suma, en ræna eða berja suma, ok góðra gjalda vert, ef eigi eru drepnir sumir.'¹⁰⁴ When they finally meet at Hólar cathedral, Þorgils orders that hay be given to his horses, and has no qualms about having the bishop's men beaten when they refuse to obey.¹⁰⁵ Interestingly enough, these tactics prove successful; he is released from the ban, peace is established between him and his main enemies in the district, and, if we are to believe his saga, 'Sat Þorgils þá um kyrrt ok gerðist inn vinsælasti maðr í heraði.'¹⁰⁶

Although he now seems to be at peace with God and man, the situation cannot last. Þorvarðr refuses to oblige Þorgils at the *alþingi*, and we are told that the following winter saw numerous portents of great events (which Þorgils took pains to hush up.)¹⁰⁷ He also, oddly enough, refuses to believe ill of Þorvarðr, whose plots against his life are described in detail and condemned by one of Þorvarðr's own men as 'it mesta níðingsverk ok óráð.'¹⁰⁸

Although Þorgils is clearly doomed, the prayers of Abbot Brandr on behalf of his soul have had their effect. Nothing else can account for the way his thoughts turn to religion at the eleventh hour, so that on the eve of his slaying he chooses to listen to the story of Thomas of Canterbury, 'því at hann elskaði hann frammar en aðra helga menn.'¹⁰⁹ It

¹⁰² Stu II 198–9 / K II 277.

¹⁰³ Stu II 199 / K II 278.

¹⁰⁴ Stu II 204 / K 282.

¹⁰⁵ Stu II 205 / K II 282–3.

¹⁰⁶ Stu II 206 / K II 284.

¹⁰⁷ Stu II 217 / K II 294.

¹⁰⁸ Stu II 219 / K II 296.

¹⁰⁹ Stu II 218 / K II 295.

will be recalled that it was Thomas whom Abbot Brandr had asked to watch over him.

Porgils' comment on the beauty of the archbishop's martyrdom foreshadows his own end.¹¹⁰ He is attacked in bed, refused the chance to confess, and struck by all who could reach him. One of the 22 wounds on his body resembled that which slew the archbishop. 'Veittist Porgils þat, at hann hafði þvílíkt sár, sem sagt var um kveldit, at inn heilagi Tómas erkibiskup hafði særðr verit í kirkjunni í Cantia, ok Þorgils þótti um kveldit fagrligast vera mundu at taka slíkan dauða.'¹¹¹ Abbot Brandr himself prepared the corpse for burial, 'ok segir svá, sem margir hafa heyrt, at hann kvaðst engis manns líkama hafa sét þekkiligra en Þorgils.'¹¹² While the form of his death and appearance of his body are clear manifestations of divine favour, given his career, and the fact that he died unconfessed, they need signify no more than that his numerous sins have been forgiven.

In contrast to Sturla and Porgils, Aron Hjörleifsson is a hero without fault. The nearest the author of his saga comes to criticism is the comment that he was 'kappsamr í öllu því, er honum þótti ekki at sínu skapi gert vera en þó þat allt sköruligt ok með hófi.'¹¹³ Moderation (*hóf*) was a virtue that most of the chieftains of the period appear to have lacked. Aron also had luck (*gipta*) which enabled him to help others,¹¹⁴ and is the beneficiary of a small miracle. The saga tells how he breaks through a ring of his enemies and continues: 'Má þat sýnast skipat með guðs miskunn, at þegar Aron komst ór mannhringinum, rak á kafahríð svá sterka, at þegar skilði með þeim. Höfðu menn þá hríð lengi í minnum. Segir svá, at þar hafi veðrit verit miklu linara, sem Aron fór.'¹¹⁵

Where the miraculous is concerned, however, Guðmundr Arason is the most prominent figure in *Arons saga*. His presence is felt throughout; before the battle of Grímsey, when Aron has declined to confess for lack of time, he predicts that they will meet again 'ok þykkir þat orðin in mesta spásaga, því at þat þótti þá in mestu ólíkindi fyrst í stað

¹¹⁰ loc. cit.

¹¹¹ Stu II 221 / K II 298.

¹¹² loc. cit.

¹¹³ Stu II 238.

¹¹⁴ Stu II 277.

¹¹⁵ Stu II 268.

ok svá jafnan síðan.¹¹⁶ In the battle itself, Aron defends himself well, but 'þótt Aron sýndi í vörn þessi meira mátt en líkindi væri á, þá kenna menn þat meir guðs miskunn ok bænum Guðmundar biskups en einkum framkvæmð sjálfs hans, ok hitt annat, at þeir hafa minni ábyrgð hafða fyrir guði, er vörðu Guðmund biskup, en hinir, er at sóttu.¹¹⁷ Water blessed by Guðmundr helps Aron's wounds to heal more quickly and painlessly than expected,¹¹⁸ and the bishop aids him indirectly during his subsequent flight; at one point when he is in a tight situation, Aron lies on the earth with his arms stretched in a cross and sings a psalm and the *Ave Maria*, explaining that Guðmundr had taught him to do so.¹¹⁹ Guðmundr's appearance to him in a dream before another battle clearly indicates that Aron is under his protection.¹²⁰ It may be added that in all the situations when Guðmundr appears, Aron ran the risk of dying unconfessed. When he finally dies in Norway, having received all the necessary rites, we are told that 'er þat væntanda, at sál hans hafi gott heimili fengit, bæði fyrir meðalgöngu vinar síns, ins góða Guðmundar biskups Arasonar, ok einkanliga fyrir mjúkustu várs lausnara miskunn, hvers pílgrímr hann má réttlíga kallast fyrir þat, er hann heimsótti hans helgustu gröf ok marga aðra heilaga staði.¹²¹ Although the saga contains a passing reference to a pilgrimage vow, in context it reads almost like an excuse,¹²² and nothing is heard of the journey itself. Possibly the author had no other information about it than the brief mention in *Íslendinga saga*.¹²³ Even without sources, no medieval hagiographer would have allowed such an omission to stand. Aron is portrayed as a heroic and Christian warrior, and although he is a friend and supporter of Guðmundr the good, cannot be compared to him in terms of sanctity.

Hrafns saga Sveinbjarnarsonar is introduced with a pious prologue,

¹¹⁶ Stu II 246.

¹¹⁷ Stu II 248.

¹¹⁸ Stu II 253.

¹¹⁹ Stu II 268.

¹²⁰ Stu II 261.

¹²¹ Stu II 278.

¹²² Stu II 269.

¹²³ Stu I 308 / K I 379. Sturla Þórðarson here quotes a verse by Ólafr Þórðarson which mentions the journey. While *Arons saga* quotes more of the poem, there is no additional information about the pilgrimage.

in which we are told that in the events to be described 'mun sýnast mikil þolinmæði guðs almáttigs, sú er hann hefir hvern dag við oss, ok sjálfræði þat, er hann gefr hverjum manni, at hvern má geyra þat sem vill, gott eðr illt.'¹²⁴ Hrafn, like Aron, was a friend of Bishop Guðmundr's, but his saga makes it clear that his own merits would justify his salvation. The fate of his soul is established near the beginning of his saga, when he visits the shrine of St. Egidius. 'Þá mintist hann þess, er mælt er af alþýðu, at guð veiti hverjum manni, þeim er kemr til Egidium, eina bæn, þá er maðr vildi helzt biðja, af verðleikum Egidii. Þá bað Rafn þess guð almáttkan, at af verðleikum Egidii skyldi hvorki fjárhlutr, nè þessa heims virðing, svo veita[st] honum, at þeir lutir hnekði fyrir honum fagnaði himinríkis dýrðar. Ok þat hyggjum vær, at Kristr veitti honum þetta.'¹²⁵

Hrafn's saga is infused with the odor of sanctity. The introductory genealogical material tells how the power of healing which ran in Hrafn's family was acquired as a gift from St. Ólafr, and on his trip abroad Hrafn visits not the courts of kings, but the shrines of the saints and Bishop Bjarni of Orkney. The first of his deeds to be reported in detail is his vow to St. Thomas, which results in a pilgrimage to Canterbury, St. Gilles (where he makes the prayer mentioned above), Compostella, and Rome. In the Holy City he 'fal líf sitt á hendi guðs postulum ok öðrum helgum mönnum,' and 'varði fè sínu til helgra dóma, þar sem hann kom.'¹²⁶ His household at Arnarfjörður was a model of charity and hospitality; free meals were provided for all comers, and there was a free ferry service over the fjord. Hrafn's services as a craftsman (*smiðr*) and a healer were available to all without charge, and neither meals nor sleep would prevent him from immediately seeking to ease the pains of those who sought his aid. The author comments that 'Fyrir því væntum vær, at Kristr mun kauplaust veitt hafa Rafni með sèr andliga lækning á dauðdegi hans.'¹²⁷ This is followed by an account of some of his cures, in which the divine origin of his ability is emphasized in a short excursus which reminds us that 'all true healing comes from God.'¹²⁸

¹²⁴ Bp I 639.

¹²⁵ Bp I 642 / Hs 4-5.

¹²⁶ loc. cit.

¹²⁷ Bp I 643-4 / Hs 7.

¹²⁸ Bp I 643-5 / Hs 6-8.

After this description of Hrafn's virtues, the author describes the disputes which ultimately led to his death. Throughout the escalating conflict, his actions show him to be just, merciful, and possessed of almost super-human patience. He is thrice attacked by Þorvaldr Snorrason, who has become his mortal enemy (in spite of the fact that he had once lived with Hrafn and been treated like a son or brother).¹²⁹ On the first two occasions, Hrafn is saved by the arrival of reinforcements at the eleventh hour, causing Þorvaldr to seek a truce; Hrafn, who is now in the stronger position, nonetheless refuses to attack. The first time this happens the truce has been agreed to, and Hrafn refuses to break it, even though his reputation suffers thereby; 'þat sýndist opt, at Rafn var ógrimmr maðr, ok hann vildi heldr deyja fyrir trygðar sakir en fyrir ótrygðar . . . hann vildi eigi vinna þat til fárra vetra virðingar, sem opt kunnu manna ráð verða, heldr vildi Rafn hafa svívirðing af mönnum í orðlagi fyrir guðs sakir, ok hætta svo lífi sínu til eilífrar miskunnar almáttigs guðs. Fyrir þessa trygð Rafns ámæltu honum margir menn, fyrir þat er hann hafði látið Þorvald undan ganga.'¹³⁰ Þorvaldr's second attack takes place on the eve of St. Jacob's mass, and Hrafn chooses to honor the saint rather than take advantage of a situation where victory is virtually guaranteed.¹³¹ On the feast day itself a settlement is arranged, and Hrafn invites Þorvaldr and all his men to a banquet. He also provides shoes for those of them who have none. Þorvaldr, however, is clearly not interested in keeping the peace – he fails to appear at any of the subsequent meetings which are arranged between them, and is considered to have broken the settlement.

The following winter is characterized by various portents of disaster, which are described in detail. While such phenomena are hardly restricted to Christian literature, it is worth mentioning one which has a particular significance in a hagiographic context; the pillar of light reaching from heaven to earth at the spot where Hrafn is eventually slain. Such lights shine with great regularity over the bodies of saints, and may also indicate places whose sanctity has yet to be established, for example the site of the church at Skarð.¹³²

¹²⁹ Bp I 654 / Hs 23.

¹³⁰ Bp I 665 / Hs 41–2.

¹³¹ Bp I 668 / Hs 47.

¹³² Stu I 9 / K I 5–6.

Þorvaldr's third attack is made in Lent.¹³³ The evening before it takes place, Hrafn is unable to sleep, and orders the recitation of the 'Andreas drápa,' explaining each verse himself (the impact is such that Tómas Þórarinnsson dreams about the martyrdom of St. Andrew all night).¹³⁴ In spite of Hrafn's better judgement, no guard has been set, and Þorvaldr takes Hrafn's men by surprise and sets the farm alight. When initial parleys are unsuccessful, Hrafn (who was a deacon) sings matins with the clergy while the laymen do their best to extinguish the flames. Neither procedure has much effect, however. Hrafn then offers to leave the country and go on a pilgrimage for his soul and those of his enemies. When this is refused, he attempts to barter his own life for those of the others on the farm; in the words of the poet Guðmundr:

hann bauð sveit fyrir sinni
snjallri einn at falla.¹³⁵

Þorvaldr, however, will accept nothing short of unconditional surrender, and in the end the defenders choose this over death by fire. Hrafn's life is declared forfeit, but he is allowed to see a priest; he receives communion and prays, shedding tears of repentance – a unique occurrence in the *samtíðarsögur* – before being slain in the pious position described above (p. 191 and note 23). If the echo of *Thomas saga* is intentional, this passage provides a fitting conclusion to a career which began with a pilgrimage to Canterbury.

Hrafn's death is followed by two miraculous events. The first reflects the sanctity of Guðmundr Arason and sinfulness of Þorvaldr's attack: when Þorvaldr and his men plunder the farm, they are unable to recognize the value of two treasures given Hrafn by the bishop, and throw them away. The second, however, pertains to Hrafn alone. The summer after his death, a green field has replaced clay on the spot where he was slain.¹³⁶ There can be little doubt that this field has the

¹³³ Bp I 671 / Hs 51.

¹³⁴ The priest, Tómas Þórarinnsson, was a close kinsman of Hrafn's, and may well have been a source-man for the saga (see Bp I 562 / Hs 28).

¹³⁵ Bp I 673 / Hs 55.

¹³⁶ Bp I 674 / Hs 56.

same significance for Hrafn as it does for St. Magnús, both as regards his innocence and his salvation.

In cases like the above, where we have an extended text by a single author dealing with the character in question, we can arrive at fairly secure conclusions as to its import. Many of the deaths described in *Sturlunga*, however, are relatively minor incidents, and we have insufficient knowledge of the individuals and issues involved to be sure how contemporaries would have interpreted them. It must be remembered that even in the Middle Ages, opinions concerning holiness might vary. The sanctity of Bishop Jón was not immediately accepted,¹³⁷ and the suggestion that someone slain in a feud was a saint might well meet with scepticism. Fortitude in the face of death was an ambiguous virtue, even when accompanied by prayers; it could equally well indicate divine favour or worldly bravery. Nor were these two types of virtue mutually exclusive; most of the passages examined praise an individual's courage or prowess as well as his devotions. The combination of ideals is most clearly exemplified in the description of Sæmundr Ormsson, 'er varð við dauðann bæði harðliga ok hjálpvænliga.'¹³⁸

The difficulties involved in interpreting such descriptions are compounded by the fact that the extant text does not necessarily represent a single point of view, but may have been altered by an unknown number of redactors. Generally speaking, the passage of time tended to increase a reputation for sanctity; Harold Godwinson, 'er sumir menn kalla helgan vera' according to Oddr's saga of Ólafr Tryggvason is 'sannheilagr' in *Hauksbók*. Ásólftr alskik's sanctity is implied in *Landnáma* – more clearly in *Hauksbók* than *Sturlubók* – but the greater saga of Ólafr Tryggvason has no hesitation in stating that he was 'kallaðr heilagr.' The annals frequently differ among themselves as to whether various individuals were, or were merely said to be, saints. (Statements of the latter type need not imply disbelief; they may merely indicate lack of information, or the fact that canonization had not been approved by the papacy at the time the entry was written.)

It is sometimes possible to assess the bias of an author or redactor, which can then be taken into account in evaluating his work. *Heims-*

¹³⁷ Bp I 197 and 468–9 / Gs I 120.

¹³⁸ Stu II 100 / K II 127.

kringla is relatively skeptical regarding saints, generally being content to quote public opinion as such. It reports the local rumours of the sanctity of Eysteinn Haraldsson, but describes his death in worldly, rather than religious, terms. One wonders whether the source for this account may have read more like a martyrdom.

Sturla Þórðarson was undoubtedly too familiar with the issues and personalities of his day to credit secular figures with sanctity. While he is clearly interested in showing that his friends and kinsmen made a good end, he commits himself no further. It is revealing to compare his treatment of Eyjólfur Kársson's death with that in *Arons saga*.¹³⁹ In the latter, Eyjólfur's last moments are described in detail, in spite of the lack of possible witnesses; Sturla, on the other hand, merely relates the position in which the body was found, and leaves the reader to draw his own conclusions. The most striking example of a 'hagiographic' death in *Íslendinga saga* is that of Sveinn Jónsson, which occurred several years before Sturla was born. Sveinn had been a follower of Bishop Guðmundr, and association with the holy bishop may have made the account of his actions more believable. Sturla could have gotten the story either from Guðmundr and his followers, who stayed at Hvammr in 1227, or from the materials collected at the church at Laufás for the composition of the bishop's biography. It may be noted that the omission of Guðmundr's miraculous doings in Steingrímsfjörðr from *Íslendinga saga* appears to have been due to their irrelevance to the subject rather than to Sturla's disbelief.¹⁴⁰

The compiler of *Sturlunga* also omitted material not pertinent to his topic. *Hrafn's saga Sveinbjarnarsonar*, for example, is used only for the period after Hrafn's return from Norway with Bishop Guðmundr. We would know nothing of Hrafn's vow or pilgrimage, let alone his exemplary life-style, if his saga had not been independently preserved. The account of his death in the saga also contains details not found in *Sturlunga*. The fact that in the latter he goes down on his elbows, rather than knees and elbows, may be due to scribal error, as the descriptions of his preparations for death and beheading are otherwise identi-

¹³⁹ Quoted in note 29.

¹⁴⁰ 'urðu þar margir hlutir þeir, er frásagnar væri verðir ok jarategnum þótti gegna, þótt þat sé eigi ritat í þessa bók.' Stu I 254-5 / K I 290.

cal. The reference to the body lying as if in prayer, however, is found only in *Hrafn's saga*, as is the green field on the spot where he was slain.

It is not necessary to conclude that Sturla Þórðarson or the compiler of *Sturlunga* deleted hagiographic elements from his sources; it is equally possible that the authors of Aron's and Hrafn's sagas elaborated on theirs. However the differences originated, they provide excellent examples of the way emphasis on different aspects of a man's actions could vary from one saga to another. Indeed, both the material and the form in which it is presented may tell us more about the saga's author than about the individuals he describes.

What they do not tell us is the reason these episodes were included. Were they meant to indicate salvation or sanctity, to serve as *exempla* for the living, or simply record current events? Does bravery in the face of death illustrate the coolness of a warrior or the grace of God? Sometimes, as in Hrafn's and Aron's sagas, the authors give us their opinions; in others, they provide information from which we can draw our own conclusions. To the examples cited above it may be added that the account of Sveinn Jónsson's 'martyrdom' concludes with the words 'sem guð hjálpi hans sál,' a wish which would be inappropriate if his soul were considered to be in a position to help others.

While knowledge of an individual's life and death may suggest salvation or even sanctity, such indications by themselves could never be conclusive, and only the latter could ever be 'proved.'¹⁴¹ The deciding factor was miracles. Not those granted to the living – anyone could receive a miracle, for any number of reasons. Divine assistance might be given in answer to one's own prayers or those of others, because use was made of a relic, or simply from the inexhaustible mercy of God. Its true cause might turn out to be quite different from the one to which it was originally attributed. It was dangerous to credit even the most holy with sanctity during their lifetimes, lest pride lead to a fall.¹⁴²

¹⁴¹ There are, of course, numerous examples of dreams in which the dreamer is informed of an individual's arrival in heaven; most such examples, however, refer to known or suspected saints.

¹⁴² See Bp I 98 / Bs II 194. While this motif was commonly used to account for the lack of miracles during a saint's lifetime, it was generally ignored if an individual was in fact considered to have performed them, as in the case of Guðmundr Arason.

Not until after their deaths – sometimes a good many years after – could that performance of miracles give proof of their condition. It was therefore in the interest of posterity to record any remarkable deed or event. If it subsequently proved to be significant in a wider context, so much the better; if not, it could nonetheless serve as an *exemplum* for the living, and redound to the glory of God.

The line between sanctity and salvation was, in fact, a very fine one. The essential thing was to secure the latter; with a very few exceptions (living saints, for example) anyone who had done so was closer to God than those who remained on earth, and his prayers more likely to be heard. A countryman or family member who had looked after the interests of his friends while alive would presumably continue to do so after his death if at all possible. The fact that the Church did not consider him qualified to intercede was not important; proof that he *had* been of aid would soon reverse its judgement.

This being the case, the most the author of *Hrafn's saga* can do is describe the cures performed by his hero, and note that 'all healing comes from God.' As the story stands, Hrafn has acquired his gift by what was, to the medieval mind, a perfectly natural process. That he is a more direct mediator of divine power can only be suggested; however, the green field which appears at the place of his execution gives an unmistakable hint, and Abbot Arngrímur, at least, classified his death as a martyrdom (see p. 199 above). A single miracle attributed to Hrafn after his death would have been sufficient to re-classify his cures as evidence of his sanctity. (This, according to Snorri, is how people reacted to the healings performed by St. Ólafr.) A holy life or death may be sufficient for God, but man requires proof – the modern scholar no less than the medieval monk. A description of a 'good' death implies piety on the part of the victim or the recorder; if it once implied something more, in the absence of miracles, each must judge for himself.

ABBREVIATIONS AND EDITIONS USED

When a passage is found in more than one saga or edition, references to the appropriate texts have been separated by a slash. Quotations are from the first work cited, which is the most widely available text.

Annals *Íslandske Annaler indtil 1578*, ed. Gustav Storm, Christiania, 1888.

Ás *Árna saga biskups*, ed. Þorleifur Hauksson (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi: Rit 2), Reykjavík, 1972.

Bþ *Biskupa sögur*, ed. Guðbrandur Vigfússon for Hið íslenska bókmenntafélag, Copenhagen, 1858.

Bs I *Byskupa sögur*, vol I, ed. Jón Helgason for Det kongelige nordiske Oldskriftselskab, Copenhagen, 1938.

Bs II *Byskupa sögur*, vol II, ed. Jón Helgason (Editiones Arnarnæanæ, Series A, vol. 13, part 2), Copenhagen, 1978.

Fagr *Fagrskinna*, ed. Finnur Jónsson, Copenhagen, 1902–3.

Flateyjar annáll, see Annals, no. IX.

Gottskálks annáll, see Annals, no. VIII.

Gs I *Guðmundar sögur biskups*, vol. I, ed. Stefán Karlsson (Editiones Arnarnæanæ, Series B, vol. 6), Copenhagen, 1983.

Hauksbók, ed. Finnur Jónsson for Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, Copenhagen, 1892–96.

Hkr Snorri Sturluson, *Heimskringla*, ed. Bjarni Aðalbjarnarson (Íslensk fornrit, vol. XXVI–XXVIII), Reykjavík, 1941–1951.

Hs *Hrafns saga Sveinbjarnarsonar, B-redaktionen*, ed. Annette Hasle (Editiones Arnarnæanæ, Series B, vol. 25), Copenhagen, 1967.

K *Sturlunga saga efter membranen Króksfjarðarbók, udfyldt efter Reykjarfjarðarbók*, ed. Kristian Kaalund for Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, Copenhagen and Christiania, 1906–1911. 2 vols.

Ls *Laurentius saga biskups*, ed. Árni Björnsson (Rit Handritastofnunar Íslands III), Reykjavík, 1969.

Lögmans annáll, see Annals, no. VII.

Mork *Morkinskinna*, ed. Finnur Jónsson for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur, vol. LIII, Copenhagen, 1932.

Ns *Njála Brennu-Njáls saga*, ed. Einar Ól. Sveinsson (Íslensk fornrit, vol. XII), Reykjavík, 1954.

Ork *Orkneyinga saga*, ed. Finnugugi Guðmundsson (Íslensk fornrit, vol. XXXIV), Reykjavík, 1965.

Ss *Sverris saga etter Cod AM 327 4to*, ed. Gustav Indrebø, Christiania, 1920.

Stu *Sturlunga saga*, ed. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason, Kristján Eldjárn, Reykjavík, 1946. 2 vols.

ÁGRIP

Í Íslendingasögum bregðast menn að jafnaði 'hetjulega' við dauða sínum, en í lýsingum á dauða manna í Sturlungu og konungasögum er oft að finna kristileg viðbrögð manna. Dauðamaðurinn játar syndir sínar, biðst fyrir og óskar jafnvel eftir því að aftaka hans verði teygð á langinn. Oft má þá finna atriði sem minna á efni úr helgisögum eða hliðstæður við líflát heilagra manna. Í einu tilviki – frásögninni af drápi Sigurðar slembidjákns – hefur því verið haldið fram að líflátinu sé lýst sem píslarvætti og að sagan sé rituð í því skyni að gera hetjuna að helgum manni.

Sú skýring er hugsanleg að slíkar lýsingar séu aðeins bókmenntalegt láns-góss sem ekki hafi neina trúarlega merkingu. En með því að Ísland hafði verið kristið í aldir þegar sögurnar voru skrifaðar, verður þetta að teljast ólíklegt.

Ástand sálarinnar á dauðastund mannsins réð farnaði hennar í öðrum heimi. Hún mundi hljóta refsingu í hreinsunareldi fyrir allar ójátaðar syndir; og væru þær ofurþungar mátti synja hinum framliðna um legstað í vígðri moldu. Lýsing á syndajátningu og bænagjörð og samlíking við líf heilagra manna glæddi von um velfarnað sálarinnar í öðrum heimi. Og ef teikn bentu til þess að maður hefði verið saklaus veginn, styrkti það stöðu frænda hans í illdeilunum.

Þetta mun hafa verið flestum söguhöfundum efst í huga, en þó verður einnig að gera ráð fyrir því að stundum sé reynt að gera menn að helgimönnum. Í valdabaráttu á Norðurlöndum var algengt að reynt væri að upphefja fallna foringja í tölu dýrlinga, og margir þeirra voru helgir haldnir í sinni heimabyggð.

Á Íslandi virðist mönnum hafa gengið miður að koma upp slíkum hér- aðsdýrlingum, þótt stundum væri reynt. Hungurvaka og aðrar biskupasögur kunna margt að segja frá dýrðarverkum íslenskra manna, sem komandi kynslóðir gátu haft í minnum til merkis um heilagleika þeirra. Í ritgerðinni er lýst beinum tilraunum til að hefja menn í flokk dýrlinga.

Í síðasta hluta ritgerðar er fjallað nánar um sögur þriggja Íslendinga og sýnt hversu þær megi túlka samkvæmt því er að framan segir. Ég rek fyrst það sem Marlene Ciklamini segir um feril Sturlu Sighvatssonar og fylgi túlkun hennar: Sturla var mörgum syndum hlaðinn, en iðraðist þó í tæka tíð fyrir dauða sinn. Á sama veg má túlka þróun Þorgils skarða, en bænir Brands biskups virðast þó valda því að hann snýr huga sínum til trúarinnar undir lokin. Aron Hjörleifsson er sýndur sem góður Kristsmaður (að minnsta kosti á mælikvarða miðalda), en eini dýrlingurinn í sögu hans er Guðmundur biskup Arason. En Hrafn saga Sveinbjarnarsonar er hins vegar hlaðin af helgiefni, og má vel vera að höfundur hafi litið á Hrafn sem helgan mann og vænst þess að saga hans mundi stuðla að því að hann yrði tekinn í dýrlinga tölu.

RUDOLF SIMEK

ENZYKLOPÄDISCHES SCHRIFTTUM ALS QUELLE VON BERGR SOKKASONS NIKULÁS SAGA

JAKOB BENEDIKTSSON hat in seinem Artikel 'Stjórn og Nikulás saga'¹ erstmals darauf aufmerksam gemacht, daß sich das Verhältnis zwischen Bergs Nikulás saga (auch als Nikulás saga II bezeichnet) und der altnordischen Bibelkompilation Stjórn, wie es Selma Jónsdóttir darstellte², auf Grund der von ihr vorgelegten Textvergleiche nicht beweisen läßt. Selma Jónsdóttir hatte aus dem Vergleich von sieben Textstellen verwandten Inhalts in Stjórn und Nikulás saga gefolgert, daß der Kompilator der Stjórn Material aus Bergs Nikulás saga (und vielleicht auch aus einer älteren Fassung dieser Saga) bezogen habe und die Stjórn daher jünger als die zwischen ca. 1325–1345 verfaßte Saga sei. Diese Annahme stützte sie insbesondere auf Textstellen über die Herkunft des Namens Asien, die Länder Kleinasiens und eine Beschreibung des Basilisken, die alle letztlich aus dem lateinischen enzyklopädischen Schrifttum stammen.

Bei genauerer Betrachtung ergibt sich jedoch, daß diese Passagen zwar inhaltlich weitgehend übereinstimmen, bezüglich der Wortwahl jedoch bedeutende Unterschiede aufweisen: Jakob Benediktsson hat an einigen der Textstellen exemplarisch zeigen können, daß Stjórn und Nikulás saga miteinander weniger gemeinsam haben als jeder der beiden Texte seinerseits mit den möglichen oder wahrscheinlichen lateinischen Quellen, etwa Isidors Etymologien oder Vinzenz von Beauvais Speculum historiale. Er kommt daher zu dem Schluß, daß die inhaltlichen Gemeinsamkeiten zwischen Stjórn und Nikulás saga nicht auf eine Abhängigkeit der beiden Texte voneinander, sondern auf unabhängige Übersetzungen des gleichen lateinischen Textes zurückzu-

¹ In *Gripla* VI, Reykjavík 1984 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 28), pp. 7–11.

² Selma Jónsdóttir, *Illumination in a manuscript of Stjórn*, Reykjavík 1971, pp. 65–71.

führen sind: dies weist er exemplarisch an folgenden zwei Textstellen nach:

Isidor XIV 3, I (= Spec. hist. I, 63): Asia ex nomine cujusdam mulieris est appellata, quae apud antiquos imperium tenuit orientis.

Stjórn 67: Asia er kallað af nafni nokkurrar konu. huer er í fyrndinni hellt ríki í austrhaalfu ueralldarinnar.

Nik. II 55: Asia hefir nafn tekit af konu nokkurri, er í fornum tímum hellt austríki.³

Stjórn: Huerr flugandi fugl sem fyrir hans seonum uerdr. huat fiarlægr honum sem hann ferr eðr flygr. þa brennr hann af hans munni ok fyrirferst.

Nik. II: Engi flugandi fugl, er fyrir hans augum verdr, kemz omeiddr í brott, helldr er því líkazt sem þeir brenni í loptinu, þott adr se þeir hardla fiarri orminum.

Isidor: Siquidem et eius aspectu nulla avis volans inlaesa transit, sed quam procul sit, eius ore combusta devoratur.⁴

Mit der sich daraus ergebenden Ablehnung der Nikulás saga als Quelle der Stjórn fällt dann auch ein Argument für die von Selma Jónsdóttir⁵ angenommene Spätdatierung der Stjórn weg.⁶

Da die angeführten beiden Textstellen für diese Argumentation ausreichen, streift Jakob Benediktsson die zwei längsten von Selma Jónsdóttir angeführten Textpassagen nur kurz: bei diesen handelt es sich um die Beschreibung des Paradieses und die Aufzählung der Länder Kleinasiens.⁷ Die Paradiesbeschreibung weist in Stjórn und Nikulás saga zwar vage Ähnlichkeiten auf, aber Schilderungen des Paradieses sind in der altnordischen Literatur nicht selten und meist so stereotyp, daß Textvergleiche nur wenig Chancen auf handfeste Ergebnisse haben.⁸ Dagegen ist die Aufzählung der kleinasiatischen Länder umso aufschlußreicher, als die Stellen in Stjórn und Nikulás saga zwar nicht

³ Jakob Benediktsson, a. a. O., p. 10.

⁴ Ibid., p. 11.

⁵ Selma Jónsdóttir, a. a. O., pp. 70f; vgl. dazu P. Hallberg, Jóns saga helga. In: *Afmælisrit Jóns Helgasonar*, Reykjavík 1969, pp. 57–79, und jüngstens Reidar Astás, *Et Belverker fra Middelalderen* 1–2, Oslo 1987, bes. Bd. 2, pp. 455–513.

⁶ Jakob Benediktsson, a. a. O., p. 11.

⁷ Selma Jónsdóttir, a. a. O., p. 68.

⁸ Vgl. Simck, Die Quellen der Eireks saga víðförla. In: *Skandinavistik* 14 (1984), pp. 109–114.

wörtlich übereinstimmen, aber die letztendliche lateinische Quelle beider Texte bei Isidor zu finden ist⁹, während der entsprechende Text im *Speculum historiale* (das als Quelle ebenfalls in Frage käme) sehr viel ausführlicher ist.¹⁰

Im Altnordischen finden sich aber auch noch andere Beschreibungen von Kleinasien, nämlich im enzyklopädisch-geographischen Schrifttum. Davon sind die in *Alfræði Íslenzk* edierte Kosmographie aus AM 194 8vo¹¹ und die mehr als dreimal so lange in der *Hauksbók*¹² am bekanntesten, während drei weitere derartige Weltbeschreibungen teils nur fragmentarisch, teils gar nicht ediert sind.¹³

In diesen 5 Kosmographien ist die Aufzählung der kleinasiatischen Provinzen keineswegs gleich ausführlich. In AM 194 8vo ist die Beschreibung Kleinasiens auf einen einzigen Satz reduziert ('Asia hin minni heitir land i enni miklu Asia, þar kendi Ion postoli tru, ok þar er grof hans i borg þeiri, er Effesus heitir'),¹⁴ in der zweiten Kosmographie aus AM 764 4to fehlt eine entsprechende Stelle völlig. In der *Hauksbók* dagegen holt der Autor/Bearbeiter zu einer breiten Beschreibung aus, die sich dann aber in zwei Episoden, eine über das Konzil von Nicea, die andere über den Trojanischen Krieg, verläuft.¹⁵ Auch diese Stelle weist aber nur sehr allgemeine Parallelen mit den Texten in der *Nikulás saga* und der *Stjórn* auf. Die beiden verbleibenden Kosmographien (eine ebenfalls in AM 764 4to, die andere in SKB 3, papp. 4to) enthalten relativ ausführliche Beschreibungen Kleinasiens: davon weist aber die Fassung in AM 764 4to frappante wörtliche Übereinstimmungen mit der Beschreibung in *Bergr Sökkasons Nikulás saga* auf, und solche Übereinstimmungen finden sich auch in der in beiden Texten kurz vorhergehenden Passage über die Dreiteilung der Welt: (die identischen Stellen sind kursiviert)

⁹ W. M. Lindsay (Ed.), *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum Libri XX*. Oxford 1985, XIV, 3, 38f.

¹⁰ Vincentius Bellovacensis, *Speculum maius IV*. Douai 1624, Nachdruck Graz 1965, p. 26 (= *Spec. hist.* I, pp. 69f).

¹¹ Kr. Kålund (Ed.), *Alfræði Íslenzk I*, København 1908 (=STUAGNL 37), pp. 8–12.

¹² Finnur Jónsson (Ed.), *Hauksbók*, København 1892–96, pp. 153–156.

¹³ Die beiden Texte in AM 764 4to sind unvollständig in *Antiquités Russes 2*, Copenhague 1850, pp. 441–445 und 446–448 ediert.

¹⁴ *Alfræði Íslenzk*, a. a. O., p. 9.

¹⁵ *Hauksbók*, a. a. O., pp. 154f.

Nik. II:

Ravksamlig skipan fornrar vizsku hefir sua ok helldr at viderne heimsbygdarinar er sundr skipt i þria hluti heitir einn þridiungur asia, annar europa, þride affrika. Fyrsti þridiungur er heitir asia geingr vm solar upp ras sua sem þvert takandi austan af heims kringlunne. En tueir þridiungur evropa ok affrika gannga vestan imoti. sundr skiptir til nordrs fra fullu austri. er þvilikt sem asia ganngi þvert austan fyrir endimark affrice ok evrope. Af asia munum vær skamt tala. en af odrum tueim þridiungum eighi meira en nu matti heyra. Asia hefir tekitt nafn af konu nockurri i fornum timum er hieilt austr riki. hun liggr itueim lutum. heitir annar asia maior en annar asia minor. Pat er at skilia meiri asia. ok onnur minne. Asia meiri hefir morgh storlond ok hofkuðborgir i ser þar er hvartveggi india, parthia. assiria. media. ok persida. mesopotamia arabia siria palestina. iudea samaria // galilea egiptus armenia capadocia ok morg onnur riki. I austr halfu minne [falsch für: meiri] asie er sa stadr er paradisus heitir. hann er fullr med ollu kyne blomganda vidar. I honum er lifs tre. Þar kemr eigi kuldi ne ofr hite. helldr stenndr vbrigdiligha loptzins skiaerleikr. [Hier längerer Einschub über den Phönix in der Kosmographie in AM 764: s. unten] þar spretr vpp brunnr i midiu. dogguandi allan skoginn. en skiptiz sidan i fiorar fallandi ar. Þessi er sa stadr er ollum var bannadr ok sterkliga byrgdr eptir fall fysta mannz. en uar upp lokinn med pislar lykli drottins vars. veitiz æ sidan þessi stadr guds astuinum. sem enn man sidan getid verda til vestr alfu greindrar asie liggr capadocia. er fyr var nefnd ok þadan vestr ihafit. hin minne asia, gyrdir at henni sior ollum meginn vtan til austr ættar er hun snertr capadociam Sunnan at geingr sior vid kendr egiptaland ok kalladr mare egiptium. ma vm þann sia sigla til iorsala. egiptalandz ok italiam. Nordan at geingr sior <Euxinum> en vestan proponditis. asia <minor> hefir i ser sua heitandi alfur Bittiniam Frigiam galaciam libiam cariam pamphiliam isuriam liciam ciliciam. bittinia liggr nyrdz en licia synz Margar frægar borgir eru inefndu riki nichomedia anthiocia. effesus. troia mirrea patera. nichomedia stendr ibittinia. En mirrea ok patera standa badar i licea.¹⁶

¹⁶ Nikólás saga nach SKB 16 Perg. 4to, 4r-v.

Kosmographie in AM 764 4to:

[Ra]uksamlig skipan fornrar uizku. hefir sua ok helldr ad viderni heims bygðarinn[ar] . . . einn þridiungr asia. ij. europa. iij. affrica. Asia þridiungr gengr af solar upp ras sua sem þuert takanndi austan af heims kringlunni. en. europa ok affrika ganga uestan amoti sunndr skiptir til nord<r>s fra fullu austri en þui ligt sem asia gangi þuert austan firir enndimork affrice. asia hefir nafn tekid af konu nuckuri er iforn[um] tímum hellt austurriki hon liggir itueim hlutum heitir onnur asia meiri enn onnur asia minni. Asia meiri hefir þessi laund isier. þriu indialond. partiam. assiriam. mediam. persidaland. mesopotamiam. arabia. syrland. samaria. iorsala land. er stendr imidium heimi. iudea. þar nær. egipta land armenia capadocia ok morg aunnur riki. J austrhalfru meiri asiv er sa stadr er paradisus heitir. hann er fullr af ollu kyni blomganda uiðar. ihonum er lifs tre þar kemr eigi kuldi ne ofrhitu helldr stendr þar ubrigðiligr lofzins skiærleiki. þersi paradis er eigi ahimni ok eigi aiordu hon er [XL fa]dma hærrí en noa flod geck. hon stendr imidiu lopti. paradisus segiz [jöfn] abreidd ok leingd þar er eigi holl ne dalr. þar er huert tre riett sem kolbr. þar er sa [fugl sem] fenix heitir hann er mikill uexti ok fagr fenix er sua sem drottinn ifir ollum [fu]glum hann laugar sig ilifs brunni ok flygr upp þadan ok sez atre þar er hæst er ipara[d]iso igeign solu. hann gloar sem gull. augu hans skina sem kristallus blodraudir ero [hans] fætr hann flygr or paradiso aegipta land ok er þar xv. uikur samfast. þar koma til [hans] allzkyns fuglar sua sem hann se allra þeira konungr ok syngia umhuerfum hann hverr asin[a] lund ok er lanzmenn heyra þat þa fara þeir huadanæfa til hans ok mæla sua kom heill fenix higat til lanz þu gloar sem gull rautt alra fugla konungr ertu. þeir gera f[ugl] or uaxi ok marka eftir honum sem þeir megu likaz ok vita nafn hans allir foglar [fal]la til fota honum uid rauddu. raud raund liggir abaki honum sem gull fenix [flygr] aftr íparadisum þa er xv uikur ero fra lidnar allir foglar fylgia honum brott. sumir fliuga firir ofan en sumir firir nedan ok a huara tueggiu hlid. en þa er þeir eigu eigi lein[gra] kuæmt þa fer huer aftr til sins lanz en fenix heim iparadisum þar spretr [ok] upp brunnr hardla mikill dogguandi allan skoginn en skiptiz sidan iforar stor ær heitir ein phison hon fellr um iord eulat þar finz þat gull er ecki finz [sli]kt ecki er skiærta þar hittaz

ok þeir natturu steinar bidellium ok onichilus. aunnur [æ heitir] gyon hon fellr um blaland ok oll þers enndimork hon skillr asiam ok affricam ok hon fellr umhuerfis egiptaland. þridia æ heitir tigris hon fellr um siriam. fiorda æ heitir euf[rates] þær falla badar imidiarþar sio hon fellr igegnum babilon hina miklu ok k[emr] isio skamt fra anthiokia. *vestr ihafid* ligr *hin minni asia gyrdir af d henni*] sior ollummegin utan til austrættar. sunnan ad gengr sior er kallaz mare / [eg]iftium nordan ad gengr sior euxinum en uestan proponticl(um). asia minni hefir isier þuilikar halfur bittiniam. frigiam. galaciam. libiam. cariam. pamphitiam. samariam. liciam. þar stendr mirrea borg. iasia stenndr ok effesus borg ok patera. cilicia. antiochia. nichomedia borg stenndr ibittinía.¹⁷

Wie daran zu sehen ist, stimmt sowohl die Beschreibung der Dreiteilung der Welt, als auch die von Asien und Kleinasien in der Kosmographie und in der Nikulás saga überein. Zwar weist auch die Nikulás saga etliche Plusstellen auf, die längere Fassung ist aber die der Kosmographie. Dies ist aber nicht auf einen an und für sich längeren Text zurückzuführen, sondern auf zwei Einschübe im Text der Kosmographie, von denen der erste – über den Vogel Phönix – auffällig fehl am Platz wirkt, während sich der zweite – über die vier Paradiesesflüsse – recht organisch einfügt. Die ganze Episode über den Phönix stammt in einem Stück aus der Paradiesesbeschreibung im altnordischen enzyklopädischen Schrifttum, wie sie sich noch in AM 194 8vo findet.¹⁸ Da die Nikulás saga keine Spur davon aufweist und der Text hier bruchlos nach dem Ende der Episode anschließt, ist anzunehmen, daß Berger eine Handschrift dieser Kosmographie verwendete, welche die Phönix-Episode noch nicht aufwies und vermutlich auch älter als 764 4to war. Der zweite Einschub über die Paradiesesflüsse hat ebenfalls ein Gegenstück in der Paradiesesschilderung von 194 8vo,¹⁹ aber die wörtlichen Übereinstimmungen sind in diesem Fall zu gering, als daß in diesem Fall ohne weiteres von einer Quelle für die Kosmographie gesprochen werden könnte.

Daß die Nikulás saga den Text aus der Kosmographie hat, und nicht

¹⁷ Nach AM 764 4to, 1r–v.

¹⁸ *Alfræði Íslenzk*, a. a. O., pp. 4f.

¹⁹ *ibid* pp. 6f.

umgekehrt, geht nicht nur aus der Art der Einschübe und Plusstellen hervor, sondern auch aus der Tatsache, daß die oben angeführte Beschreibung Asiens in AM 764 4to (und sicher auch in der älteren, verlorenen Handschrift) als Teil einer vollständigen Kosmographie erhalten ist, während Bergr in seinem Heiligenleben den Textausschnitt nur als Versatzstück zur geographischen Einordnung von Mirea (Myra) in Licea (Lykien), dem Wirkungsort des Hl. Nikolaus, verwendet.

Die ganze Stelle über Asien und Kleinasien ist ziemlich eng an Isidor, *Etymologiae* XIV, 3, 38f angelehnt (ob direkt von dort oder über andere Enzyklopädien), aber die obigen weitgehenden wörtlichen Übereinstimmungen beweisen, daß Bergr hier den Text aus der älteren altnordischen Übersetzung und nicht direkt aus Isidor bezog. Anders dagegen verhält es sich mit der entsprechenden Textstelle in der *Stjórn*: hier wird deutlich, daß es sich um eine neue, unabhängige Übersetzung aus Isidor handelt, und zwar zuerst aus XIV, 3, 38, dann von der Stelle über Troja in XIV, 3, 41 und schließlich über den Berg Chimaera in XIV, 4, 46.²⁰

Damit ist klar, daß Bergr und der Kompilator von *Stjórn* I hier unabhängig gearbeitet haben, wobei Bergr auf einen Text in altnordischer Sprache – der letztlich auf Isidor zurückgeht –, der Verfasser der *Stjórn* jedoch direkt auf die lateinische Quelle zurückgegriffen hat.

Es liegt nahe, diese Vorgangsweise Bergs auch an anderen Textstellen zu überprüfen, an welchen er identifizierbare Quellen verwendete; so eine Stelle ist ein weiteres Versatzstück aus der enzyklopädischen Literatur in seiner *Nikulás saga*, nämlich die Stelle über die Natur des Basilisken, wo Bergr als Quelle sogar ausdrücklich Isidor nennt und dem Text in *Etymologiae* XII, 4, 6 auch teils wortgetreu, teils interpretierend-erweiternd folgt:

Isidor, XII, 4, 6:

Basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo quod rex serpentium sit, adeo ut eum videntes fugiant, quia olfactus suo eos necat; nam et hominem vel si aspiciat interimit. Siquidem et eius aspectu nulla avis volans inlaesa transit, sed quam procul sit, eius ore conbusta devoratur. A mustelis tamen vincitur, quas illic

²⁰ C. R. Unger (Ed.), *Stjórn*, Christiania 1862, pp. 81–82; D.A. Seip (Ed.), *Stjórn*, AM 227 fol., Copenhagen 1956 (= CCIMÆ 20), p. 35 (= AM 227 fol. 18r).

homines inferunt cavernis in quibus deliescit: itaque eo visu fugit, quem illa persequitur et occidit. Nihil enim perens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis; albis maculis lineatus.²¹

Nikolaus saga:

. . . eptir ordum Ysodori. Þessi ormr heitir basiliskus at girzku mali, en i latinu regulus, þat þydiz konungr i norrænu; þviat basiliskus er sva sem konungr hoggorma sakir sinnar illzku ok eitrligrar natturu. Þat er hans fyrsta, at hverr madr, sem verdr fyrir hans sionum eda blæstri, deyr i stad, ok þo at madr ætli at flyia undan honum, deyr hann af því, er ormrinn dregr vedr af likamanum. Engi fliugandi fugl, er fyrir hans augum verdr, kemz omeiddr i brott, helldr er því likazt sem þeir brenni i loptinu, þott adr se þeir hardla fiarri orminum. Hann er sva langr sem halfs fotar, eplottr at lit med bleikum fleckum. Nu med því at gofugligr fadir himnanna skipadi enga hluti an lækningu tilsettri, er fyrr nefndum basilisko sett i alldrtila, at þat kvikendi, er mustela heitir, skal honum bana vinna. Mustelam kollum vær Nordmenn hreysikatt. Þessarra kykvenda grein er a tvennan hatt, sumir veniaz at vera i herbergium hia monnum, sumir uti i skogum. Þat kyn er miok slægt ok vitrt i sinni natturu. Mikil uvinatta er skipud i milli mustelam ok basiliskum, berr mustela þar iafnan hærra hlut, þviat basilisko er skopud hræzla mikil, sva at hann þorir ecki at bera sik i mot honum. Þvi taka menn sagdan mustelam ok setia leyniliga vidr þa grensmunna, sem basiliskus er vanr inni at liggia. Kann hreysikattrinn sina natturu ok leyniz slægliga, þar til er basiliskus skridr ut af sinu inni, en hleypr þa i milli hans ok munnans gripandi basiliskum flyianda ok deydandi grimliga. Er þessi grein skiliandi at þeim musteilis, er a skogum veniaz uti.²²

Eine Erwähnung des Basilisken findet sich zwar auch in der enzyklopädischen altnordischen Literatur, aber nur als Teil des Abschnitts über Drachen, wobei der Basilisk nur in einem Satz kurz erwähnt wird; dieser altnordische Text kann also nicht Quelle von Bergs Abschnitt gewesen sein.²³

²¹ Isidor, a. a. O., XII, 4, 6.

²² *Nikolás saga*, pp. 60f; *Helgastaðabók*, a. a. O., p. 17.

²³ *Alfræði Íslenzk*, a. a. O., p. 39.

Auch der Kompilator der *Stjórn* interessiert sich für den Basilisken und verwendet dieselbe Isidorstelle wie Bergr, übersetzt sie jedoch folgendermaßen:

Stjórn:

i huerium er eigi sidr er sa ormr sem basiliscus heitir. ok audru nafni heitir hann regulus. þat er sua sem smakonungr. Fyrir þa grein heitir hann sua. at hann er sem eitorma konungr. eigi fyrir mikilleiks sakir edr uaxtar. utan helldr af þi at hann drepr menn medr einni saman sinni syn. ok þo at þeir sei hann fyrri ok flyi. þa drepr hann þa med einni saman sinni þefan. Huerr flugandi fugl sem fyrir hans seonum uerdr. huat fiarlægr honum sem hann ferr edr flygr. þa brennr hann af hans munni ok fyrirferst. Enn allt at eins uerdr hann af hreysikattinum yfirstiginn ok sigdr. Pann tima sem hann er settr fyrir þau gren edr holur sem hann leyniz i. þa flyr basiliscus hreysikattinn. enn hann sækir eptir ok drepr sua basiliscum. þiat himneskr fadir hefir óngan lut i ueroldinni sua skadsamligan skapadan. at eigi se æ læknissdomrinn i gegn honum til reidu. ef menn kynni hann rettliga medr höndum at hafa. Hann er lengztum huitfleckotr eðr huitröndotr ok nærri halfs fotar langr.²⁴

Schon Jakob Benediktsson hat an einem kurzen Auszug aus dieser Textstelle gezeigt, daß es sich jedenfalls auch hier um eine von der *Nikulás saga* völlig unabhängige, eigenständige Übersetzung des lateinischen Originals handelt.²⁵

Die unterschiedliche Quellenlage für die zwei enzyklopädischen Versatzstücke in Bergs *Nikulás saga* zeigt einmal mehr, daß jede Verallgemeinerung betreffs der Arbeitsmethoden eines Sagaautors gefährlich wäre. Bergs Interesse an enzyklopädischer Literatur beschränkt sich nicht auf das Ausschreiben eines einzigen Textes, sondern er selektiert: wo er, wie im Falle der Beschreibung Kleinasiens, eine seinen Zwecken dienliche altnordische Übersetzung vorliegen hat, verwendet er sie, obwohl er auch das lateinische Original hätte benutzen können, wie aus dem Primärzitat über den Basilisken nur wenig später in der *Saga* deutlich ist. Ob dagegen der Kompilator der *Stjórn* entweder die altnordische Übersetzung des Textes über Klein-

²⁴ *Stjórn*, p. 93; D.A. Seip, *Stjórn*, p. 41 (= AM 227 fol. 21r).

²⁵ Jakob Benediktsson, a. a. O., p. 11.

asien nicht kannte, oder ob es seiner kritischen Methode widersprach, ein Sekundärzitat zu verwenden, kann hier nicht entschieden werden.²⁶

Für das Verhältnis von Nikulás saga und Stjórn ergibt sich aus der Etablierung dieser konkreten neuen Quelle der Nikulás saga eine Bestätigung von Jakob Benediktssons Beobachtung, daß der Vergleich dieser Textstellen keinerlei Grund für die Annahme eines Zusammenhangs zwischen den beiden Texten und damit für die Änderung der Datierung gibt.

Aus der neugefundenen Quelle der Nikulás saga ergeben sich jedoch Neuerungen für unser Wissen um altnordische enzyklopädische Texte und deren Verwendung. Von den fünf verschiedenen erhaltenen Kosmographien sind nämlich vier erst in Handschriften des 14. Jahrhunderts, eine weitere (vielleicht jüngere) in einer Handschrift des 17. Jahrhunderts erhalten. Die erwähnte Kosmographie in AM 764 4to als Quelle der Nikulás saga dürfte hier Mitte des 14. Jahrhunderts zu Pergament gebracht worden sein, weist aber die erwähnten Interpolationen auf, die in der von Bergr verwendeten Handschrift derselben Kosmographie noch fehlten. Abgesehen davon war der Text der ihm vorliegenden Handschrift aber identisch mit dem in 764 erhaltenen Text, also deutlich unterschieden von einer der anderen Kosmographien, nämlich der in AM 194 8vo und AM 736 I 4to erhaltenen, welche zwar letztlich auf dieselbe Quelle zurückgeht wie der Text in 764 und Bergs Handschrift und damit eng verwandt ist (und auch einige identische Textpassagen enthält), aber dennoch eine etwas umfänglichere und abweichende Textfassung aufweist. Da aber die Handschrift 736 I bereits aus der Zeit um 1300 stammt, muß die komplexe Textgeschichte der Kosmographien (die Erweiterungen und Umarbeitungen in 736 I und 194, die kompilatorische Aufschwellung des Texts in der Hauksbók und ihrer Quelle, vielleicht auch die Interpolation in der Handschrift 764 oder deren Quelle) bereits ins 13. Jahrhundert verlegt werden. Alle erwähnten Handschriften enthalten zudem außer diesen Kosmographien auch noch weiteres enzyklopädisches Schrifttum vorwiegend kosmographisch-naturkundlicher Ausrichtung, das in einigen (anderen) Handschriften auch das Itinerar des Abts Nikulás Bergsson von Pverá umfaßt; dieses aus der Mitte des 12. Jahrhunderts stammen-

²⁶ Vgl. dazu auch R. Astås, a. a. O., pp. 137-139 und 314-325.

de Itinerar wurde seinerseits in den längeren Fassungen der Kosmographien verwendet.²⁷

Das Interesse an Geographie und Kosmographie, das sich um 1255 in Pverá unter Abt Nikulás in der Aufzeichnung seines Itinerars (und wenigstens einiger anderer damit in der Überlieferung verknüpfter Texte, etwa dem in 194 auf das Itinerar folgenden Verzeichnis Heiliger Stätten) manifestierte, war, als Anfang des 14. Jahrhunderts Bergr Sokkason ebendort seine *Nikulás saga* verfaßte und 1322 selbst Prior und 1325 Abt wurde, noch immer vorhanden; in die dazwischenliegende Zeit (grob das 13. Jahrhundert) fällt die Textgeschichte der Kosmographien im weiteren Rahmen der Überlieferung des altnordischen enzyklopädischen Schrifttums mit allen seinen komplexen Veränderungen der ursprünglichen, z. T. aus dem Lateinischen übersetzten Texten.

Das kosmographische Interesse in Pverá ging aber Hand in Hand mit einem Interesse für den Hl. Nikolaus, schon lange, bevor Bergr seine *Nikulás saga* zu schreiben begann. Auffällige Hinweise auf diesen Heiligen finden sich nämlich sowohl in Abt Nikulás Itinerar, in dem schon genannten Verzeichnis Heiliger Stätten und in der von Bergr verwendeten Fassung der Kosmographie, wobei Mirrea, Patera und Bari als Stätten der Geburt, des Wirkens und der Wunder des Heiligen wiederholt erwähnt werden. Die gelehrten Benediktiner in Pverá verbanden also ihre gute Kenntnis der traditionellen Weltbeschreibungen mit einer besonderen Verehrung des Hl. Nikolaus, welche wiederum das geographische Weltbild der Mönche so mitprägte, daß die Wirkungsstätten des Heiligen einen festen Bestandteil der wissenschaftlichen Weltbeschreibungen bildeten.²⁸ So überrascht es dann auch kaum, wenn Bergr bei der Abfassung der *Nikulás saga* den an-

²⁷ Die zahlreichen Argumente, die für eine Verknüpfung der Kosmographien mit enzyklopädischem Kleinschrifttum und *Nikulás Itinerar* schon in HSS des 12. und frühen 13. Jahrhunderts sprechen, werden in meiner Arbeit: *Altnordische Kosmographie*. Berlin, New York, 1990 eingehend behandelt.

²⁸ Es ist ein verlockender Gedanke, wenn auch nicht mehr, in der Handschrift AM 764 4to, deren eine Kosmographie die einzige Erwähnung des Hl. Augustinus im altnordischen kosmographisch-encyklopädischen Schrifttum enthält, ein von einem augustinischen Mönch hergestelltes Compendium zu sehen, welches dieser aus enzyklopädischen Schriften der Benediktiner in Pverá exzerpierte; dafür spricht auch die in AM 764 4to enthaltene, ebenfalls von Bergr verfaßte *Michaels saga*.

deren Weg geht und für den geographischen Rahmen um die Wirkungsstätten des Heiligen eine altnordische Kosmographie ausschreibt, in welcher der Heilige schon seinen festen Platz hatte.

ÁGRIP

Í greininni bendir höfundur á hliðstæður í Asfúlýsingu í Nikulás sögu Bergs Sökkasonar ábóta í Stock. perg. 4to nr. 16 og heimsmyndarfræði í AM 764 4to. Í samanburðarkaflanum hefur AM 764 4to, umfram Nikulás sögu, þátt um fuglinn Fönix. Sá þáttur er úr paradísarlýsingu á norrænu í þeirri mynd sem er í alfræði í AM 194 8vo. Greinarhöfundur ályktar út frá samanburðinum að í lýsingu Asfu í Nikulás sögu hafi Bergur Sökkason notað handrit með heimsmyndarfræði á norrænu sem Fönix-þátturinn var ekki í og hefur líklega verið eldra en AM 764 4to.

Greinarhöfundur sýnir að lýsing Asfu og Litlu-Asfu í Nikulás sögu sé runnin úr Etymologiu Ísidórs og telur að Bergur ábóti hafi farið eftir eldri norrænni þýðingu en ekki beint eftir frumtexta Ísidórs. Hinsvegar er sýnt að í Stjórn er í hliðstæðum þætti notuð sjálfstæð þýðing á Ísidór og með því ljóst að Bergur ábóti og ritstjóri Stjórnar I hafa unnið sín verk óháðir hvor öðrum. Ennfremur tekur greinarhöfundur dæmi um vinnubrögð Bergs og ritstjóra Stjórnar I í þætti um orminn basiliskus sem lýst er í Etymologiu Ísidórs.

Greinarhöfundur bendir á að flókin textasaga liggi að baki handritum með umræddri heimsmyndarfræði og telur að sú saga hefjist þegar á 13. öld.

THE HAND OF REVISION: ABBOT ARNGRÍMR'S REDACTION OF GUÐMUNDAR SAGA BISKUPS¹

BY THE fourteenth century, Icelanders felt comfortable with imported literary works that stylistically and thematically ran counter to the sparse, dramatic prose of native tradition. Concomitantly, the leisurely, often anticlimactic, tone and exuberant phrasing prevalent in learned works of foreign origin came to influence indigenous saga writing. The manneristic, or florid, style of such sagas² influenced Abbot Arngrímr Brandsson (d. 1361),³ as he reworked the vita of Bishop Guðmundr (1161–1237) according to a new literary canon and interpretive mode. He thus ranks among those hagiographers intent on mod-

¹ Guðmundar saga Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson, in *Byskupa sögur, Hólabyskupar* ed. Guðni Jónsson (Íslendingasagnaútgáfan, 1953), III, 147–475. The date of composition is between 1343 and Arngrímr's death in 1361. The text follows the edition by Guðbrandr Vigfússon of Holm. 5, fol. in *Byskupa sögur* (Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmentafélag, 1878), II, believed to represent an interpolated redaction. See Stefán Karlsson, "Um handrit að Guðmundar sögu bróður Arngríms," *Opuscula*, I (1960), 179–89. The authoritative edition, not yet published, is to include the incomplete text of AM 219, fol. (14. century), the lacunae to be filled from AM 397, 4to (ca. 1700), a manuscript based on AM 219 (in its complete state). For the relationship of extant sagas on Guðmundr and manuscript tradition, see Jørgen Højgaard Jørgensen, *Bispesagaer – Laurentius saga. Studier i Laurentius saga byskups, indledt af overvejelser omkring biskupa sögur som litterær genre* (Odense, 1977), 21–24; Stefán Karlsson, ed., "Inngangur," *Guðmundar sögur biskups I: Ævi Guðmundar biskups, Guðmundar saga A*. Editiones Arnarnagnæanæ Series B, vol. 6 (Kaupmannahöfn: C.A. Reitzel, 1983); Ole Widding, Hans Bekker-Nielsen, L.K. Shook, C.S.B., "The Lives of the Saints in Old Norse Prose. A Handlist," *Medieval Studies* 25 (1963), 312–13.

² Hans Bekker-Nielsen, "Legender–Helgensagaer," *Norrøn Fortællekunst. Kapitler af den norsk-islandske middelalderlitteraturs historie*. By Hans Bekker-Nielsen, Thorkil Damsgaard Olsen, Ole Widding (København: Akademisk Forlag, 1965), p. 120.

³ According to "Annalbrudstykke fra Skálholt (N)" and "Gottskalks Annaler (P)," *Islandske Annaler indtil 1578*, ed. Gustav Storm, (Christiania: Det norske historiske Kildeskriftfond, 1888, repr. 1977), pp. 226, 359, Arngrímr died in 1361 or 1362.

ernising existant texts⁴ rather than among compilers who followed the wording and narration found in previous redactions.

The earliest version of Guðmundr's episcopacy (1202–37) forms part of an integral, if dispersed, part of a prominent Icelandic historical work, Sturla Þórðarson's *Íslendinga saga*.⁵ Dated ca. 1270–80, *Íslendinga saga* is the most noted exponent of historical tradition in the late thirteenth century. As such, *Íslendinga saga* is sober and largely objective, with the subject matter restricted, at least overtly, to *res gestae*. In composing his distinguished opus, *Guðmundar saga biskups*, 'The Life of Bishop Guðmundr,' Arngrímr also respected, to degree historical fact. He placed the narration of events (1185–1237), into a pronounced religious framework that encouraged florid phrasing, the use of typology and analogies drawn from learned, theological works. His presentation was teleological and, as such, reflected a supra-historical viewpoint.⁶

In essence, his historical discourse is akin to that found in *Thómas saga erkibyskups*, 'Saga of Thomas of Becket,' which Arngrímr may have also authored.⁷ More importantly, the archbishop (d. 1170) offered a model that illuminated the sanctity of his protagonist and placed Guðmundr's fate in a universal context.⁸ By drawing upon the

⁴ Robert Bartlett, "Rewriting Saints' Lives: The Case of Gerald of Wales," *Speculum* 58 (1983), particularly, pp. 598–99.

⁵ Eds. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason, Kristján Eldjárn, in *Sturlunga saga* (Reykjavík: Sturlunguútgáfan, 1946), I, 229–534.

⁶ Jean Leclercq, "L'Écriture sainte dans l'hagiographie monastique du haut moyen âge," *Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo*, 10 (1963), 122.

⁷ The standard edition is Eiríkr Magnússon, *Thómas saga erkibyskups. A Life of Archbishop Thomas Becket, in Icelandic, with English Translation, Notes and Glossary* (London: Longman & Co., 1875), I. For a discussion of the principal Norwegian and Icelandic manuscripts, see P.G. Foote, "On the Fragmentary Text Concerning St Thomas Becket in Stock. Perg. Fol. Nr. 2," *Saga Book of the Viking Society for Northern Research*, 15 (1961), 403–50. For Arngrímr's authorship, see Magnússon, *Thómas saga erkibyskups*, (1883), II, pp. lx–lxix; Stefán Karlsson, "Icelandic Lives of Thomas à Becket: Questions of Authorship," *Proceedings of the First International Saga Conference, University of Edinburgh* 1971, ed. Peter Foote, Hermann Pálsson, Desmond Slay (London: The Viking Society for Northern Research, 1973), pp. 227–33, 238, 242, including an account of Arngrímr's life.

⁸ See Baudouin de Gaiffier, "Hagiographie et historiographie. Quelques aspects du problème," rpt. in *Recueil d'hagiographie* (Bruxelles, 1977), p. 160, and Beryl Smalley, "Thomas Becket," *The Becket Conflict and the Schools. A Study of Intellectuals in Poli-*

life of an established saint, in this case, one who championed the liberty of the church, Arngrímr followed an established hagiographic pattern. Simultaneously, he reassessed the protracted, fierce battle, still in vivid memory, between church and state. He unabashedly glorified Guðmundr, bishop of Hólar, the diocese in the north, for attacking unremittently those chieftains who zealously defended their jurisdictional competency and prerogatives against canonical claims.

Still, Arngrímr was bound, to some extent, by strictures imposed by the authoritative text of *Íslendinga saga* that also treated Guðmundr's struggle to uphold ecclesiastical liberty. Arngrímr implicitly, grudgingly and anticlimactically acknowledged this debt toward the end of the saga. In the chapter that follows the report of Guðmundr's death and burial, he noted: "*Hefir þessi sami Sturla skrifat marga merkiliga hluti af herra Guðmundi byskupi*," 'this same Sturla has written many notable matters about Sir Guðmundr, the bishop' (ch. 76, p. 424). This faint and belated praise suggests that Arngrímr felt constrained by, rather than appreciative of, Sturla's authoritative voice.

Arngrímr's mission as advocate was, however, more pressing than strict adherence to historical fact. His task was to compile an official record of his hero's martyrdom in office and saintliness that would convincingly support Guðmundr's candidacy for canonization.⁹ To this

tics (Totowa, N.J.: Rowman and Littlefield, 1973), pp. 116–17, on the custom of selecting a model to confer greatness on a saintly protagonist. The argumentation either does not include or only touches upon the following references to Thomas: chs. 1, 4, 27, 29, 36, 53, 71, pp. 147, 148, 155, 156, 159–60, 245, 251, 272, 334, 417.

⁹ On Guðmundr's life and influence, see Régis Boyer, "L'Évêque Gudmundr Arason, Témoin de son temps," *Études Germaniques*, 22 (1967), 427–44; Jón Jóhannesson, "Guðmundur biskup Arason," *Íslendinga saga I. Þjóðveldisöld* (Almenna bókafélagið, 1956), pp. 236–53; Magnús Jónsson, "Guðmundur biskup góði," *Samtíð og saga: nokkrir háskólafyrirlestrar*, 1 (1941), 115–34; W.P. Ker, "Gudmund Arason," *Saga Book of the Viking Society for Northern Research*, 5 (1907), particularly pp. 86–93; Björn Sigfússon, "Guðmundar saga biskups Arasonar," *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (København: Rosenkilde og Bagger, 1960), V, 542–543, abbreviated hereafter as *Kulturhistorisk leksikon*; Magnús Stefánsson, "Kirkjuvald eflist," *Saga Íslands* (Reykjavík: Sögufélagið, 1975), II, pp. 119–36. E.O.G. Turville-Petre and E.S. Olszewska, trans., *Guðmundar saga biskups góða; The Life of Gudmund the Good, Bishop of Holar [Resensbók]* (Coventry, 1942), pp. ix–xxvii. For collections made for his canonization, see *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*, (Kaupmannahöfn: Hið íslenzka bókmentafélag, 1896), III, 205–07 (dated February 2, 1365). For a bibliographic account of

effect, Arngímr dwells on Guðmundr's championship of papal, universalist interests. A comparison of selected passages on Guðmundr's principal adversaries, the chieftains Kolbeinn Tumason (d. 1208)¹⁰ and Sighvatr Sturluson (d. 1238),¹¹ with the respective accounts in Sturla Þórðarson's history will demonstrate this advocacy.¹² The matter on Kolbeinn deals with 1. a typological rebuke that brands Kolbeinn as *Henricus novus*, i.e. as a second Henry II of England (1133–89); 2. Kolbeinn's death and redemption. The discussion of Sighvatr, Guðmundr's arch foe, revolves around Arngímr's puzzling preference for

repeated attempts to canonize Guðmundr, see Magnús Már Lárusson, "Guðmundr inn góði Arason," *Kulturhistorisk leksikon*, V, 538–42. On the process of canonization, see Eric Waldram Kemp, *Canonization and Authority in the Western Church* (Oxford: University Press, 1948); Benedicta Ward, *Miracles and the Medieval Mind. Theory, Record and Event 1000–1215* (London: Scholar Press, 1982), pp. 184–91, for the stringent papal standards on canonization introduced by Alexander III (1159–81); Cf. Stephan Kuttner, "La Réserve papale du Droit de Canonisation," *Revue historique de droit français et étranger*, 2. series, 17 (1938), 172–228, who shows, in a closely reasoned argument, that the papal prerogative of canonization was not promulgated by Alexander III, but was codified by his eighth successor, Gregory IX, in 1234, in a collection of decretals, "De reliquiis et veneratione sanctorum." On political consideration by the papacy, see Michael Goodich, "The politics of canonization in the thirteenth century: lay and Mendicant saints," [repr. from *Church History*, 1975], *Saints and their Cults. Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, ed., introd. Stephen Wilson (Cambridge: University Press, 1983), 169–87 and André Vauchez, *La Sainteté en Occident aux derniers Siècles du Moyen Age d'après les Procès de Canonisation et les Documents hagiographiques* (Rome: École Française de Rome, 1981), p. 81, on the disdain of the curia for countries at the geographic periphery of Rome, which might explain the failure to obtain Guðmundr's canonization.

¹⁰ See in particular, Kolbeinn's role in and attitude to Guðmundr's election, chs. 20–22, pp. 212–19; litigation on behalf of Ásbjörn, the Priest, unnamed by Arngímr, ch. 28, pp. 245–48; Kolbeinn's death, chs. 33–35, pp. 259–67; also, Jón Margeirsson, "Ágreiningsefni Kolbeins Tumasonar og Guðmundar Arasonar," *Skagfirðingabók*, 14 (1985), pp. 121–44; F. Paasche, "Kolbeinn Tumason," *Norsk biografisk leksikon* 7 (Kristiania: H. Aschehoug, 1929), pp. 531–32.

¹¹ Chs. 35, 47, 53, 58, 61, 65, 67, 70, 77, pp. 266–68, 300, 328, 331, 347–49, 362, 374, 390, 403, 427.

¹² The principal passages discussed in *Íslendinga saga* are in chronological sequence: Guðmundr's election in 1201, his rancorous relations with Kolbeinn after confirmation in 1203 to Kolbeinn's death, September 8, 1208 (chs. 12, 19–21, pp. 238, 243–49); Bishop Guðmundr's dealings with Sturla Sighvatsson in 1228, 1230, and 1231 (chs. 62, 79, 82, pp. 318, 342, 346); the archiepiscopal summons to Sighvatr and Sturla Sighvatsson in 1232, and Sturla's pilgrimage (chs. 88, 90, 92, pp. 360, 361, 363–64).

Sturla Sighvatsson (1199–1238), Sighvatr's most prominent, able and favorite son. Though concerned with historical truth, Arngrímr distorted the record by the use of rhetorical devices, by shifts in emphasis, by inference and by suppression of fact. His purpose was to diminish the stature of Kolbeinn and Sighvatr in order to magnify his hero's role in the ultimate triumph of the church.

Arngrímr's Description of the Conflict: Introduction

Medieval Icelanders were conversant with the life of Thomas of Becket.¹³ The similarities between Thomas of Becket's struggle against Henry II and Guðmundr's battles against a succession of chieftains were accordingly striking.¹⁴ Seizing upon the analogy between Thomas of Becket's conflict with Henry II and Guðmundr's contest with successive chieftains, Arngrímr presents the two saints as companions in suffering and as victims of persecution. Martyrdom in office accompanied their heroic defense of ecclesiastical liberties against secular aggression. In stressing Guðmundr's martyrdom in life, in the manner of a confessor saint, Arngrímr reprises a judgment made by Pope Alexander III (d. 1181) on Thomas' life. Commenting to Herbert of Bosham on the travails of Thomas prior to and during his exile, Alexander III asserted: "Your lord yet liveth in the flesh . . . ; yet while still living he can claim the privilege of martyrdom."¹⁵ Accordingly, Guðmundr's

¹³ For the earliest mention of a saga on Thomas of Becket (1258), see *Porgils saga skarða*, *Sturlunga saga*, II, ch. 75, p. 218. See also the votive offering of whale tusks by Hrafn Sveinbjarnarson (d. 1213) to Thomas of Becket in *Hrafn saga Sveinbjarnarsonar*, ed. Guðrún P. Helgadóttir (Oxford: Clarendon Press, 1987), ch. 4, p. 3. See also R.J. Glendinning, "Saints, Sinners, and the Age of the Sturlungs: Two Dreams from *Íslendinga saga*," *Scandinavian Studies*, 38 (1966), pp. 91–92.

¹⁴ The comparison of Guðmundr with Thomas of Becket occurs foremost in Arngrímr's *vita*. *Guðmundar saga A*, ed. Stefán Karlsson, ch. 60, p. 98, shares only one such reference to Thomas of Becket. For Arngrímr's comparisons, see chs. 4, 20, 27, 29, 36, 53, 71; pp. 155, 156, 159–60, 215–16, 245, 251, 272, 334, 411.

¹⁵ George Greenaway, ed. and transl., *The Life and Death of Thomas Becket, Chancellor of England and Archbishop of Canterbury based on the account of William Fitzstephen his clerk with additions from other contemporary sources*. London: The Folio Society, 1961, p. 95, cited from *Herbert of Bosham, Vita Sancti Thomae*, ed. James Craigie Robertson, in *Materials for the History of Thomas Becket, Archbishop of Canterbury* (London: Longman, 1885), III, pp. 334–35. See also *Thómas saga*, ch. 41, p. 274: "Thómas erkibyskup, . . . lifir enn í líkamanum, en þó krínast hann þegar með píslarvættis

martyrdom in office was sufficient in itself for a claim to sanctity. His stature required no confirmation by martyrdom in death.¹⁶

Arngrímur begins his account of Guðmundr's trial by introducing the theme of wrongful, illegal persecution in a historical and universal setting.¹⁷ The first chapters dwell on the illegal and disruptive opposition of secular princes to the rightful leaders of the Church. First, Arngrímur expounds Frederick Barbarossa's (1123?-1190) responsibility for the papal schism during the pontificate of Alexander III.¹⁸ Then he relates Henry II's intrigues against Thomas of Becket. This historical background, the persecution of legitimate church leaders by secular rulers, elucidates and exonerates the turbulence during Guðmundr's episcopacy. His fearless defense of the liberties and property of the church necessarily led to conflict.¹⁹ The causes of his persecution and of his suffering are hence not bound to a unique political context on a remote and largely unknown island. His tribulations are solely the outgrowth of a wearying conflict periodically faced by the church and its representatives.²⁰

The imperial machinations of Frederick Barbarossa, as described by

feðurð í andanum, "Archbishop Thomas still lives in the flesh, but spiritually, he will be crowned instantly with the glory of a martyr."

¹⁶ See Vauchez, p. 152, on the standard hagiographic device, a vision, to confirm this: A woman, whose soul was led through hell and paradise, was told by the Norse saints, Óláfr, Magnús, and Hallvarðr that Guðmundr's stature was as eminent as that of the [martyred] Thomas of Becket (ch. 4, pp. 156-60). See also *Guðmundar saga A*, chs. 58-60, pp. 92-99. Nevertheless, Arngrímur stresses Guðmundr's sufferings by explicating his threefold martyrdom following the battle of Grímsey in 1222 (ch. 58, p. 347).

¹⁷ Cf. Magnússon, II, pp. lxiv-lxv, who considers this introduction "irrelevant" borrowing.

¹⁸ Ch. 1, pp. 147-48. The image of Frederick Barbarossa as the persecutor of the church is perhaps ultimately derived from *Boso's Life of Alexander III*, intro. Peter Munz, trans. G.M. Ellis (Totowa, N.J.: Rowman and Littlefield, 1973), pp. 50-51.

¹⁹ Implicit in this description is also a reference to the intellectual battle among canonists of the twelfth century, who were concerned with defining and justifying the papal and imperial, or secular, spheres of political competency. See Friedrich Kempf, "Zur politischen Lehre der früh- und hochmittelalterlichen Kirche," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Kanonistische Abteilung, 47 (1961), 309-10.

²⁰ Ideologically, the struggle appears to be based on the principles proclaimed by Pope Gregory VII (1073-1085), as recorded in the register. See John Gilchrist, "Gregory VII and the Juristic Sources of His Ideology," *Studia Gratiana* 12 (1967), 4ff and footnote 5, for manuscripts of Gregory's register.

Arngrímr, were at a remove from Icelandic experience. The world of Henry II and of Thomas of Becket was closer, in that the stature, character, association, and political situation of king and archbishop could be related to events in Iceland during the first few decades of the thirteenth century. In order to present this similarity in a suprahistorical, religious dimension, Arngrímr uses a favorite device, typological comparison. Guðmundr was deemed the *novus* Thomas of Becket and Guðmundr's chief enemies, Kolbeinn and Sighvatr, are each thought of, the first explicitly, the second implicitly, as a *novus Henricus*. First, Arngrímr likens the character of Guðmundr's first enemy, Kolbeinn, to that of Henry II. Then he presents a variant that features Kolbeinn as one of Henry's loyal justices, in effect as an embodiment of Henry's will as law (chs. 20, 28, pp. 215-16, 245). The purpose of the variant is to highlight Kolbeinn's lawsuits as a means of secular opposition to canonical law. By extension, the *Henricus novus* theme is carried further, to define the character of Kolbeinn's chieftaincy and, subsequently, to vilify Sighvatr as Guðmundr's hellish foe.

Kolbeinn Tumason

Kolbeinn, a kinsman of Guðmundr and the leading chieftain of the diocese,²¹ was among those who had furthered Guðmundr's candidacy to the see of Hólar (1201).²² Soon after Guðmundr's election and confirmation (1202-1203), relations began to sour, as Guðmundr zealously sought to enforce the liberties of the church. He prosecuted violation of canon law in cases which, according to customary law, were legal.²³

²¹ On Kolbeinn and his kinsmen, see Magnús Jónsson, "Ásbirningar," *Skagfirzkr fráði* 1 (1939), 7-184.

²² See Turville-Petre, p. xxii; Arnold Angenendt, "Religiosität und Theologie. Ein spannungsreiches Verhältnis im Mittelalter," *Archiv für Liturgiewissenschaft*, 20-21 (1978-79), 46, discusses the practice of powerful families to attract to and settle on their estates ascetics. This was done in order to secure the gifts of grace these men of God might confer. While this sentiment is not expressed during the election proceedings, it is implicit in a discussion on Kolbeinn's salvation (ch. 30, pp. 253-54).

²³ See Alphonse van Hove, "Droit Justinien et droit canonique depuis le décret de Gratien (1140) jusqu'aux Décrétales de Grégoire IX (1234)," *Miscellanea Historica in honorem Leonis van der Essen universitatis catholicae in oppido Lovaniensi iam annos XXXV professoris* (Brussel: Éditions Universitaires, 1947), p. 258, for a citation of Gratien's canon 6, Distinction X, an early reference to the precedence of canon law over secular law.

The principle that canon law was to be applied in cases of conflict was not yet accepted,²⁴ particularly not by Kolbeinn, his allies and friends. The wrangling about the precedence of canon law caused much of the bitterness between Guðmundr and chieftains. They correctly viewed the prospect of introducing canon law as superior to customary law as a diminution of their power.

Kolbeinn as the 'novus Henricus'

The analogy is based upon historical facts, Henry II's sponsorship of Thomas of Becket's candidacy as archbishop of Canterbury and upon the wrath he directed toward Thomas during his term in office. Equally important, however, is the disguised secular ambition that had prompted Henry's choice of Thomas, his hope to control, via Thomas, ecclesiastical affairs of the realm. Henry sought, in effect, the dominance of secular law over canon law. Accordingly, Arngrímr introduces the *Henricus novus* theme during the deliberations on Guðmundr's election to the northern see of Skálholt. Kolbeinn backed Guðmundr, his kinsman, against the candidate from the south. Kolbeinn's advocacy was, however, also specious. His attitude was one of deliberate craftiness. From the start, he intended to humiliate Guðmundr and to use him as a tool. This duplicity is, as Arngrímr states, at the heart of the typological theme. What matters is not the difference in status between king and chieftain, but the similarity between their self-serving advocacy and subsequent persecution of the man they had catapulted to high office.

That Arngrímr also intended the *Henricus novus* theme to be an implicit *leitmotif*, is evident in his version and traditional interpretation of an act that, on the surface, merely indicated Kolbeinn's disdain for the episcopal office and its office holder.²⁵ On the evening of the election, at the banquet hosted by Kolbeinn, the tablecloth was ragged. Indeed,

²⁴ A revised version of ecclesiastical law was accepted in principle at the Althing in 1275 under the auspices of the bishop of Skálholt, Árni Þorláksson (1269–98) for his diocese. In Hólar, canon law supplanted the indigenous ecclesiastical code only in 1354. See Jarl Gallén, "Kyrkorátt," *Kulturhistorisk leksikon* 10 (1965), col. 2; Magnús Már Lárusson, "Jurisdiktion – Island," *Kulturhistorisk leksikon* 8 (1963), cols. 42–43; Björn Þorsteinsson, *Íslensk miðaldasaga* (Reykjavík: Sögufélagið, 1978), pp. 204–06.

²⁵ See also *Guðmundar saga A*, ch. 102, p. 130; *Prestsaga Guðmundar góða*, in *Sturlunga saga*, I, ch. 26, p. 153.

Kolbeinn felt compelled to apologize for the use of a cloth unworthy of the dignity of Guðmundr's office. Guðmundr, however, pointedly referred to the appropriateness of the cloth, as its tears and holes augured the tattered state into which his episcopacy would be plunged. The figurative explanation of what appeared to be fortuitous negligence is thus revealed to be a sign of malice and indicative of his host's future aggression.

In ascribing self-serving and cynical motives to Kolbeinn, Arngrímr reported what was considered to be historical fact. Sturla Þórðarson also mentioned in his brief commentary on the election the widely held belief that Kolbeinn expected the candidate to be a tool in his goal to extend his power over the clergy. The reasoning was that, during Guðmundr's service as priest to Kolbeinn, Guðmundr had shown himself to be a popular and moderate man (ch. 12, p. 238). Still, there is a major difference in presentation. Sturla unequivocally assigns to Kolbeinn the leading role in the election.²⁶ Arngrímr does not. The election proceedings are conducted, according to Arngrímr, in a canonical spirit, as they are dominated by two prominent members of the clergy, the abbot of Þingeyrar and the abbot of Þverá. The deciding factor was, other than the desire to elect a candidate from the north, Guðmundr's spiritual superiority. Seemingly, Kolbeinn has a minor or, rather, an ancillary role, for Guðmundr is elected by all of the people of the Hólar diocese. Nevertheless, Kolbeinn's importance, while suppressed during the narration of events, surfaces twice: once, in the religious dictum that *oflīga sækir eitt mót góðr vili guðs ok illr vili manns*, 'God's good will and man's evil will often coincide' (ch. 20, p. 213), and, secondly in the vindication of customary Icelandic election procedures. This justification is presented in an exposé of historical precedent during the Carolingian era: As witnessed by Gregory VI on his death bed, Pope Hadrian had sanctioned Charlemagne's right to confirm the bishop elect in Italy itself. In Arngrímr's day, the question

²⁶ On episcopal elections, see Magnús Már Lárusson, "Biskupskjör á Íslandi," *Andvari* 81 (1956), 92-95. See also Klaus Ganzer, "Zur Beschränkung der Bischofswahl auf die Domkapitel in Theorie und Praxis des 12. und 13. Jahrhunderts," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 57, 58, (1971, 1972), 22-82, 166-97. See also Jesse L. Byock, "Bishops and Priests," *Medieval Iceland. Society, Sagas, and Power* (Berkeley: University of California, 1988), pp. 154-64, for social relations and political status of the church.

of secular influence on episcopal elections was moot. Nonetheless, Pope Gregory VI's pronouncement that a non-canonical election procedure had, at various times, its own merit, served to gloss over the historical fact that at Guðmundr's election canonical procedures had not been observed (ch. 21, pp. 216-18).

The variant to the *Henricus novus* theme occurs in a test case of clerical immunity in 1205. Kolbeinn had cited Ásbjörn, a priest, in a carelessly prepared property suit. The priest sought out Guðmundr and placed himself and his goods under the protection of the bishop. Thereupon Kolbeinn sought to outlaw the priest and to confirm the outlawry at the general assembly.

Arngrímr does not dispute that laymen were entitled to press suit under the law of the land. Nevertheless, during his introductory commentary, by way of counterargument, Arngrímr compares Kolbeinn's actions to those of a justiciary of Henry II. Henry II had used his justices to enforce in local courts the law of the land against encroachments by magnates, including those of the church. Kolbeinn's insistence on the competence of secular jurisdiction and his singleminded determination to prosecute the priest to the full extent of the law provided the underpinning for the comparison. Thus, problems of overlapping judicial competence, similar to those that had plagued Henry's reign, confronted once again Icelandic society.²⁷ Conflict centered on the canonical principles that 1. the church had cognizance in property suits relating to clerics. 2. the *privilegium fori* protected clerics from secular prosecution.²⁸

The comparison, however, may be taken further. During Henry's reign, many clerics felt that ecclesiastical jurisdiction was superior to secular law.²⁹ In Iceland, Guðmundr made himself the spokesman of this view and attempted to enforce the precedence of canon law by the massive use of excommunication. By wielding the weapon of excommunication in his battle, he seemingly emulated Thomas' strategy in

²⁷ Conflict between the church and the laity surfaced first in 1178-79 when Bishop Þorlákkr of the southern diocese of Skálholt attempted, unsuccessfully, to abolish patronage churches. See Björn Þorsteinsson, pp. 139-43.

²⁸ For the issues prevailing in England, see Charles Duggan, "The Becket Dispute and the Criminous Clerics," *Canon Law in Medieval England. The Becket Dispute and Decretal Collections*, reprt. IX (Variorum Reprints: London, 1982), 53-72.

²⁹ Greenaway, pp. 15-18.

his contest against Henry.³⁰ To Thomas' murderers, as to Guðmundr's foes, excommunication was a central issue. Even the ideological basis of Thomas' position, his linkage of the Lord's dictum, "I am the truth," to its political exegesis, "the Lord did not say I am *consuetudo*, 'custom,'³¹ is implicit in Guðmundr's defiance of customary law.

Throughout the lengthy litigation, Arngrímr focuses on the righteousness of Guðmundr's cause, which put Guðmundr and his see at risk. Guðmundr proclaimed the illegality of Kolbeinn's suit on the basis of the church's right to property owned by clerics and placed under episcopal protection. Kolbeinn, in turn, attempted to thwart recognition of canonical juristic principles with a series of legal and armed countermoves. At the judicial assembly, Guðmundr appeared with staff and stole, the symbols of jurisdiction and of his office,³² to forbid the sentencing of the priest. When the priest was, nevertheless, outlawed, Guðmundr, assuming legatine power, pronounced minor excommunication on Kolbeinn and his allies on behalf of the church and of the pope. Truculent, Kolbeinn rode to the see with an armed force, to threaten outlawry to any who might help the priest. Guðmundr then forewarned Kolbeinn that he faced major excommunication, unless he submitted himself to the jurisdiction of the church. Eventually, the case was settled, if unsatisfactorily, for Kolbeinn paid only half the fines imposed upon him on the althing. Still, Guðmundr had won a precedent. Reflecting upon this incident, Arngrímr rightly excoriates Kolbeinn for having violated the liberty of the church and the canon on the immunity of clerks by the use of armed force.

³⁰ See *Thómas saga*, chs. 71, 78, pp. 406, 530, for an explication of the causes for excommunication and for the repeated reference by Thomas' murderers to excommunication.

³¹ This interpretation had a long tradition. It was first used in 256 by Libosus of Vaga during the Third Carthaginian Synod in the fight against heresy. For a discussion and bibliographical reference, see Hans Martin Klinkenberg, "Die Theorie der Veränderbarkeit des Rechts im frühen und hohen Mittelalter," *Miscellanea mediaevalia*, 6 (1969), 163.

³² See the reference to the *[S]tola iusticie* in NKS 133f. fol., dated the middle or last half of the thirteenth century, ed. Helge Fæhn, *Manuale Norvegicum (Presta handbók) ex tribus codicibus saec. XII-XIV apographis ab Oluf Kolsrud confectis usus* (Oslo: Universitetsforlaget, 1962), p. 110. Bengt Stolt, "Liturgisk dräkt: Stola," *Kulturhistorisk leksikon* 10 (1965), col. 635, points out that the stole signifies symbolically Christ (*Math.* 11:29). Cf. Ludwig Eisenhofer, *Handbuch der Katholischen Liturgik*, 2nd. ed. (Freiburg:

Surprisingly, Arngrímr followed, if expansively, Sturla's account.³³ Sturla's stark narrative implicitly champions Guðmundr's cause. Without comment, Sturla recounts that 1. Guðmundr appeared at the assembly with staff and stole; 2. Guðmundr prohibited secular judgement in the case, under threat of excommunication; 3. Kolbeinn ultimately yielded to the bishop the right of self-judgment, thereby signifying his *a priori*-acceptance of the penance and fines that Guðmundr might impose. One detail, however, indicates that Guðmundr may have had, from a moral viewpoint and according to secular law, the better cause. By reporting that some people considered Kolbeinn's claim on the property illegal, Sturla implies that this was a specious act of litigation inspired by greed.

Sturla, in this case, appears to side with Guðmundr. The recital of continued intransigence and overbearance, of misunderstandings and outrages committed by both parties, records the impotence of men of good will to effect a lasting settlement. Guðmundr disregarded the sanctions imposed upon outlaws, as he sought to expand or, rather, defend his right to jurisdiction in cases involving 'criminous clerks' and property placed under the protection of the church. Kolbeinn continued to combat Guðmundr's arrogation of jurisdictional power, thereby abrogating agreements reached and violating canon law. From Arngrímr's viewpoint, Kolbeinn's actions would incite divine intervention. Indeed, Kolbeinn's violent defense of his secular rights, his march on and attack of the episcopal see (1208), would lead, among signs of divine wrath and mercy, to his defeat, death and redemption.³⁴

Kolbeinn's Redemption: The Case of the Gratuitous Skaldic Stanza

In medieval thought, sanctity manifested itself in charity. This virtue was mandatory also for as vengeful and intractable a saint as Guðmundr proved to be. Arngrímr expends much thought on Guðmundr's charitable acts and on his pronounced sense of justice that under-

Herder & Co, 1933) II, 453-57, who describes the stole solely as insignia of each of the three degrees of ordination.

³³ See Margeirsson, pp. 137-39, for arguments that both contestants might have used the case.

³⁴ On the defeat and death of Kolbeinn on account of his unjust cause, see *Hrafn*s

girded his charity.³⁵ Sturla Þórðarson relates few examples of Guðmundr's charity, other than of almsgiving, despite an account that is sympathetic, poignant, if at times critical of his father's close friend. One such striking occasion arose in 1208, at Kolbeinn Tumason's death. At Kolbeinn's request, Guðmundr allowed him to receive the last rites. Thus Kolbeinn died reconciled with Guðmundr and with the church. For all the trials suffered, Guðmundr's compassion for his dying kinsman and attacker, was all the more effulgent.

The magnanimity Guðmundr evinced can be gauged only by an examination of the scene leading to Kolbeinn's death. Once again, Kolbeinn had marched on the see, this time on a holy day, the second feast day of Mary, to whom Hólar was consecrated. Despite the sanctity of the day, Kolbeinn proved obdurate toward pleas of mercy, suggestions for settling differences and toward a request to allow the bishop to depart with his men. The *superbia* that informed the intent and subsequently the execution of the attack was made manifest in a heavenly sign. On the eve of the battle at Víðiness, as all bells were ringing, Kolbeinn and his men failed to hear the call to the faithful. Still, *Íslendinga saga* omits a detail, significant to Arngrímur, that at this moment Kolbeinn extemporaneously composed a poem to Mary (ch. 33, p. 261).

In the *vita*, the poem has a dual function. It testifies to Kolbeinn's supplication for redemption and represents a posthumous testimonial to the recidivism he was subject to. The poem was, in part, the spiritual basis for Guðmundr's extension of mercy to his dying adversary.³⁶ Using a literary device analogous to the poem, Guðmundr directs a prayer to Jesus and Mary on Kolbeinn's behalf. Guðmundr interceded for Kolbeinn, the religious poet ("*Dróttinn minn ok sankta María,*

saga Sveinbjarnarsonar, B-redaktioner, ed. Annette Hasle, Editiones Arnarnagnæanae, Series B. Nr. 25 (København: Munksgaard, 1967), p. 37.

³⁵ See Wilhelm Heizmann, "Arngríms Guðmundar saga, Maríu saga and Gregors Moralia in Iob," *Opuscula* 8 (1985), 189-91, who discusses a passage in which Guðmundr's compassion for and chastisement of sinners is likened to an episode in the life of Saint Dunstan of Canterbury (ch. 27, pp. 242-45).

³⁶ See Hennig Brinkmann, "Voraussetzungen und Struktur religiöser Lyrik im Mittelalter," *Mittellateinisches Jahrbuch* 3 (1966), 39, who, in discussing religious poetry, in particular hymns, considers religious poems as answers to God's address. Man can only respond to God, not address Him.

hjálpstu skáldi þínu, "My Lord and Saint Mary, save your skald")³⁷ by entreating Jesus and the Mother of Mercy to illuminate Kolbeinn and to guide him to the right path. Of significance is that, prior to the absolution, Kolbeinn had regained his consciousness (he had been struck down by a stone), a sign that he recovered from the spiritual blindness that had governed his acts.

That Guðmundr's intercessory prayer was for Kolbeinn's redemption is palpable in the drawn-out death scene. With Guðmundr's promptings, Kolbeinn repented his sins against the bishop, pledged to accept the judgment of the church and vowed to abandon his way of life.³⁸ The poem was the first probe of Kolbeinn's spiritual state. The second was Kolbeinn's deep remorse. Less directly, but forcefully, Arngrímr also suggests that even the *prima causa* of Kolbeinn's remorse was Guðmundr's spiritual state. Referring to a widely held opinion, Arngrímr asserts that the stone, which hit Kolbeinn, was none other than the bishop's innocence that was cast in an act of divine retribution (ch. 35, p. 264). The evidence for this conviction was the fact that no one confessed to or was seen to have hurled the stone. Unstated but implicit is the scriptural dictum that "the invisible things of God are clearly seen, being perceived through the things that are made" (*Rom. 1, 20*).³⁹

There is no intercession in *Íslendinga saga*, since none was needed. Kolbeinn never lost consciousness and swore to settle his differences with Guðmundr. Two questions arise. Did Sturla know this poem and did he attribute its composition to Kolbeinn's final attack on Hólar? If,

³⁷ Ch. 34, pp. 263–64; See also B. Poschmann, *Pénitence et onction des malades*, *Histoire des dogmes* IV,3 (Paris: 1966), p. 139.

³⁸ Arngrímr's description confirms with practice. Extreme unction was administered only after confession. See Rouet de Journel, "La liturgie des sacrements en particulier, chapitre IV. – La pénitence; la discipline depuis le XIIIe siècle," in *Liturgia, Encyclopedie populaire des connaissances liturgiques*, ed. l'Abbé R. Aigrain (Paris: Librairie Bloud et Gay, 1947), ch. 5, p. 728.

³⁹ The same thought is expressed in "Sermo de sancta Maria," *Gamal Norsk Homiliebok* Cod. AM 619 4°, ed. Gustav Indrebø (Oslo: Jacob Dybwad, 1931), p. 132, lines 1–4. Nancy F. Partner, *Serious Entertainments. The Writing of History in Twelfth-Century England* (Chicago: University Press, 1977), pp. 219–20, cites an analogue in William of Newburgh, *Historia rerum Anglicarum*, ed. Richard Howlett, Rolls Series 82 (London, 1884–1885), pp. 329–30, that refers to the sudden death of Frederick Barbarossa as "atonement for his past sins." See also *Guðmundar saga Arasonar*, ch. 7, p. 169, accord-

indeed, Kolbeinn composed the poem, Sturla presumably knew it. Still, it is unlikely that he would have attributed the poem's birth to Kolbeinn's last attack on the see.⁴⁰ Sturla's account of the incident bespeaks Kolbeinn's *superbia*, his dogged persistence in forcing Guðmundr's army to battle. In this context, the poem with its protestation of religious humility, even of servility, would appear incongruous and sacrilegious. To Sturla, Kolbeinn's true state of mind and, concomitantly, divine censure were manifest to all, as he failed to hear the cathedral bells summoning the faithful.⁴¹ Guðmundr's permission that Kolbeinn be granted the last rites was thus a true act of mercy, independent of any other acts either by Guðmundr or by Kolbeinn.

Kolbeinn died in peace with the church. Arngrímr exploits this fact by inflating Sturla's terse wording and by supplying a gratuitous poem. The bloated scene illustrates Guðmundr's saintliness in two ways. Guðmundr had led a notorious sinner to repentance, a requirement verbalized by Honorius III in the case of William of York (canonized 1227).⁴² More importantly, Guðmundr's conduct was consonant with the saint's established image as a spiritual leader full of mercy and justice.⁴³ This image had been carefully prepared. That mercy had to be merited was a principle articulated in a prefatory chapter (ch. 7, p. 169). Men with hearts of stone could be turned to God only if they evinced contrition and turned from a life of sin. Analogously, Guðmundr had pronounced a *sentencia*, *Anima justi*, as he landed in Iceland after his consecration as bishop (ch. 25, pp. 238). The *sentencia*,

ing to which God often granted Gudmundr the ability to turn petrified hearts to remorse.

⁴⁰ For a discussion of the poem and for a more likely occasion for its composition (1206), see Hermann Pálsson, "Skáldið á Víðimýri," *Tólfta öldin. Ættir um menn og málefni* (Reykjavík: Jón Helgason, 1970), 11–20. See also Bjarni Einarsson, "Kolbeinn Tumason og hómiliubókin," *Maukastella færð Jónasi Kristjánssyni fimmtugum* (Reykjavík, [1974]), 10–11.

⁴¹ For the twofold signification of the ringing of the bells, see "Sermo ad populum," *Gamal Norsk Homiliebok*, p. 71. It signifies, on the one hand, Christ exhorting the faithful to attend church to glorify Him and to secure salvation and, on the other hand, the trumpet blast calling for repentance.

⁴² August Potthast, *Regesta Pontificum Romanorum*, nr. 7551, p. 650. cited by Michael Goodich, p. 182.

⁴³ See Ward, pp. 185–86, for the requirements for canonization: proven virtues, merits and authenticated miracles.

unfortunately abbreviated, may have been by Solomon. If so, Guðmundr announced in effect that he would exercise justice in the conviction that the source of wisdom was justice.⁴⁴ Kolbeinn's death scene thus portrays Guðmundr as a merciful and just spiritual shepherd who retrieved an errant lamb at the edge of the precipice. Kolbeinn was redeemed because Guðmundr was justified in interceding for him. The saint had recognized, in the poem, Kolbeinn's readiness for conversion and had elicited Kolbeinn's expression of remorse. The historic fact of Kolbeinn's reconciliation with the church had become ancillary to the staging of a higher truth: a spectacular display of Guðmundr's sovereign exercise of pastoral duties.⁴⁵

Sighvatr as Guðmundr's Foe

Sighvatr's prominence, longevity, and seemingly continuous struggle against Guðmundr account for Arngrím's portrayal of Sighvatr as the archenemy. In *Íslendinga saga*, Sighvatr is not the most relentless among Guðmundr's adversaries. There is only one episode in which he treated Guðmundr harshly. In a 1222 raid, to exact blood revenge on Guðmundr's armed retainers for the slaying of his son Tumi, Sighvatr ordered Guðmundr to be brought by force on board his ship. While

⁴⁴ See Hans Walther, *Proverbia, Sententiaeque Latinitatis mediæ ac recentioris ævi, Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters und der frühen Neuzeit in alphabetischer Anordnung*. New Series, II, 7, ed. Paul Gerhardt Schmidt (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982), p. xvi: *Anima iusti sedes est sapientie* [Florence, BN Magl. Cl, I, 7F, 13 f 5v]. Leclercq, p. 109, comments on the false attribution of this saying to the Bible. The saying is, in reality, a maxim of the patristic tradition. See also Ian J. Kirby, *Biblical Quotation in Old Icelandic-Norwegian Religious Literature*, (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1980), II, p. 80, on the loose quotations of Biblical passages in Arngrím's work. Therefore, Arngrím might have referred to *Sap. 3.1, iustorum autem animae in manu Dei sunt*, in *Novae Concordantiae Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgatam Versionem, Critice Editam*, ed. Bonifatius Fischer OSB (Stuttgart: Frommann-Holzboog, 1977), I, col. 331.

⁴⁵ Thus Arngrím's *vita* is also structured, at least in part, by the device of gradational opposition proper to the Latin *vita*. See Charles F. Altman, "Two Types of Opposition and the Structure of Latin Saints' Lives," *Medievalia et Humanistica. Studies in Medieval & Renaissance Culture*, N.S. 6 (1975), 1-11. See Gerhild Scholz Williams, "Der Tod als Text und Zeichen in der mittelalterlichen Literatur," *Death in the Middle Ages*, ed. Herman Braet and Werner Verbeke (Leuven University Press, 1983), p. 135, on the interpretative function of death scenes.

still in Sighvatr's custody, prior to his expulsion to Norway, Guðmundr suffered physical abuse (chs. 44, 45, p. 293). These were serious transgressions, as evidenced by the strong wording of Canon 15 of the Second Lateran Council in 1139.⁴⁶ Still Sighvatr's treatment of Guðmundr was mild⁴⁷ compared to the manhandling Guðmundr had previously endured in 1218 and 1219, as a prisoner of Sighvatr's ally, Arnórr Tumason (ca. 1184–1221). Arngrímr, however, resorts to a variety of literary means to vilify Sighvatr. One of these is Arngrímr's surprisingly benign assessment of Sighvatr's son, Sturla. Arngrímr forwards the baffling notion that Sturla Sighvatsson was a more ethical man than Sighvatr (ch. 67, p. 390). According to *Íslendinga saga*, there is no basis for this judgment. With the exception of his battles against Bishop Guðmundr, Sighvatr showed unusual restraint in using force and violence in the furtherance or defense of his interests. His son evinced none of this reluctance. Sturla was ruthless in his pursuit of power, particularly after his return in 1235 from a mandated penitential pilgrimage to Rome (1232)⁴⁸ and from secret negotiations with the Norwegian king, Hákon Hákonarson (1217–1262). Arngrímr's bias rests on flimsy or subjective grounds, on a specious foreshortening of recurrent events⁴⁹ and on a rigid, canonical interpretation of Sturla's pilgrimage to Rome.

⁴⁶ *Item placuit, ut si quis suadente diabolo hujus sacrilegii reatum incurrit, quod in clericum vel monachum violentas manus injecerit, anathematis vinculo subjaceat . . .*, ed. Charles-Joseph Hefele, *Histoire des Conciles d'après les Documents originaux*, trans., annotated Dom. H. Leclercq, 2nd. ed. (Paris: Letouzey et Ané, 1912), V, Pt. 1, pp. 729–30.

⁴⁷ Cf. Arngrímr's allegations that Guðmundr's skeleton bears witness to the savage treatment he suffered and that books record the breaking of three ribs (chs. 58, 77, pp. 348, 427) might be dated to his imprisonment in 1218 and 1219.

⁴⁸ Marlene Ciklamini, "Sturla Sighvatsson's Chieftaincy. A Moral Probe," *Sturlustefna. Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara 1984*, eds. Guðrún Ása Grímsdóttir, Jónas Kristjánsson (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1988), pp. 234–35. See also D.U. Berlière, "Les Pèlerinages judiciaires au Moyen Age," *Revue Bénédictine*, 7 (1890), 522–23; Cyrille Vogel, "Le Pèlerinage pénitentiel," *Pellegrinaggi e culto dei santi in Europa fino alla Ia crociata 8–11 ottobre 1961* (Todi: Accademia Tudertina, 1963), 39–92.

⁴⁹ For the practice of subordinating historical truth to hagiographic truth, see Klaus Schreiner, "Zum Wahrheitsverständnis im Heiligen- und Reliquienwesen des Mittelalters," *Saeculum, Jahrbuch für Universalgeschichte*, 17 (1966), 143. Still, Arngrímr's omission of historical fact might also be due to his choice of the second of the two rhetor-

What, then, was the foundation for Arngrímur's judgment? On a superficial level, the appraisal might rest on a matter Abbot Arngrímur deemed significant: Sturla's conciliation with Bishop Guðmundr in 1228, a few years before Sturla departed for Norway to answer a summons from the Archbishop of Trondheim (ch. 67, p. 388). In *Íslendinga saga*, there are two additional meetings between Sturla and Guðmundr, one in 1230 and one in 1231 (chs. 62, 79, 82, pp. 318, 341, 346). Arngrímur foreshortens this historical record. He relates only the first meeting and substitutes for one of the two others a gift of provisions from Sturla for Guðmundr's retinue of the poor (ch. 67, pp. 389-90). This falsification leads smoothly to his exegesis of Sturla's pilgrimage and, accordingly, to the assumption that Sturla was in fact an obedient and worthy son of the church.

Since Arngrímur neglects to mention the meetings in 1230 and in 1231, the description of the accord in 1228 in both *Íslendinga saga* and in the *vita* assumes significance. Both agree essentially on the outlines leading to a reconciliation. They report that 1. Sighvatr Sturluson had warned Guðmundr against and had effectively prevented him from returning to his see; 2. Bishop Guðmundr and his retinue had spent the winter as guests of Þórðr Sturluson; 3. Synchronously, Þórðr was the aggrieved party in a family feud and entered into a settlement; 4. Intermediaries linked the bishop's freedom of movement to the reconciliation; 5. Sturla Sighvatsson and the bishop subsequently ratified this agreement. The accounts differ, however, in explicitness when it comes to detailing the circumstances of the accord. They also differ in identifying Þórðr Sturluson's adversary in the lawsuit to be settled. In *Íslendinga saga*, this is clearly Sturla Sighvatsson, for he had mounted an attack on Þórðr in a pique about losing control over the family *goð-orð*. Arngrímur substitutes Sighvatr as the main foe and elaborates upon this notion. According to Arngrímur, Þórðr is as distressed about Guð-

ical principles which governed the representation of reality, as quoted by Schreiner, p. 140, ft. 42, from Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik* (München: Max Hueber, 1960), p. 558: "Eine Realität der Umwelt . . . kann in zwei Ganzheitsgraden abgebildet werden: entweder in exakter, jedes Detail nachbildender genauer Vollständigkeit ganz entsprechend der Realität selbst . . . oder in raffend-akzentuierender Ganzheit. . . in der das Detail nicht so sehr der Realität verpflichtet ist, als vielmehr eine Funktion der Ganzheit ist."

mundr's banishment from the see as he is about the sufferings inflicted upon himself by Sighvatr. For these reasons, Þórðr demands, as a precondition to a reconciliation with Sighvatr, that Guðmundr be allowed to return to his see. In *Íslendinga saga*, there is none of this. Without explication, the stipulation about Guðmundr's return is linked to an arbitration agreement. The wording thus allows the inference that Þórðr and his party proposed and that Sturla, with the consent of Sighvatr, agreed to allow Guðmundr to proceed to his see (ch. 62, p. 318).

Thus Arngrímr fudges the record by substituting Sighvatr as Þórðr's main adversary in the suit. He also embellishes the long-range results of the accord. He alleges that, from this time on, Sturla was steadfast in his friendship with Guðmundr (ch. 67, pp. 388–90). Nothing was further from the truth. In the two subsequent meetings recorded by *Íslendinga saga*, Guðmundr was again denied access to his see. In the second meeting in 1230, there was the risk of conflict. Solely an agreement, concluded again through the good offices of Þórðr Sturluson, precluded a clash of arms. Also this compact allowed Guðmundr to pass through Sturla's domain to his see and included specific allowances for provisions on the journey. This was an agreement between chieftains on the bishop's behalf. Not a single word attests to Guðmundr's participation. The third occasion demonstrated Guðmundr's impotence in the face of force. Sturla Sighvatsson, his brother Kolbeinn, and his cousin Órækja Snorrason, drove off the army of paupers accompanying Guðmundr, but allowed him to return to his see (*Íslendinga saga*, chs. 79, 82, pp. 342, 346). A year later, in 1232, when Archbishop Sigurðr (1231–52) summoned both Sturla and Sighvatr to account for their hostility toward Guðmundr, there was still no sign that Sturla had effected more than a momentary conciliation with Guðmundr (ch. 88, p. 360).

The decision to send Sturla not only in his own cause, but also as representative of his father, was, Arngrímr implied, uncanonical. An impersonal verb in *Íslendinga saga* allows Sturla Þórðarson to avoid moral comment on the decision: *En þat réðst af, at Sturla skyldi fara fyrir þá báða ok leysa mál þeira beggja . . .* 'and this was decided that Sturla should represent them both and receive absolution for both' (ch. 88, p. 360). Abbot Arngrímr changed this wording. He blamed Sighvatr squarely: *staðfestir Sighvatr ráð, at Sturla, son hans, skal fara*

ok svara fyrir þá báða ok taka lausn fyrir beggja hönd, Sighvatr decided that Sturla, his son, should go, be accountable for, and receive absolution for both of them (ch. 70, p. 402).

Subsequent phrasing suggests that Sighvatr flouted the ecclesiastical principle that man should be accountable for his own sins only.⁵⁰ Sturla's mission on behalf of his father was *ipso facto* in vain. *Íslendinga saga* restricts the description of Sturla's penance in Rome to his multiple and public humiliation, to his heroic bearing, to the pity of the onlookers, and to the achievement of his goal, absolution for himself and for Sighvatr Sturluson (ch. 92, p. 364).⁵¹ Arngrímr, conversely, reports the partial failure of Sturla's mission while stressing his steadfastness. Sturla stood unflinching. He endured the physical pain of the multiple floggings and the silent response of the church to his valiant, but unrewarded attempt to shoulder penance for his father. Still, Arngrímr speaks only of the silence of the church, not of a rejection of the petition. For his purpose, this inference of rejection is pivotal. He explicates the silence of the church by a reference not to the canon in question, but to its substance: *sýndist ómöguligt, at sá, sem aldrei beiddist lausnar og eigi fann sekt í sjálfum sér, mætti leysast í annarligri persónu*, 'it seemed impossible that he, who never asked for absolution and who never atoned for his transgression, should be absolved via a representative' (ch. 70, p. 403). Did, then, Abbot Arngrímr gainsay his authority, Sturla Þórðarson? Not directly. There was apparently no document to prove Sighvatr's absolution. The church was silent. But by an inference, Sturla Þórðarson's unequivocal statement on Sighvatr's absolution stands corrected: "*sýndist ómöguligt*" 'it seemed impossible that . . . !' Despite the good offices of his son, Sighvatr would stand unredeemed, an infidel in the embrace of the devil.⁵²

⁵⁰ Cf. R.P.M.J. Rouet de Journel, S.J., p. 727. See also Stephan Kuttner, *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX. Systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt*, Studi e Testi Nr. 64 (Rome: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1935), pp. 69-70, for dispensation from penitential pilgrimages to Rome, as mandated by canon 15, Second Lateran Council (promulgated by Alexander III).

⁵¹ "Annales regii," in *Íslandske Annaler*, pp. 129, 130, to the years 1231-35, 1235-1240, report that, following the reconciliation of both father and son with Bishop Guðmundr, Sturla returned from Rome with absolution for his father. The author is believed to have been an acquaintance of Sturla Þórðarson.

⁵² Erik Vandvik, "Gåter i Kongespegelen," in *Studier over Konungs Skuggsia*, ed. Mattias Tveitane (Bergen: Universitetsforlaget, 1971), pp. 64-65, discusses an analogue

Conclusion

According to hagiographic conventions, Arngrímr was not bound to rules governing historical truth. That he felt, nevertheless, an obligation to follow the outlines of *Íslendinga saga*, was due to the respect and to the authority the chronicle enjoyed.⁵³ In part the succinct, if at times summary, style of *Íslendinga saga* also lent itself to embellishment. Thus details and elaborations could be supplied in the interest of a higher truth. In part, of course, he subscribed to hagiographic practice in condensing a series of events. Compared to the theological substance or import of the events,⁵⁴ the temporal and geographic frame was inconsequential. He further imposed the contemporary viewpoint on Guðmundr's divisive struggle for recognition of the church's liberty. This conflict had been glorius rather than grievous. The posthumous success of Guðmundr's mission was an effulgent sign of his sainthood, as was his character. Guðmundr had a modern cast of mind. He was indeed vengeful, but also just and merciful.⁵⁵ Thus events in the *vita* are not considered secular happenings, but are imbued with and interpreted according to prevailing ecclesiastical thinking.⁵⁶

in which an opponent of King Sverrir (1152–1202), an archbishop, is likened, contrary to contemporary iconography, to Lucifer. See also Abbot Odo of Ourscamp's missive to Thomas of Becket, in which Henry II is stigmatized as "your Satan," quoted by Smalley, "The Martyr," p. 192. Arngrímr indirectly calls Sighvatr a heretic, a term synonymous with the devil's offspring in ch. 67, p. 390.

⁵³ See also Jørgen Højgaard Jørgensen, "Hagiography and the Icelandic Bishop Sagas," *Peritia, Journal of the Medieval Academy of Ireland*, 1 (1982), 16, on comparable use of political, ecclesiastical modes of thought in the B-redaction of the *vita* on Saint Þorlákr of Skálholt (1178–93). This version was written probably after 1222 and is preserved in AM 382 4to, ca. 1325. For manuscripts and dating, see P.G. Foote, "Bischofs-saga," *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (Berlin: Walter de Gruyter, 1978), III, 41. Possibly, Arngrímr knew of attempts by critics and writers of hagiography to formulate standards for differentiating between historical fact and fiction, as discussed by Klaus Schreiner, "*Discrimen veri ac falsi*. Ansätze und Formen der Kritik in der Heiligen- und Reliquienverehrung des Mittelalters," *Archiv für Kulturgeschichte* 48 (1966), 1–53.

⁵⁴ See Schreiner, p. 137.

⁵⁵ See Ward, for the evolution of the saint's image from vengeful to merciful.

⁵⁶ See Friedrich Lotter, "Methodisches zur Gewinnung historischer Erkenntnisse aus hagiographischen Quellen," *Historische Zeitschrift* 229 (1979), 314, 356, for the re-

Clearly, Arngrímur's elaborations and compressions were kept within the historical framework provided by *Íslendinga saga*. Contradictions arose because of emphasis, a shift from historical truth to theological truth. This necessitated a change in narrative mode. *Íslendinga saga* conveys meaning implicitly, by the use of copious detail. The *vita* relies on explication, elaboration, and compression to inform secular life with theological significance. Concomitantly, Arngrímur creates an image of a saint that conformed to contemporary requirements for canonization.⁵⁷ Historiography was both used and modified to explicate divine truth.

ÁGRIP

Pegar Arngrímur Brandsson ábóti sögu sína af Guðmundi biskupi Arasyni um miðja 14. öld var hann að semja helgirit og var tilgangur þess að styrkja að því að Guðmundur yrði tekinn í tölu heilagra. Túlkar greinarhöfundur svo að helsta fyrirmynd Guðmundar sögu Arngríms hafi verið saga Tómasar erkibiskups af Kantaraborg (d. 1170) og Guðmundur góði Arason komi fram sem nýr Tómas og aðalandstæðingar hans, Kolbeinn Tumason og Sighvatur Sturluson, samsvari Henriki II Englandskonungi, erkióvini Tómasar.

Eins og Henrik II réð Kolbeinn biskupskjöri og hugðust báðir stjórna mál-efnum kirkjunnar með tilstyrk skjólstæðinga sinna. Sundurþykki varð brátt milli Kolbeins og Guðmundar biskups og í Víðinesbardaga (1208) særðist Kolbeinn en náði prestsfundi og dó sáttur við kirkjuna.

Annar meginandstæðingur Guðmundar biskups var Sighvatur Sturluson og fegrar Arngrímur ekki samskipti hans við Guðmund biskup. Í greininni er það talið gagnstætt kirkjulögum að Sturla tók lausn fyrir sig og Sighvat, föður sinn.

Þótt Arngrímur væri að semja helgisögu áleit hann sig bundinn af sagnfræði Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar.

Í ritgerðinni eru margar tilvísanir í rit um Guðmund Arason og þróun mál-efna kirkjunnar á þessum tímum.

flexion in hagiography of changing intellectual and spiritual perceptions; also Michel Sot, *Gesta episcoporum. Gesta Abbatum*. Typologie des sources du moyen âge occidental, fasc. 37 (Brepols: Turnhout-Belgium, 1981), pp. 55, 56.

⁵⁷ See also Fritz Paul, "Historiographische und hagiographische Tendenzen in isländischen Bischofsviten des 12. und 13. Jahrhunderts," *Skandinavistik*, 9 (1979), 43.

RUTH CHRISTINE ELLISON

UM ÁHRIF ÞORLÁKSIBLÍU Á MYNDHVÖRF OG ORÐAVAL HALLGRÍMS PÉTURSSONAR Í PASSÍUSÁLMUNUM

PASSÍUSÁLMAR Hallgríms Péturssonar hafa alltaf skipað sess í öndvegi íslenskrar ljóðlistar, enda hafa þeir bæði náð alþýduhylli og hlotið aðdáun lærðustu bókmenntamanna allt frá Árna Magnússyni til Sigurðar Nordal. Erfitt mun vera að nefna hliðstætt verk að gæðum og vinsældum í nágrannalöndum, en þó þykir mér För pílagrímsins eftir John Bunyan, samtíðarmann Hallgríms, að nokkru leyti sambærileg, þótt í óbundnu máli sé. Samkennin felast ekki bara í því, að bæði eru snilldarverk trúarlegs efnis og hafa haldið vinsældum sínum meðal almennings um aldir. Sigurður Nordal segir frá því að Passíusálmarnir hafi verið gefnir út 30 sinnum á 180 árum og það á mesta hallæris- og peningaleysisstímabili sem sögur fara af (Hallgrímur Pétursson og Passíusálmarnir, bls. 9–10); en um För pílagrímsins var talið að á 18. öld ætti hana hver kerling og kotbóndi þótt þau væru kannski með öllu ólæs og þyrftu að fá mann til að lesa hana fyrir sig. Þó var þá sá munur á þeim Hallgrími og Bunyan, að flestum lærðum mönnum á Englandi þótti skömm að lesa alþýðuverk eins og För pílagrímsins, og þótt margoft sé vitnað í hana í ljóðum og skáldsögum 18. og 19. aldar, var það ekki fyrr en á þessari öld að bókmenntalegt gildi hennar var viðurkennt af gagnrýnendum yfirleitt.

En þýðingarmesta samkenni þessara ritverka er án efa það, hvernig höfundarnir styðjast við Biblíuna, bæði í hugsunarhætti og orðafari. Ekki þarf hér að orðlengja um þetta efni í sambandi við För pílagrímsins, því að biblíulegt orðalag hennar liggur í augum uppi þegar hún er lesin á frummálinu, en um Passíusálmana er það ekki eins ljóst í fljótu bragði, og þeir, sem mest hafa skrifað um hugsanleg áhrif á sálmana, hafa oftast sneitt hjá því að gera áhrifum Biblíunnar skil. Halldór Kiljan Laxness leggur til dæmis mikla áherslu á neikvæð áhrif 'frá

þýsku sálmaskáldunum Páli og Jóhanni Gerhardt' (Inngangur að Passíusálmunum, bls. 21), en nærri liggur að hann neiti því að nokkur sérstök áhrif frá Biblíunni sé að finna hjá Hallgrími:

Vísdomsorðin í Passíusálmum eru til dæmis aldrei frá Jesú, heldur venjuleg alþýðleg lífsspeki frá 17du öld, stundum í eðli sínu kristin, stundum heiðin. Endurlausnarhugmynd skáldsins er ekki heldur reist á beinum ívitnunum guðspjallanna né rökstudd á skólastíka vísu, heldur aðeins skyldujátning kristinnar trúar eins og hún var boðuð almúganum (bls. 36–37).

Arne Møller hefur manna mest rannsakað innlend og erlend áhrif á Passíusálmana. Í riti sínu, Hallgrímur Péturssons Passionssalmer (1922), bendir hann sem fyrirmynd á Píslarsaltara séra Jóns Magnússonar í Laufási (1655), en sýnir einkum glögglega fram á áhrif rits eftir þýskan prest, Martin Moller. Rit þetta, Soliloquia de Passione Jesu Christi (1587), var mjög fljótlega þýtt á íslensku af Arngrími lærða Jónssyni og prentað á Hólum 1599 (og í þriðja skipti 1651) og nefndist Eintal Salarannar við sialfa sig. En Arne Møller sá, að margt var að finna í Passíusálmum sem átti sér enga fyrirmynd í Eintali, og því hélt hann áfram rannsóknum sínum og birti í Edda 1923 ritgerð, þar sem hann spyr: 'Er Johann Gerhards Commentarius de Passione in Harmoniam Historiæ Evangelicæ af 1617 benyttet af Hallgrímur Pjetursson i Passionssalmerne?' Eiginlega finnst honum fremur erfitt 'at give et ganske bestemt Ja eller Nej paa dette Spørgsmaal' (bls. 252), en á meðan hann grúskar í guðfræðibókum hættir honum til að gleyma að Hallgrímur kynni að hafa þekkt Biblíuna svo rækilega, að hann þyrfti ekki á útlendum guðfræðingum að halda til að vísa sér á vers hennar.

Hér er ekki um að ræða söguþráðinn, sjálfa píslarsöguna, sem er kjarninn í hverjum sálmi og augljóst er, að tekinn er jöfnum höndum úr öllum fjórum guðspjöllunum. Hvorki af skáldi né lesendum er krafist mikillar biblíuþekkingar til að velja eða þekkja ritningarorð þessi, sem í sumum útgáfum hafa jafnvel verið prentuð með skáletri eða milli tilvitnunarmerkja. (Sjá 41. útgáfu, Ísafold 1897, bls. 224.) En þótt kjarni sálmanna sé píslarsagan, felst stærsti og dýrmætasti hluti þeirra í útskýringum og hugleiðingum, eða 'umþenkingum' eins og Hallgrímur orðar það sjálfur, sem skáldið vinnur úr söguefninu, en í þessar hugleiðingar sækir hann efni ekki bara úr guðspjöllunum heldur úr Biblíunni allri.

Passíusálmarnir hafa tvisvar verið gefnir út ásamt tilvitnunum í ritn-

inguna, sem áttu að skýra þetta mál, þótt mér þyki hvorug útgáfan fullnægjandi. Í þeirri fyrri söfnuðu séra Jón Gunnlaugsson dómkirkjuprestur á Hólum og Jón Einarsson skólameistari tilvitnunum (Magnús Jónsson: Hallgrímur Pétursson II, bls. 193), en sú útgáfa var prentuð á Hólum 1704 og nefndist Psalterium Passionale, með ritningarstöðum á spássíum. Útgáfan varð fræg af allt öðrum ástæðum, 'er Björn Hólabiskup Þorleifsson leyfði sér að gera tvær orðabreytingar í sálmunum . . . , af því að honum virtist Hallgrími hafa skeikað í guðfræðinni' (Sigurður Nordal, bls. 11–12). Önnur breytingin var í 16. sálmi, 12. v., þar sem biskup gat ekki fallist á að svik Júdasar hefðu verið 'synd á mót heilögum anda'. Fyrir þetta rigndi níðvísun úr ýmsum áttum yfir biskupinn, og Árni Magnússon gagnrýndi hann harðlega í bréfi, enda voru þessar breytingar aldrei prentaðar oftár. 'Tilvitnanir í Ritninguna' voru líka prentaðar aftan við útgáfu af Passúsálmum sem kom út í Reykjavík 1957, en auðséð er af riti Helga Skúla Kjartanssonar (Myndmál Passúsálmanna, 1973), sem styðst við þessa útgáfu, að hún býður upp á fremur lítið úrval þeirra ritningarstaða, sem Hallgrímur beint eða óbeint vitnar í.¹ Það er Helga Skúla líka fjötur um fót, þegar hann reynir að telja upp líkingarnar sem Hallgrímur tekur úr Biblíunni (bls. 35–36), að hann notast við biblíuþýðingu 20. aldar.

Íslenska þjóðin er frábrugðin nágrönnum sínum að því leyti, að hún hefur aldrei fengið biblíuþýðingu, sem fest hefur rætur í hug og hjarta þjóðarinnar eins og t.d. Lútersbiblían hjá Þjóðverjunum. Alltaf var verið að bjóða Íslendingum nýjar þýðingar: Guðbrandsbiblía 1584, Þorlákssbiblía 1644, Steinsbiblía 1728, Vajsenhússbiblía 1747, Viðeyjarbiblía 1841 o.s.frv. (Í yngri þýðingunum eru notaðar aðrar og betri heimildir en kostur var á á 16. og 17. öld, auk mjög breytts orðavals.) Á Englandi aftur á móti reyndist King James-biblían eða Authorized Version frá 1611 svo hjartnæm þjóðinni, að allir fyrirrennarar hennar gleymdust og engin þýðing önnur var gefin út á 17. eða 18. öld, og þótt fræðimenn kæmu með nýjar þýðingar á 19. og 20. öld, vildi almenningur ekki sjá þær. Það mátti fullyrða að fram að 1950, og jafnvel lengur, heyrði hvert mannsbarn, sem sótti kirkju á Englandi, sömu biblíuþýðinguna lesna, sem John Bunyan og sálmaskáld 17. aldarinnar vitnuðu í.

¹ Aftan við útgáfu Finns Jónssonar af Passúsálmum eftir eiginhandriti höfundarins (Kaupmannahöfn 1924) er kafli um heimildir eftir Arne Møller. Að mestu leyti er hér um að ræða útdrátt úr fyrri ritum hans, en hann nefnir líka fáein ritningarorð í viðbót.

Þess vegna eru biblíutilvísanir á ensku auðþekktar af málfarinu jafnvel lesendum sem kunna ekki að segja í hvaða kapitula er vitnað.

Fyrir Hallgrím Pétursson var um tvennt að velja, og erfitt hefur reynst að ákvarða með vissu hvort heldur hann hefur notað Guðbrandsbiblíu eða Þorlákssbiblíu, þar eð orðavalið er oftast mjög svipað í báðum þýðingum. Mjög einfalt dæmi um það, hvernig orðafar eldri biblíuþýðinganna orkar á orðaval Hallgríms, er að finna í fyrstu tilvísun hans í ritninguna, en það er í öðru versí fyrsta sálmsins (sjá útg. F. J. af Passíusálmunum, Kh. 1924):

Sancte Páll skipar skyldu þa:
skulum vier allir jordu ä
kunngjöra þa kuól og daprann deid,
sem drottinn fíjrir oss auma leid.

Hér er vitnað í I. Kor. 11, 26, og í þessu tilfelli stendur það sama í báðum þýðingum, nema hvað 'þar með' finnst ekki í Þorlákssbiblíu:

Puiad so opt sem þier bergit af þessu Braude / og dreckit af þessum Kaleik / skulu þier kunngjöra þar med Dauda DROTTINS / þangat til hann kiemr. (Guðbrandsbiblíu).

Athugið að valið á 'kunngjöra' snertir ekki hljóðstafi; þeirra vegna hefði Hallgrímur alveg eins getað notað 'boða', eins og stendur í yngri þýðingum. Svipað er að segja um 17. sálm, 27:

Hueitekorn þektu þitt
þa upprijs holldid mitt,

sem er auðþekkt tilvísun í Jóh. 12, 24, en hér kemur í ljós nokkur munur milli Guðbrandsbiblíu (Gb) og Þorlákssbiblíu (Pb):

Nema þat at Frækornit falli j Jørdena og deylie / þa blijfr þat ein-samallt enn ef þat deyr / þa færer þat miken auøxt. (Gb).

Nema það ad Hueitekorned falle j Jordena og deye . . . (Pb).

Þegar þess háttar mun er að finna á þýðingunum, bendir orðaval Hallgríms, eins og í þessu dæmi, oftast (þó ekki alltaf tvímælalaust) á Pb sem fyrirmynd. Af allmörgum dæmum ætla ég að taka til skoðunar XXXV, 4:

Nazarenus hann nefnest þar,
natturu spilling manna
fra skilinn eirn að viðsu var;

Orðið 'Nazarenus' kemur hvorki fyrir í Gb né Pb þegar farið er með yfirskrift krossins í Jóh. 19, 19, en latneskt form yfirskriftarinnar var öllum kunnugt: *Jesus Nazarenus Rex Iudæorum* (INRI). Hér er kannski líka um að ræða áhrif frá *In Harmoniam* (þótt Arne Møller nefni ekki þetta dæmi), því Hallgrímur hefur vissulega þekkt rit Gerhards, 'engin uppspretta guðfræðinnar var sjálfsgæðari um þessar mundir, að Ritningunni einni undanskilinni,' eins og Magnús Jónsson prófessor kemst að orði, (II, bls. 20). Víst er, að báðir, Gerhard og Hallgrímur, tengja 'Nazarenus' (þ.e. af Nazaret) orðinu 'Nazareus' (þ.e. helgaður), en sú túlkun var algeng og byggðist fyrst og fremst á Matt. 2, 23, þar sem segir frá því að Jesús ólst upp í Nazaret:

So það vppfylltest huad sagt er fyrer Spaamennena að hann skyllde Nazareus kallast (Pb).

En í Guðbrandsbiblíu er sambandið ekki nærri því eins ljóst, því þar stendur:

... at hann skyllde Naduerskr kallast.

Í þessu versni vitnar Matteus í Dóm. 13, 5 og 7, þar sem skýrt er frá hvernig Simson á að alast upp í bindindi:

... þuiad þesse Sueirn skal vera Nazareus Guds fra sinnar Modur-kuide / og hann skal vppbyria að frelsa Israel (Dóm. 13, 5, Pb).

Textinn er hér eins í báðum þýðingum, en á spássíu Pb er bent á IV. Mós. 6, en þar er gerð grein fyrir heiti Nazarea og hvernig sá sem það vinnur á að forðast allt sem óhreint er. Í þessum kap., Mós. 6, notar hvorki Gb né Pb orðið Nazareus, og ekkert orð annað í Gb minnir á orðaval Hallgríms. En í Pb, ekki í textanum heldur á spássíunni, er að finna:

(Heit) A Ebresku kallast Nazer / og hann sem það helldur / heit-er Nazir / Epter huøriu vor herra Jesus Christus kallast Nazarenus / Og hann er sa sanne Nazir / fraa skilenn helgaður.

Sbr. 35. sálm, 4 vers, sem fyrr er til vitnað. Vegna þessa og margra ann-

arra dæma er ég sannfærð um, að Hallgrímur hefur frekar notað Pb en Gb, og öll ritningarorð í þessari ritgerð eru því tekin úr Þorláksbiblíu nema annað sé nefnt.

Til að sjá sem greinilegast hvernig Hallgrímur styðst við orð Biblíunnar er heppilegt að skoða sálm, sem sýnir minnst áhrif frá Eintali Möllers. Sautjándi sálmurinn sker sig strax úr á þessum grundvelli. Í bók sinni segir Arne Møller (bls. 128): 'Man lægger Mærke til, at der ikke er noget forbilledligt i *Eintal* for XVII, hvor man især skulde have ventet det.' Hann er þess vegna þeim mun iðnari við að finna hugsanlega fyrirmynd í In Harmoniam, og í ritgerðinni frá 1923 birtir hann úr bók Gerhards talsverðar hugleiðingar um 'ager figuli' (akur leirkera-smiðsins) með tilheyrandi ritningarstöðum. Þá segir hann:

Hvis man sammenholder denne lærde lille Afhandling med Pass. XVII, vil man deri finde de fleste Hovedtanker fra Salmen, og saa – til sidst – Billedet (fra Joh. 12) fra det berømte Slutningsvers.

Hann er þó ekki alveg viss í sinni sök, þar sem 'en helt fremmed ny Allegorisering over Jerusalem' sé að finna í sálminum, og því þorir hann 'dog heller ikke her regne det for afgjort, at der har fundet en ligefrem Benyttelse Sted' (bls. 236). En þegar maður ber saman hugleiðingar Gerhards og 17. sálm, kemur í ljós, að þótt ýmsar tilvitnanir séu þeim sameiginlegar, er skipun þeirra gjörólík, og ef gert er ráð fyrir, að Hallgrímur hafi ort 17. sálm með hliðsjón af In Harmoniam, er áberandi hverju hann hafnar af efni hennar. Til dæmis er ekkert í sálminum sem minnir á Róm. 6, 4 eða Jes. 66, 14, en hvað eftirtakanlegast er, að í þessum huggunarsálmi er hvergi minnst á helvíti, en Gerhard leggur mikla áherslu á það:

projiciendi igitur eramus in gehennam, cuius typus fuit vallis Josaphat, in qua sepelebantur peregrini.

Sautjándi sálmur 'Vm leirpottaranz akur' tekur til frekari athugunar efni 16. sálms 'Vm Iudasar idrun', þar sem söguþráðurinn er tekinn úr Matt. 27, 3–7, en hugleiðingin er um syndir Júdasar að dæmi Eintals. Í 17. sálmi er fjallað nánar um það er höfuðprestarnir keyptu:

akur pottmakaranz;
þar ma fullt frelse hafa
framande menn ad grafa. (XVII, 2).

Í hugleiðingu sinni um þessi orð tekur Hallgrímur hugmyndir um leirkerasmíð, akra, kaup og verð frá mörgum ritningarstöðum og vefur þær saman í eina heild. Stundum bendir hann greinilega á ritningarorðin, sem hann hefur í huga, og stundum fer hann nokkurn veginn orðrétt með tilvísun þótt hann nefni ekki hvaðan hún sé, en oft er tilbendingin fremur óljós en þó þekkjanleg.

Fyrsta tilvísunin er bein:

Þar finst ein þjǫding fíjn,
þess gjættu sala mǫjn,
af Gudz asettu radi
vm það Zacharias spade. (XVII, 3).

Í þennan spádóm er eiginlega vitnað í Matt. 27, 9–10, en af einhverri yfirsjón er hann þar talinn vera kveðinn af Jeremía spámanni. Ef litið er í Sak. 11, 13 í sumum nýlegum þýðingum, finnst leirkerasmíður ekki nefndur, þar eð þær fara eftir handriti þar sem 'fjárhirsla' stendur í stað leirkerasmíðs. En í Þorlaksbiblíu hljóðar spádómurinn hins vegar þannig:

Og DROTTinn sagde til mǫjn / Varpa þeim burt / so þeir giefest
Pottmøkurum / ein merkeleg Summa / huørrar verður eg var
Halldenn af þeim. Og eg tok þa Priatǫju Silfurpeninga / og kastade
þeim j Hws DROTTins / so þeir skylldu giefast Pottamakar-
anum.

Fyrir Hallgrím sannar svo þessi spádómur að kaupin á akri 'pottmakaranz' voru gerð 'af Gudz asettu radi' og hafa þess vegna mikilvæga þýðingu, sem hann þarf að rannsaka. Til þess snýr hann sér fyrst að öðrum spámanni:

Lǫkest leyrkiera smid
lǫjksamur drottinn vid,
sem Esaias fyr sagdi,
sialfur það riett vt lagde. (XVII, 4).

Sjá Jes. 45, 9:

Vei þeim sem Møglar j mote sǫjnum Skapara / sem er skurned

med ødrum Leyrkierum / Seiger nockud Leirid til sijns Leirkeras
smids / Huad giører þu?

Hér er Guð leirkerasmiðurinn, en mannskepnni er líkt við auvirðilegan, brothættan leirinn, sem engin áhrif getur haft á forlög sín – sem rétttrúaður Lútersmaður trúði Hallgrímur stöðugt á það, að hjálpræði kæmi af Guðs náð en ‘eige af Verkunum / so ad eingenn hrose sier’ (Ef. 2, 9). Um þetta kveður hann í XII, 20:

Ecke er i sialfs valld sett,
sem nockrir meina,
yfirbot idrun riett
og truinn hreina.

Hugmyndin um Guð sem leirkerasmið minnir Hallgrím strax á sköpunarsöguna, þegar Guð skapar Adam ‘af Jardar leire / og blies einum lifande Anda j hans Naser / Og so vard Maduren ad lifande Saalu’ (I. Mós. 2, 7):

Af leir med lijfsinz krap
liet hann mannkynid skapt,
hrein kier til heidurs setur,
hin ónnur lægra metur. (XVII, 5).

Í síðara helmingi versins snýst skáldið frá hugmyndinni um Guð sem skapara mannkynsins í heild, og lítur á hann sem skapara forlaga hvers einstaklings, með tilvitnun í Róm. 9, 21:

Eda hefur ecke Leyrkierasmidurinn valld til / wt af einum Mo ad
giøra annad Kierid til Heidurs / enn annad til smaunar?

Í 6. versu er að nokkru leyti skipt um efni og athyglinni beint að akrinum, ‘enn Akurinn er Heimurenn’ eins og stendur í Matt. 13, 38. Guð er leirkerasmiðurinn sem á akurinn, en ‘er honum falur sa’. Meinar Hallgrímur að Guð faðir sé orðinn leiður á heiminum og vilji losna við hann? Hann hefur kannski í hug ritningarstað eins og I. Mós. 6, 6:

Pa jdradest Gud það hann hafde mannen skapad a Jørdu / og
þad angrade hann j sijnu Hiarta . . .

En úr því að versuð heldur áfram með því að nefna miskunn Guðs,

þykir mér líklegt að Hallgrímur hafi verið að fhuga Jer. 18, 3–8. Hér er aftur talað um Guð sem leirkerasmið, sem hefur vald til að ‘af ma niðurbriota og forðiarfa’ (Gb) sköpunarverkið ef honum líkar það ekki, en er samt reiðubúinn að fyrirgefa og endurbæta ‘ef það snyr sier j burt fra sinne Vondsku’. Seinni helmingur versins:

minstu hann mijskun heitir,
mæddum lijd huggun veitir.

bendir hvað helst á II. Kor. 1, 3:

Blessadur sie Gud og Fader DRÖttins vors Jesu Christi / huor
ad er Fader Mýskunsemdanna / og Gud allrar huggunar / sa oss
huggar j allre vorri Hrygd.

Í 7. versí stendur:

Iesus er eirn sa mann
sem akurin keijpti þann,
enn hanz blóddropar blijdir
borgunar gialldid þjdir.

Jesús, hugsaður sem kaupandi akursins fyrir ‘framande folked það, sem fieck ey neirn huijldar stad,’ (8. vers), minnir á fyrstu jarðar kaup, sem nefnd eru í Biblíunni, I. Mós. 23, þegar Abraham kaupir akur Efrons til að jarða lík Söru í fyrirheitna landinu:

Eg er einn wtlendur madr / og þu einn Innbyggjare a medal ydar.
Giefid mier einn eigenlegann Stad / til greptrunar hier hia ydr /
so eg meige grepra þar minn Frammlidenn / sem hier liggur fyr-
er mier. (I. Mós. 23, 4).

Þa hneygde Abraham sig fyrer Folkenu Landsins. Og talade vid
Ephron / so ad Lands Folked heyrde vppa og sagde / Vilier þu
vnna mier Akursins / þa bid eg ad þu vilier taka Peninga fyrir
hann / so vil eg grepra minn Frammlidenn þar wti. (I. Mós. 23,
12–13).

Hér kemur líka til greina Jer. 32, þar sem spámaðurinn kaupir akur frænda síns, til þess að hann tynist ekki úr ættinni, en þennan stað hefur höfundur Matteusarguðspjalls áreiðanlega haft í huga, þegar hann

nefndi Jeremía í sambandi við spá Sakarías sem fyrr getur. En Hallgrímur hefur líka haft í minni dæmisöguna um himnaríki í Matt. 13, 44:

Enn aptr þa er Himnarijke líjkt einum folgnum Fiesiod a Akre /
huorn ed Madr fann og falde hann / og af þeim fagnade sem
hann hafde yfer honum / gieck hann burt / og sellde allt huad
hann hafde / og keipte þann sama Akur.

Venjulega er þessi dæmisaga túlkuð svo, að maðurinn sem finnur fjár-
sjóðinn sé maður í leit að sáluhjálpi, sem vill allt gefa til að fá hana, en
fyrir Hallgrími er maðurinn Jesús, sem gefur allt sitt til að kaupa sér
dýrmætar sálir mannkynsins, grafnar í syndugum heimi.

Í síðara helmingi 7. versins, sem fjallar um kostnað kaupanna, er
vitnað í I. Pét. 1, 18–19:

Og vited / ad þier erud ecke med forgeingelegu Gulle edur Silfre
endurleyst / j fra ydru hiegoma athæfe / epter Fedranna vppsetn-
inge. Helldur med dýrmætu Blode Christi . . .

Hugmynd þessi er tekin til frekari athugunar í 14.–16. versni, en fyrst
snýr Hallgrímur sér að nýju umhugsunarefni – akurinn er keyptur til
grafreits fyrir útlendinga (Matt. 27, 7), og

Framande folked það,
sem fieck ey neirn huijldar stad,
erum vier sorgum setnir
af syndugu edle gietnir.

Illskunnar edled vort
vtlenda² hefur giórt
oss fra eilijfri gledi;
i Adamz falle það skiede. (XVII, 8–9).

Hallgrímur er hér kominn á fjölfarinn veg guðfræðinnar, og talar um
mann, sem er útlægur úr víðurvist Guðs allt frá syndafallinu. Hér er
um marga hugsanlega ritningarstaði að ræða, en orðaval Hallgríms
minnir helst (auk I. Mós. 23, sjá hér að framan) á Ef. 2, 12:

Þier vorud j þann sama tijma fyrir utan Christum framande og

² Í flestum útgáfum stendur 'útlæga', eftir Kaldaðarneshandritinu, en í Skálholts-
handritinu, sem mun vera skrifað seinna, stendur 'vtlenda'.

fyrir utan Borgar riett Israels og framande fra Testamente Fyrerheitesins.

Sömuleiðis er skrifað í Hebr. 11, 13 um þá menn, sem voru uppi fyrir tíð Krists, sem 'a Jordu Giester og Utlender'. Að menn séu 'af syndugu edle gietnir' styðst við Sálm. 51, 7:

Sia þu / wt af syndsamlegu Sæde em eg gietenn / og j synd gat mig mijn Moder.

Um það, að fall Adams þýði fall allra manna, sjá meðal annars Róm. 5, 12 og I. Kor. 15, 22, svo og auðvitað I. Mós. 3.

Í 10.–13. versu er hugmyndin lítið eitt breytt: í stað mannsins í útlegð í heiminum, talar Hallgrímur um sálina, sem er í útlegð í líkamanum.

Salinn i vtlegd er
æ medan duelst hun hier
i holldsinz hreise naumu,
halldinn fangelse aumu. (XVII, 10).

Sbr. Róm. 7, 24:

Eg vesall madur / Huor mun frelsa mig af Lijkama þessa dauda?

Í þessu samhengi minnir 13. vers nokkuð lauslega á Ef. 2, 4–5:

Hættu og hörnung þa
herrann minn Iesus sa,
ønd vora af ast og millde
vr vtlegd kaupavillde.

Enn Gud sa audigur er af Myskun / fyrir sijna miklu Elsku / med huorre hann elskade oss. Pa vier vorum dauder j Syndunum / hefur hann giørt oss lifande j Christo.

14.–16. vers taka upp þráðinn þar sem frá var horfið í 7. versu og setja fram friðþægingardauða Krists, með tilliti eins og áður til I. Pét. 1, 18–19, en líka til Róm. 3, 24–25:

Og verda so vtaf hans Næd / æn verdsकुलदुनार Riettlater / fyrir þa Endurlausn sem ordenn er fyrer Jesum Christum. Huorn Gud

skickade til eins Nædarstols / fyrer Truna j hans Blode / huar
med hann frambydur það Riettlæte sem fyrer hønnum er fullt.

Sbr.:

ef sonurinn gialld það greidde
sem Gudz riettlæti beidde. (XVII, 14).

Í 16. og 17. versu gleðst Hallgrímur yfir hugsuninni um að eiga 'keiptan akur', 'fridar stad' (14) þar sem 'salinn hrigdarlaust huijlrir', eins og sú hvíld væri hæsta ósk hans, en hann varar lesandann við einu:

Enn þu skalt að þú ga,
akursinz greptrun þa
onguir vtann þeir feingu
i Ierusalem geingu. (XVII, 18).

Hér er Hallgrímur kominn í það, sem Arne Møller kallar 'en for Harm. evg. [þ.e. In Harmoniam] helt fremmed ny Allegorisering over Jerusalem (vel hentet fra Act. 1. 19)' (Edda 1923, bls. 237). Eiginlega kemur Post. 1, 19 alls ekki við söguna, og ekki er það heldur nýmæli, að Jerúsalem skyldi tákna kirkjuna eða kristni, eins og Hallgrímur útskýrir það í 19. versu. Táknmynd þessi byggist á ýmsum ritningarstöðum, þar á meðal Gal. 4, 26 og Opínb. 21, 2, þar sem Jerúsalem er kona eða brúður, en þessi vers þarf að taka í sambandi við önnur, þar sem Kristur er nefndur brúðgumi, til dæmis Matt. 22, 2 og 25, 1–12, Opínb. 19, 7 og Lúk. 5, 34–35. Inngang í Jerúsalem eða kristni hefur

... huor einn sa er
a Iesum truer hier
skyrdur og alla vega
idrun giorir daglega. (XVII, 20).

en þetta minnir á Post. 2, 38:

Gjored Yferboot /og huor ydar eirn late Skijra sig j Nafne Jesu
Christi / til fyrergiefningar Syndanma.

21.–23. vers eru lofgerð Hallgríms til Jesú fyrir miskunn hans og sálhjálp, og hefur skáldið hugsanlega ætlað sér að ljúka hér við sálm-

inn. En svo kviknar ný hugsun: akur er þó ekki bara grafreitir, heldur vinnusvæði, þar sem frækorn verða að bera ávöxt, og kristnir menn (og þó sérstaklega prestar) eiga að vera samstarfsmenn Guðs við ræktun akursins. Sjá t.d. Jóh. 4, 35–38 og ennfremur I. Kor. 3, 6 og 9:

Eg plantade / Apollo vøkuade / enn Gud hefur fríofgunena giefid . . . Þui vier erum Guds Samerfidismenn / þier erud Guds Akurvinna / og Guds Vppbygging.

Með því móti getur Hallgrímur að nokkru leyti endurgoldið náðargjöf Krists:

Pu gafst mier akurinn þinn,
þier gief eg aptur minn,
äst þijna ä eg rijka,
eigdu mitt hiartad lijka.
Eg gief og allann þier
æ medann tore eg hier
avógstinn idiu minnar
i akri christennar þinnar. (XVII, 24–25).

Síðari helmingur 24. vers, þar sem Hallgrím langar til að endurgjalda ást Jesú, minnir á I. Jóh. bréf 4, 19:

Lætum oss hann elska / þui hann hefur elskad oss fyrirre.

En 'i akri christennar' er kristinn maður bæði vinnumaður og sjálft sáðkornið, sem á að bera ávöxt andans (Gal. 5, 22–25), og minnir 25. vers líka á dæmisöguna um sáðmanninn í Matt. 13, 3–8, sérstaklega á 8. vers:

Enn sumt fiell j goda Jord og færde Avøxt / sumt hundradfalldann / sumt sextugfalldann / sumt þritugfalldann.

Í lokaversinu er grundvallarhugmyndin áþekk en þó ekki eins, enda er þar rætt um uppskeru sálnanna eftir dauðann, og tengir Hallgrímur hér saman á óviðjafnanlegan hátt tvo þekkta ritningarstaði. Annar er dæmisagan um hveitið og illgresið, Matt. 13, 24–30, sérstaklega síðasta versíð:

Lætid huortueggia vaxa asamt allt til Kornskurdar / og a Kornskieru Tijma / skal eg seigia til Kornskurdarmananna / Lesid

fyrst Illgresid saman / og bindid það j bindini til brenslu / enn
Hueitenu samannsafnid j mijna Kornhlödu.

(Hér kemur Matt. 3, 12 líka til greina, en orðavalið þar er ekki eins skylt orðum Hallgríms.) Hinn staðurinn er Jóh. 12, 24:

Nema það ad Hueitekorned falle j Jordena og deye / þa blijfur
það einsamallt / Enn ef það deyr þa færer það mykenn Auðxt.

Úr þessum versum yrkir Hallgrímur erindi, sem Finnur Jónsson, þótt vantrúaður væri, taldi 'líklega hið fallegasta og hjartnæmasta vers, sem ort er á voru máli.' (Sigurður Nordal, bls. 105):

Hueitekorn þektu þitt
þa vpprijs hollidid mitt,
i byndine barna þinna
blessun lattu mig finna. (XVII, 27).

Til er sú sögusögn, að sálmarnir hafi upphaflega verið 48, en skáldið að ráðum Brynjólfs biskups bætt tveimur við, hinum 17. og 32., svo að þeir fylltu fimmta tuginn. (Sigurður Nordal, bls. 96).

32. sálmur er þó ólíkur þeim 17. að því leyti, að skýr fyrirmynd finnst í Eintali, – Arne Møller tekur svo djúpt í árinna að kalla 32. sálm 'en Omdigtning af Eintal'. Hann nefnir bara eitt dæmi um hugmynd, sem kemur fram í 32. sálmi og ekki er að finna í Eintali, og telur hana dregna frá In Harmoniam (Edda 1923, bls. 244). Mér þykir þessi sálmur aftur á móti gott dæmi um það, hvað Hallgrímur er leikinn í að bæta við og bæta úr hinu þurra efni Eintals, með því að styðjast enn við Biblíuna.

Hér skal ekki grannskoða allar tilvitnanir, en ég ætla að benda á nógu margar til að sanna, að Hallgrímur notar sér ritninguna í svipuðum mæli, hvort sem hann er að yrkja með hliðsjón af Eintali (eða öðru riti) eða ekki. Uppistaða 32. sálmsins 'Vm það visnada og græna tried' er orð Jesú í Lúk. 23, 31, sem Hallgrímur fer líka með í 31. sálmi, 'Predikun Christi fyrir kuinnunum'. Eftir því sem Arne Møller segir (1922, bls. 138–9), hefur Hallgrímur í hugleiðingum sínum um þessi orð það sameiginlegt með Eintali að vitna í Sálm. 1, 3 um tréð:

huørt ad Rootsett er j hia Vatz Lækium / huørt ed ber sinn
Avøgst j sijnum tijma / Og hans Lauf blød munu ecke visna

(sbr. 2. vers), og Opinb. 22, 2 um 'Lijfsins Trie' sem

færde sinn Avøxt a øllum Manudum / og Laufblød Triesins
dugdu til Heilsubootar Heidingjunum.

Í 32. sálmi tengir Hallgrímur þetta þó við lækningakraftaverk Jesú á jörðinni:

Lijfsins avogstu liufa bar,
læknade Iesus sotternar,
fra diofli leisti og daudanz pijn,
daufum gaf heyrn enn blindum syn.
Af huorre grein draup hunang sætt,
hjalprædis kiening fieck hann rædt;
oll hanz vmgeingni astudleg
angradar salir gladde miog. (XXXII, 3-4).

Hér er meðal annars vísað í Lúk. 4, 18-19, en fyrsta lína 4. versins er nokkuð sérstök, og er ekkert henni líkt í Eintali. 'Hæpin líking, eins og sú, að hunang drjúpi af trjágreinum' (Magnús Jónsson II, bls. 123) krefst nokkurra skýringa, og mun hún þá ef til vill ekki þykja svo hæpin. Í Gamla testamentinu er nokkuð algengt, að viskunni eða Guðs orði sé líkt við hunang, t.d. Orðskv. 24, 13-14, Sálm. 119, 103. En úr því að hér er talað um hunang, sem drjúpi af trjágreinum, þykir mér víst, að Hallgrímur hafi þegar haft í hug söguna, sem hann vísar greinilega til í 21. versu:

Tæpte eg mynum truar staf
a tried sem drypur hunang af,
sion hiartanz ollu angri i
vplysist nær eg smacka a þui.

Hér vitnar hann í I. Sam. 14, 25-27:

Og sem allt Lands Folked kom j nøckurn Skoog / þa var þar
Hunang a Mørkenne. Og sem Folked gieck j Skogenn / Sia / þa
ran Hunanged. . . .³

³ Í Biblíu frá 1912 stendur aftur á móti: 'En nú voru hunangsbú á völlumunum. Og er liðið kom að hunangsbúunum, sjá, þá voru býflugurnar flognar út.'

Enn Jonathan hafde ecke heyrð / ad hans Fader hafde sært Folk-
ed / Og hann riette wt sinn Staf / sem hann hafde j sinne Hende /
og drap endanum j Hunanged / og bar Høndena ad Munne sier /
þa vpplukust [vpplystust Gb] hans Augu.

Í þessu sambandi tel ég líklegast að sú líking Guðs orðs við hunang,
sem helst var Hallgrími í minni, sé Sálm. 19, 11, enda tengd þar 'upplýs-
ingu' augnanna:

Skipaner DROTTins eru Riettférdugar / og gledia Hiartad /
Bodordinn DROTTins eru skiær / og vppbyrta Augun . . . Hann
er kostulegre enn Gull og mijked klærasta Gull / Hann er sætare
enn Hunang og Hunangs seimur. (Sálm. 19, 9 og 11).

Arne Møller sýnir fram á, að Eintali og Hallgrími (í 6. og 9. versu) er
sameiginleg tilvitnun í Matt. 7 og 17, um það að gott tré beri góða
ávexti en skemmt tré vonða, en Hallgrímur útskýrir nánar 'Riettlætis
allann avogst' með því að vitna í Fil. 2, 8:

[Hann] vard hlydugur allt til Dauda / ja / allt til Krossens Dauda.

Sbr. 'inn til krossdauda hljuddinn var' XXXII, 6. Þá telur Arne Møller,
að bæði Eintal og Hallgrímur notfæri sér söguna (úr Matt. 21, 19–20)
um fíkjutréd sem visnaði þegar Jesús formælti því, en ef svo er, þá er
tilvísun Hallgríms fremur óljós, og felst í orðunum 'ofan ad rotum
vppþornad' í 9. versu, en orðavalið bendir þá helst á sögutílbriðid í
Mark. 11, 13–14 og 20–21. Sbr. Mark. 11, 20:

Og ad Morne þa geingu þeir þar framm hia og sau Fikiutried
þurt orded ad Rotum.

En hér kemur meginmunurinn á Eintali og sálminum fram: Eintal
dregur fram syndir mannkyns og reiði Guðs, en Hallgrímur leggur í
þessum sálmi (hvað sem kann að vera annars staðar) aðaláhersluna á
miskunn Jesú og friðþægingu hans. Þess vegna nefnir hann ekki, að
Kristur hafi formælt trénu, og hafnar líka öllu umtali um syndafallið og
'Daudans Eple af þui forboðna Trienu' (Eintal, Møller, bls. 138). Ekki
notfærir hann sér heldur hugmyndina, sem finnst í Eintali, um Jesú
sem 'Dauds Kuist'.

Þess í stað koma allmargar tilvísanir, sem ekki er að finna í Eintali,
og hér skal drepa á þær helstu.

Gude var þekt það græna tried,
glóddust himnar og iordinn med,
i hanz fæding það vitnast vann
og vid Iordan þa skyrdist hann. (XXXII, 5).

Hér er vísað í lofsöng englanna við burð Krists (Lúk. 2, 14) og í rödd-
ina sem heyrðist af himnum þegar Jesús skírðist (Matt. 3, 16–17). Sfðar-
nefnda staðinn hefur Hallgrímur sennilega verið að hugleiða, af því að
rétt á undan, í predikun Jóhannesar skírara, stendur:

Af þui nu er Øxenn allareidu sett til Rotar Trianna / þui mun
huort það Trie sem ecke giorer godann AuoxT / vpphøggust / og
j Elld kastast. (Matt. 3, 10).

Sbr. 17. vers:

Þui goda trienu þirmt var sijst,
þurum fausk mun þa bälid vijst;

(en aðeins hér í sálmi þessum minnir Hallgrímur á helvíti). Sbr. líka:

Skadsemdar tried sem skiemde iord
skipadi drottinz reide hord
vpphoggua so það ecki þar
akrinum sie til hindrunar. (XXXII, 10).

Hér er þó líka um aðra, mikilvægari tilvitnun að ræða, sem skýrt verð-
ur frá hér á eftir. Þá leiðir hugsunin um skírni Jesú til orða Jóhannesar
skírara í því sambandi í Jóh. 1, 29:

Siaed / þar er það Lambid Gudz huort ed ber Heimsins Synder.

Sjá líka Opinb. 5, og sbr. 32. sálm, 6. vers:

saklausu lambid son Gudz eirn
af synd og ljutum klar og hreinn.

Ein helsta tilvitnunin, sem Hallgrímur notar sér en Eintal ekki, er
dæmisagan um fíkjutréd í vingarðinum, Lúk. 13, 6–9:

Þar hafde eirn eitt Fijkiutrie plantad j sijnum Vijngarde / Hann

kom og leitade Auaxtar a þui og fann eige. Þa sagde hann til Vijngardzmannsins / Sia / Nu j þriu ær hef eg ærlega komid og leitad Auaxtar af þessu Fijkiutrie / og funded eige / høgð þad þui af / Huar til hindrar þad Gardlended? Enn hann suarade og sagde til hans / Herra lofa þui ad standa þetta æred / þar til eg gref vm þad / og læt ad myke. Ef þad villde so Auøxt færa / enn ef eige / þa høgð þad eptera af.

Dæmisöguna útskýrir Hallgrímur í 10.–12. versu þannig, að Guð faðirinn er víngarðseigandinn, sem ætlar að láta tréð 'vpphoggua so þad ecki þar / akrinum sie til hindrunar' (10). Þá er 'Vor Iesus' víngarðsmaðurinn sem 'vægðar þad' (11), en áburðurinn, sem hann lætur á, er 'hanz dyra blod' (12). Af því leiddi við friðþægingardauða Krists að:

hid græna tried var hrakid og hrist,
hier af þad visna blomgadist. (XXXII, 13).

Hér er vitnað í Esek. 17, 24:

Og øll Landsins Trie skulu fornema / ad eg DROTTinn hafe nidurþryckt þui haafa Trienu / og vpphafed þad hid nidurþryckta Tried / og giørtt þad græna Tried þurt / og þad þurra Tried Grænt.

Orð Hallgríms í 15. versu um það, að 'mannz holld' sé 'villt', minnir á II. Pét. 2, 18, og 16. og 18. vers minnir bæði á Róm. 2, 4 og II. Pét. 3, 3–9:

Margir ætla fyrst ecke strax
afellur hefndinn sama dags,
drottinn þa alldrei mune meir
minnast a þad sem giordu þeir.
Ef nu Gudz milldinn astsamlig
ohengnda sal mijn lijdur þig,
hanz þolinnmæde halltu hier
hialprædis medal giefid þier. (XXXII, 16, 18).

Sbr.:

DROTTinn seinkar ei / sijnu Fyrerheite / so sem sumer hallda

þad fyrir seinkun / Helldur hefur hann Polenmæde vid oss / og vill ei þad nockur fortapest / helldur þad huør Madur snue sier til yferbotar. (II. Pét. 3, 9).

Í 17. versu er vísað bæði beint í Lúk. 23, 36, uppistöðu sálmsins, og í Róm. 8, 32. Sbr.:

Pui goda trienu þirmt var sijst,
þurum fausk mun þa bälid vijst;
hafi fadirinn hirt sinn son,
hefnar mun þrællinn eiga von.

Sbr.:

Huør ad ei þyrmd eijnum eiginnlegum Syne / helldur gaf hann vt fyrir oss alla.

Bænin í 19. versu:

giæskunnar eikinn græn og fyn
geimdu mig vndir skugga þijn.

minnir á nokkra ritningarstaði, eins og Sálm. 17, 8 og 121, 5, en einkum á dæmisöguna um mustarðskornið, sem verður að stóru tré

og fær mykla Kuistu / so ad Fuglar Himens kunna ad byggja vnder þess Skugga. (Mark. 4, 32).

Nokkrir ritningarstaðir koma líka til greina í sambandi við 20. vers:

holldid ma ei fyrir vtann kross
eignast a hinnum dyrdar hnoss.

Þar á meðal er Matt. 10, 38 og II. Kor. 1, 5–6, en í lokaversinu er blandað saman næstum orðréttu tilvísun í Sálm. 25, 16 ('Snw þier til mijn / og vert mier Myskunsamur'), og bæn um 'himneskan náðarvökva', sem minnir á ýmis vers, þar sem talað er um blessun Guðs sem vökvun, meðal annarra Jes. 41, 17–18 og 44, 3–4. Það er þó helst í Esek. 34, 26–27 sem Hallgrímur hefur fundið þessa hugmynd tengda öðrum, sem hann meðhöndlar í 32. sálmi:

Eg vil blessa þa / og allar mijnar Hæder allt vm kring / og lata

rygna yfer þa j rieltann tijma / það skal vera ein Blessunar Døgg.
So að Trien a Landenu skulu bera sinn Avøgst / og Landed skal
giefa sinn Groda / og þeir skulu ohrædder bwa j Landenu.

Ef rúmið leyfði, væri hægt að sýna fram á, að Hallgrímur styðst álíka mikið við orð Biblíunnar í hinum Passúsálmunum. En við skulum ekki ímynda okkur Hallgrím blaðandi í ritningunni í leit að tilvitnunum um leið og hann yrkir sálmana. Hér gegnir öðru máli: það kemur glöggst í ljós, að Biblían var Hallgrími þaukunnug, og eins og hann segir sjálfur um 'Iesu Christi pijslar minning' í ávarpi til lesara:

ieg hefe hennar languanlega ihugun mier i brioste geimt eptir
þeirre nad sem minn gode Gud hefur mier af nad sinne gief-
id . . .

Þetta veldur því, að þegar Hallgrímur yrkir Passúsálmana kallar hver tilvitnun á aðra, kannski án þess að hann fletti nokkurri þeirra upp, enda hefur mikill lestur og löng íhugun ritningarinnar haft svo djúp áhrif á hann, að hugsunarháttur hans og orðafar er gagntekið af áhrifum hennar. Um Hallgrím mætti segja, eins og stendur í Matt. 13, 52:

Fyrer þui huer sa Skriftlærdur *sem* til Himnarijkis mentadr er /
hann lijkist þeim Husfødr *sem* framn bar af sijnum Fiarsiod Nytt
og Gamallt.

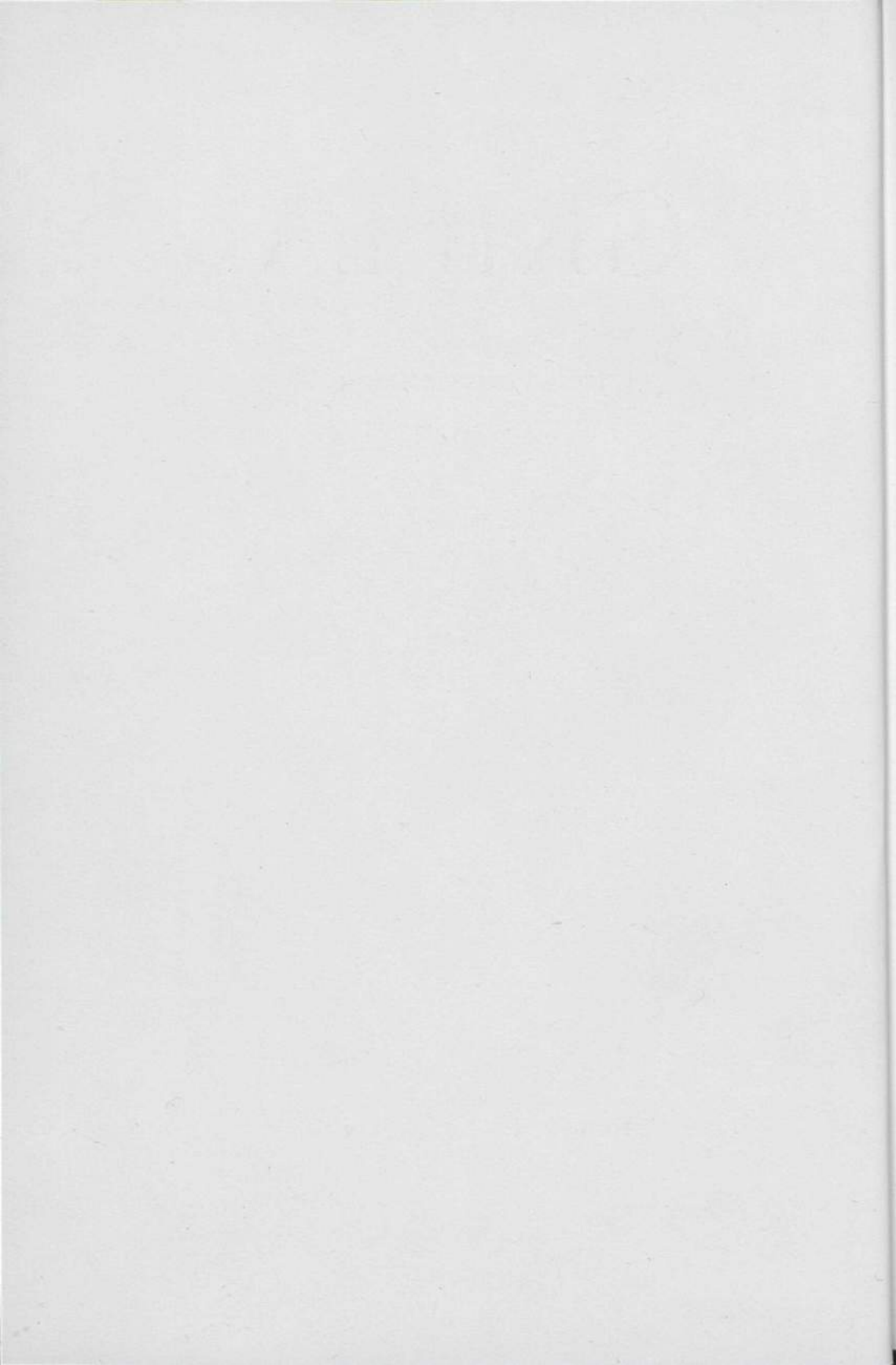
Greinilegt er, að það hefur verið takmark Hallgríms að notfæra sér sem mest orð ritningarinnar, til að styrkja og stjórna hugleiðingum sínum, enda kemur þetta skýrt fram í 44. sálmi, 17. versí:

Bæn þijna alldrei bygdu fast
a briostvit natturu þinnar,
i Gudz orde skal hun grundvallast,
það giefur styrk truarinnar.

HEIMILDIR

- Gb *Guðbrandsbiblía*, Hólum 1584.
- Halldór Kiljan Laxness: 'Inngangur að Passíusálmum'. *Vettvángur dagsins*, 3. útgáfa endurskoðuð. Reykjavík 1979.
- Hallgrímur Pétursson: *Passíusálmur* gefnir út eftir eiginhandriti höfundarins. Finnur Jónsson bjó til prentunar. Kaupmannahöfn 1924.
- Helgi Skúli Kjartansson: Myndmál Passíusálmanna og aðrar athuganir um stíl. *Studia Islandica* 32, Reykjavík 1973.
- Magnús Jónsson: *Hallgrímur Pétursson. Æfi hans og starf*. Reykjavík 1947.
- Arne Møller: *Hallgrímur Péturssons Passionssalmer*. Kaupmannahöfn 1922.
- Arne Møller: Er Johann Gerhards Commentarius de Passione In Harmoniam Historiæ Evangelicæ af 1617 benyttet af Hallgrímur Pjetursson i Passions-salmerne? *Edda* 1923, Kristiania.
- Sigurður Nordal: *Hallgrímur Pétursson og Passíusálmarnir*. Reykjavík 1970.
- Pb *Porlákssbiblía*, Hólum 1644.

SAMTÍNINGUR

A COMMENT ON THE DATING OF AM 226 FOL.

THE CODEX AM 226 fol. consists of 158 leaves, and contains *Stjórn* (fols. 1–110r), *Rómverja saga* (fols. 110r–129r), *Alexanders saga* (fols. 129r–146v), and *Gyðinga saga* (fols. 146v–158r). The last page (158v) was originally blank; some notes added at a later date are now almost erased. The codex is well preserved but is not complete; single leaves are missing before and after the present fol. 99.

Apart from fols. 62–69, inserted in the fifteenth century or the beginning of the sixteenth century, all the codex is generally considered to be in one hand. In *Postola sögur* (1874: xii) C. R. Unger identified the scribe with the writer of *Tveggja postola saga Jóns ok Jacobs* in AM 239 fol. According to Ólafur Halldórsson, the hand of AM 226 fol. and AM 239 fol. is also the same as hand I in AM 233a fol. (fols. 1–12 and 28–29) and AM 350 fol. (*Skarðsbók*), and in the surviving leaves of *Óláfs saga helga* in *Bæjarbók á Rauðasandi* (AM 73b fol.).¹ Stefán Karlsson, who investigated these MSS in detail, came to the conclusion that further MSS by the same scribe or from the same scriptorium may be added: AM 219 fol. (and JS fragment 5, Lbs. fragment 6, and Pjms. no. 176, all originally from the same codex), AM 383 IV 4to, and AM 325 X 4to (and 325 VIII 3a 4to from the same codex).² Stefán Karlsson divides these MSS into two groups: (1) *Skarðsbók*, 226, 239, 233a and (2) 219, *Bæjarbók*, 383 IV, 325 X (and 325 VIII 3a), and claims that certain differences in the palaeography of these two groups could suggest that two scribes were here at work. 325 X (and 325 VIII 3a) seem to fall between the two groups, but whether this means that

¹ Ólafur Halldórsson, *Helgafellsbækur fornar*. Studia Islandica 24. Rv. 1966. P. 37.

² *Sagas of Icelandic Bishops*, with an introduction by Stefán Karlsson. Early Icelandic Manuscripts in Facsimile 7. Ch. 1967. Pp. 19–21. In his article "Helgafellsbók í Noregi" (*Opuscula* 4. Bibliotheca Arnarnagana 30. Ch. 1970. Pp. 347–49), Stefán Karlsson adds yet another MS by the same scribe or from the same scriptorium, i.e. Perg. 4to no. 34 III in Stockholm.

they are in a third hand or that they form an intermediate link between the two groups is impossible to ascertain. He admits that the MSS do have many similar palaeographic and orthographic characteristics, but is, nonetheless, reluctant to assign both groups categorically to the same scribe.

Stefán Karlsson dates AM 226 fol. to the 1360s on the basis of a comparison of AM 226 fol. (which he refers to as 5f) and AM 239 fol. (5g) with AM 383 IV 4to (5a), AM 73b fol. (5b), AM 325 X 4to (5c), AM 325 VIII 3a 4to (5d), AM 350 fol. (5e), AM 233a fol. (5h), and AM 219 fol. His argument is as follows:

A firm point of departure for dating this group of manuscripts is provided by 350 where on fol. 149r the year 1363 is given as the date of writing. It can consequently be counted more or less certain that the manuscripts listed under 5e-h were all written in the third quarter of the fourteenth century and it is reasonable to think that 233a is the oldest among them, written before the scribe adopted the symbol ϕ , and assignable, say, to the 1350'ies. If the group of manuscripts listed under 5a-d along with 219 etc. are in the same hand as the 350 group, then it is probable that 226 and 239 were written within a comparatively limited period, i.e. in the 1360'ies like 350 itself. Next to be written would be 325 X + 325 VIII 3a and finally 73b, 383 IV and 219 etc., belonging to the 1370'ies and perhaps the 1380'ies, since the chief differences between the two groups can be explained as the result of their belonging to different age-groups: the "youngest" group makes less use of δ and ν but more use of v (and w) and r initially and of æi and æy . If, on the other hand, the manuscripts are the work of two or more writers from the same scribal school, then they can of course be contemporary, one of them with more "modern" habits than the other (21).³

In AM 226 fol., however, the symbol ϕ is found only on fols. 1-61v, that is the part containing *Stjórn* I (Gen. - Exod. 18). From fol. 70r, where a new gathering begins with *Stjórn* III (Jos. - 2 Kgs.), to the end of the codex, ϕ is not found. This part thus shares one important characteristic feature with 233a. Provided Stefán Karlsson's chronological

³ Perg. 4to no. 34 III (see n. 2) seems to constitute an intermediate link between AM 325 X 4to, AM 325 VIII 3a 4to and AM 73b fol., AM 383 IV 4to, AM 219 fol., that is between group 3 and 4. Stefán Karlsson says: '34 III brúar því það bil sem var milli 3. og 4. flokks, og má því telja að tilvist þess tryggi til hlítar að báðir þessir flokkar séu gerðir af einum skrifara. Á hinn bóginn er ekkert í skriftarlagi sem tengir 34 III nánar en önnur handrit af 3. og 4. flokki við 1. og 2. flokk' (348-49).

dating of the MSS listed above is correct, it would seem probable that fols. 70r–158r were written at a slightly earlier date than fols. 1–61v, possibly in the 1350s like 233a, that is before the scribe adopted the symbol *ø*.

Kirsten Wolf

A NOTE ON *ILLSKA* IN *GYÐINGA SAGA*

IN HIS study of the style of *Alexanders saga* and *Gyðinga saga* in “Það finnur hver sem um er hugað,” (*Skírnir* 134 [1960]: 61–73), Ole Widding says about *Gyðinga saga*: “Stíllinn verður að teljast fáskrúðugur þrátt fyrir mikla notkun mjög sérstæðra orða og orða í sérkennilegri merkingu (t.d. *illska*)” (p. 69). Widding does not specify in which way the meaning of the noun *illska* in *Gyðinga saga* distinguishes itself from the ordinary meaning of the word. In his article, “Några språkdrag i *Alexanders saga* och *Gyðinga saga* – med en utblick på *Stjórn*,” (*Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977 I* [Reykjavík, 1977]: 234–250), Peter Hallberg makes a similar observation, however, and comments on the unusually frequent use of *illska* in *Gyðinga saga*: “Ett starkt iögonfallande inslag i vokabulären i GS [*Gyðinga saga*] är den ymniga förekomsten av substantivet *illska* ‘ondska’ ‘ondskefull gärning’” (p. 249).

Both as a simplex and in compound forms, *illska* is normally used in the meaning ‘ill will,’ ‘wickedness,’ and ‘cruelty,’¹ e. g., ‘hans illzka ok vðað hefir sva miok gengit or dæmum at með engu moti er þolanda,’² and ‘ef cona drepr búanda sinn eða ræðr hann fyrer illzcu sacar þeirrar at hon hefir legit með manni eða hyggr til.’³ This is confirmed by the archives of the Arnarnaganaean Dictionary: of the approximately 140 examples of *illska*, the vast majority is found in this meaning, often

¹ Cf. Walter Baetke, *Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur*, 2nd. ed. (Berlin, 1976); Sigfús Blöndal, *Íslensk-dönsk orðabók* (Reykjavík, 1920–24); Erik Jonsson, *Oldnordisk Ordbog* (Copenhagen, 1863); Richard Cleasby and Gudbrand Vigfusson, *An Icelandic-English Dictionary* (Oxford, 1874); Johan Fritzner, *Ordbog over Det gamle norske Sprog* (Kristiania [Oslo], 1891); Leiv Heggstad, *Gamalnorsk Ordbog* (Oslo, 1963); Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* (Leiden, 1961).

² Ólafur Halldórsson, ed. *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*. Editiones Arnarnaganae A:1 (Copenhagen, 1958), p. 234.

³ R. Keyser and P. A. Munch, eds. *Norges gamle love I* (Christiania, 1846), p. 168, 29.

translating *iniquitas*, *nequitia*, and *malitia*, e.g., 'tradidit omni impudicitiae et iniquitati'⁴ > 'aurvæntandi allri uhreinsan ok illzku';⁵ 'Paenitentiam itaque age ab hac nequitia tua'⁶ > 'Nu gerðu iðrun sem braðaz fyrir þessa illzku';⁷ 'in malitia obstinati'⁸ > 'stírdir ok stadfastir i sinni illzku'.⁹

Of the altogether fifteen examples of *illska* in *Gyðinga saga*,¹⁰ seven are in compound forms: *illskufullr* (99,23), *illskukraptr* (100,11), *illskumaðr* (39,8; 54,22; 85,17), *illskuverk* (39,3), and *illskuþjóð* (40,2). In all seven instances the meaning of *illska* is clearly 'wickedness,' 'cruelty.' But in only two or three of the eight examples of *illska* as a simplex does it appear in the above-mentioned meaning of the word: 'Ok þo at allar þiðdir hlyði Antiocho. ok samþyckiz med hans illzku' (9,10); 'Enn hon fyllti vpp eitrligrar illzku imoti honum' (61,8); 'ok fellu vt iðrín med illzku' (93,9).¹¹ The remaining five examples appear to represent the 'sérkennileg merking' that is 'distress,' 'mischief,' or 'tribulation': (1) 'þuiat æ hans dogum hófz allr orof ok illzka. su er yfir geck allan Gyðinga lyd' (2,6); (2) 'Nu ferr at oss vfridr ok illzka' (14,19); (3) 'Nu ser Judas huer ánaud ok illzka yfir gengr folkit' (31,22); (4) 'Var þar nu sua mikil illzka ok ánaud. at yfir Israels folk. hafdi alldri fyrr komit iafn hardr dagr' (37,13); (5) 'alldri geck af þeim suerd ok svt. vfridr ok illzka' (98,29). In only two of these examples does *illska* translate identifiable words in Latin, that is in (3), where 'ánaud ok illska' translate 'mala' (1 Macc. 7:23), and in (4), where 'illska ok ánaud' translate 'tribulatio' (1 Macc. 9:27). This meaning of *illska* is, however, no more 'sérkennileg' than Baetke, Cleasby-Vigfusson, Fritzner, Heggstad, and de Vries (see n. 1) include it as one of the secondary meanings.

As evident from Cleasby-Vigfusson, Fritzner, and the archives of the Arnamagnæan Dictionary, the use of *illska* in this meaning is not

⁴ C.R. Unger, ed. *Heilagra manna sögur* II (Christiania, 1877), p. 359,31.

⁵ *ibid.*, p. 360,8.

⁶ Acts 8:22.

⁷ C.R. Unger, ed. *Postola sögur* (Christiania, 1874), p. 293,24.

⁸ Vincent of Beauvais. *Speculum historiale* 1,10.

⁹ C.R. Unger, ed. *Stjórn* (Christiania, 1862), p. 8,14.

¹⁰ All references to *Gyðinga saga* in the following are to Guðmundur Þorláksson's edition in *Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur* (1881).

¹¹ In the last phrase (taken from Acts 1:18), *illska* may have the somewhat more modern meaning 'illness' or 'sickness'.

limited to *Gyðinga saga* only. What may be peculiar about *illska* in *Gyðinga saga* appears to be the frequency with which it is employed in one of its secondary meanings, 'distress,' 'mischievous,' or 'tribulation.'

Kirsten Wolf

HÁNDSKRIFTET AM 138 4to

HÁNDSKRIFTET AM 138 4to dateres til tiden omkring 1500. Hovedindholdet er Jónsbók, Retterbøder, biskop Arnes Kristenret samt gejstlige statutter. Håndskriftet er ikke af den største tekstkritiske betydning, idet det er en afskrift af AM 350 fol.¹

Håndskriftet består af 23 læg, der hvert for det meste består af 4 sammenhængende blade. Herudover findes en indholdsbeskrivelse af Jón Sigurðsson og to sedler, skrevet af Árni Magnússon. Om håndskriftets oprindelse og historie vides intet.

Indbindingen er et brunt læderbind med mange prægninger i felter, hjørnebeslag med dupper samt spænder. Bindet stammer fra slutningen af 1500-tallet. Dette bind er imidlertid ikke håndskriftets første. Det fremgår af, at falsen (den indre margin) før indbindingen er blevet repareret og forstærket med strimler af andre pergamenthåndskrifter. Før den nuværende indbinding har håndskriftet været så slidt og medtaget, at det har måttet repareres og indbindes på ny.

Pergamentstrimlerne, der har været anvendt til reparationen, er udtaget ved en senere restaurering i marts 1974 af Birgitte Dall ved Det Arnamagnæanske Institut i København. Det drejer sig om et blad af et antifonale, brudstykker af latinske liturgiske håndskrifter og et brudstykke af Jónsbók. Disse fragmenter opbevares nu på Det Arnamagnæanske Institut i København, mens håndskriftet selv er udleveret til Island, hvor det opbevares på Stofnun Árna Magnússonar.

Som vanligt er håndskriftet fortløbende folieret på rectosiderne. Desuden er der paginering på hver 10. side. Også pagineringen er fortløbende. Ved reparationen og indbindingen af håndskriftet er der

¹ Jón Sigurðsson, *Diplomatarium Islandicum* I, Kbh. 1857-76, p. 446; Gustav Storm, *Norges gamle love indtil 1387* IV, Christiania 1885, p. 602; Kristian Kålund, *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling* I, Kbh. 1889, p. 427; Ólafur Halldórsson, *Jónsbók*, Kbh. 1904, p. XLVII (nr. 24).

imidlertid sket en teknisk fejl, som forårsager at tekst og foliering ikke passer sammen. Denne fejl gør de eksisterende beskrivelser ikke opmærksom på.

Håndskriftets 17. læg, der indeholder en del af biskop Arnes Kristenret, består af 8 sammenhængende blade (4 ark). De indgår i den fortløbende foliering som bladene 129r-136v, således at bladene 129-136, 130-135, 131-134 og 132-133 er sammenhængende. Teksten svarer imidlertid ikke til denne foliering. Ved indbindingen er der sket en forkert kollationering af bladene, således at det nu yderste ark (blad 129-136) burde have været inderste ark i lægget, efterfulgt af blad 130-135, 131-134 og yderst det nu inderste blad 132-133.

For at få en fortløbende tekst bør dette læg som følger læses i rækkefølgen: 132r-v, 131r-v, 130r-v, 129r-v, 136r-v, 135r-v, 134r-v og 133r-v.

Bent Chr. Jacobsen

BREVIARIUM NIDROSIENSE OG ÞORLÁKUR HELGI

ERIK VALKENDORF erkibiskup í Niðarósi lét prenta árið 1519 tvö merkisrit ætluð klerkum og kirkjum erkibiskupsdæmisins, eða *pro usu totius regni Norvegie*, eins og stendur á titilblaði þeirrar bókar sem lokið var við að prenta í Kaupmannahöfn þetta vor. Sú bók er nefnd *Missale Nidrosiense*. En um mitt sumar luku prentarar í París prentun hinnar bókarinnar, sem er kölluð *Breviarium Nidrosiense*.

Breviarium er afburðavel prentað í tveim litum, svörtum og rauðum, enda var verkið unnið af tveim frægustu prenturum Frakka á þeirri tíð. *Missale* er miklu stærri bók og veglegri, og einnig prentuð í tveim litum, svörtum og rauðum, en prentunin er síðri. Þó er hún talin eitt merkasta verk frá fyrstu tíð danskrar prentlistar.

Báðar bækurnar hafa verið gefnar út í nákvæmri eftirlíkingu (facsimile) og er sitt eintakið af hvorri í bókasafni Árnastofnunar hér í Reykjavík (norska bókagjöfin 1974).

Í báðum þessum bókum er Þorláki helga sýndur sómi 23. desember. Í *Missale* er hans minnst með tíðasöng (officium) sem er tekinn upp úr *Commune sanctorum*, en það var safn tíðabæna sem sungnar voru á

hátföldum helgra manna ættu þeir ekki eigin texta. Þessi tíðasöngur til dýrðar Þorláki helga er merktur *simplex* eins og ýmsir aðrir, en sumir *semiduplex* eða *duplex*.

Í *Breviarium* er messuefni á Þorláksmessu sex les (*lectiones*) og eru þau ágríp af íslenskum lesum og segja frá æviatriðum dýrlingsins. Í messudagaskrá bókarinnar er Þorláksmessa og nefnd: *Torlaci episcopi confessoris simplex*. Hins vegar er ekki getið um Þorláksmessu í skrá á norrænu máli (næst á undan messudagaskránni), og er fyrirsögn hennar: *Svo skulu helgor och fastor haldas i Nidros bисcops dømme <e>ffíher christne retthenen (svo) och heilagra fædre sætning*. Skráin er á 169. blaði bókarinnar (fyllir báðar blaðsíður), og er þetta fyrsti prentaður texti á norrænu.

Hér mætti setja amen eftir efninu, en ætlunin var reyndar að vekja athygli á augljósi fjarstæðu í meira en þrjátíu ára gömlum ummælum um Þorlák helga og *Breviarium Nidrosiense*, úr því að aðrir virðast hafa leitt það hjá sér.

Í *Íslendinga sögu I* (1956) eftir Jón Jóhannesson er svo að orði komist þar sem sagt hefur verið frá helgi Þorláks erlendis: „ . . . en er líða tók að siðaskiptum var hún (þ.e. Þorláksmessa fyrir jól) haldin um allt ríki erkibiskupsins í Niðarósi, og *Breviarium Nidrosiense*, er gefið var út í París 1519, var helgað Þorláki biskupi“ (bls. 226–7).

Norskir kirkjuhöfðingjar höfðu ekki svo mikið við Þorlák helga að minnast Þorláksmessu á sumar, höfuðhátföldar Skálholtsbiskupsdæmis. Hefði komið til mála að helga *Breviarium* einhverjum sérstökum dýrlingi, stóðu aðrir nær og um fram alla aðra Ólafur helgi.

Heimildir: Nefndar eftirlíkingar eftir *Missale* og *Breviarium* ásamt eftirmála fyrra verksins, höf. Baltzer M. Børsum, og Appendix með *Breviarium*, höf. Hans Buvarp og Baltzer M. Børsum. Þar að auki greinin Þorlákr helgi Þórhallsson í *Kulturhist. leks. f.n.m.* eftir Jakob Benediktsson.

Bjarni Einarsson

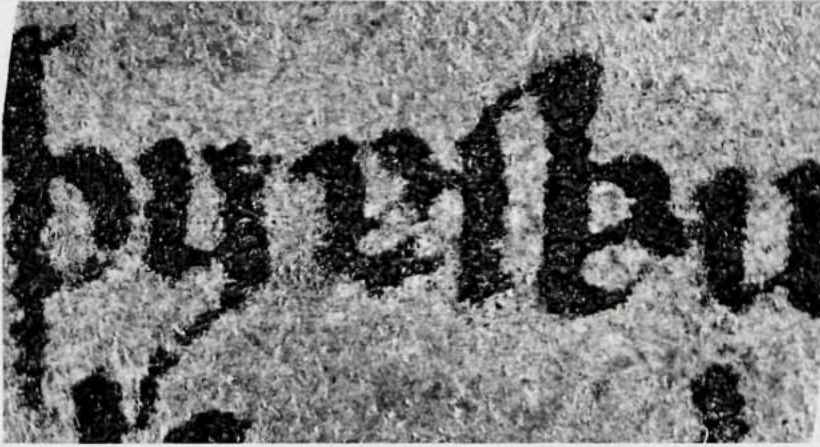

PÝSKAN Í GRÆNLENDINGA SÖGU

Í GRÆNLENDINGA SÖGU er nefndur suðurmaður að nafni Tyrkir og var í ferð með Leifi Eiríkssyni þegar hann fór að leita Vínlands. Tyrkir þessi gekk lengra en aðrir menn þegar hann fór ásamt öðrum að kanna landið og fann vínvið og vínber og varð síðastur til búðanna og hagaði sér undarlega þegar Leifur spurði hann hví hann hefði orðið svo seinn. Sagan verður ekki skilin á annan veg en að hann hafi orðið drukkinn af því að bragða á vínberjunum og greip þá til móðurmálsins: 'Hann talaði þá fyrst lengi á þýzku [. . .]' stendur í öllum útgáfum sögunnar.

Grænlandinga saga er einungis varðveitt í Flateyjarbók. Í útgáfu þeirra Guðbrands Vigfússonar og C. R. Ungers, *Flateyjarbók I*, Christiania 1860, sem er prentuð eftir eftirriti Guðbrands af handritinu sjálfu, er þessi setning þannig á bls. 540.11: 'Hann talade þa fyst leinge a þyrsku'. Og þannig hafa aðrir lesið á undan Guðbrandi. Í útgáfu Gerhard Schönings af Heimskringlu (Havniæ 1777) er Grænlandinga saga prentuð í fyrsta hefti, bls. 304–326. Þar er þessi setning þannig (bls. 310.20–21): 'hann taladi þá fyrst lengi á þyrsko'. Í *Antiquitates Americanae*, sem Finnur Magnússon gaf út í Kaupmannahöfn 1837, er setningin prentuð á bls. 35.3–4: 'Hann talaði þá fyrst leingi á þýrsku'. Í at-hugasemd neðanmáls bendir Finnur á að *þýrskr* sé samandregin mynd orðsins *þýðverskur* og nefnir til samanburðar að í Lögmannsannál (*AM 420 b 4to*) standi við árið 1391: 'sett dagh þínghan í millum drotníngar Margrètar ok þýrskra, ok komu þeir ekki', og við árið 1392: 'Ufaraár mikit í skipbrotum ok byrleysum, bæði með Þýrskum, Ænskum ok Norrænum.'

Í Flateyjarbók, dálki 282.57, er dálítið óskýr sá stafur sem Guðbrandur og aðrir á undan honum hafa lesið 'r' í orðinu 'þýrsku'. Sama er að segja um staf þann sem Finnur Magnússon las 'r' í orðunum 'þýrskra' og 'Þýrskum' í handriti Lögmannsannáls; handritið er mjög máð á þessum stað og ekki veit ég nema þar eigi að lesa 'þýskra' og 'þýskum'. Því til stuðnings eru leshættir í Bevers sögu í *Perg. 4to nr. 6*, handriti frá því um 1400. Þar stendur skýrt skrifað 'þýskalandi' bl. 14r19, 'hínir þýsku' bl. 14v24, en aftur á móti 'þýska land' bl. 14r17, sjá *EIM X*. Gustaf Cederschiöld, sem gaf söguna út í *Fornsögur Suðrlanda* (Lund 1884), prentar á bls. 210, kap. II. 6–7: 'Þýesku land'. Þar fæ ég ekki betur séð en að í handritinu sjálfu standi 'þýsku land' bl. 3v14. Í handriti Konungsannáls, *GKS 2087 4to*, f. 44ra4, er aftur á móti skýrt

skrifað 'r' í 'þyrskir menn' (ekki 'þyrzki' eins og í útgáfu Storms, *Islandske Annaler indtil 1578*. Christiania 1888, bls. 151) í viðbót sem hefur verið aukið við grein um árið 1317. Þessi viðbót virðist vera með hendi frá 15. öld og fremur frá fyrri hluta aldarinnar en hinum síðari. En um Flateyjarbók er það að segja, að þar er augljóst að ekki stendur 'þyrsku' heldur 'þyesku'; 'e' er að vísu ekki skýrt skrifað og ekki fullkomlega ljóst hvort það er leiðrétting úr einhverju öðru eða hvort Jón Þórðarson hefur reynt að breyta því í annað, sjá efri mynd hér að ofan. Þegar þessi stafur er borinn saman við skýrt skrifað 'e' og 'r' í orðinu 'gretti' í næstu línu fyrir neðan í handritinu, sjá neðri mynd, er þó augljóst að þarna er um e, en ekki r að ræða.

Hvað sem því líður er handvíst að ekkert öruggt dæmi er til um 'þýrsku' í íslenskum handritum frá því fyrir 1400, og ekki dugir þessi orðmynd til að draga af henni ályktanir um ungan aldur Grænlandinga sögu. Hins vegar kemur lýsingarorðið þýskur fyrir annars staðar í Flat-eyjarbók; þar stendur í dálki 125.18 'þýskra manna' í klausu sem Jón Þórðarson hefur tekið eftir handriti af Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Odd munk Snorrason. Á sama stað í þeirri sögu stendur í *Perg. 4to nr. 18*, bl. 42r5, 'þýverskra manna', sjá *EIM XVI*. En auðvitað datt Jóni Þórðarsyni ekki í hug að skrifa þetta orð með z, enda hefur z aldrei átt rétt á sér í þessu orði, hvorki á hans dögum né á síðari tímum fram undir banadægur þessa stafs í íslensku ritmáli. Bæði nafnorðið og lýsingarorðið hafa að vísu verið með tannhljóði, /ð/, og skrifuð á ýmsa vegu í elstu bréfum og handritum: *þýðeska, þýðeskr, þýðverska, þýðverskr, þýðerska, þýðerskr, þýverska, þýverskr, þýeska, þýeskr, þýíska, þýískr*. En tannhljóð og s hafa aldrei fallið saman í þessum orðum og þar af leiðandi datt engum í hug að skrifa þau með z meðan sá stafur hafði hljóðgildi í íslensku máli.

Ólafur Halldórsson

HANDRIT

- Handritasafn Árna Magnússonar: Den arnamagnæanske samling, København. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík (Í):*
- AM 73 b fol. (Bæjarbók) 275, 276
 AM 122 a fol. (Króksfjarðarbók) (Í) 56–58, 60, 63–79
 AM 122 b fol. (Reykjarfjarðarbók) (Í) 56–60, 63, 66, 67, 69, 71, 73–79
 AM 128 fol. (Í) 47
 AM 132 fol. (Möðruvallabók, M) (Í) 7–23, 25–28, 32, 38, 39, 41–46, 49–53
 AM 145 fol. (Í) 7–23, 25–27, 32–35, 38–48
 AM 146 fol. (Í) 13, 48–52
 AM 154 fol. (A²) (Í) 55, 75, 76, 78, 79
 AM 155 fol. (A¹) (Í) 55, 75, 76, 78, 79
 AM 162 A (α, γ, δ, ε, η, θ) fol. (Í) 8, 10–13, 15–22, 24–26, 32, 33, 38, 39, 42–44, 46–48, 51, 52
 AM 180 b fol. (Í) 129
 AM 204 fol. (Í) 129
 AM 214 fol. (Í) 129
 AM 219 fol. (Í) 231, 275, 276
 AM 226 fol. 275, 276
 AM 227 fol. (Í) 225, 227
 AM 233 a fol. 275–277
 AM 237 a fol. (Í) 189
 AM 239 fol. (Í) 275, 276
 AM 284 fol. 60
 AM 350 fol. (Skarðsbók) (Í) 275, 276, 279
 AM 426 fol. (Í) 7–17, 19–23, 26, 27, 32–35, 38–48
 AM 437 fol. (Í) 126
 AM 138 4to (Í) 279
 AM 310 4to 194
 AM 325 VIII 3 a 4to 275, 276
 AM 325 X 4to 275, 276
 AM 382 4to (Í) 251
 AM 383 IV 4to (Í) 275, 276
 AM 384 b 4to (Í) 129
 AM 397 4to (Í) 231
 AM 403 4to (Í) 129
 AM 404 4to (Í) 127–129
 AM 405 4to (Í) 129
 AM 406 a I 4to (Í) 129
 AM 406 a II 4to (Í) 129
 AM 406 b 4to (Í) 129
 AM 406 c 4to (Í) 129
 AM 420 b 4to (Í) 282
 AM 439 4to (Í) 56, 58, 60, 76
 AM 440 4to (Í) 56, 58, 59
 AM 453 4to (Ketilsbók) 8, 10–15, 17, 18, 21–28, 32–35, 38–42, 44–52
 AM 454 4to (Í) 14, 18
 AM 455 4to (Í) 7, 9–12, 15–23, 25–27, 32–35, 38–46
 AM 457 (Í) 4to 48
 AM 460 4to (Í) 52, 53
 AM 462 4to (Ketilsbók) (Í) 8, 10–15, 17, 18, 21–28, 32–35, 38–42, 44–49, 51, 52
 AM 463 4to (Í) 13, 50–52
 AM 487 4to (A³) (Í) 55, 75, 76, 78, 79
 AM 551 c 4to (Í) 90
 AM 552 n 4to (B, B¹) (Í) 55, 66, 76–79
 AM 568 4to (I og II) (Í) 7, 8, 9, 15–23, 26, 27, 32–34, 38–46
 AM 619 4to (Hómilíubókin norska) 244
 AM 736 I 4to 228
 AM 761 b 4to (Í) 46, 52
 AM 764 4to 221–225, 228, 229
 AM 929 4to (Í) 49
 AM 116 8vo 90
 AM 194 8vo 221, 224, 228, 229
 Rask 52 127, 129

- Det kongelige bibliotek, København.* Papp. 4to nr. 3 221
Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík (Í): Papp. 4to nr. 8 (H) 56, 58–60, 66, 73, 75–77
- Gl. kgl. sml. 2087 4to (Í) 282
 Gl. kgl. sml. 2365 4to (Codex Regius, Konungsbók Eddukvæða) (Í) 100, 101, 106, 114, 116, 188
 Ny kgl. sml. 1216 fol. 129
 Ny kgl. sml. 1234 fol. 56, 58, 61
 Kall 252 fol. 49
- Landsbókasafn Íslands, Reykjavík:*
 Lbs. 36 fol. 127, 129
 Lbs. 204 fol. 127
 Lbs. 389 4to 127
 Lbs. 839 4to 129
 Lbs. 942 4to 127–129
 Lbs. 1229 4to 127, 129
 Lbs. 3505 4to 129
 JS 28 fol. (JS) 7–13, 15–17, 19–23, 26–28, 35, 38, 40–46, 48
 ÍB 62 fol. 125–129
 Lbs. fragm. 6 275
 JS fragm. 5 275
- Pjóðminjasafn Íslands, Reykjavík:*
 Nr. 176 (fragm.) 275
- Universitetsbiblioteket, Oslo:*
 UB 368 4to 129
- Kungliga biblioteket, Stockholm:*
 Perg. fol. nr. 2 153, 232
 Perg. fol. nr. 5 231
 Perg. 4to nr. 6 282
 Perg. 4to nr. 7 8
 Perg. 4to nr. 16 (Helgastaðabók) 222, 226
 Perg. 4to nr. 18 284
 Perg. 4to nr. 34 III 275, 276
- British Library, London:*
 Add. 4865 60
 Add. 4867 129
 Add. 5314 129
 Add. 11.127 (Br.) 56, 58–60, 66, 72–77
 Add. 11.134 (B, B³) 55, 76, 76–79
 Add. 11.135 127, 129
- Advocates' Library, Edinburgh:*
 21-3-17 (Vallabók, V) 56, 58, 60, 61, 72–76
- Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel:*
 Wolfenbüttelbók (9. 10. Aug. 4to, W) 8, 10–12, 15, 19–22, 24–26, 32–35, 38–42, 44–53
- Sjá einnig þessi texta- og handritanöfn í skránum:*
 Codex Regius, Konungsbók Eddukvæða (Gl. kgl. sml. 2365 4to)
 Bæjarbók (AM 73 b fol.)
 Fagurskinna (AM 51 fol.)
 Flateyjarbók (Gl. kgl. sml. 1005 fol.)
 Hauksbók (AM 544 4to)
 Helgastaðabók (Stockh. perg. 4to nr. 16)
 Hómillubókin norska (AM 619 4to)
 Ketilsbók (AM 453 4to og 462 4to, K)
 Króksfjarðarbók (AM 122 a fol.)
 Membrana regia deperdita
 Morkinskinna (Gl. kgl. sml. 1009 fol.)
 Möðruvallabók (AM 132 fol., M)
 Reykjarfjarðarbók (AM 122 b fol.)
 Skarðsbók (AM 350 fol.)
 Vallabók (Advocates' Library 21-3-17)
 Wolfenbüttelbók (9. 10. Aug. 4to, W)

NAFNASKRÁ

- Aagot selstúlka 110, 120
Abbos saga 105
 Abraham 261
 Absalon erkibiskup 198
 Adam 260, 262, 263
 Adam frá Brimum 146
Adonías saga 140
 Aðalból í Hrafnkelsdal 91, 92, 93, 94
 Aðalsteinn konungur á Englandi 38, 52,
 53
 Afríka 222–224
 Agnete, sjá einnig Elísabet Munk 110,
 121, 122
 Aigrain, R. 244
 Akureyri 127
 Albek 110
 Alexander frá Villa Dei 159
 Alexander páfi III 162, 199, 234–236,
 250
Alexanders saga 275, 277
 Alkuin 164
 Altman, Charles F. 246
 Ambrosius 186
 Andersson, Th. M. 106
 Andrés postuli 65, 212
Andrésar drápa 76, 212
 Angenendt, Arnold 237
 Anlafus (Ólafur) 53
Annálsbrot frá Skálholti 231
 Ansgar erkibiskup 198
 Antiochus 278
 Anthiocia 222, 224
 Appollo 265
 Arabía 222, 223
 Ari Súrsson 86
 Ari Þorgilsson fráði 105, 136, 140, 142,
 149, 161, 162, 166–168, 180, 181, 183,
 184
Arinbjarnarkviða (-drápa) 49–51, 53
 Arinbjörn hersir 30, 31, 35–38
 Armenía 222, 223
 Arnarfjörður 57, 69, 71, 79, 119, 210
 Arngrímur Brandsson ábóti 199, 216,
 231–252
 Arngrímur Jónsson lærði 254
 Arnór Tumason 247
 Arnþrúðarsynir 194, 197
 Asía (Asia maior, Asia minor) 219–225,
 227
 Assiria 222, 223
 Astás, Reidar 220, 228
 Atley á Fjöllum 10, 29, 30
 Atleyjar-Bárður, sjá Bárður
 Attwater/198 /Donald
 Auðbjörg á Annmarkastöðum 84
 Auðunn Tómasson 193
 Auður Vésteinsdóttir 81–84, 86
 Aurland, bær í Sogni 35
 Austur-Anglia 105
 Austurríki 220, 222, 223
 Austurvegur 31
Ave Maria 190, 209
 Ágústínus kirkjufaðir 146, 178, 229
 Álfasól 103
 Ámundi 66, 74
 Áradalur 118, 119
Árna saga biskups 57–59, 151, 196
 Árni Björnsson 125
 Árni Böðvarsson 117
 Árni Magnússon 11, 14, 46, 48–53, 60,
 166, 173, 184, 253, 255, 279
 Árni Þorláksson biskup 183, 202, 238,
 279, 280
 Áron Bárðarson 63
 Áron Hjörleifsson 205, 208–210
Árons saga 190–192, 208, 209, 214, 215
 Ásbjörn prestur 234, 240
 Ásgeir Jónsson skrifari 13, 48–52
 Ásgerður Bjarnardóttir 35, 36, 51
 Ásgerður Þorbjarnardóttir 87

- Ásgrímur Elliðagrímsson 87
 Ásla hjarðmær 103
 Áslaug drottning (Kráka, Randalín, Át-
 laug á Spangareiði) 97–107
 Áslaugarsynir 100
 Ásmundarstaðir (rétt Sigmundarstaðir)
 21
 Ásólfur alskik Konálfsson 203, 213
 Ásta 110, 117, 118
 Ásta Guðbrandsdóttir, móðir Ólafs
 helga 204
 Babilon 224
 Baetke, Walter 89, 277, 278
 Baldvín Stefánsson prentari 126, 127
 Barðastrandarsýsla 56
 Bari (Bár) 229
 Bartholin, Tómas 52
 Bartlett, Robert 232
Bárðar saga Snæfellsáss 181
 Bárður (Atleyjar-Bárður) 28–32
 Bárður í Reykjarfirði 69
 Bárður í Súrnadal 84, 87
 Bárður Bárðarson 78, 191
Barnatöluflökkur síra Einars í Heydöl-
 um 126
 Beda prestur 146, 166–168
 Beitisjár 11
 Bekker-Nielsen, Hans 231
 Bekkhildur Buðladóttir 98
 Bergur 126
 Bergur Sökkason ábóti 159, 183, 219,
 221, 224–229
 Bergur Vésteinsson 86
 Bergþóra Skarphéðinsdóttir 194
 Bergönundur (Önundur) 35–37, 45
 Berlière, D. U. 247
 Bessastaðir 115
 Beumann, Helmut 178
Bevens saga 153, 282
Bíblían 190, 246, 253–255, 258, 261, 266,
 267, 272
 Birna Ámundadóttir 70
Biskupaannálar séra Jóns Egilssonar í
 Hrepphólum 125
 Bittinia 222, 224
 Bjarni ábóti á Pingeyrum 202
 Bjarni Aðalbjarnarson 103
 Bjarni Einarsson 193, 245, 281
 Bjarni Guðnason 99, 102, 104, 170–182,
 194, 199, 200
 Bjarni Kolbeinsson Orkneyingabiskup
 210
 Bjarni Vilhjálmsón 117
 Bjarni Þorsteinsson 121
 Bjerregaard, Henrik Anker 109, 121
 Björn einsetumaður á Pingeyrum 201
 Björn Brynjólfsson 35–38
 Björn Gilsson biskup 201
 Björn Gunnlaugsson 123
 Björn Jónsson á Skarðsá 47, 48, 55, 58–
 60
 Björn M. Ólsen 61, 176
 Björn Sigfússon 233
 Björn Þorleifsson Hólabiskup 58, 255
 Björn Þorsteinsson 238, 240
 Bláland 224
 Boer, R. C. 132
 Bolli Bollason 81
 Bolli Þorleiksson 81, 87
 Borg á Mýrum 51
 Borgarhjörtur, sjá Þóra borgarhjörtur
 Boso kardináli 236
 Boyer, Régis 233
Bósa saga 151, 180
 Braet, Herman 246
 Brandur Jónsson biskup 205–208
 Brandur Kolbeinsson 190
 Brávellir 104
 Breiðafjörður 127
Brennu-Njáls saga, sjá *Njáls saga*
 Bretland (Bretlandseyjar) 112, 114
Breviarium Nidrosiense 163, 280, 281
 Brinkmann, Henning 243
 Brown, U. 59, 60
 Brúni 131
Brynhildar tátur 101
 Brynhildur Buðladóttir 98, 100, 101, 103,
 106
 Brynjólfur hersir á Aurlandi 35
 Brynjólfur Jónsson á Efstalandi 50

- Brynjólfur Sveinsson biskup 48, 125, 126, 266
 Bræðratunga 48
 Buchner, Rudolf 198
 Bunyan, John 253, 255
 Buvarp, Hans 281
 Búðarnes 203
 Byock, Jesse L. 239
Bæjarbók á Rauðasandi, sjá Handrit
 Börkur digri Þorsteinsson 84, 86
 Børsum, Baltzer M. 281
 Cahill, Peter 189
 Canterbury (Cantia) 191, 207, 208, 210, 212, 235, 238, 243
 Capadocia 222, 223
 Caria 222, 224
 Cederschiöld, Gustaf 195, 282
 Chimaera 225
 Ciklamini, Marlene 205, 247
 Cilicia 222, 224
 Cleasby, Richard 277, 278
Codex Regius, sjá Handrit
 Comestor 132
 Compostella 210
 Corydon hjarðsveinn 164
 Créten de Troyes 153
 Croyland í Lincoln 193
 Curtius, E. R. 136, 144, 156, 171, 182
 Daae, Ludwig 200, 204
 Daði Nielsson fróði 126, 127
 Dall, Birgitte 279
Danasaga Saxa, sjá einnig *Gesta Danorum* 144
 Danir 111, 115, 125, 200
 Danmörk 52, 98, 102, 104, 112, 114, 200
 Davíð Erlingsson 89
De virtutibus et vitiis 164
Díalogar Gregoriusar mikla 189
 Diónysius helgi 190
 Djurhuus, N. 101
 Douie, Decima L. 195
Dómarabókin 257
 Dufansdalsá 71
 Dufansdalur 71
Duggals leiðsla 189
 Duggan, Charles 240
 Dunstan helgi frá Canterbury 243
 Dýrafjörður 79
 Eadmundur (Játmundur helgi) 105
 Ebbesen 110
Eddukvæði 100, 101, 106, 114, 116, 188
Efesusbréfið 261, 263
 Effesus 221, 222, 224
 Efron 261
 Efstaland í Öxnadal 50
 Egidius heilagur 210
 Egill Eyjólfsson Hólabiskup 202
 Egill Skallagrímsson 10, 22, 23, 28–32, 35–38, 44, 45, 48, 49, 51–53, 126
Egils saga Skallagrímssonar 7, 8, 13, 14, 18–23, 26–28, 39, 41, 42, 46–52, 181
 Egiptaland (Egiptus) 222–224
 Einar Hafliðason prestur 146, 147, 178, 202
 Einar G. Pétursson 118, 125
 Einar Sigurðsson prestur í Heydölum 125, 126
 Einar Ól. Sveinsson 101, 102, 104, 105, 118
 Einar Þorbjarnarson 90, 94
 Einhard 181
Eintal sálarinnar (Soliloquia de passione Jesu Christi) 254, 258, 266–269
Eiríks saga rauða 201
Eiríks saga víðförla 220
 Eiríksgnípa 118
 Eiríksjökull 118
 Eiríkur blóðöx, konungur 29, 30, 35–38, 46, 48
 Eiríkur foringi Hellismanna 118
 Eiríkur Jónsson 86, 277
 Eiríkur Magnússon 232, 236
 Eiríkur Oddsson 142, 176
 Eiríkur rauði 125
 Eisenhofer, Ludwig 241
 Eldjárn útilegumaður 116
 Eldueið 11
 Elísabet Munk aðalsmær, sjá einnig Agnete 110, 122
 Ella konungur á Norðimbralandi 99

- Ellis, G. M. 236
Elverhøj 109–111, 121, 122, 124
 England 48, 53, 135, 193, 201, 203, 234, 235, 240, 253, 255
 Ephron 261
Erex saga 153
 Erik Valkendorf erkibiskup 280
 Erlingur skakki 193, 203
Esaias, sjá *Jesaja*
Esekiel 270, 271
 Ethelstanus, sjá Aðalsteinn konungur á Englandi
Etymologiae, sjá Isidor
 Euftrat 224
 Eugippíus sagnaritari 145, 178
 Eulat 223
 Euxinus 222, 224
 Evrópa 99, 105, 110, 112, 156, 173, 179, 182, 185, 222, 223
 Eyjafjörður 59
 Eyjólfur Björnsson 52
 Eyjólfur Jónsson á Völlum 60, 61
 Eyjólfur Kársson 190–192, 205, 214
 Eyjólfur Þorsteinsson ofsi 206
 Eyjólfur Þorsteinsson óði 75
Eyrbyggja saga 181
 Eyri í Arnarfirði 66, 67, 70, 73, 76–78
 Eysteinn Erlendsson erkibiskup 200, 203–204
 Eysteinn Haraldsson Noregskonungur 192, 193, 200, 214
 Eyvindur Bjarnason 90, 94
 Eyvindur Jónsson, sjá Fjalla-Eyvindur
 Eyvindur Kárason lambi 16, 18
 Eyvindur Þórarinsson 64, 71
Faðirvor (Pater noster) 206
Fagurskinna 152, 192, 194
 Farmer, Dom Hugh 195
 Fidjestøl, Bjarne 90
Filippbréfið 268
 Filippus Sæmundarson 101, 102
 Finberg 110, 120
 Finnar 131
 Finnur Jónsson prófessor 8, 9, 24, 27, 46, 49, 97–100, 156, 197, 221, 255, 256, 266
 Finnur Magnússon 59, 61, 282
 Firðafylki 35
 Fischer, Bonifatius 246
 Fjalla-Eyvindur 115, 117, 122, 123
Fjeldeventyret 109–111, 120, 121, 124
 Flatey á Breiðafirði 125, 127
Flateyjarannáll 202, 204
Flateyjarbók 151, 178, 181, 202, 282–284
 Fljótsdalsheiði 93
 Fljótsdalur 90, 91, 93, 94
 Flosi Bjarnason prestur 102
 Foote, Peter G. 78, 232, 251
 Forester, Thomas 193
 Forsfjörður 71
Fóstbræðra saga 151, 179, 181
 Frakkar 280
 Freyfaxi 90, 93, 94
 Freyja 106, 107
 Freyr 91
 Friðrik barbarossa 236, 244
 Frigia 222, 224
 Fritzner, Johan 86, 149, 277, 278
 Frírekur kæna 193
 Fæhn, Helge 241
 Fönix (Phönix) 222–224
 Gaiffier, Baudouin de 232
 Galacia 222, 224
Galatabréfið 263, 265
 Galílea 222
 Gallén, Jarl 238
 Galti 69
 Ganzer, Klaus 239
 Gaukur Trandilsson 87
 Gaulverjabær 126
 Gautland 98, 100
Geirlaugarsjónin 113
 Gerhard, Johann 254, 257, 258
 Gerhardt, Paul 254
 Gertz, M. Cl. 198
Gesta Danorum, sjá einnig *Danasaga Saxa* 106
Gesta regum Anglorum 181

- Gestur 69
 Gestur Oddleifsson 84
 Gilchrist, John 236
 Gilles, St. 210
 Gissur Hallsson 78, 162, 201
 Gissur Porvaldsson 188
Gísla saga Súrssonar 81, 95, 181
 Gísli Jónsson lærði í Melrakkadal 14, 18
 Gísli Jónsson í Reykjarfirði 57
 Gísli Jónsson biskup 125, 126
 Gísli Markússon 63, 68, 74, 75
 Gísli Oddsson biskup 125, 126
 Gísli Súrsson 81–87
 Gjúkungar 98
 Glendinning, R. J. 235
 Goliath kappi 149
 Goodich, Michael 234, 245
 Gormur konungur í Danmörku 52
 Gottfried frá Viterbo 164
Gottskálksannáll 202, 231
 Gramur, sverð 82
 Grasa-Gudda 119, 121, 122
 Gratianus 237
 Grásiða, sverð 82, 84
 Greenaway, George 235, 240
 Gregorius I páfi hinn mikli 189
 Gregorius VI páfi 239, 240
 Gregorius VII páfi 236
 Gregorius IX páfi 162, 234, 237
 Grettir Ásmundarson 118
Grettis saga 118
 Grikkir 136, 160
Gríms saga loðinkinna 132
 Grímsey 208, 236
 Grímsnes 52
 Grímur 116
 Grímur hinn háleyski 20
 Grímur stúdent 110
 Grímur M. Helgason 126
 Grímur Hólmsteinsson 183, 186
 Grímur Ketilsson loðinkinni 131, 132
 Grímur Thomsen 112, 113
 Groth, P. 194
Grænlandinga saga 201, 282, 284
Guðbrandsbiblía 255–258, 261
 Guðbrandur Gestsson 75, 76
 Guðbrandur Vigfússon 57, 59, 61, 121, 195, 231, 277, 278, 282
 Guðni hinn góði 204
Guðmundar saga biskups (ýmsar gerðir) 151, 175, 188, 190, 199, 201, 202, 213, 231, 232, 235, 236, 238, 244
 Guðmundur nokkur 126
 Guðmundur, sjá Guðbrandur Gestsson
 Guðmundur ábóti á Pingeyrum 202, 204
 Guðmundur bóndi á Ölfusvatni 116
 Guðmundur Arason biskup 64, 70, 72, 163, 190, 196, 201, 202, 204, 205, 208–210, 212, 214, 215, 231–251
 Guðmundur Hallsson 69
 Guðmundur Jónasson 126
 Guðmundur Magnússon (Magnæus) 8, 9
 Guðmundur skáld Svertingsson 70, 212
 Guðmundur Þorláksson 278
 Guðmundur Þorvaldsson dýri 205
 Guðni Jónsson 101, 231
 Guðni Kolbeinsson 86
 Guðríður Ingjaldsdóttir 83
 Guðrún Gjúkadóttir 100
 Guðrún Ása Grímsdóttir 126, 205, 247
 Guðrún P. Helgadóttir 55, 235
 Guðrún Kolbeinsdóttir, kona Sæmundar fróða 102
 Guðrún Ósvífursdóttir 81
 Gunnar nokkur 69
 Gunnar Bárðarson 64
 Gunnar Gjúkason 101
 Gunnhildur drottning 30, 35, 36
 Gunnhildur, kona Vésteins 86
 Gunnhildur Bjarnardóttir 35
Gunnlaugs saga ormstungu 78
 Gunnlaugur Leifsson munkur 151, 202
Gunnsteinsstaða-Sigurður 118
 Guttormur Gjúkason 82
Gyðinga saga 275, 277, 278
 Gyðingar (Ísraels fólk, Judear) 143, 278

- Gyon (á) 224
Göngu-Hrólfs saga 151, 180
 Hadrian páfi 239
 Hagberg, C. A. 122
 Hagi á Barðaströnd 71
 Halla Flosadóttir 102
 Halla Jónsdóttir, kona Fjalla-Eyvindar 117, 123
 Hallberg, Peter 220, 277
 Halldór Guðmundsson á Sflastöðum 59
 Halldór Kiljan Laxness 253
Hallfreðar saga 52
 Hallgrímur Pétursson 253–272
 Hallkatla Einarsdóttir 65, 72
 Hallur Gissurarson 64, 78
 Hallur Kleppjárnsson 65
 Hallvarður harðfari 10
 Hallvarður helgi 198, 204, 236
 Halvorsen, E. F. 192
 Hammershaimb, V. U. 102, 103
 Hansen 110
 Haraldur hárfagri Noregskonungur 14, 31, 45, 97, 98, 107
 Haraldur hilditönn 102, 104
 Haraldur útilegumaður 110, 116–119, 121, 122
 Haraldur Gormsson Danakonungur 125
 Haraldur Guðinason 194, 195, 213
 Haraldur Magnússon gilli Noregskonungur 199
 Hare, I. R. 59
Harmonia evangelicæ (In Harmoniam) 254, 257, 258, 264, 266
 Hasle, Annette 55, 243
Hauksbók 100–102, 104, 193–195, 213, 221, 228
 Haukur (Víga-Haukur) 68, 69
 Haukur Erlendsson 101, 104
 Hákon Hákonarson Noregskonungur 195, 200, 247
 Hákon Pálsson jarl 192
 Hákon Sigurðarson herðibreiður Noregskonungur 200
 Hákon Þórðarson 189, 195–197, 205
Hákonar saga Hákonarsonar 152, 195
Hálfs saga og Hálfsrekka 126
 Hálfur konungur 125
Háttatal 160
Hávamál 25, 188
Hebreabréfið 263
 Hefele, Charles-Joseph 247
 Heggstad, Leiv 277, 278
 Heiberg, Johan Ludvig 109
 Heimir í Hlymdölum 98, 100, 101
Heimskringla 103, 106, 136, 142, 149, 154, 176, 180–182, 184, 192–194, 199, 200, 203, 213–214, 282
 Heinrekur Kársson biskup 206, 207
 Heizmann, Wilhelm 243
 Helga nokkur 126
 Helga Guðmundsdóttir á Ölfusvatni 116
 Helga Magnúsdóttir í Bræðratungu 48
 Helgafell 205
Helgastaðabók 226
 Helgi stúdent 110
 Helgi Grímsson prestur á Húsafelli 7, 25
 Helgi Helgason á Akureyri 127
 Helgi Skúli Kjartansson 255
 Helgi Vésteinsson 86
Hellismanna saga 117, 118
 Hellismenn 117, 118, 123
Hemings þáttur 193–195
 Hemingur Ásláksson 125
 Herbert af Bosham 235
 Hermann Pálsson 89, 156, 232, 245
 Heydalir 125
 Héðinn (Galdra-Héðinn) 119
 Hilarius frá Arles 164
 Hindarfjall 100
 Hinrik II Englandskonungur 234–238, 240, 241, 251
 Hippókrates (Υποκράτης) 133
Historia Norvegiae 144
 Hierónýmus kirkjufaðir (Jeronimus) 132
 Hítardalur 126
 Hlymdalir, sjá Heimir

- Hofmann, Dietrich 181
 Holberg, Ludvig 115
 Holm-Olsen, Ludvig 99
 Holtsmark, Anne 82, 95, 99
 Honorius Augustodunensis 164
 Honorius III páfi 245
 Horatius Flaccus 121
 Horn, W. 106
 Hove, Alphonse van 237
 Howlett, Richard 244
 Hólar í Hjaltadal 58, 60, 147, 201, 202,
 205–207, 233, 237–239, 243, 244, 254,
 255
Hömlubókin norska 164, 244, 245
 Hrafn Sveinbjarnarson 64–66, 68–74,
 76–78, 189, 191, 195, 197, 199, 205,
 206, 210–214, 216, 235
 Hrafnhildur Brúnadóttir 131, 132
 Hrafnista 132
 Hrafnkell Freysgoði Hallfreðarson 89–
 95
Hrafnkels saga Freysgoða 89, 90, 93, 95
 Hrafnkelsstaðir 90, 93
Hrafn's saga Sveinbjarnarsonar 55–59,
 61–68, 70, 71, 74–80, 143, 151, 180,
 189, 191, 192, 196, 209–216, 235, 242–
 243
 Hrani Koðránsson 188, 196
Hrappseyjar-Egla 7–12, 14, 15, 17–23,
 25–28, 32–35, 38–49
 Hreinn Benediktsson 189
 Hringarfki 97, 98
 Hróarskelda 198
Hrólfs saga Gautrekssonar 151, 180
Hryggjarstykki 142, 176
 Hugo af Lincoln 195
Hungurvaka 125, 139, 140, 143, 162, 166,
 173, 174, 176, 189, 191, 201
 Húsafell 7
 Hvalbard í Færeyjum 102
 Hvammur í Döllum 214
Höfuðlausn 8, 46–48, 52
 Hörðafylki 35
 Höskuldur Þorbjarnarson 70
 Höskuldur Þráinsson Hvítanessgoði 87,
 191, 194
 In Harmoniam, sjá *Harmonia Historiæ
 Evangelicæ*
 India (Indíalönd) 222, 223
 Indrebø, Gustav 244
 Ingemann, B. S. 112, 114
 Ingi Haraldsson Noregskonungur 200
 Ingimundur Þorgeirsson prestur 195,
 202
 Ingjaldur, ungur sveinn 201
 Ingólfur 76
 Isidor (Ysodor) 219–221, 225–227
 Isuria 222
 Ími Þorkelsson 76
 Ísafjörður 79
 Ísland 51, 52, 64, 72, 78, 82, 97, 99–101,
 103–105, 107, 121, 137, 138, 146, 148,
 157, 164, 172, 187, 188, 193, 200, 201,
 240, 245
Íslendinga saga Sturlu Þórðarsonar 59,
 61, 70, 79, 143, 151, 176, 192, 204, 205,
 209, 214, 232–234, 243, 244, 246–250,
 252
Íslendinga sögur 114, 141, 150–152, 179–
 182, 187
Íslendingabók 105, 106, 136, 142, 143,
 161, 162, 166, 175, 176, 181, 183, 184,
 203
 Íslendingar 97, 99, 104, 105, 113–115, 123,
 144, 154, 155, 200, 203, 231, 235, 255
 Ísrael 257, 263
 Ísraels fólk, sjá Gyðingar
 Ítalía 222, 239
 Ívar 76
 Ívar Ragnarsson konungur 105
Ívens saga 153
 Jakob 132
 Jakob Benediktsson 56, 57, 127, 137,
 170, 181–185, 203, 219, 220, 227, 228,
 281
 Jakobsmessa 73, 211
 Janson, T. 136
 Játmundur, sjá Eadmundur

- Játvarður helgi (játari) 203, 204
 Játvarður helgi (píslarvottur) 198
 Jeremía spámaður 259, 262
 Jeronimus, sjá Híerónýmus kirkjufaðir
 Jerúsalem, sjá einnig Jórslir 258, 264
Jesaja 258, 259, 271
 Jespersen, Kári 103
 Jesús Kristur, sjá Kristur
 Johannessen, Ole-Jørgen 186
 Journal, Rouet de 244, 250
 Jóhannes (Jón) postuli og guðspjalla-
 maður 193, 221
 Jóhannes skírari 269
Jóhannesarbréf I. 265
Jóhannesarguðspjall 256–258, 265, 266,
 269
Jómsvíkinga saga 195
 Jómsvíkingar 194
 Jón (í Sturlungu) 72, 76
 Jón Flæmingi 148, 149, 179
 Jón biskup írski 191
 Jón sterki 121
 Jón Árnason þjóðsagnasafnari 113, 115–
 120
 Jón Egilsson prestur í Hrepphólum 125
 Jón Einarsson skólameistari 255
 Jón Erlendsson í Villingaholti 7, 15, 48,
 166
 Jón Espólfín 111
 Jón Gissuraron á Núpi 7, 15, 22, 43
 Jón Gunnlaugsson prestur 255
 Jón Hákonarson 11, 48
 Jón Helgason prófessor 7, 8, 24, 27, 49,
 50, 90, 98, 126
 Jón Jóhannesson 56–58, 61, 62, 78, 102,
 232, 233, 281
 Jón Magnússon í Laufási 254
 Jón Margeirsson 234, 242
 Jón Rúgmann 60
 Jón Samsonarson 126
 Jón Sigurðsson forseti 104, 113, 125–127,
 279
 Jón Thoroddsen 113, 114, 120
 Jón Þorláksson skrifari 160
 Jón Þorsteinsson 77
 Jón Þórðarson 283, 284
 Jón Ögmundarson helgi Hólabiskup
 162, 163, 201, 213
 Jónas Hallgrímsson 113
 Jónas Kristjánsson 7, 86, 181, 187, 191,
 206, 247
 Jónatan 268
Jóns saga baptista 183, 186
Jóns saga helga (ýmsar gerðir) 142, 145,
 151, 162, 163, 167, 178, 204, 220
Jónsbók 279
 Jórslir 222, 223
 Jörvík 48
 Jósafat 258
 Judea 222, 223
 Judear (Gyðingar) 257
 Júdas 255, 258, 278
 Jørgensen, Jørgen Højgaard 231, 251
 Jörundur Þorsteinsson biskup 202
Kaldaðarneshandrit 262
 Karen bóndakona 110, 122
 Karl Jónsson ábóti 146, 198
 Karlamagnús 181, 239
 Kaupmannahöfn 46, 52, 115, 280
 Kálfur, faðir Laurentiusar biskups 128
 Kálfur Guttormsson 195, 197
 Kellogg, Robert 172
 Kemp, Eric Waldram 234
 Kempf, Friedrich 236
 Ker, W. P. 233
 Ketilbjörg nunna 201
 Ketill hængur 131, 132
 Ketill höður 38
 Ketill skrækur 117, 119
 Ketill Jörundsson prestur 8, 27, 49, 50
Ketils saga hængs 131
Ketilsbók, sjá Handrit
 Keyser, R. 277
King James-bíblía 255
 Kirby, Ian J. 246
 Kjartan Ólafsson 81, 87, 194
 Klemens helgi 193
 Klinkenberg, Hans Martin 241
 Klængur steypir 148
 Knútur helgi Danakonungur 198, 199

- Knútur ríki Danakonungur 105
 Knútur Valdemarsson Danakonungur 125
Knýtlinga saga 125
 Knýtlingar 105
 Knörr 14
 Kolbeinn Dufgusson grön 188, 191
 Kolbeinn Sighvatsson 249
 Kolbeinn Tumason 70, 190, 196, 234, 235, 237–246
 Kolsrud, Oluf 189, 241
Konungsannáll 250, 282
Konungsbók Eddukvæða, sjá Handrit
Konungsskuggsjá 144
 Koppenberg, Peter 163
Korintubrэф I. 256, 263, 265
Korintubrэф II. 260, 271
 Kráka, sjá Áslaug drottning
Krákumál 99, 100
Kristinréttur Árna biskups 279, 280
 Kristján Eldjárn 232
 Kristján IV Danakonungur 110
 Kristur, Jesús 190, 193, 194, 210, 241, 243, 244, 254, 257, 261–270, 272
Króksfjarðarbók, sjá Handrit
 Króksfjörður 56
 Kuhn, Hans 188
 Kuttner, Stephan 234, 250
 Kúla 77
 Kúrir 31
 Kúrland 31
 Kveldúlfur Bjálfason 19, 20, 44
 Kvöldfélagið 115
 Körmt í Noregi 49
 Kálund, Kristian 56–62, 221, 279
 Laban 132
 Lagarfljót 93
Landnáma 102, 104, 117, 123, 142, 181, 203, 213
 Lappland 133
 Lateranþingið 1215 162, 247, 250
 Latínuskólinn 115, 123
 Laufás 214, 254
 Laurentius Kálfsson Hólabiskup 125, 128, 147, 148, 178, 202
Laurentius saga biskups 125, 127, 128, 143, 146–148, 151, 176, 178, 179, 202
 Lausberg, Heinrich 172, 248
Laxdæla 193, 194
 Lárenzíus sýslumaður 110, 117, 120, 121, 124
 Lárus Sigurbjörnsson 115, 117
 Leclercq, H. 247
 Leclercq, Jean 232, 246
 Leifur Eiríksson 282
 Leikfélag andans 115
 Libia 222, 224
 Libosus frá Vaga 241
 Licia 222, 224, 225
 Liebermann, F. 105
Life of St. Hugh of Lincoln, sjá *Magna vita Sancti Hugonis*
 Lincoln 193
 Lindsay, W. M. 221
 Litla-Ásía 183
 Lífólfur steikari 192
 Loftur Markússon 63, 68, 69, 72, 74, 75
 Lokhilla 93
 Loth, Agnete 55
 Lotter, Friedrich 251
 Lundasól 103
Lúkasarguðspjall 264, 266, 267, 269, 271
Lútersbiblía 255
 Lykfa, sjá Licia
 Lærði-Gísli, sjá Gísli Jónsson lærði í Melrakkadal
Lögmannsannáll 146, 178, 202, 204, 282
 Lönnroth, Lars 194
 McTurk, Rory 98
Maður og kona 113, 120
 Magerøy, Hallvard 121
Magna vita Sancti Hugonis 195
 Magnús helgi Eyjajarl 192, 193, 198, 199, 213, 236
 Magnús Einarsson á Vatnshorni 48
 Magnús Erlingsson Noregskonungur 125, 195, 198, 203, 204
 Magnús Finnbogason 232
 Magnús Jónsson prófessor 233, 237, 255, 257, 267

- Magnús Jónsson í Vigur 7
 Magnús Már Lárusson 234, 238, 239
 Magnús Markússon 75
 Magnús Ólafsson góði 203, 204
 Magnús Stefánsson 233
 Magnús Þórólfsson 7
Magnús saga Eyjajarls 191–193
Magnús saga Hákonarsonar 195
 Margrét frá Hróarskeldu 198
 Margrét vinnustúlka 110, 119, 120
 Margrét Valdemarsdóttir drottning 282
 María 110
 María guðsmóðir 190, 243, 244
 Maríumessa 190, 243
 Markús Snæbjarnarson prestur í Flatey 127
Markúsarguðspjall 268, 271
 Marteinn helgi 202
 Matras, Chr. 101
Matteusarguðspjall 241, 257–262, 264–266, 268, 269, 271, 272
 Matthías Jochumsson 109, 116–124
 Matthíasmessa 65
 Már (í Sturlungu) 76
 Media 222, 223
 Meier etatsráð 50
 Meliboeus 164
 Melrakkadalur 14
Membrana regia deperdita 55, 86
 Mesópótamía 222, 223
Michaels saga 229
 Miðjarðarsjór 224
 Migne, J. P. 199
 Mirrea 222, 224, 225, 229
Missale Nidrosiense 280
 Moe, Jörgen 122
 Molière 111
 Moller, Martin 254, 258
Morkinskinna 142, 176, 194, 199, 203, 204
 Mosfell 51
Mósebók I. 132, 260–262
 Móses (Moyses) 143
 Móseyjarborg 53
 Munch, P. A. 277
 Mundal, Else 106
 Munz, Peter 236
Möðruvallabók, sjá Handrit
 Møller, Arne 254, 255, 257, 258, 264, 266, 268
Möttuls saga 144, 153
 Naumudalur 11
 Nazaret (Nazareus) 257
 Neckel, Gustav 188
 Nicea 221
 Nichomedia 222, 224
 Niðarós 280, 281
 Nikulás helgi 225, 229
 Nikulás Bergsson ábóti 228, 229
Nikulás saga 219–222, 224–229
 Njáll Þorgeirsson 194, 195
Njáls saga (Njála, Brennu-Njáls saga) 87, 104, 105, 189–191, 193–195
 Njörður P. Njarðvík 89, 90
 Nolsø, N. 102
 Norðimbraland 48
 Norðmenn 111, 203
 Norðnes í Noregi 199
 Norðurlönd 98, 109–111, 149
 Noregur 49, 64, 86, 87, 99, 107, 121, 125, 199, 200, 209, 214, 247, 248, 280
Norska hómiljubókin, sjá *Hómiljubókin norska*
 Nóaflóð 223
 Núpur í Dýrafirði 7
 Oddaverjar 77, 101, 102, 104
Oddaverja þáttur 165, 185
 Oddi á Rangárvöllum 58, 104, 105, 119
 Oddur undir Einbúabrekkum 21
 Oddur Einarsson biskup 125, 126
 Oddur Snorrason munkur 140, 162, 164, 168, 174, 177, 194, 213, 284
 Oddur Þórarinnsson 188, 196
 Odo af Ourscamp 250
 Olsen, Magnus 97
 Olsen, Thorkil Damsgaard 231
 Olszewska, E. S. 233
Opinberun Jóhannesar 264, 266, 269
 Ordericus Vitalis 193
Orðskviðirnir 267

- Orkneyinga saga* 191, 192, 195, 198
 Orkneyjar 99, 193, 210
 Ormssynir 197, 205
 Ormur Jónsson 197
 Ormur Skeggjason 79
Ossianskviður 111
 Oxford 55
 Óðinn 99, 105, 133
 Ólafía Einarsdóttir 97, 98, 105, 203, 204
Ólafs saga helga (ýmsar gerðir) 180, 275
Ólafs saga Tryggvasonar (ýmsar gerðir)
 103, 140, 162, 177, 194, 204, 213, 277,
 284
 Ólafur, sjá Anlafur
 Ólafur Davíðsson 113
 Ólafur Guðbrandsson 200
 Ólafur Halldórsson handritafræðingur
 201, 203, 275, 277
 Ólafur Halldórsson stjórnarráðsritari
 279
 Ólafur Haraldsson helgi Noregskonungur
 125, 194, 198, 199, 203, 204,
 210, 216, 236, 281
 Ólafur Hjörleifsson ábóti 205
 Ólafur Tryggvason Noregskonungur
 193, 194, 200, 202, 203,
 Ólafur Þórðarson hvítaskáld 160, 161,
 183, 209
 Ólöf bóndadóttir 118
 Ólöf, seinni kona Bjarnar Brynjólfs-
 sonar 35
 Órækja Snorrason 249
 Óskar Halldórsson 90, 94
 Óttar (maður Freyju) 106
 Paasche, F. 99, 234
 Palestína 222
 Pamphilia 222, 224
 Paradís (Paradisus) 220, 222–224
 París 280, 281
 Parthia 222, 223
 Partner, Nancy F. 244
Passíusálmur eftir séra Hallgrím Péturs-
 son 253–272
Pater noster, sjá *Faðirvor*
 Patera 222, 224, 229
 Paul, Fritz 252
 Páll postuli 256
 Páll Jónsson biskup 147, 193
 Páll Eggert Ólason 125
 Páll Vídalín 60
Páls saga biskups 151
 Persida (Persidaland) 222, 223
 Pétur postuli 193
 Pétur Bárðarson 76
 Pétur Einarsson 60
 Pétur Guðlaugsson 126
 Pétur Pálmason 126
 Pétur Sigurðsson 61
Péurs bréf I. 262, 263
Péurs bréf II. 270, 271
 Phison 223
 Phönix, sjá Fönix
Píslarsaltari eftir séra Jón Magnússon í
 Laufási 254
 Placitus 194
Placitus saga 194
 Poshmann, B. 244
Postulasagan 264
 Potthast, August 245
 Príamos í Tróju 107
 Propontis (Proponticium) 222, 224
 Quintillianus 132
 Rafn, sjá Hrafn
 Ragnar konungur loðbrók 97–107
Ragnars saga loðbrókar 97–100, 102–
 104, 106, 107
Ragnarssona þáttur 100–104
 Ragnarssynir 101, 105, 107
Ragnars tóttur 102, 103
 Ragnheiður Áronsdóttir 63, 64, 68, 71
 Ragnhildur Sigurðardóttir frá Hringa-
 ríki 97–99, 107
 Randalín, sjá Áslaug drottning
 Randalín Filippusdóttir 101, 102
 Randarsól 102, 103
 Rangárvellir 58
 Rauðasandur 275
 Raufarnes á Mýrum 21
Reykjarfjarðarbók, sjá Handrit
Reykjarfjörður í Arnarfirði 57, 69

- Reykjavík 114, 115, 280
 Robertson, James Craigie 235
 Rouët de Journal, M. J. 244, 250
 Róm 65, 196, 210, 234, 247, 250
Rómverja saga 275
Rómverjabréfið 244, 258, 260, 263, 270, 271
 Rómverjar 136
 Ryding, William W. 181
Ræningjar eftir Schiller 122
 Rögnvaldur Eiríksson konungur 53
Sakaría spámaður (Zacharias) 259, 262
 Salómon 246
 Samaríá 222–224
 Samsöe, O. L. 112
Samúelsbók I. 267
 Sandnes 12
 Sandungssund (rétt Sauðungssund) 37, 38
 Sara 261
 Sauðey 29, 30, 33
 Saxo (Saxi málsþaki) 106, 144, 145
Sálmarnir 263, 266–268, 271
 Sámur Bjarnason 91–95
 Schiller, Friedrich von 122
 Schmidt, Paul Gerhardt 246
 Scholes, Robert 172
 Schreiner, Klaus 247
 Schrøter, J. H. 102
 Schulz, Marie 136, 171
 Schöning, Gerhard 282
 Scott, Walter (Valtari Skott) 112, 114
 Seelow, Hubert 126
 Seip, D. A. 225, 227
 Selárdalur 63, 64, 68, 71
 Selma Jónsdóttir 219, 220
 Shakespeare, William 122
 Shook, L. K. 231
 Shreiner, Klaus 251
 Sigfús Blöndal 277
 Sighvatur Sturluson 74, 77, 234, 235, 237, 246–251
 Sigmundarstaðir í Borgarfirði 21
 Sigmundur á Sigmundarstöðum 21
 Sigríður nokkur 126
 Sigríður, húsfreyja á Sandnesi 12
 Sigtryggur snarfari 10
Sigurðar saga þögla 151, 180
 Sigurður biskup 202
 Sigurður bóndi í Dal 110, 119, 121–124
 Sigurður Fáfnisbani 82, 97, 98, 100, 101, 103, 106
 Sigurður hjörtur 107
 Sigurður hringur 104
 Sigurður slembir Noregskonungur 195, 199
 Sigurður Eindriðason erkibiskup 249
 Sigurður Guðmundsson málari 115–117
 Sigurður Jónsson á Knör 14
 Sigurður Melsteð 112
 Sigurður Nordal 8, 27, 89, 253, 255, 266
 Sigurður Pétursson 127
 Sigurður Þórðarson 126
 Simek, Rudolf 220
 Simon, G. 136
 Simpson, J. 59
 Simson 257
 Sílastaðir í Eyjafirði 59
 Símun Bjarnason 77
 Símun skálpur 192
Síraksbók 163
 Siria, sjá Sýrland
 Skagafjörður 57
 Skagaströnd 127
 Skallagrímur Kveldúlfsson 19–21, 44, 51
 Skarð á Skarðsströnd 61, 211
 Skarðsá, sjá Björn Jónsson á Skarðsá
Skarðsbók, sjá Handrit
 Skarnssund 11
 Skarphéðinn Njálsson 87, 190, 195
Skáldatal 104
Skáldskaparmál 101
 Skálholt 114, 139, 193, 201, 238, 240, 251, 281
Skálholtshandrit 262
Skjöldunga saga 100, 101, 103, 104
 Skjöldungar 101, 104, 105
 Skjöldur konungur 104

- Skraparotsprédikun* 114
Skugga-Sveinn (leikrit) eftir Matthías Jochumsson 109, 110, 116–122
Skugga-Sveinn (persóna í leikriti) 110, 117–120, 122–124
Skugga-Valdi 118, 119
 Skúli Árnason 126
 Skúli Þorsteinsson 51
 Slay, Desmond 232
Smalastúlkan eftir Sigurð Guðmundsson 116
 Smalley, Beryl 232, 251
 Snjólaug nokkur 126
Snorra-Edda 46, 101, 104, 136, 143, 161, 171, 177, 183
 Snorri Sturluson 101, 104, 106, 140, 149, 154, 156, 160, 161, 174, 176, 181, 182, 184, 216
 Snæfoksstaðir (Snæfuglsstaðir) í Grímsnesi 52
 Sognsær 37
Soliloquia de Passione Jesu Christi, sjá *Eintal sálarinnar*
Sonatorrek (*Sonardrápa*) 8, 42, 49
 Sot, Michel 252
Sólarljóð 197
 Spangareiði 98, 99
 Spánn 132
Speculum historiale (Vincentius frá Beauvais) 183, 219, 221, 278
Spekinnar bók 246
 Stafholt 202
 Stamford bridge 194
 Stangarland í Körmt í Noregi 49
 Stavanger 60
 Stefán Karlsson 52, 57, 59, 100, 231, 232, 235, 275, 276
 Steinar Öndurson sjóna 27
 Steingrímsfjörður 214
 Steingrímur Ólafsson 72, 76
 Steingrímur Þorsteinsson 116
 Steingrímur J. Þorsteinsson 109, 110, 116, 120, 122
Steinsbiblíá 255
 Steinssund í Noregi 38
 Stevns 110, 122
Stjórn 132, 133, 143, 144, 219–221, 225, 227, 228, 275–278
 Stolt, Bengt 241
 Storm, Gustav 99, 231, 279, 283
 Sturla Bárðarson 64
 Sturla Sighvatsson 196, 198, 204, 205, 208, 234, 235, 247–250
 Sturla Þórðarson sagnaritari 61, 79, 142, 143, 151, 176, 195, 205, 209, 214, 215, 232–234, 239, 242–245, 249, 250
Sturlu saga 175
Sturlubók Landnámu 213
Sturlunga saga (*Sturlunga*) 55–80, 102, 142, 175, 188–193, 195–198, 201, 202, 204, 206–209, 212–215, 232, 235, 238
 Sturlungar 104, 107
 Suðurey í Færeyjum 102
 Suður-Píngeyjarsýsla 127
 Suhm, P. F. 112
Sultarbenin 120
Sunnudagur selstúlkunnar 122
 Surtshellir 118, 123
 Svalbarð í Suður-Píngeyjarsýslu 127
 Svanhildur Sigurðardóttir Fáfnisbana 100
 Svanlaug (móðir sumra Ragnarssona) 106
 Svartiskóli 119
 Sveinbjörn Rafnsson 191
 Sveinn nokkur 126
 Sveinn Jónsson sveitarbót 188, 190, 191, 195, 205, 214, 215
 Sverrir Sigurðarson Noregskonungur 195, 197, 198, 200, 203, 204, 251
 Sverrir Tómasson 135–137, 139–141, 142, 146–147, 149–169
Sverris saga 136, 138, 146, 150, 173, 175, 178, 180, 197, 198, 200, 203
 Svíþjóð 60, 102–104, 199
 Svoldur 194
 Sygnafylki 35, 38
 Sýrland (Siria) 222–224

- Sæból í Haukadal í Dýrafirði 82
 Sæmundur Jónsson í Odda 102
 Sæmundur Ormsson 213
 Sæmundur Sigfússon fróði 102, 119, 161, 162
Theodoricus 144
 Thomas, R. George 90
 Tigris 224
Tobias glosatus 159
 Torfi Jónsson í Gaulverjabæ 126
 Torfæus, sjá Þormóður Torfason
 Tómas Becket erkibiskup 190, 191, 201, 206–208, 210, 232, 233, 235–238, 240, 241, 251
 Tómas postuli 206
Tómas saga erkibiskups 190, 191, 212, 232, 235, 241
 Tómas Þórarinnsson (Ragnheiðarson) 64, 212
 Tómasmessa 206
 Tósti Guðinason 194
Tristrans saga 144, 177
 Trója 107, 222, 225
 Trójustríð 221
 Tumi Sighvatsson 188, 246
 Turville-Petre, E. O. G. 187, 233, 237
Tveggja postola saga Jóns og Jakobs 275
 Tveitane, Mattias 250
 Tyrkir 282
 Unger, C. R. 189, 190, 194, 225, 275, 278, 282
 Uni (í Hrafn sögu) 76
Útilegumennirnir 109, 110, 116–123
Vajsenhússbiblíá 255
 Valgerður Flosadóttir 102
 Valkendorf, sjá Erik Valkendorf erki-biskup
Vallabók, sjá Handrit
 Valþjófur jarl 192, 193
 Vandvik, Erik 250
 Vatnsfjörður 70
 Vatnshorn í Haukadal 48
 Vauchez, André 234, 236
 Vellir í Svarfaðardal 60
 Vellygni-Bjarni 119
Veraldar saga 142, 180
 Verbeke, Werner 246
 Vergill (Vergilius) 164
 Vestfirðir 57, 92
 Vestur-Agðir í Noregi
 Vésteinn Vésteinsson 81–83, 85–87, 95
 Vésteinssynir 84, 86
Viðeyjarbiblíá 255
 Vigur 7
 Vilhjálmur Sæmundarson 102
 Vilhjálmur af Traz 190
 Villingaholt, sjá Jón Erlendsson í Vill-ingaholti
 Vincentíus frá Beauvais 219, 221, 278
Vita Sancti Thomae, sjá *Tómas saga erkibiskups*
 Viðines 70, 74, 243
Víglundar saga 181
 Vígólfrur 76
 Vogel, Cyrille 247
 Vries, Jan de 89, 106, 200, 277, 278
Völsunga saga 97, 98, 107
 Völsungar 98, 101
 Walther, Hans 246
 Ward, Benedicta 234, 245, 251
 Wessexkóngar 105
 Widding, Ole 231, 277
 William Fitzstephen 235
 William frá Malmesbury 168, 181
 William frá Newburgh 244
 William frá York 245
 Williams, Gerhild Scholz 246
 Wilson, Stephen 234
Wolfenbüttelbók, sjá Handrit
 Worm, Ole 46, 47, 52
 Wuffingar 105
Ynglinga saga 183
 Ypocras, sjá Hippókrates
Zacharias, sjá *Sakaríá spámaður*
 Þingeyrar 198, 201, 202, 204, 239
 Þjóðverjar 156, 182, 255
 Þjóstarssynir 91–94
 Þorbjörg nokkur 126
 Þorbjörn Magnússon 71

- Þorgeir Þjóstarsson 92
 Þorgeirsboli 119
 Þorgils gjallandi 13, 15
Þorgils saga skarða 190, 235
 Þorgils skarði Böðvarsson 190, 191, 195, 197, 205–208
 Þorgrímur nef 83–85
 Þorgrímur Þorsteinsson goði 81–87, 95
 Þorkell Súrsson 81–87, 95
 Þorkell Þjóstarsson 92
Þorláks saga helga 139, 163–165, 173, 184
Þorláksbiblía 255–259
Þorláksles 163
 Þorláksmessa 206, 280
 Þorlákur Runólfsson biskup 202
 Þorlákur Skúlason biskup 60
 Þorlákur Þórhallsson helgi 139, 162–164, 173, 191, 193, 200–202, 240, 251, 280, 281
Þorleifs þáttur jarlsskálds 181
 Þorleifur breiðskeggur 198, 200
 Þorleifur Hauksson 57
 Þormóður Kolbrúnarskáld 193
 Þormóður Torfason (Torfæus) 49–52, 60
 Þorsteinn Egilsson 27
 Þorsteinn Ketilsson prestur 61
 Þorvaldssynir Gissurarsonar 197
 Þorvaldssynir Vatnsfirðings 204
 Þorvaldur Gissurarson 64, 68
 Þorvaldur Snorrason Vatnsfirðingur 66, 68–70, 72–74, 76–78, 190, 192, 211, 212
 Þorvarður Þórarinnsson 206, 207
 Þór 107
 Þóra borgarhjörtur (Tora) 98, 100–104, 106
 Þóra hlaðhönd 35, 36
 Þórarinn Höskuldsson 70, 72
 Þórdís Flosadóttir 102
 Þórdís Súrsdóttir 84
Þórðarbók Landnámu 142
 Þórður af Aurlandi 35, 36
 Þórður huglausi þræll 81, 82, 84
 Þórður Andréasson 192
 Þórður Bjarnarson 188
 Þórður Jónsson góði maður 202, 203
 Þórður Jónsson í Hítardal 126
 Þórður Kárason 194
 Þórður Narfason 61
 Þórður Sturluson 69, 190, 195, 248, 249
 Þórður Þorvaldsson Vatnsfirðingur 189
 Þórir hersir 30, 31, 35, 36
 Þórir þurs 20
 Þórir Ketilsson kjölfara 20
 Þórisstaðir 20
 Þórólfur Kveldúlfsson 9–11, 13–15, 19, 20, 44, 45
 Þórólfur Skallagrímsson 30, 31
 Þórshöfn í Færeyjum 103
 Þórustaðir 20
 Þrándheimur 11, 148, 163, 248
 Þuríður gamla í Hlíð 120
 Þuríður Snorradóttir 168
 Þursstaðir 20
 Þverá 228, 229, 239
 Þýskaland 111, 135, 282
 Æsir 183
Æviflokkur síra Einars í Heydölum 125
 Ögmundur útilegumaður 110, 117, 119, 122
 Ölfusvatn 116
 Ölvir hnúfa 13–16, 18, 19
 Ölvir húskarl Þóris hersis 28–30
 Önundur, sjá Bergönundur
 Önundur sjóni 26
 Örlygsstaðir 205
Örvar-Odds saga 131–133
 Østmoe hreppstjóri 110
 Átlaug á Spangareiði, sjá Áslaug drottning

